

ГОРІЙ МАРИНОВСЬКИЙ

ЧЕРКАСЬКА ДИМУВШИНА

КНИГА I

ПРАВОСЛАВНІ
ЦІОНАСТІРИ

НА ТЕРЕНІ СУЧАСНОЇ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ДО 1917 РОКУ

«ВІСНИК»
ЧЕРКАСИ
1997

ПРАВОСЛАВНІ МОНАСТИРІ ЧЕРКАЩИНИ

(карта-схема)

1. Зарубський давньоруський чоловічий монастир.
2. Терехтемирівський Успенський чоловічий монастир (початково — козацька обитель і шпиталь).
3. Канівський Успенський (Покровський) чоловічий монастир.
4. Канівський жіночий скит, приписний Канівського Успенського чоловічого монастиря.
5. Корсунський Петропавлівський чоловічий монастир.
6. Корсунський Гарбузинський (Гуляницький) Онуфріївський чоловічий монастир (з 1910 р. — жіночий).
7. Виноградський (Ірдинський) Успенський чоловічий монастир.
8. Мошногірський Петропавлівський чоловічий монастир.
9. Мошногірський Вознесенський чоловічий монастир.
10. Черкаський Покровський старообрядницький жіночий монастир.
11. Черкаський (Змагальівський) Успенський старообрядницький чоловічий монастир.

12. Подвір'я Жаботинського Онуфріївського монастиря в м. Черкаси.
13. Старообрядницький монастир біля с. Гречківки (урочище Довжок).
14. Жаботинський Онуфріївський чоловічий монастир.
15. Мотронинський Троїцький чоловічий монастир (з 1910 р. — жіночий).
16. Медведівський Миколаївський чоловічий монастир.
17. Чигиринський Троїцький жіночий монастир (до 1735 р. — чоловічий).
18. Лебединський Георгіївський чоловічий монастир.
19. Лебединський Миколаївський жіночий монастир.
20. Лисянський Троїцький чоловічий монастир.
21. Маньківський Троїцький чоловічий монастир.
22. Уманський (?) чоловічий монастир.
23. Уманський Кочержинський чоловічий монастир.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

- Обласний центр
- Районні центри
- Села
- ⦿ Монастирі

24. Тальянківський Миколаївський чоловічий монастир.
25. Коробівський Благовіщенський жіночий монастир (початково — філія Мошногірського Вознесенського монастиря).
26. Золотоніський Благовіщенський жіночий монастир на Зозуловці.

27. Золотоніський Красногірський Спасо-Преображенський чоловічий монастир.
28. Золотоніський Красногірський Богословський жіночий монастир.
29. Лукашівський (Іванівський) Троїцький жіночий монастир.
30. Філія Київського Миколаївського монастиря в Клим'ятині (с. Жовнині).

ЮРІЙ
МАРИНОВСЬКИЙ

ВІДЛУННЯ

**ЮРІЙ
МАРИНОВСЬКИЙ**

КНИГА I

ПРАВОСЛАВНІ ПІОНАСТИРИ

**НА ТЕРЕНІ СУЧАСНОЇ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ДО 1917 РОКУ**

**ЧЕРКАСИ
1997**

«Черкаська мишушина» — перша книга відомого черкаського історика Юрія Мариновського. Автор виявив і опрацював архівні документи, проаналізував генезу і функціонування православних монастирів на території сучасної Черкаської області від їх появи і до 1917 року.

Видання стане в пригоді історикам-фахівцям, студентам, краєзнавцям, усім, кому не байдужа історія рідного краю.

РЕЦЕНЗЕНТ:

В.ШАНДРА,

кандидат історичних наук,
зав. відділом інституту археографії та
джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України

ISBN 966-95018-7-3

©

Ю.Ю.МАРИНОВСЬКИЙ

автор
1997

©

В.А.ОЛЕКСЕНКО

художнє оформлення, макет
1997

©

«МЕФІС»

оригінал-макет
1997

Видання книги
ЧЕРКАСЬКА МІНУВШИНА
здійснено за сприяння
КОНЦЕРНУ
НАФТАЕНЕРГО

Представництво в м. Черкаси
257000, б. Шевченка, 205.
тел./факс (0472) 45-05-33, 45-05-60

Запропонований відомим черкаським краєзнавцем Юрієм Мариновським збірник документів «Черкаська минувшина» заслуговує позитивної в науковому відношенні оцінки. Поява такого видання на часі — в Україні йде процес відродження й відтворення регіональних традицій культурних осередків, і, звичайно, у цьому відношенні Черкащина децю пасує. Звернення уваги на православні обителі значно підіймає науковий рівень публікації, оскільки вона присвячена малодослідженій проблематиці місцевого православ'я.

У роботі використано 36 документів, які супроводжують детальні, багатofактажні примітки. Автор вдало підібрав матеріали, які археографічно якісно опрацював.

У передньому слові Юрій Мариновський намагається окреслити сучасний стан краєзнавства на Черкащині, фахово звертає увагу на його слабкі сторони і пропонує підняти його науковий рівень. При цьому доречно вводить таке поняття, як історична екологія. Заслуговує на увагу і підтримку пропозиція про видання словника топонімів краю. Автор також ділиться з читачем цікавими спостереженнями про особливості виникнення монастирів на Черкащині.

*В. ШАНДРА,
кандидат історичних наук,
зав. відділом інституту археографії
та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України*

ЗМІСТ

	ПЕРЕДНЄ СЛОВО	10
	ПРАВОСЛАВНІ МОНАСТИРИ НА ТЕРЕНІ СУЧАСНОЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО 1917 РОКУ	17
	ДОКУМЕНТИ	27
№1.	1671 року, червня 22. УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКА НА ВОЛОДІННЯ МОШНОГІРСЬКОМУ ВОЗНЕСЕНЬСЬКОМУ МОНАСТИРЮ З ЗАБОРОНОЮ ВТРУЧАННЯ В МАЄТНОСТІ І СПРАВИ ОБИТЕЛІ ВІЙСЬКОВОЇ ТА ГОРОДОВОЇ СТАРШИНИ, МОШЕНСЬКИХ ОБИВАТЕЛІВ Й ПОСПОЛИТИХ.	29
№2.	1707 року, жовтня 1. ПІДТВЕРДЖУВАЛЬНИЙ УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ НА УГІДДЯ КОРСУНСЬКОМУ ОНУФРІВСЬКОМУ МОНАСТИРЮ.	30
№3.	1708 року, травня 20. ПІДТВЕРДЖУВАЛЬНИЙ УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ МОШНОГІРСЬКОМУ МОНАСТИРЮ НА ВСІ ЙОГО ВОЛОДІННЯ.	32
№4.	1717 року. ПРАВО кн. Я.ЯБЛОНОВСЬКОГО, СТАРОСТИ ЧИГИРИНСЬКОГО, НА ВІДНОВЛЕННЯ ЗРУЙНОВАНОГО ПРАВОСЛАВНОГО МОТРОНИНСЬКОГО ТРОЇЦЬКОГО МОНАСТІРЯ, З НАКАЗОМ ГУБЕРНАТОРАМ ПРО ДОПОМОГУ ОБИТЕЛІ, А ТАКОЖ ПОПЕРЕДЖЕННЯ МІСЦЕВИМ ЖИТЕЛЯМ ПРО НЕВТРУЧАННЯ В МАЙНО І СПРАВИ МОНАСТІРСЬКІ.	34
№5.	1720 року, березня 14. ЛИСТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ЄПІСКОПА КИРИЛА ШУМЛЯНСЬКОГО ДО МОШНОГІРСЬКОГО ІГУМЕНА ЙОСАФАТА РАКОВИЧА ПРО КОНФЛІКТИ З УПРАВЛЯЮЧИМИ МОШЕНСЬКИМ МАЄТКОМ кн. Я.ВИШНЕВЕЦЬКОГО, ПРО ОСВЯЧЕННЯ НОВОСПОРУДЖЕНОЇ ТРАПЕЗИ В ДВОРЦІ МОНАСТІРСЬКОМУ КОРОБІВСЬКОМУ І ПРО ІНШІ МОНАСТІРСЬКІ СПРАВИ.	35
№6.	1720 року, липня 14. ПРИЖИТТЄВИЙ ТЕСТАМЕНТ МОШНОГІРСЬКОГО НАСТОЯТЕЛЯ, ІЄРОМОНАХА ЙОСАФАТА, ЩОДО ПОДАЛЬШОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ НА ЛІВОБЕРЕЖЖІ, В СЕЛІ КОРОБІВЦІ, ДВОРЦЯ МОНАСТІРСЬКОГО І ПРОЖИВАННЯ ТАМ СТАРИЦЬ, В ОБИТЕЛІ МОШНОГІРСЬКІЙ СВЯТИЙ ГАБІТ ВЗЯВШИХ.	37
№7.	1721 року, листопада 13. ЕКСТРАКТ З ЗАПИСУ ДОПИТІВ ІГУМЕНА МОШНОГІРСЬКОГО ВОЗНЕСЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ ЙОСАФАТА РАКОВИЧА І МОШЕНСЬКОГО ІЄРОМОНАХА ДОМЕНТІАНА	

	У ПРЕОБРАЖЕНСЬКІЙ КАНЦЕЛЯРІЇ ЩОДО ЇХ СУПЕРЕЧОК З ПЕРЕЯСЛІВСЬКИМ ЄПИСКОПОМ К.ШУМЛЯНСЬКИМ І ПРО ПРИХИЛЬНІСТЬ РАКОВИЧА ДО РОЗКОЛУ, І ПРО ВИРОК ВИЩЕЗГАДАНИМ ЧЕНЦЯМ З БОКУ ЦАРЯ ПЕТРА ОЛЕКСІЙОВИЧА.	39
№8.	1721 року, листопада 9. ПРОДАЖ ІВАНОМ САЧКОМ ВЛАСНОГО СТАВКА НА РІЧЦІ МАНЬКІВЦІ ВАСИЛЮ ВАСИЛЬЧЕНКОВІ.	41
№9.	1725 року, травня 25. ЗАПРОДАЖНИЙ ЗАПИС МЕШКАНЦЯ с.МЕДВЕДІВКИ ЛАВРУСЯ МОТРОНИНСЬКОМУ ТРОЇЦЬКОМУ МОНАСТІРЮ НА ГРУНТ НА ЗАМ'ЯТНИЦІ.	42
№10.	1728 року, лютого 28. ЛИСТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ВАСИЛЯ ТАНСЬКОГО ДО ЗОЛОТОНІСЬКОГО СОТНИКА ПРО НЕВТРУЧАННЯ В СПРАВИ МОШНОГІРСЬКОЇ ОБИТЕЛІ У КОРОБІВЦІ І ЗАБОРОНУ ВЗЯТТЯ БУДЬ-ЯКИХ ПОВИННОСТЕЙ З ЧЕНЦІВ ВИЩЕЗГАДАНОГО МОНАСТІРЯ.	43
№11.	1731 року, серпня 24. НОВЕ ПРАВО кн. Я.ЯБЛОНОВСЬКОГО, СТАРОСТИ ЧИГИРИНСЬКОГО, ПРО ВІДНОВЛЕННЯ МОТРОНИНСЬКОГО МОНАСТІРЯ І ПРО ДОПОМОГУ ЙОГО ЧЕНЦЯМ З БОКУ ПАНА ГУБЕРНАТОРА.	44
№12.	Між 1734 і 1736 рр. ЕКСТРАКТ СУДОВОЇ СПРАВИ КИЇВСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО МОНАСТІРЯ З ПОЛКОВНИКАМИ ЛУБЕНСЬКИМ, МИРГОРОДСЬКИМ ТА ПРИЛУЦЬКИМ ЗА ВОЛОДІННЯ КЛИМ'ЯТИНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ.	45
№13.	1747 року, лютого 2. КУПЧА ВАСИЛЯ СТАРОСТЕНКА НА ПРОДАЖ МЕДВЕДІВСЬКОМУ МИКОЛАЇВСЬКОМУ МОНАСТІРЮ ГРУНТА БІЛЯ СЕЛА НОВОСЕЛИЦІ НАД РІЧКОЮ ПОТОКОМ.	48
№14.	1768 року, січня 6. ЗВЕРНЕННЯ ІГУМЕНА МОТРОНИНСЬКОГО ТРОЇЦЬКОГО МОНАСТІРЯ МЕЛХІСЕДЕКА ДО ЄПИСКОПА ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ГЕРВАСІЯ ПРО НАДАННЯ ЧЕНЦЯМ ЦЬЄЇ ОБИТЕЛІ ГРАМОТИ «ДЛЯ ІСПРОШЕННЯ В СЕЧИ ЗАПОРОЖСКОЙ МИЛОСТИНИ».	50
№15.	1777 року, вересня 14. ПРАВО КНЯЗЯ МИХАЙЛА ЛЮБОМИРСЬКОГО НА ВОЛОДІННЯ ЖАБОТИНСЬКОМУ ОНУФРІЇВСЬКОМУ МОНАСТІРЮ.	51
№16.	1782 року, квітня 15. ПРАВО АБО ДОЗВІЛ КНЯЗЯ КСАВЕРІЯ ЛЮБОМИРСЬКОГО НА ПОСЕЛЕННЯ НА СМІЛЯНЩИНІ В СЛОБОДІ ГРЕЧКІВЦІ СТАРООБРЯДЦІВ-«ПИЛИПОНІВ».	52
№17.	1797 року, липня 22. ПРИСЯГА-СВІДЧЕННЯ СЕЛЯН-СТАРОЖИЛІВ с.МАНЬКІВОЧКИ ПРО ДАВНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО МАНЬКІВСЬКОГО ТРОЇЦЬКОГО МОНАСТІРЯ.	53
№18.	1799 року, травня 23. ВІДОМОСТІ ІЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ДИКАСТЕРІЇ ПРО НАЯВНІ ГРУНТИ ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІЇВСЬКОГО МОНАСТІРЯ.	55
№19.	1811 року, березень. УКАЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ДИКАСТЕРІЇ ІГУМЕНУ МОШНОГІРСЬКОГО ВОЗНЕСЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ о.РАФАІЛУ «О УЧИНЕННОМ КАЗЕННОМУ ПАЛАТОЮ ПОЛОЖЕННІ КАСАТЕЛЬНО УДОВЛЕТВОРЕННЯ ЗАШТАТНИХ МОНАСТЫРЕЙ, ПРИНАДЛЕЖАЩИМИ ИМ ЗЕМЛЯМИ И УГОДИЯМИ» НА ПІДСТАВІ ВИСОЧАЙШОГО УКАЗУ ВІД 18 ГРУДНЯ 1797 РОКУ.	56
№20.	1821 року, вересня 26. КОПІЯ ЗВІТУ ЗЛАТОПІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНТОРИ ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ ВИСОЦЬКОМУ М.П. ПРО ДОЗВІЛ ГАННІ ПУГАСІЙ ЗАЛИШАТИСЬ В ЛЕБЕДИНСЬКОМУ МИКОЛАЇВСЬКОМУ ЖІНОЧОМУ МОНАСТІРІ ЗА ХВОРОБОЮ І З ЗВІЛЬНЕННЯМ ЇЇ ВІД СЕЛЯНСЬКИХ ПОДАТКІВ.	62
№21.	1831 року, жовтня 28. ЗАПОВІТ ДВОРЯНКИ МАРФИ КАНІВЦОВОЇ НА РУХОМУ І НЕРУХОМУ.	

	ВЛАСНІСТЬ СВОЇЙ ДОЧЦІ М.П. КИЯШКІНІЙ, ДАНИЙ У ЧИГИРИНСЬКОМУ ТРОЇЦЬКОМУ ЖІНОЧОМУ МОНАСТІРІ.	63
№22.	1836 року, червня 13. УКАЗ ІЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ НАСТОЯТЕЛЮ ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ ІЄРОМОНАХУ ПАІСІЮ ПРО ВІДДАЧУ МОНАСТІРСЬКОЇ ЗЕМЛІ В ОРЕНДУ НА П'ЯТЬ РОКІВ ЗА ПЛАТНЮ ВІНОГРАДСЬКІЙ УСПЕНСЬКІЙ ОБИТЕЛІ.	65
№23.	1838 року, березня 1. ПРОДАЖ МОНАХОМ МЕДВЕДІВСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО МОНАСТІРЯ ТРИФІЛІЕМ ПРОЦЕНКОМ СВОГО ДОМУ І ГРУНТІВ В м.ЧИГИРИНІ ДИЯКОНУ ЧИГИРИНСЬКОЇ ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ СТЕФАНУ ЛІНЧЕВСЬКОМУ НА ВІЧНІ ЧАСИ.	67
№24.	1856 року, січня 27. ДОЗВІЛ СЕЛЯНИНУ м.КОРСУНЯ М.І.ГУЗЕНКУ, ДАНИЙ ВІД ПОМІЩИКА КНЯЗЯ П.П.ЛОПУХІНА НА ЙОГО ВСТУП ПОСЛУШНИКОМ ДО ВІНОГРАДСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ.	68
№25.	1865 року, березня 1. СВІДЧЕННЯ СЕЛЯНИНА с.ЛЕСЬКИ І.К.ГАПИЧА, ЩО ВІН Є ПРАВОСЛАВНИЙ І ІНШОЇ ВІРИ НЕ СПОВІДУЄ, І НІ ДО ЯКИХ СЕКТ НЕ НАЛЕЖИТЬ.	69
№26.	1865 року, березня 1. РОЗПИСКА ДЕРЖАВНОЇ СЕЛЯНКИ с.ЛЕСЬКИ ЄВДОКІЇ ГАПИЧЕВОЇ ПРО ДОЗВІЛ НА ВСТУП ЇЇ СИНА ІВАНА ГАПИЧА ДО ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ ПОСЛУШНИКОМ.	70
№27.	1865 року, березня 1. МИРСЬКИЙ ВИРОК ГРОМАДИ с.ЛЕСЬКИ ПРО ДОЗВІЛ ДЕРЖАВНОМУ СЕЛЯНИНУ ІВАНУ ГАПИЧУ БУТИ ПОСЛУШНИКОМ ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ.	71
№28.	1879 року, травня 3. УКАЗ ІЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ ПРО ЗАБОРОНУ ДУХОВЕНСТВУ КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ВИКОНУВАТИ ТАК ЗВАНУ ТАЄМНУ ВЕЧЕРЮ ТА ІНШІ ОБРЯДИ, ЯКІ НЕ ВІДПОВІДАЮТЬ ЦЕРКОВНОМУ СТАТУТОВІ.	73
№29.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ ВІНОГРАДСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО МОНАСТІРЯ.	76
№30.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІВСЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО МОНАСТІРЯ.	80
№31.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ КОРСУНСЬКОГО ОНУФРІВСЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО МОНАСТІРЯ.	85
№32.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ ЛЕБЕДИНСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ.	89
№33.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ МЕДВЕДІВСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО МОНАСТІРЯ.	92
№34.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ МОТРОНИНСЬКОГО ТРОЇЦЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО МОНАСТІРЯ.	95
№35.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ МОШНОГІРСЬКОГО ВОЗНЕСЕНСЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО МОНАСТІРЯ.	100
№36.	1893 рік. СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ ЧИГИРИНСЬКОГО ТРОЇЦЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ.	103
	КОМЕНТАРІ ТА ПРИМІТКИ	110
	ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ	207

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Яке знання про наше минуле, про історію рідної Черкащини я як громадянин незалежної України і історик-фахівець маю знати:

— таке, що проголошують з різних трибун державні чиновники і різні функціонери, як зліва, так і справа,

— таке, що з'являється на шпальтах друківаних видань і схоже більше на партійні гасла, які використовують в кон'юнктурних цілях і в слушний момент,

— таке, що має бути абсолютним у часі, без змін і недоторканим у сумнівах,

— таке, що подібне на сусальну іконку чи полаковану картинку,

— таке, що вже не має наукової достовірності і не відповідає сьогоденню, і без будь-якої потенції для майбутнього?

Я такого знання не хочу і ніколи не прийму!

Мені набридло постійно чути про «велику любов» до малої батьківщини на словах і про бажання щось зробити для неї, і теж на словах. Я стомився від докорів сумління у відношенні реалізації власного наукового потенціалу і прагнення практично вирішити хоч якісь проблеми історико-краєзнавчого дослідження на Черкащині, втілити у життя свої думки і плани доки ще дихаю. Я вже пройшов етап, коли, уподобившись науковій шльондрі, пропонував задарма використати мої знання всім — державним і відповідальним чиновникам, друківаним виданням, учбовим закладам, депутатам різних рівнів. Я молю Господа Бога, коли це допоможе, що цей авторський вступ, як і все видання, я пишу знов не «в стіл», і мене, в решті-решт, зрозуміють тут, у моєму Богдановому і Тарасовому краї. Я вже не боюсь ні сьогоденних, ні майбутніх докорів і звинувачень у різних гріхах (а таке чекає на мене, впевнений) тому що пригнічує бути нейтральним, всім вдоволеним, розуміти момент, ситуацію, а власну точку зору залишати при собі. Все, що скажу — не військова таємниця ні для місцевих краєзнавців-аматорів, ні функціонерів від краєзнавства, ні, тим більше, фахівців-істориків.

Не є секретом, що історія і до 1917 року і після нього вивчалася (і вивчається) досить недостатньо, а на науковий інтерес до проблем «української буржуазно-націоналістичної» історіографії, «малоросійського казачества», конкретних сторін релігійних питань, родоводу, історії УНР, громадянської і Великої Вітчизняної воєн, Холоднояр'я, голодоморів, фашистської окупації, репресій та баг. інш. накладена була майже повна заборона на публічні дослідження. І це є правдою, і від цього нікуди дітися. Так, були (і є) об'єктивні причини і умови,

в тому числі і ревізія історії на державному рівні з нормуванням і дозуванням вигідної інформації, «підправленням» деяких сторін будь-якої — далекої чи ближньої минувшини, — і на це можна кивати, брати за аргумент. Але за цим приховується — свідомо? — й інший бік правди, яка полягає в тому, що черкаські історики і краєзнавці, за малим винятком, на протязі багатьох років обмежилися лише популяризаторством та переписуванням минулого краю, консервуючи, таким чином, як старі уявлення, так і помилки та незнання — легше так, ніж дихати пилом віків в архівосховищах, та й знань тут великих не потрібно — сісти і списати. Таке «знання» не тільки вже вкрай вичерпало себе, але й досі паразитує на відомих і в чомусь устарілих дослідженнях і джерелах, з їх і новими помилками і вадами, напр., роботи В.Антоновича, І.Каманіна, О.Лазаревського, М. Максимовича, Л.Похилевича, Ед.Руліковського, І.Фундукля та баг. інш. Нонсенс, але деякі популяризовані і ювілейні краєзнавчі матеріали стали автономними з претензією на особливе джерело, і вже є приклади використання їх як базового історичного фактажу при реконструкції минулих подій, напр., горезвісні «черньяси», черкеська теорія виникнення міста Черкас, отожднювання Черкас з Гелоном, Роднею тощо. Помітно і те, що свідомо звужено кількість тем і окремих питань наукового дослідження і краєзнавчого пошуку, зупинилися лише на фіксованому колі подій і вивченні біографій відомих осіб, зовсім не приділяючи уваги якісному рівню такого матеріала, тобто пошуку нових свідчень, а не переносу давно знаного із статті до статті. Виходячи з цього, постає ще одне нагальне питання по згуртуванню місцевих краєзнавців не стільки в адміністративному, скільки в дослідницько-пошуковому плані: така велика сила сьогодні на Черкащині роз'єднана, не дивлячись на велику кількість зібрань, і знову головна причина — відсутність можливості публікації, або хоча б координації краєзнавчих зусиль. Ця тема сьогодні «хвороблива»...

Висновок сказаного і відомого всім я «озвучу»: на сьогодні науковий рівень вивчення минулого Черкащини, без перебільшень, дуже і дуже низький, діяльність істориків і краєзнавців М.Комарницького, А.Кримського, Г.Храбана, З.Тарахан-Берези і дослідників Л.Горенко, С.Кривенка, В.Ластовського, М.Корнієнка, В.Пахаренка, Т.Полякової й інш. — явище рідкісне і, на жаль, нетипове. Повірте, прикро читати наукові і краєзнавчі публікації про наш край, написані всіма, але тільки не черкащанами. Що це, небажання займатися власною історією, своїм минулим більш серйозніше, глибше?

Вивчення минулого Черкащини задихається від відсутності нової джерельної і джерелознавчої бази, брак нових виявлених архівних матеріалів* привело до появи багаточисельних «наукових» ерзаців — нарисів, статей, курсових і дипломних робіт, монографій, а може вже і дисертацій, в яких посилення, в переважній більшості, робляться на давно відомі джерела і дослідження, більшість з них потребує не тільки наукового корегування, а й більш критичного підходу і осмислення. Скільки ж можна і сьогодні посилатися на проблему раніш закритих архівів чи заборону вивчення «секретних» тем. Ось декілька, на мій погляд, переконливих і типових прикладів.

1-й. Відомо, що том «Черкаська область» із серії «Історія міст і сіл Української РСР» (К., 1972) — державне ідеологізоване замовлення. Факт незаперечний. Але чого тут тільки нема — помилки, явна фальсифікація і еkleктика, ненауковість і перекручення фактів і подій, пропуск цілих хронологічних періодів в історії населених пунктів. А саме головне — ця «наукова» праця базувалася на дуже обмеженій джерельній основі, а посилення — вкрай тенденційні. Проте,

* Треба привітати появи публікацій архівних і дослідницьких статей по історії Черкащини в журналах «Родовід» і «Корсунський часопис». Помітна монографія, на жаль, посмертна, Г.Храбана «Спалах гніву народного» (К., 1989) і видання черкаських дослідників «Назви вулиць, провулків і площ м. Черкас. 1893—1992» (Черкаси, 1992).

таких інформаційно-довідкових видань багато (залучений матеріал — майже ідентичний), дивує те, що і в підготовчих матеріалах до цього тому такі ж посилання і такі ж думки! Ніхто, жоден рецензент не знайшов «еретизму» і нічого недозволеного не викинув. Скорочення тексту, крім технічних підстав, було пов'язано з багатослівністю, а в деяких випадках і слабодослідженістю конкретної теми, на що і посилаються перевіряючі (цензори). Ні в одного з авторів наведених нарисів, не виникло бажання розширити практично тематику, конкретизувати невідомі події чи факти, я вже не кажу про власні і незалежні думки або висновки. Але, попри всі негаразди, і тепер це видання — найавторитетніше! (для порівняння див.: ДАЧО, ф.Р-4178).

2-й. Очевидно, багатьох дивує (чи вже ні?), що й досі не написана історія міста Черкаси в хронологічних рамках з XVIII по XX ст. (таке можна віднести до будь-якого міста Черкаської області — Канева, Умані, Чигирина...). Чому? Питання вже давно не цікаве і, як на мене, просте — лінощі і небажання (чи неможливість?) знати більше, паразитування на вже відомому і т.д. і т.п. Пояснюю. Державний архів Черкаської області в переважній більшості фондів, принаймі тридцять останніх років, був відкритий для дослідів і дослідників. Це, в першу чергу, стосується фонду №8. Черкаська міська дума, фондів черкаських судів (№786, №832, №844), дореволюційного нотаріату, черкаського і інших повітових землемірів, на основі таких зібрань можна б було написати і дослідити — рік у рік — життя нашого міста в різнобічних його проявах — від планування міста, вулиць, площ, появи нових садиб і базарів, церков і синагог тощо, до побутових стосунків між мешканцями Черкас. Уявіть собі не газетну чи журнальну публікацію, яку написано при дуже швидкому ознайомленні з 20—30-ма справами якогось архівного фонду (як це здавна робилося краєзнавцями і стало стереотипом місцевого дослідження), а багатотомну наукову працю під назвою «Історія міста Черкаси в XIX—поч. XX ст.», інформаційна база якої — тисячі справ Черкаського обласного архіву! Цей приклад можна пов'язати і з використанням відомої публікації документа про люстрацію Черкаського замка 1552 року — без неї немає майже жодної публікації про середньовічні Черкаси, але й досі нікого не зацікавила і не привернула уваги кінцівка — 3 аркуша — цього джерела, яка й до сьогодні не введена до наукового обігу! Таке саме можна сказати і про наукове вивчення Магдебурзького права, наданого «місту вільному Черкасам» у 1791 році разом з гербом, і яке з'явилося лише в газетній публікації середини XIX ст. До речі, первинні копії з оригінала зберігаються в Черкаському обласному архіві. І подібних прикладів безліч не тільки про історію обласного центра, а по всім районним містам області.

Ми й дотепер не знаємо повної науководостовірної історії міст і сіл, монастирів, костелів, церков, синагог, розташованих сьогодні і колись на терені теперішньої Черкаської області; бракує дослідницьких праць з історії конфесій різних напрямків, ономастики, геральдики, літописної і економічної історії краю, обмаль різноманітних статистичних відомостей тощо. Окрема річ, коли мова йде про родовід — дворянський, козацький, міщанський, купецький, селянський, про це — нічого нема! На Черкащині жили і володіли маєтностями багаточисельні родини: польські — Браницьких, Вишневецьких, Любомирських, Мнішків, Понятовських, Потоцьких, Радзивілів, Ржевських, Сапег, Яблоновських, російські — Воронцових, Балашових, Бобринських, Бороздіних, Голіциних, Давидових, Раєвських, Самойлових, Поджіо, Бутурліних, Лопухіних, Орлових, Капністів; мало і зовсім недостатньо ми знаємо і про українське місцеве шляхетство — Гудим-Левковичів, Безрадецьких, багаточисельних Левицьких, Гулаків і Гулаків-Артемовських (Артемовських, Артеменків), Неверовських. І це перелік не всіх відомих родин, які перебували на Черкащині, а скільки незнаних і ма-

лознаних — сотні! Радянська історіографія, пильнуючи тезу класової боротьби, вилучила вивчення дворянського родоvodu, а така допоміжна історична дисципліна як генеалогія — була персона нон грата. Тільки належність до декабристів чи до якої-небудь видатної людини (чи роду) давало змогу з'явитися таким дослідженням, і тільки з конкретно специфічного боку. Але ж заборонити минуле — це нонсенс, воно було! Існували, жили і діяли ці люди на нашій черкаській землі і вони залишили по собі сліди — документи, спогади, перекази, родинні поховання, побудовані ними же монастирі, церкви, костели, просто будівлі, школи; саму пам'ять про себе, добру чи недобру, і це — невід'ємна частка нашої історії. Такою, як вона була, не вигаданою, не штучною, не кастрованою.

Я вже не кажу про повну відсутність відомостей про купецький капітал на Черкащині — основу основ економіки будь-якого суспільства, фактично його дзеркала: родини Бродських, Каурових, Грекових, Тартаковських та багатьох інших, що ми про це знаємо? Я впевнений, що і вивчення родоvodu і діяльності купців Смиренків і Яхненків далекі від завершення...

З гіркою я визнаю ілюзорність нашого «інтернаціоналізму», особливо у вивченні національного питання на нашій багатонаціональній Черкащині. Крім української автохтонної громади, поруч і разом з давніх давен проживала велика кількість поляків, євреїв, росіян (в тому числі і тих, кого переселяли пани зі своїх російських маєтків), вірмен й інш. Про їх стосунки у всіх ділових і побутових проявах майже нічого не відомо; особливо це стосується українсько-єврейських взаємовідношень, які мали (і мають) специфічно якісний рівень як особливого соціуму: єврейські кагали на Черкащині не були зовсім ізольованими, а функціонували в постійному контакті з українською громадою і з взаємним проникненням культур — це і мова, і поведінка, спосіб життя, їжа тощо. До цієї проблеми обов'язково треба додати «білу пляму» вивчення польської громади на черкаській землі.

На терені теперішньої Черкаської області існували і функціонували десятки і десятки духовних семінарій, різних училищ, монастирських, церковно-приходських, ремісничих шкіл, різногалузевих майстерень, в тому числі іконописних, різьбярських, художніх. Жодної узагальнюючої наукової праці чи фундаментальної статті (матеріалів по цій темі в нашому Черкаському обласному архіві вистачить не на одну монографію).

Подібний перелік того, чого ми не знаємо, можна продовжувати, деталізуючи конкретні проблеми і окремі питання, але, не дивлячись на щось зроблене, перед дослідниками — неоране поле, суцільна «біла пляма». І, вочевидь, питання «що робити?» сьогодні не постає, відповідь єдина й безальтернативна, і має бути концептуальною — виявляти, опрацьовувати і публікувати якнайбільше архівних першоджерел з їх обов'язковим науковим коментарем і поясненням. І на цьому максимально зосередити науково-дослідницьку і пошукову роботу, і всі наші обмежені фінансові ресурси і матеріальні можливості. Інакше ми захлинемося псевдонауковими виданнями і кон'юнктурною літературою про рідний край, в зв'язку з цим вже час ввести таке поняття, як історична екологія — нехай вона буде одним з основних критеріїв при визначенні цінності чи навіть доцільності публікації, треба поставити заслін спробам фальсифікації сторінок історії, намаганням «прикрасити» минуле, «удревнити» події, подати їх у, так би мовити, більш ефектному вигляді.

«Черкаська минувшина», за сподіванням автора, має бути постійно продовжуючою серією збірок виявлених й опрацьованих документів і наукових досліджень на новому матеріалі і з новим поглядом на певну проблему. В першу чергу це стосується джерел, що зберігаються в черкаських архівах і відкривають і

пояснюють місцеву — малу історію, з її локальними фактами, знайомлять з прізвищами людей, учасниками наведених подій. Таким чином, вводяться до наукового обігу і такі матеріали, які в своїй більшості не потрапляють і не залучаються до загальних наукових досліджень, а залишаються на місцевому історико-краєзнавчому рівні (на жаль, така градація існує). Природно, що поза увагою ні в якому разі не повинні бути фонди столичних архівів — Києва, Москви, Санкт-Петербурга; російські архівосховища зберігають й досі недо-торканими цілі шари невідомих документів з історії нашого краю. А так як є дефіцит давніх, дореволюційних публікацій, які сьогодні стали б в нагоді дослідникам і краєзнавцями, є сенс в передруку таких бібліографічних рідкостей певної тематики, які на сьогодні ще мають базовий інформаційний характер. До цих матеріалів обов'язково додаватимуться редакційні доповнення і наукові коментарі, так як, очевидно, мають бути і якісь сучасні публікації як архівних джерел, так і досліджень.

Перше число «Черкаські минувшини» присвячене православним монастирям, які колись мали своє розташування на терені Черкаської області. Відомих функціонуючих обителів тут нараховувалось у різні історичні періоди більше трьох десятків (детальніше див. «Вступ»), в тому числі католицьких і уніятських кляшторів. І щоб не порушувати своєрідного балансу представництва, автор намагався ввести до наукового обігу документи і інформацію, які пов'язані з кожним монастирем. Але відсутність нововиявлених опрацьованих джерел про деякі обителі, чи невелика інформаційна цінність наявних матеріалів не дозволили виконати цей задум в повному обсязі; є мрія видання окремих збірок, присвячених католицьким і уніятським обителям — базилянським: Канівській, Лисянській і Уманській, а також Лисянському францисканському монастирю, золотоніським православним монастирям, строобрядницьким обителям в м. Черкаси.

В збірку увійшло 36 документів — це гетьманські універсали, магнатські фондуши на монастирське володіння, офіційне листування, купчі, дарчі й духовні тощо, тобто така інформація, яка, на думку автора, може показати монастирське буття з різних боків. Увагу дослідників і краєзнавців мають привернути універсали гетьманів П.Дорошенка і І.Мазепи Мошногірському і Корсунському монастирям (док.№№1-3) і «права» кн. Я.Яблоновського Мотронинській обителі (док.4 і №11), ці документи відомі фахівцям, але повні їх тексти разом з детальним коментарем уперше вводяться до наукового обігу, що, крім цього, поширює і наше уявлення про історію їх заснування і початкового функціонування. Цікавими є і статистичні відомості восьми монастирів за 1893 рік (док. №№29—36). Ці документи не тільки докладно наводять дані по кожній обителі, але й при цьому є змога порівняти різні аспекти монастирського життя, зробити певні узагальнення щодо власності і майна монастирів за конкретний час — про господарську діяльність, наявні земельні володіння і їх використання, кошти та їх витрати, прибутки, заощадження, кадрові питання, взаємовідношення з населенням тощо. Серед документів є «право» кн. Ксаверія Любомирського старообрядцям-«пилипонам» 1782 року (док.№16), яке, на перший погляд, не має жодного відношення до тематики цієї збірки, але, на мою думку, таке джерело має бути базовим, коли мова йде про старообрядницькі черкаські монастирі і заснування окремих старообрядницьких громад, наприклад, «гречківських» і таке інше. Певний інтерес привернуть документи про механізм дозволу відпуску казенного селянина з селянської громади (док.№№25-27) і кріпака від його власника, кн.П.Лопухіна, до монастирів «в послушенство» (док.№24, аналог.: док.№20), що на ті часи було явищем розповсюдженим, автором виявлено багато подібних документів про відпуск кріпаків поміщиками Раєвським, Дави-

довими, Висоцьким і інш. Окремо хочеться сказати про джерела, в яких мова йде про мошногірського ігумена-мученика Йоасафата Раковича (док.№№5—7 і відповідні примітки), ці оригінали вперше вводяться до наукового обігу, і наведена в них інформація поширює наше знання про конкретну ситуацію на Мошенщині і взаємовідношення місцевих настоятелів з церковними ієрархами, власниками земель, всередині яких були розташовані монастирі, механізм боротьби з інакомисленням (старообрядництвом) тощо.

Далеко не все в першій збірці «Черкаської минувшини» рівноцінно за джерелознавчою і науковою значимістю, за своєю інформаційністю. Але наявність поряд фундаментальних володільчих документів, монастирських описів і незначних, на перший погляд, матеріалів, це — майбутня органічність нашого знання конкретної історичної і історико-культурної проблеми; «майбутня» тому, що кожен «незначний» документальний клаптик сьогодні — безцінний завтра. Тому при публікації джерела додержується головне — пріоритетним є не тільки сьогоденне значення документа, але його існування взагалі! Автор приділяв значну увагу детальному коментарю, який повинен поглиблювати і розширювати інформаційну базу самого джерела і наше локальне знання, прикладом є наведення майже повних «біографій» деяких монастирських церков і капличок, ікон, дзвіниць, відомостей про настоятелів і настоятельниць, поміщиків, церковних ієрархів, з доданням бібліографічних і архівних посилань — такий принцип наукового коментування має бути і своєрідним продовженням і самого документа, а може — й невеличким дослідженням. При публікації джерел автор прагнув уникнути будь-яких помилок і різних недоліків, але, може статися, що вони напевно будуть. В першу чергу це стосується неповного вивчення архівів і всіх публікацій, і це природно, — всього життя не вистачить щоб перегорнути тисячі і тисячі аркушів в різних архівосховищах, виявити всі біографічні відомості про конкретних людей, всі дані про архітектурні споруди і т.п. Головне — продовжувати пошук і дослідження, поширювати і поглиблювати наше знання, яке є і має бути постійною якісно оновлюючою категорією. Ось приклади, що безпосередньо підтверджують сказане. Коли вже повністю був скомпонований рукопис збірки, автор знайшов, і в архівних справах, і в нових публікаціях додаткову інформацію до певних приміток і коментарів і, користуючись можливістю і нагодою, хоча б таким чином, має ввести деякі з нових фактів до наукового обігу. В універсалі гетьмана І.Мазепи 1707 року Корсунському монастирю мова йде про якусь «Хмельницьку» (див.док №2); в прим.№32 автор намагався ототожнити її з конкретною історичною особою, посилаючись на відомі факти, до яких тепер є підстави додати і повідомлення про «інокію Хмельницьку», яка надала свою пасіку у Лебединському лісі Києво-Видубицькому монастирю 13 лютого 1705 року; цікаво, що цей документ явлений до Черкаського повітового суду 28 вересня 1800 року, очевидно, ченцями Лебединського Георгіївського монастиря, так як серед його ґрунтів в хуторі Тартаку знаходилися ґрунти Видубицькі (ДАЧО, ф.832, оп.2, спр.1, арк.58 зв.; також див. прим. №395). В цьому ж універсалі є згадка про «Дубину, брата небожчика Гуляницького», відсутність будь-яких відомостей про якого примусило автора не акцентувати на ньому уваги, але зараз можна розширити і це «інформаційне поле»: в документі з полкової корсунської канцелярії, датованого 4/14 березня 1660 року (виявлено професором Ю.Мициком), серед переліку «людей зацных» полку Корсунського є спомин і про «Івана Дубину Гуляницького» (Корсунський часопис — Черкаси, 1996 — №4 — С.5, док.№3). Конкретна інформація про суботівську риболовлю Медведівського монастиря у примітці №210 сьогодні автором може бути доповнена текстом виявленого контракта від 16 грудня 1825 року, за яким документом детально визначено передачу до оренди цієї

монастирської власності на три роки суботівському «поселянинові» Іллі Онисимовичу Криворучку, угоду підписано медведівським ігуменом і благочинним Іоаннієм /ДАЧО, ф.420, оп.2, спр.133, арк.186 — 187/.

Використання документів з другої половини XVII і до кінця XIX ст. примусило якнайбільше уніфікувати і адаптувати (спростити) їх тексти, привівши до норм сучасної російської орфографії (крім док.№4 і №11, які є перекладом з польської на українську мову), при цьому автор добре розуміє традиційну проблему історичного і історико-філологічного (палеографічного) аспектів документальної публікації джерел, віддавши перевагу першому для якнайшвидшого надходження нової інформації до фахівців і краєзнавців; джерела публікуються мовою оригіналу, що, на думку автора, відповідає історичним реаліям, коли російська мова вважалася загальноживаною на території тодішньої України, в тому числі і в офіційному діловодстві. При публікації документів внесено такі зміни:

1. Літери «і», «ї» і «ѣ» (крім текстів до кінця XVIII ст.) відповідно замінені на «и» і «е», літера «ѣ» в кінці слів після твердого приголосного ліквідована; виносні літери внесені до рядку; літерне позначення року замінено на цифрове арабське.

2. Флексії «аго» і «яго» в непрямих відмінках модернізовано — в родовому відмінку однини чоловічих прикметників замінено (там де треба) на «ого» і «его»; флексія жіночих прикметників та займенників множини на «я» замінена на «е» і т.д.

3. До певної міри упорядковано пунктуацію; після крапки застосовано, там де було треба, велику літеру.

4. Виправлені очевидні механічні, граматичні помилки, явні нісенітниці, пошкодження тексту обумовлено автором.

Обов'язково хочу перелічити наукові установи і всіх, хто впродовж багатьох років допомагав виявляти використані мною матеріали і документи, спасибі їм за слушні поради і моральну підтримку, це: Державний архів Черкаської області (директор С.Кононенко, співробітники С.Кривенко, Н.Шипович, О.Назарова, Л.Шраменко і інш.), Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки Академії наук України ім. В.Вернадського, Центральний державний історичний архів України в Києві (директор Л.Гісцова, О.Музичук), співробітникам читального залу і краєзнавчого відділу Черкаської обласної наукової бібліотеки ім.В.Маяковського; виключно цінну допомогу я отримав від керівництва російських наукових закладів, ось деякі з них: Державний архів Архангельської області РФ, Російський державний архів давніх актів, Російський державний історичний архів в Санкт-Петербурзі, Російський державний Військово-історичний архів, Санкт-Петербурзька філія інститута історії Російської АН.

Окрему подяку хочу висловити Лесі Горенко, Валерію Ластовському і Олені Костюковій за виявлену ними інформацію і підтримку при роботі над збіркою.

Час нинішній вдвляється в минувшину і все чіткіше проступає істинне обличчя рідної землі. Звичайно, воно єдине у Всесвіті, неповторне, гідне поваги і пам'яті.

Щира вдячність президенту Концерну Нафтаенерго — Сергію Миколайовичу Подобедову, Аллі Іванівні і Дмитру Вікторовичу Усмединським, колективу цього підприємства. Завдячую моїм меценатам за моральну та матеріальну підтримку, за те, що побачила світ писана майже 15 років, вистраждана і виплекана — наша «Черкаська минувшина».

Автор

ПРАВОСЛАВНІ МОНАСТИРИ НА ТЕРЕНІ СУЧАСНОЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО 1917 РОКУ

На сьогодні на терені Черкащини* відроджуються раніш закриті обителі: Золотоніська Красногірська, Мотронинська Троїцька і Лебединська Миколаївська жіночі та Жаботинська Онуфріївська чоловіча. Все повертається на кола свої. З давніх давен і дотепер тут діяло багато релігійних громад різних конфесій і їх монастирів, церков, костелів, синагог, капличок і молитовних будинків. Проте, й досі для нас це невивчена і малознана історія. Тільки офіційно функціонуючих православних монастирів в нашому краї нараховувалося близько трьох десятків, починаючи з давньоруського Зарубського і до «молодих» Гальянського і Іванівського (Лукашівського), які виникли під час 1-ї світової війни. Але коли лічити ще поодинокі згадки про обителі (наприклад, монастир Ковшавацький на корсунських ґрунтах (зг.1707 р.) чи під с.Пекарі, якого кн.Кс.Любомирський мав намір відновити у 1786 р.) і приєднати до цього інформацію з усних народних переказів, або зафіксованих в різних писемних джерелах (напр., легенда про Дівич-гору біля с.Сахнівки і баг.подібних аналогій), то вірогідна кількість таких релігійних установ значно зросте. Це очевидне припущення підтверджується чималою кількістю відповідних топонімів: по всій території Черкаської області й досі зустрічаються назви «монастирище», «монастир» (-і), «монастирок», деякі з доданням прикметника «старий» і «старе», а також різні сполучення зі словом «чернечий» (-ча) і «монастирський» (-ка), що вказує на колись існуючу обитель, скит чи яесьь бувше володіння — хутір, ставок, греблю, млин і млинище, пасіку і пасічесько, острів або урочище, різні ґрунти — орні, сінокосні, лісові... Деякі такі назви перетворилися у населені пункти — районний центр Монастирище, різні Чернечі і Монастирки (на жаль, багато подібних топонімів за час радянської влади перейменовано). Переважна кількість подібних «куточків пам'яті» збереглося там, де немає змоги без додаткової інформації локалізувати і визначити приналежність цих топонімів до того чи іншого монастиря, а таких назв в нашому регіоні — сотні (таким чином, є доречним і питання про дослідницьку роботу над виданням тематичного топонімічного словника-довідника).

* Автор розуміє, що «Черкащина» як історико-географічне поняття і історична адміністративно-територіальна одиниця (напр., полк) не співпадає з більш ширшими кордонами Черкаської області, куди входять ще подібні території (Уманщина, Білоцерківщина, Новосербія, Золотоніщина й інш.), проте, залишає таку назву — Черкащина — як найбільш відповідну нашому краю сьогодні.

Крім місцевих черкаських, на терені області колись існували і володіння київських монастирів — Миколаївського, Видубицького і Печерського, а також кафедрального Переяславського, з якими пов'язані такі існуючі і вже неіснуючі села і селища: Бузуків, Білозір'я («Біле озеро»), Воробіївка, Жовнине («Клим'ятинська земля»), Колтегаєв, Кононча («Кононецькі ґрунти»), Межиріч («Межирічка»), Михайлівка, Пекарі, Теклине, Трахтемирів («трахтемирівська кам'яна гора»), Совин, Соркланів, хутори в Лебединському лісі й інш.

Історія заснування і функціонування монастирів в різні періоди — невід'ємна частина загального історичного процесу, нашого знання про минуле Черкащини. Донедавна, за малим винятком, тема про монастирі виключалася з наукового обігу і згадувалась тільки в питаннях економіки і ідеології і тільки з негативного боку. Об'єктивного дослідження черкаських монастирів, як цілісного культово-релігійного та економіко-господарського організму, досі не було. Ми повільно позбавляємось нав'язаного стереотипу, за яким ченці і черниці — паразити, нероби, експлуататори, «товсті і нахабні», а самі обителі — багаті, до того ж це кубло аморальності і розпусти. Ніхто не заперечує наявних порушень і монастирського статуту, і моральних загальнолюдських норм — архівні документи фіксують факти і пияцтва, хабарництва, аморальності, протиправних дій з боку деяких священно- і церковнослужителів, ченців і черниць, але зосереджувати на цьому увагу, кон'юнктурно гіперболізуючи її — історично необ'єктивно. До речі, 22 грудня 1823 року були Височайше затверджені «правила искоренення преступлений» з 12-ти пунктів і «Правила судопроизводства о преступлениях в Церкви, учиненных духовными лицами», що передбачало чималі покарання для духовних осіб (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.25, арк.4 — 6 зв.). Сама Церква не приховувала таке і боролася з цим.

Постає нагальне питання, як позбавитись нав'язаних точок зору, некритичних уявлень, ідеологічних теоритизувань? Недоцільним є вибір за принципом маятника: з однієї, марксистсько-ленінської крайнощі до іншої — сусально-рожево-націоналістичної, коли все має подаватися прилизаним і ідеальним, фактично відірваним від суворих земних реалій. Правда полягає в об'єктивному вивченні всіх боків монастирського життя, виявленні і принципів, характерних відзнак кожної обителі і рис, що однаково притаманні для всіх монастирів регіону, краю, держави. Кожен монастир мав своє «обличчя» — історію, економіку, господарство, традиції і авторитет; він пов'язаний багатограними відносинами з місцевою територією — історично, географічно, адміністративно, соціально, тим паче, що послушниками та ченцями (черницями) часто були жителі навколишніх міст і сіл, і не тільки вільні, а й кріпаки, які отримували від своїх поміщиків волю з прийняттям послушенства чи постригу (чернецтва), тут міцні і родинні зв'язки.

Більшість православних монастирів Черкащини засновано приблизно в другій половині XVI — першій пол. XVII ст., це можуть бути Золотоніський, Ірдинський, Канівський, Корсунські — Петропавлівський і Онуфріївський, Лебединський Георгіївський, Маньківський, Медведівський, Мотронинський, Мошногірський Вознесенський і Мошногірський Петропавлівський, Трахтемирівський, Уманський, деякі з цих обителів мають більш давні документально незасвідчені традиції. Можна припустити, і для цього є підстави, що майже всі з цих монастирів виникли як наслідок колонізаційного руху на Поросі, в Потясменні і на Посуллі після Люблінської унії 1569 року, коли землі теперішньої Черкаської області — історичні Білоцерківщина (її пів-

денна частина), Гуманщина, Звенигородщина, Черкащина і Чигиринщина — почали активно залюднюватися; на старих замкових малолюдних теренах осаджувалися «слободи», виникали хутори, села, містечка і міста. Монастирі з'являлися для обслуговування національно-релігійних (православних) потреб місцевого і прийдешнього населення, а, вірогідно, не вирости зі скитів, де жили ченці та схимники-аскети, які покинули мирське життя, для іншої точки зору немає ні підстав, ні документальних свідоцтв. Цікаво, що ці обителі, в своїй більшості, виникали на відстані від населених пунктів, чи одночасно з їх виникненням, і в тяжкодоступних місцях — густих і дрімучих (реліктових) лісах, на горах, серед боліт, на островах, тобто в створеному природою захисті (Мотронинський і Терехтемирівський монастирі, крім цього, мали своє розташування ще всередині великих валів скіфських городищ). Вільного, безпечного життя — аж до кінця XVIII ст. — православні обителі не мали: постійні війни, повстання, пограбування з боку своїх і чужих навчили братію пристосовуватися до скрутних обставин, ховатися разом з майном, про що свідчать таємні підземні ходи та печери, а іноді відновлювати обителі на новому місці (попилище чи згарище завжди мало назву «старий монастир», «старе монастирище» чи просто «монастирище»). Очевидно, суворий час і був причиною появи в цьому регіоні тільки чоловічих монастирів (виникнення Чигиринського жіночого монастиря після 1735 року можна пов'язати з захистом з боку Чигиринського замку і, вірогідно, збільшенням жіночого населення).

Невеличкі черкаські обителі залежали і від збігу обставин, і від різного роду подій, і від місцевої влади. Тому політична орієнтація відступала, коли мова йшла про саму можливість існування монастиря і його власності й майна в конкретній історичній ситуації. На прохання монастирської братії, а це документально підтверджується, кожен російський цар і польський король (та їх представники на місцях), гетьман, староста, місцевий власник та їх наступники і спадкоємці, без огляду монастиря на їх державну і релігійну приналежність та прихильність, підтверджували права на володіння, а й бувало і збільшували монастирські ґрунти. Це була не безпринципність, а свого роду мімікрія, тактика і логіка виживання та лавірування в бурхливому океані подій, коли зберігалось головне — православ'я. Тому і не є парадоксом, що після занепаду і знищення православних обителів Черкащини і Чигиринщини в другій половині XVII ст., їх відновлення в першій третині XVIІІ ст. пов'язано з польсько-католицькими магнатами, князями Вишневецькими, Любомирськими, Яблоновськими і інш., які стали фундаторами цих монастирів. На ці роки припадає і виникнення Жаботинської Онуфріївської обителі і Коробівської філії Мошногірського монастиря. Очевидно, що друге життя монастирів в нашому регіоні базувалося на збільшенні населення і покращенні умов його проживання, якоюсь мірою цьому сприяли і королівські універсали про заселення земель козаками південніше р.Росі (напр., 1684 року від Яна Казимира) і зобов'язання власників великих латифундій перед підлеглими і посполитими щодо їх захисту і опіки (очевидно, мова про відновлення містечок і сіл, осаджування слобід, «заповідні роки», надання різних пільг та послаблень, переселенська політика тощо), що не виключало конфліктів і спорів, які мали місце (особливо на релігійному ґрунті). У всякому разі, перевага миру перед війною давалася взнаки, і активне функціонування монастирів характерний цьому показник.

Черкаські православні монастирі, на відміну від багатих київських обителів, не мали значних прибутків, ні великих володінь з приписними селянами

і робітниками (виключення — Канівська і Золотоніська обителі, які мали такі села), ні впливу на державні, політичні і релігійні справи. Основою їх існування були невеличкі надання — земля та інші угіддя, майно, що одержувалися від різних, в тому числі і впливових осіб. На такі речі видавалися універсали, грамоти, привілеї, різні фундуши та ерекції, які одночасно були і правовою базою і охороною від нападів і зазіхань місцевих власників, городової і полкової старшини, старост та їх управителів; в збірці наводяться чи згадуються аналогічні документи — гетьманів П.Сагайдачного, П.Дорошенка і І.Мазепи, князів Вишневецьких, Любомирських, Яблоновських і баг. інш. Але наявність володільчих документів часто не захищала від вилучення і привласнення монастирських ґрунтів поміщиками, старостами, губернаторами і комісарами. І якщо в XVII та XVIII ст. такі насильницькі дії (в тому числі і елементарні наїзди і пограбування) не знаходили майже ніякого захисту з боку держави — Речі Посполитої, коли росповсюдження мав принцип «хто дужчий, той і правий», то, вже починаючи з кінця XVIII ст. і до 1917 року, на підставі діючого законодавства Російської імперії (а до 1840-х рр. — і Литовського статуту), монастирі починають судові справи проти грабіжницького привласнення їх угідь, і не тільки за означений період, а й за давні часи, посиляючись на збережені документи і місцеву традицію — «присяги-роти» селян-свідків явище законне і розповсюджене. На Черкащині відомі такі судові процеси монастирів з кн.Варварою Голіциною, бригадиршею Дарією Лопухіною, генералом Миколою Висоцьким, князями Лопухіними, князями Воронцовими, Балашовими, Давидовими, Сабанськими; нерідкі конфлікти з селянськими громадами і окремими селянами, міщанами. Монастирі користувалися певною правовою і державною охороною, за законами Російської імперії «монастыри в исках и тяжбных делах ведаются в общих судебных местах, но для защиты прав их предприсывается тот же порядок судопроизводства, какой для казенных имений установлен. Никакое решение, по которому отсуждается что-либо из действительного их владения, не может быть проводимо в действие без пересмотра дела в Сенате и без утверждения императорского величества». Інколи такі справи продовжувались багато років з залученням десятків судових та виконавчих інстанцій — аж до Синоду і Сенату, відомі рішення і на Височайшому рівні.

Проте, мало місце і таке, що, навпаки, і самі монастирі за рахунок неконкретності та розпливчатості володільчих документів привласнювали чужі ґрунти, за які теж виникали конфлікти. Треба відмітити, що такі протистояння продовжувалися не весь час — відомі компроміси, коли конфліктуючі сторони складали мирні угоди — «миролюбивые акты» — про обмін спірної землі, про спільне володіння, про визначення і визнання старих кордонів та межових знаків тощо. Особливо це стосувалось непорозумінь з власниками оточуючих монастир земель; такі поміщики, особливо багаті і впливові, мали засоби примусити монастир виконувати їхні умови, але ж ці конфлікти не приносили обом сторонам користі, тому мирні угоди — добрий засіб вирішення будь-яких непорозумінь. Тим більше, що обителі одержували багато додаткових пільг — за кошти власників ремонтувалися чи будувалися храми, монастирські будівлі, надавалася грошова і матеріальна допомога, напр., від кн.Воронцових, Балашових, Бобринських, Давидових та інш.

Православні монастирі Черкащини, крім класних Золотоніської Красногірської і Лебединської Миколаївської жіночих обителів, були позаштатними (розподіл за штатами 1786 року і на підставі Височайшого рішення від 18 грудня 1797 року) і існували за рахунок виділення державою фіксованих угідь

— землі, риболовель — озер, ставків, млинів, грошових виплат за відсутні ґрунти, а також від власних прибутків від господарчої діяльності, кишенькових зборів, різних пожертв чи вкладів й інш. Крім цього, монастирі одержували у власність землю і інші надбаня за купівлею, заповітом чи дарунком від різних осіб. Такі ґрунти, на відміну від обов'язкових державних, обкладалися ще казенними податками, які сплачувалися монастирями на рівні інших власників (всі подібні юридичні дії мали детальне правове забезпечення). Для порівняння можна навести ріст земельних володінь монастирів в Звенигородському, Канівському, Черкаському і Чигиринському повітах Київської губернії: у 1877/1878 рр. — 2154 дес., з яких тільки орної 413 дес., у 1893 році — 2599 дес. 1576 кв. саж. загальної площі; на цей час Мошногогородищенський маєток Балашових мав загальну площу угідь 44 тисячі десятин, такі ж володіння, приблизно, у графів Бобринських. Як бачимо, вісім черкаських монастирів не були помітними власниками в порівнянні з великими латифундистами, і зараховувати ці обителі в експлуататори немає підстав, тим більше, що в подальшому деякі монастирі продають землю (напр., Жаботинський Онуфрійський).

Наявність у монастирів володінь — орної, сінокосної і лісової землі, риболовних угідь, пасік, млинів, гребель, садів тощо, передбачало використання, крім малочисельної братії, робітників — косарів, «кидальників, гребців і громадальників», рибалок, чумаків, ковалів, теслярів, броварів, пічників, садівників, пасічників, медоварів, іконописців, золотих справ майстрів та багатьох інших, які обслуговували монастирське господарство; більшість з них наймалися з околиць сіл та містечок за конкретну платню і на відповідний термін — довготривалий (щорічний з відновленням контракту), сезонний чи разовий. За деяких робітників монастир сплачував «з скарбця монастирського» чинш, подушне та інші «громадські податки» в те село чи містечко, з якого родом наймит, чи власникові того робітника. Іноді обителі наймали висококваліфікованих фахівців — землемірів, архітекторів, юристів — адвокатів, нотаріусів (напр., Жаботинський монастир запросив захищати свої інтереси від посягань поміщиків Давидових у 1869 р. професора О.Ф.Кистяківського), давали роботу місцевим живописцям і іконописцям, (є згадки про звенигородського живописця Федора Шошина і городищенського «золотаря» Миколу Дубкова, запрошувався і київський іконописець Олексій Мельниченко). Ділові взаємовідносини з місцевим населенням були вигідними для всіх: монастир розвивав своє господарство і нормально функціонував, а селянин і городянин мали постійний заробіток. Тісний зв'язок був і з поміщицями економіями — Злотопільською, Кам'янською, Корсунською, Магусівською, Мошенською, Смілянською, Шполянською і інш.

Але було б несправедливо і неточно не сказати, що братія, крім хворих і старих, постійно виконувала різні послушання — чумакували, варили мед, орали землю, косили сіно, збирали городину і інш., деякі ченці і черниці були обізнані з кількох професій. Монастирське господарство та економіка не мали спрямованості тільки на підтримку сьогоденних потреб, але й на розвиток, на збільшення прибутків, статків, на самозабезпечення і відносну незалежність обителі, — те, що колись закуповувалось (особливо зернові, мед, віск, іноді борошно), тепер вироблялося і продавалось (це явно прослідковується за розхідно-прибутковими книгами), розширюються посівні площі, збільшується асортимент сільськогосподарської продукції, росте пасічне господарство і вироби з нього — мед, медові напої, віск. Обителі становлять-ся власниками невеличких цегельних, свічкових заводів, сільськогосподарсь-

кого реманенту, слідкують за новими ідеями в землекористуванні, садівництві і виноградарстві, сільськогосподарському виробництві, закупають елітне насіння в поміщицких економіях. До речі, на сільськогосподарській виставці 1911 року у Смілі Жаботинську обитель відмічено почесною грамотою Черкаського земства в галузі садівництва і виноградарства; аналогічні досягнення були і в Ірдинському, Мотронинському і в Мошногірському монастирях.

Природно, що невеличкі монастирі не мали змоги перетворитися у великих капіталістів, але своє господарство мали робити прибутковим, для цього монахи поширюють зв'язки з багатьма фірмами, в тому числі і відомими, кооперативами, невеличкими підприємствами, магазинами, крамницями і окремими купцями і міщанами у Кам'янці, Жаботині, Медведівці, Смілі, Черкасах, Чигирині; прослідковується тенденція по закріпленню давніх контрактів і угод на довготривалій основі (деякі взаємовідносини документами фіксуються на протязі десятиліть, наприклад, з черкаськими купцями Грековими, Захарієвим, Кауровими, Поляковим і інш.). Добрий приклад Жаботинська Онуфріївська обитель, поширюючи свої господарство і статки, заснувала в повітовому місті Черкасах свою філію — подвір'я.

Але монастирі, це в першу чергу культово-релігійна організація, і її існування, особливо позаштатно, в більшій мірі залежало від її економічної і фінансової стабільності. Обителі одержували у вигляді пожертвувань грошові вклади і банківські кредитні білети, відсоткові цінні папери (наприклад, від гр.А.О.Орлової-Чесменської, гр. М.П.Шереметева, купців К.Яхненка, В.О.Сиротиніна, митрополитів, архимандритів, поміщиків й інш.), не поодинокі випадки вкладення безпосередньо монастирями своїх заощаджень у цінні папери. Відсотки від вкладених капіталів використовувались на різні господарські та побутові потреби монастиря і братії. Проте, при всьому цьому обителі не мали повної (достатньої) волі в розпорядженні своїми капіталами і діями щодо їх використання: будь-які питання, від дрібних — ремонт даху, огорожі, колодязя, церкви, до таких як купівля, обмін, оренда землі, використання коштів, наймання робітників і фахівців, — обов'язково контролювалося і регламентувалося духовною консисторією, а іноді вирішувалося київським митрополитом і Синодом. Самоправні рішення приводили до зняття з посади ігумена — так сталося в 1877 році з настоятелем Мошногірського монастиря Антоніном, за його особисте рішення поліпшити земельні питання з кн.Є.К.Воронцовою через суд.

Треба коротко зупинитися на такій проблемі, як співвідношення понять «монастир» і «культура». Тут також існує нівелюючий стереотип — монастирі осередки культури і освіти. Що стосується черкаських обителів, то таке питання вирішується не так просто і однозначно: вони не були в прямому розумінні осередками культури чи наукової думки. Для такого твердження є всі підстави: віддаленість від державних, релігійних і культурно-національних центрів, обмаль коштів, тяжкі умови існування тощо. Але в кожній обителі існувала невеличка бібліотека в 200—400 томів, в тому числі і якась кількість рукописних книжок та стародруків, які, на жаль, привертаючи увагу і інтерес Києва, забиралися до столиці (наприклад, у 1850 році рукописні книги деяких монастирів відправлено до Києво-Софійського кафедрального собору) чи випрошувалися (позичалися) впливовими поміщиками, як це сталося з рукописними раритетами і таким же Євангелієм, що «перейшли» у власність до гр. О.О.Бобринського і не повернулися до Жаботинського монастиря; на протязі XIX ст. постійно фіксуються укази монастирям про їх

звіти про наявні «древності» і обов'язкове інформування про них церковне керівництво і наукові центри (у 1804 році такий інтерес виявив і відомий історик Карамзін), що викликало у монастирів негативну реакцію, і в листуваннях з консисторіями підкреслювалось відсутність в обителях предметів історичного значення. Монастирські бібліотеки постійно поповнювалися за монастирський кошт журналами і обов'язковою релігійною і релігійно-історичною літературою (до речі, тисячі і тисячі таких примірників було вилучено у 1920-х рр. і знищено, збереглися лише одиниці). В деяких монастирях функціонували училища, школи, майстерні; відомі іконописні майстерні в Жаботинському, Мошногірському і Лебединському Миколаївському монастирях, свого роду місцеві центри вироблення ікон. До речі, мошногірські монахи навчалися іконопису в Печерському монастирі. Ікони в монастирських майстернях виготовлялися не тільки на свої потреби, але й на продаж іншим обителям, для місцевого населення. В кінці XVIII ст. Жаботинський монастир подарував дві свої ікони кн. Г.О. Потьомкіну і його управляючому полковникові Сталю.

Велике значення мала і особистість того, хто керував монастирем — від цього також залежала, так би мовити, культурна спрямованість. Так мотронинськими ігуменами були колишні студенти Київської академії архімандрити Мелхіседек Значко-Яворський і Іринарх Балановський, з ім'ям першого пов'язаний розвиток медицині і наукової думки в монастирі, і вони обидва підвищили політичний авторитет Мотронинської обителі; треба сказати і про одного з перших ігуменів цього монастиря — будівничого схимонаха Ігнатія, військового козака, який, очевидно, до кінця свого життя підтримував зв'язки з Січчю (цікавим є, що отець Ігнатій — родич академіка Остроградського, відомого математика), Але і такого нюанса було дуже недостатньо. Сьогоднішня і майбутня життєдіяльність монастирів залежали, коли, можна так сказати, від якості їх минулого, на якому базувалися і традиції і авторитет, що мало велике значення для пропагування обителі, відвідування її не тільки місцевим населенням, а й богомольцями (а це ж додаткова і матеріальна, і фінансова підтримка). Бувало, що для цього монастирі проводили нові служби неофіційного характеру, і тільки втручання консисторії припиняло такі «нововведення», як це, наприклад, мало місце в Жаботинському і Мотронинському монастирях, коли там служили Таємну Вечерю на Великдень (див. док.№28).

Бурхливого та насиченого видатними історичними подіями життя невеличкі монастирі не мали, тому ті поодинокі, помітні в минулому факти чи поява на їх терені видатної людини привертала пильну увагу і фіксувалися монастирськими «записками» і «літописами». Відома «кройничка» Мотронинського монастиря, на жаль, не збереглась, хоча і була відмічена в наукових працях. Все це мало підвищувати авторитет обителі, який підсилювався значно ще й наявністю чудотворних ікон, мощів святих, угодників і великомучеників, цілющих джерел і криниць, народних переказів; майже кожна обитель мала такі атрибути авторитета. Ні однієї крихітки минулого не повинно було загубити, і кожен фактик, подія відігравали свою роль у житті монастиря. Але, на жаль, соціальні і природні катаклізми впливали і на збереження історичної пам'яті — знищення документів, книг, матеріальних цінностей, фольклору призвело до того, що дослідники сьогодні дуже обмежені і у використанні наявних джерел, а на такій куцій основі — обережні і у висновках. Є сподівання на знаходження зниклих пам'яток, відомо, що багато разів правобережні черкаські монастирі переховували свої архіви, біблі-

отеки і майно в Золотоніській і Переяславських обителях, а часто, і це відомо, просто закопували монастирські скарби десь поруч, коли вже не було часу утекти від нападу і руйнації.

Незважаючи на великі матеріальні і духовні спустошення, в пам'яті монастирів Черкащини залишилися прізвиська гетьманів І.Підкови, Богдана і Юрія Хмельницьких, П.Дорошенка, І.Мазепи, полковника Григорія Гуляницького, київських митрополитів Кліма Смолятича і Діонісія Балабана, Йосипа Нелюбовича-Тукальського, святих Паісія Величківського і Макарія Токаревського, архимандрита Мелхіседека Значко-Яворського і керівника Коліївщини Максима Залізняка (їх портрети зберігалися у Мотронинській обителі до 1920-х рр.), братів Шелестів, архітектора І.Григоровича-Барського, істориків П.Куліша і М.Костомарова, поета і художника Т.Шевченка та багатьох і багатьох інших. Збережені володільчі і підтверджувальні документи — привілеї, універсали, акти, грамоти мали підписи російських царів і польських королів, гетьманів, старост — і це теж історія. Прізвиська відомих осіб притягували, до них приходили на поклоніння, «прошу»; ними цікавились історики і краєзнавці.

Благодійність та милосердя. Сьогодні ми повертаємось до них. І для нас сьогоденних є великий і повчальний приклад — благодійність і милосердя монастирів. В тяжкій і страшній годині сотні нещасних людей знаходили притулок і захист в обителях, про це свідчать документи, вони фіксують і поштові перекази на побудову церков і монастирів, пам'ятників і шкіл в різних куточках Російської імперії і всього світу — в Америку, на Балкани і Кавказ, в Палестину, на допомогу пораненим і постраждавшим від війн та природного лиха; кошти перераховувались на благодійні, громадські, місіонерські організації. Небагато — від одного-двох рублів до сотні, але постійно! В обителях доживали свій вік хворі і літні ченці і черниці; їх пенсійний вік, за законами Російської імперії 1834 року, сягав 60-ти років, а ті, хто до цього терміну захворів — утримувалися на монастирські кошти, їм мала надаватися лікарняна допомога. В обитель приходили інколи як до останньої межі — віддатися Богові, за спасінням, за хлібом, за притулком... Тут також перебували на покаянні і виправленні, в «чорних роботах» не тільки священнослужителі чи ченці (черниці), а й арештанти, на яких виділялися кормові гроші; монастирі вносилися до мобілізаційних планів, в них передбачалися місця для поранених, полонених, військових команд.

В порушеній проблемі про дослідження історії монастирів на Черкащині є напрямки, які разом з вищезгаданими вимагають глибокого вивчення. Кілька слів про це.

Документи свідчать, що монастирі на Черкащині з початку XVIII ст. і до 1760-х рр. володіли чималою кількістю (а не величезною площею) угідь — млинами з греблями, пасіками, хуторами з одною-двома хатками, садками, лісами і різними ґрунтами. Але після Коліївщини — вона як наслідок — більшість монастирських володінь було втрачено — вилучено старостами та їх управителями на якійсь формальній підставі чи без будь-якої; до того ж православні обителі починають сплачувати різні нові податки — емерегенцію, харитативу тощо (правда, треба додати, що такі ж податки сплачували і уніяцькі монастирі, які знаходилися на той час в ліпших умовах). Цей період — остання третина XVIII ст. — час великих економічних труднощів, занепаду православних монастирів, і тих специфічних історичних умов, в яких вони опинилися, досі не узагальнений в наукових дослідях і чекає свого вивчення.

Автор, додержуючись погляду про насильницьке запровадження унії і по-

лонізацію населення Черкащини в XVI—XVIII ст., вважає, що мались і конкретні нюанси, на які обов'язково треба вже звернути увагу дослідників, в першу чергу на взаємовідношення православних обителів з місцевими старостами і великими власниками (католиками за вірою). Існуючі протилежні точки зору на таке питання — від введення унії «вогнем і мечем» до гуманної, м'якої заміни схизми на унію чи католицтво — не враховують інколи конкретної історичної ситуації в якомусь локальному районі правобережної Черкащини, не беруться до уваги і такі суб'єктивні фактори, як здібності, далекоглядність, характер конкретної людини — ігумена, старости і їх управителів, їх погляди і оцінка ними місцевих умов, а на цій підставі і їх дії. Слушний приклад. 12 липня 1782 року уніятський митрополит І.Смогоржевський у своєму листі до власника Смілянщини кн. Ксаверія Любомирського писав, що хоче «насадити» католицьку релігію на його землях, де народ «нравственно испорченный недавним мятежем и возмущением, еще и доселе не исправился и не приведен в прежнее здоровое состояние». В цьому ж листі уніятський ієрарх звертається за допомогою в згаданій справі. Логічно було б отримати згоду від магната-католика, проте у відповіді від 4 серпня т.р. князь Любомирський зазначав: «... я не понимаю насильственных средств, которые Вы желаете употребить, а также не думаю, чтобы кто-нибудь другой из владельцев допустил их в своем имени. Ваше преосвященство обижаете этот край, когда еще не посетивши его, уже описываете беспокойным, склонным к мятежу. Не только не таков теперь этот край, но он и не был начальной причиной смятений... ..сердца этих людей не жестоки и не были жестокими, а что причиной распространения огня было нечто иное, как несправедливость правительства, притеснения военных..., но я умалчиваю о других обстоятельствах, которые ужасом совершившихся жестокостей возбуждают мщение в каждом сколько-нибудь чувствительном сердце и порождают презрение к тем, которые под предлогом уничтожения неунии, подняли столь великую бурю». І такі погляди були не поодинокими. Ще до Коліївщини власники Черкаського і Чигиринського староства — кн. Вишневецькі, Яблонівські і Любомирські — йшли на якісь компроміси у відношенні до православ'я: час і обставини вимагали цього. Така тема теж вимагає більш прискіпливої наукової і об'єктивної уваги.

Відсутні дослідження і про стосунки православних обителів з місцевим православним населенням. Факти свідчать, що безумовного пієтету, при загальній лояльності, перед монастирями не було. Відомо багато випадків привласнення монастирських і церковних ґрунтів селянами і цілими громадами, напади на ченців і черниць, пограбування монастирів і церков. Під час Коліївщини відомі напади на Жаботинський, Медведівський, Мошногірський, Мотронинський, Чигиринський монастирі. Наявна інформація досі критично не проаналізована і не виявлена. Цікавими були б і висновки щодо взаємостосунків між самими монастирями, монастирями і місцевими приходськими церквами.

І останнє. Мова йде про свідому фальсифікацію нашого минулого, про придумування нових «фактів» в історії монастирів. Обмаль документів і свідчень, які привернули б увагу і богомольців, і дослідників, не сприяло зміцненню історичного авторитета обителів, її добробуту, тому вирішили йти шляхом підправлення минулого. Щоб не бути голослівним, наведу конкретний приклад. Серед монастирів Черкащини увагу дослідників найбільше привертав і привертає Мотронинський Троїцький. І це зрозуміло. Від нього почалася Коліївщина, а її керівник, Максим Залізняк, перебував послушником

у Мотронинській обителі; до того ж особистість мотронинського настоятеля ієромонаха Мелхіседека Значко-Яворського була широко відома сучасникам. Такі постаті і факти безумовно викликали підвищену цікавість до обителі. Але всупереч наявним фактам і аргументованим доказам є тенденція до прикрашання монастирської історії, надання їй привабливого вигляду в історичній ретроспективі: згладжуються неприємні «кути», обізнано «забувають» про реальні історичні деталі і документальні свідчення. Дивно, але це влаштовує певні краєзнавчі кола і, що зовсім незрозуміло, навіть істориків. Ну не був Мотронинський монастир «козацьким» в повному розумінні цього поняття (подібно Терехтемирівському або Самарському), а отець Мелхіседек ні в якому разі — ні в думках, ні в своїх діях — не був ідеологом і одним з керівників Коліївщини, і позитивно не ставився до будь-яких насильницьких і протидержавних виступів, до того ж він не був знайомий з М.Залізнякам, не святив ножів і т.д. і т.п. І таких свідомих перекирчуень історії обителі в її різні періоди — чимало! Суб'єктивного, кон'юнктурного «висвітлення» минулого монастирів треба позбавитись. —

Даний вступ — спроба популярно, на підставі наведених документальних джерел і авторських припущень та гіпотез, створити у зацікавленого читача загальне уявлення про православні монастирі, які були колись розташовані на терені Черкаської області.

ДОКУМЕНТИ

1671 року, червня 22

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКА
НА ВОЛОДІННЯ МОШНОГІРСЬКОМУ
ВОЗНЕСЕНСЬКОМУ МОНАСТІРЮ
З ЗАБОРОНОЮ ВТРУЧАННЯ В МАЄТНОСТІ
І СПРАВИ ОБИТЕЛІ
ВІЙСЬКОВОЇ ТА ГОРОДОВОЇ СТАРШИНИ,
МОШЕНСЬКИХ ОБИВАТЕЛІВ Й ПОСПОЛІТИХ

Петро Дорошенко, гетман¹, з войском Запорозким. Всем вобец, кому колвек з войска Запорозкого потреба будет о том ведати, а мановите пану полковникови черкаському², сотникови мошенському, городовому тамошнему атаманови, войтови, бурмистром и всем, так з товариства, яко из посполитих людей полку Черкаского, а набарзей мошенским обывателем сим нашим писанем ознаймуем, иж мы, яко во всеи православїи церквам Божїим благостоянїя и в них помноженїя хвалы імени Божого христїанским сердцем зичим, так и монастырь Мошенскїй заложенїя храму святых верховных апостол Петра и Павла³ тепер ново за помочєю Божїєю, благословенїем его милости отца метрополеты кїевского, пана и пастыря нашого⁴, а старанем тоеїже святой обители велебных отцев іноків⁵ будоватися зачатых, взявши под особливую войсковую нашу охорону, а упрїеиме желяючи, абы тот монастырь в будованю своем яко наїпоспешней до призвоитого пришол совершенїя, даруем сим нашим универсалом, абы жаден з околичности всеї черкаской, яко и нехто з обывателей мошенских, з старших и менших, войсковых и посполитых, наїменшю велебным того монастыря отцем иноком в намеренном особливом деле перепоны и негде жадного перенагабаня чинити неважился. Овшем, хто колвек з ласки Божой маєт з чого з побожности своеї, абы до виведеня оногo монастырскогo будинку были помочными, залцаем, а жеди уважаем, иж поля и сеножатей до того монастыря на обход уставичнїи ест потреба, теди вам сотникови и всеї страшине мошенской розказуем, жебысте, стосуючи до воле нашой, поля и сеножатей, естли где ест, а озера панов дедичных, яко и грунт, некому не певнїи, колко монастыреви потреба, абы отдане цале были тогож монастыря велебным отцем того монастыря в заведоване и в заживане, нечинячи иначеї для ласки войскової.

Дан в Чегирине 22 іюня року 1671.⁶

На подленном тако:

Петро Дорошенко, гетман, власна рука.

Державний архів Черкаської області, ф.148, оп.1, спр.41, арк.86. Копія.⁷

1707 року, жовтня 1

ПІДТВЕРДЖУВАЛЬНИЙ УНІВЕРСАЛ
ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ
НА УГІДДЯ
КОРСУНСЬКОМУ ОНУФРІЙВСЬКОМУ
МОНАСТІРЮ

Пресветлейшого и державнейшого великого государя, Его царско-го величества Войск Запорожских гетман славного чина Святого апостола Андрея и Белого орла кавалер Іоанн Мазепа⁸.

Всей старшине и черне Войска Его царского пресветлого величества Запорожского, особливе паном полковником сегобочным Корсунскому⁹ и Богуславскому¹⁰, старшинам, полковым сотникам, аттаманам и всему старшому и меньшому товаришству, а тут же дозорцам, теперешнему и вьперед быти маючим, добр наших корсунских, войтам и всему тих обоих полков посполству, и всем, кому бы колвек тепер и в пришлій час о том ведати належало, сим универсалным писанієм нашим ознаймуем.

Иж превелебный в Богу г. отец Гедеон Волскій, игумен монастыря Пустинно-Корсунского¹¹, с братією, меючи у себе старинїи права и антецессоров наших, прошлых гетманов, подтвержателнїи универсалы на роднїи добра, груннта и угодія, от розных побожних особ и христоролюбивых дателей монастыреви оному лекгованныи и наданные, в полках Корсунском и Богуславском будучїи¹², именно: на остров, прозываемый Валковскій, на котором и монастырь тот стоит¹³, с озерами, вступами водными¹⁴, с ставом, именуемом Гарбузын¹⁵, с трома лесамы, сеножатми¹⁶, из селищем Миювщиною¹⁷ от блаженной памяти г. Григорїя Гуляницкого, ктитора и фундатора оногo монастыря¹⁸ наданный; в селе Шинджереевце на став с млинамы, лесом, садом и полем пахатным, над речкою Камянкою лежачим¹⁹, от славной памяти пана Сагайдачного, Войск Запорожских гетмана, наданный же²⁰; на три гребли на реки Роси, недалеко Корсуня, с прочим, и груннтом, до оных належным будучїи²¹; на два пляци в месте Корсуне и на третїй за местом, где прежде бровар с солодовнею стоял, лежачїй над речкою Корсункою²²; на став с лесом, с сеножатми и полем пахатным в селе Ситниках, над тоуж речкою Корсункою будучими²³; на три стави, прозываемый Бакумовскїи²⁴, на став под Деренкувцем²⁵, в между Бонаха застаючїи, на две пасики за Ольшаною²⁶ с ставом, лесом, луками и полем паханым, близко пустого села Соколца²⁷ стоячїи, на три ставы с садом, в селе Квитках найдуючїи²⁸,

на два ставы с лесом, луками, садами и полем паханым, в селе Зуях²⁹ будучій; на лес, от Дубины, брата небожчика Гуляницкого, в селе Бровахах купленный; на грунта под местом Корсуном, в мѣсте Богуслави и там же за местом лежацій, и на две ставищи с млинамы, до тих грунтов належными, на реке Росе стоячими³⁰, на млин о двох колах мучных, а третьем — ступно, на той же реке Росе стояцій, от Гриня Дурного небожчицами Гуляницкою³¹ и Хмелницкою³² купленный, которым недавно прошлыми роками пан Искра, тогдашний полковник Корсунскій, владел, — просил и нашего подтвержательного на оныя добра и грунта, и угодія универсалу.

Мы теди, гетман и кавалер, яко иншим св.обителем в слушных требованіях являем наш респект и, по возможности, всегда чиним всякое вспомогательство, так и на помененный монастырь, меючи особливый взгляд, росказалисьмо с канцелярїи нашей войсковою выдати ему, отцу игумену, сей наш универсал, которого мощю и повагою яко все тые вышеописанные добра и грунта, и угодія, т.е. ставы, леса, луки, сеножати, поля паханые, сады, плечи и млины ствержаем, позволяючи ему, отцу игумену, и по нем быти маючим игуменам с братїєю, оными владети и всякій с них приходячїи пожитки до св.обители отбирати и употреблять. Так пильно мети хочем, варуем и грозно приказуем, абы нихто с старшины и черне ни тогобочной, ни сегобочной, особливе дозорци добр наших корсунских, не смели и не важилися ему, отцу игумену, и его поссессором с братїєю владенїю тими вышепомянутимы добрами, грунтами и угодіями и в отбиранью с оных належацих приходов и пожитков наименшой кривды и перепоны чиниты. Жебы теди во всем тая воля наша ненарушне была захована повторе и подесеяте под неопусным суровым войсковым караньем приказуем.

Дан в Кїеве Печерском октября 1-го дня 1707 року.³³

На подлинном подписано так:

Іоанн Мазепа, гетман и кавалер,
рукою власно

ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.700, арк.52-53 зв.
Засвідчена копія.

1708 року, травня 20

ПІДТВЕРДЖУВАЛЬНИЙ
УНІВЕРСАЛ
ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ
МОШНОГІРСЬКОМУ МОНАСТІРЮ
НА ВСІ ЙОГО ВОЛОДІННЯ

Пресветлейшого и державнейшого великого государя, Его царско-го величества Войск Запорожских гетман славного ордена апостола Андрея и Белого Орла кавалер Иоанн Мазепа дает знать сим нашим универсалом³⁴ всем вообще, всякого состояния и достоинства, духовным и светским лицам, под нашим начальством состоящим в области Польской, кому о том теперь и впоследствии ведать надлежать будет, а в особенности полковнику переяславскому³⁵ с полковым старшиною и сотниками, а также управляющему нашему мошенскому и всему тамошнему войсковому и городовому управлению, настоящему и будущим.

Так как блаженной вечной достойной памяти в Бозе почивший отец архипастырь наш великий, расширения хвалы Божия ревнитель, ясно в Богу преосвященный его милость отец Варлаам Ясинский архиепископ, митрополит киевский, галицкий и всея Малыя России³⁶, желал святое место Мошногорское, весьма разрушенное и опустелое³⁷, где находятся вблизи один от другого два монастыря, один — древний Вознесения Господня, а другой — новый святых апостолов верховных Петра и Павла, воздвигнутых для умножения святых обителей, чрез обновление тех двух монастырей³⁸, привести их в первобытное состояние на славу имени Господа и в прославление угодников Его святых и апостолов Петра и Павла еще за дни своей богоугодной жизни, а наблюдение, строение и игуменство тамошнее поручил превелебному отцу Товию Петрашку, проповеднику и консистаристу митрополитанскому киевскому, видя в нем самом ревностную до того склонность и охоту³⁹.

Поэтому и мы, гетман и кавалер, ненарушая ни насколько той воли в Бозе почившего преосвященного отца и архипастыря, и во всем с ней согласуясь, позволяем помянутому превелебному Петрашке, проповеднику и консистаристу митрополитанскому киевскому, строителю и игумену монастырей мошенских, тое святое Мошногорское место реставрацией обновлять и от древнего запустения насколько возможно воздвигнуть к умножению хвалы Божия, а также силою сего нашего универсала укрепляем на вечные времена за

теми монастырями издавна принадлежащие им грунты, добра и угодия, которые подробно обозначены в древних правах, данных владельцами⁴⁰, а именно: леса, поля пахатные и сенокосные, начиная от броду, что под горами идет Люторовский сенокос⁴¹ и достигает до самой реки Мошны⁴², против Диргородки⁴³, где находится и монастырский огород; пахатные поля начинаются от крестьянских огородов, мимо озера Головного⁴⁴, и доходят до реки Редки⁴⁵; грунта нового монастыря идут от речки Редки до мошенской царены, где прежде были хутор и гумно монастырские, и другие угодия того монастыря по-над речкою Ирдынем, начинаются от поселения Стехнова⁴⁶ до самой Елисеевщины⁴⁷ за старый монастырь⁴⁸, и два двора в самых Мошнах⁴⁹.

А затем строго предупреждаем и приказываем, дабы власть духовная и светская, а преимущественно управляющий мошенский и все тамошнее управление с жителями войсковыми и посполитыми и вообще никто ни теперь, ни в будущем в реставрации той святой Мошногорской обители и в спокойном владении всеми, оной принадлежащими вышепрописанными имуществами, не смел и не отваживался чинить никакого и ни малейшего препятствия, затруднения и спора превелебному отцу Петрашку и игумену тамошнему с братиею, а если кто безправно и без всякого основания и крепостей завладеет чем-либо из тех монастырских имуществ и обратит их в свое владение, то в силу сего универсала должен будет безспорно и без дальнейших тяжб все то монастырю уступить тож час же яко чужое; а для того, чтобы в том святом месте, начавшем обновляться после долгого запустения, не умолкала церковное пение, то для пропитания братии тамошней возвращаем и вновь отдаем монастырям тем мошенским часть войсковую — два камня в мельнице на реке Мошне под самым местечком, которыми теперь владеет сотник мошенский Степан Лейбенко, которую ту часть войсковую он, пан сотник мошенский, в двух камнях ему принадлежащей, непременно уступил бы мошенским монастырям и впредь ни он сам, ни кто иной не осмеливался до оной интересоваться строго приказываем⁵⁰.

Такая наша воля и указ, дабы теперь и впредь в своей силе и могуществе и значении оставалось и во всех своих пунктах, комахтах и клявзулах отнюд нарушаемо не было, вторично и десятирично, но строго предупреждаем, напоминаем и сурово грозим.

Дан в канцелярии войсковой в крепости Белоцерковской мая 20 дня 1708 года.

Вышеименованный гетман
собственноручно.

⑤

ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.195, арк.1-4.
Незасвідчена копія.

1717 року

**ПРАВО кн. Я.ЯБЛОНОВСЬКОГО,
СТАРОСТИ ЧИГИРИНСЬКОГО, НА ВІДНОВЛЕННЯ
ЗРУЙНОВАНОГО ПРАВОСЛАВНОГО МОТРОНИНСЬКОГО
ТРОЇЦЬКОГО МОНАСТИРЯ, З НАКАЗОМ ГУБЕРНАТОРАМ
ПРО ДОПОМОГУ ОБИТЕЛІ, А ТАКОЖ ПОПЕРЕДЖЕННЯ
МІСЦЕВИМ ЖИТЕЛЯМ ПРО НЕВТРУЧАННЯ
В МАЙНО І СПРАВИ МОНАСТИРСЬКІ**

Ян Каетан Яблоновський і т.д., староста Чигиринський і т.д.^{50а}.

Свідомо чиню, кому про це належить і буде належати знати, а особливо управителям мого староства Чигиринського, що в старостві моєму Чигиринському в лісі Мотронинім⁵¹, між валами, над річкою Косарою⁵², під Медведівкою і Жаботином, на давньому місці уфундувати і угрунтувати належним чином монастир в ім'я Святої Трійці, по старому скит Мотронинський⁵³, за благословінням йогомосці пана єпископа Переяславського⁵⁴, для законників неунітських я дозволив, і наказую панам губернаторам моїм староства Чигиринського, щоб зруйнованому Мотронинському монастиреві допомагали відновлюватися, а саме: підводами, людьми тощо; а особливо всім жителям тамтешнім забороняю у сіножатях, що під монастирем, і в футорі на буртах, які ці ченці мотронинські мають за давніми правами, а також і в полі і островах тясминських, названих Чернецькими, жодної кривди не чинити і лісу навколо монастиря, згідно з правом, у 1671 році козацьким гетьманом Дорошенком підтвердженим, не рубати як їх власного, і всілякі добра монастирські, в загалі і зокрема, що у привілеї і давніх фундушак⁵⁵ названі, від усіх податків, як і десятини бджільної, звільняю, залишаючи їх у спокійному володінні, а для ліпшої віри при звичайній печаті рукою власною підписую⁵⁶.

Дав 1717 року.

**Яблоновський,
староста Чигиринський**

Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки
АН України ім.В.Вернадського, ф.ІІ, №3581, арк.4-4 зв.
Незасвідчена копія др.пол. XVIII ст.
Переклад з польської.

1720 року, березня 14

**ЛИСТ ПЕРЕЯСЛІВСЬКОГО ЄПИСКОПА
КИРИЛА ШУМЛЯНСЬКОГО ДО МОШНОГІРСЬКОГО
ІГУМЕНА ЙОАСАФА РАКОВИЧА ПРО КОНФЛІКТИ
З УПРАВЛЯЮЧИМИ МОШЕНСЬКИМ МАЄТКОМ
кн. Я.ВИШНЕВЕЦЬКОГО, ПРО ОСВЯЧЕННЯ
НОВОСПОРУДЖЕНОЇ ТРАПЕЗИ В ДВОРЦІ
МОНАСТИРСЬКОМУ КОРОБІВСЬКОМУ
І ПРО ІНШІ МОНАСТИРСЬКІ СПРАВИ**

Висоце в Богу превелебни милостивице отче ігумен Мошногорскіи, мне в духу святим возлюбленніи брате⁵⁷.

Помислнои експедицей з Варшави от князя Его милости Вишневецкого, воеводи краковского⁵⁸, веншую превелебности вашои и всеи братіи Мошногорскои да оутвердит и оукрепит Господь превелебность вашу при ненарушимой ласце и протекціи князя Его милости фундатора обители святои Мошногорскои⁵⁹. Ежели бил превелебность ваша давнейше послушал совету моего и послал бил с писмами моїми до князя Его милости, жодніх би обид и нужд не поносила обитель Мошногорская и братія, в ней живущая. Тепер, даби не опасуючися жадной обиди так от пана губернатора, яко же и от пана адменестратора, щасливе возвратетеса в обитель святую Мошногорскую и тамо молете Господа о здравіи долговременном князя Его милости пана фундатора и благодетеля своего.

Отец Корниліи, бувшии ігумен Мошногорскіи⁶⁰, якіе меет права⁶¹ внов потверженніи от князя Его милости оу себе, належніи обители Мошногорскои, даби тіе отдал до рук превелебности вашои и сам бил под послушаніем превелебности вашои пастирско желаю.

Листи от князя Его милости до пана губернатора и до адменестратора писаніи отсилаю и копею листу, що писал маршалок князя Его милости до пана Лепковского. Которіе листи поотдавати, а списке при себе задержати. При которих листах оупоминатися даби що колвек позабирано монастирскогo и отец Корнілій, що колвек подавал монастирскогo — корови, вувце — пану губернатору, жеби поотдавано все так же, и пан адменестратор Феялковскіи жеби все поотдавал.

На освященіе новосооруженной трапези в дворци Коробовском сим же листом нашім даемо благословеніе превелебности вашои и в ней литургисати, где оставити законніка якогo статечного и Бога боящогося⁶².

Що зась о інокіне пишеш, превелебность ваша, даби їм позволить там жити в дворци Коробовском, того без ведома ясне велможного Его милости пана гетмана не могу позволить, але перш стараися превелебность ваша о оуниверсале позволителніи оу ясневелможного

и до нас о лист інстанціалний — без чого не могу дозволити; и ежели отримаеш превелебность ваша и ясневелможного пана такую експедицію — в то время и аз позволю, бо без сеи ментарскои доле негде не фундуются манастири так іноческіе, яко и інокінь, тим зась часом могут пробавитися в Коробовце донеле от ясневелможного пана не постараеться превелебность ваша о такую експедицію, о якую написалем в сему ж листу⁶³.

Отцу Мардарію⁶⁴ даю благословеніе свое, жеби он приимал совесть братіи Мошногорскои обители в ісповеди святои.

Як зась схощеш превелебность ваша ехати к князю Его милости оусоветовавши з братією...* зараз, даби не отдалился где з Билоу Криници⁶⁵, в то время ізволь ко мне приехати, жебить написал лист до князя Его милости, благодарствуючи за всякую любов и милосердіе к обители святои и братіи Мошногорскои⁶⁶.

Оуказ от превосходителнейшого господина графа генерала маіора Кантакгузина⁶⁷ ради волного пропуску през Днепр до манастира Мошногорского посилаеться превелебности вашои.

Молитвам святым при сему превелебности вашои вручаю мя есть. Висоце в Богу превелебности вашои всех благ

пастир Кирил Шумлянскій,
епископ переяславскій⁶⁸.

З катедри Переяславскои се 14 марта 1720 года⁶⁹.

Напис із зворотнього боку листа:

Висоце в Богу превелебному Его милости отцу Іоасафу Іоакімовичу Раковичу⁷⁰, ігуменови обители святои Вознесенія Господня Мошногорскои, мне в духу святом возлюбленному брату.

ДАЧО, ф. 148, оп.1, спр.195, арк.14-14 зв., 15 зв.
Оригінал.

* пошкоджено.

1720 року, липня 14

**ПРИЖИТТЄВИЙ ТЕСТАМЕНТ
МОШНОГІРСЬКОГО НАСТОЯТЕЛЯ,
ІЄРОМОНАРХА ІОАСАФАТА,
ЩОДО ПОДАЛЬШОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
НА ЛІВОБЕРЕЖЖІ, В СЕЛІ КОРОБІВЦІ,
ДВОРЦЯ МОНАСТІРСЬКОГО І ПРОЖИВАННЯ
ТАМ СТАРИЦЬ, В ОБИТЕЛІ МОШНОГІРСЬКІЙ
СВЯТИЙ ГАБІТ ВЗЯВШИХ**

Аз, ієромонах Іоасаф Якимович⁷¹, ігумен Гор Мошенских, всем, кому о сем достойно будет ведати тепер и в потомніе часи, сим моим писанієм виражаю, иж частаго ради смятенія и разоренія, пребивающаго той стране Днепра, построилем дворец в селе Коробовце, так же и трапезу сооружилем во оном за благословенієм ясне в Богу Преосвященнаго Его милости господина Кир Кирилла Шумлянско-го, Божією милостію православнаго епископа Переяславскаго, нужди ради монастирской и для прожитія старицам, принявшим святій габит в обители нашей пустинной Свято-Вознесенской Гор Мошенских, на той стороне Днепра найдуючойся. А якоже оніе старіци усиновленіе стяжали до оной святой обители принятьем чина ангелскаго, так повинни совета духовнаго и всякаго порядку в нуждах своих от старцев в той же святой обители, отродившийся вторим крещенієм, покаянія употребляти и во всем их послушати, а ежели би чого, не дай Боже, грех ради наших попущенієм Божіім сталося якое гоненіе стороне той и обители святой разореніе, должны суть оніе законнице выступити и ожидать, где колвек жиючи, дондеже в первій чин святая обитель прейдет. А что вишей реклось о прожитью старіцам в дворце, кгдаж власним их коштом, а стараннем моим, трудом же всех обще сооружился оній дворец и трапеза, кроме всякого разширенія и приумноженія, жадних притяжаній, повинен бити да во правду дворец, от нищети своей наричется и нарицатися будет дворец, а не лавра. Сицевому постановлению хотящи аз здешній и в предние часи ненарушонну бити, праведна и страшна судію молю и молити буду, да судит приумножающому излишніе, кроме нужних, достатки и заводи над мое уреченіе, а найпаче по мне будущим ігуменом и братіи достоит сіе ведати, аще би дерзнул кто з межи их сей дворец продати или под инии монастир поддати, или каковим-либо случаем от обители Мошногорской отдаляти, таковій пожнет вместо пшеници терніе, и вместо благословеннія клятву наследит и разсудится со мною пред нелицемерним судією в он час, егда приидет воздати комуждо по делам его. Зане самия нужди ради сооружился сей дворец и сего ради, аби не кгда не бил отдаленній от моего обите-

ли Мошногорскія, а для лучшей певности сіе писаніе ствержаю печатию монастирскою с подписом руки моей власной.

Деялося року 1720 іюля 14⁷² в монастыре Мошногорском при храме Вознесенія Господня.

**Вишписаний ігумен мошенскій
Іоасаф Якимович**

ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.200, арк.2.
Оригінал.

1721 року, листопада 13

**ЕКСТРАКТ З ЗАПИСУ ДОПИТІВ
ІГУМЕНА МОШНОГІРСЬКОГО
ВОЗНЕСЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ ІОАСАФАТА РАКОВИЧА
І МОШЕНСЬКОГО ІЄРОМОНАХА ДОМЕНТІАНА
У ПРЕОБРАЖЕНСЬКІЙ КАНЦЕЛЯРІЇ ЩОДО ЇХ СУПЕРЕЧОК
З ПЕРЕЯСЛАВСЬКИМ ЄПІСКОПОМ К.ШУМЛЯНСЬКИМ
І ПРО ПРИХИЛЬНІСТЬ РАКОВИЧА ДО РОЗКОЛУ,
І ПРО ВИРОК ВИЩЕЗГАДАНИМ ЧЕНЦЯМ
З БОКУ ЦАРЯ ПЕТРА ОЛЕКСІЙОВИЧА.**

Святейшому Правителствующему духовному синоду.⁷³

В нинешнем 1721 году июня 11 (дня) в Преображенскую канцелярию⁷⁴ прислании з сената Мошногорского монастыря игумен Иоасаф⁷⁵ да иеромонах Доментіан⁷⁶ для того: того ж монастыря иеродиаконы, два человека, написав пункты, подали переясловскому епископу Кириллу Шумьянскому, что тот игумен не дал священнику служить, которого тот архиерей посвятил, и священник молвил, для какой притчины он, игумен, возбраняет ему служить, и игумен сказал: для того, что он в еретика святился, понеже у антихриста подписался — Государя и благословение ево взял и сам еретиком в том застает.

А в Преображенской канцелярии те ж изветчики в распросех порознь сказали: в прошлом 1720 году, как тот архиереи, быв в Москве, приехал в Переяславь, и тот игумен послал их, изветчиков, к тому архиерею и говорил, для чого он, архиереи, им таит, в чом в Москве подписался⁷⁷, и коли он, архиереи, о том им не скажет, то он, архиереи, подлинно антихристу подписался⁷⁸, понеже, кто ведает пункты, Государь ли, архиереи ли или кто другою, тот и антихрист; а что в тех пунктах написано, что он, архиереи, у антихриста подписался, Государя, того тот игумен им не говаривал и писцу писать они не веливали, а написал де те слова тот писец собою и говорил им, что он ту речь написал с слов их...(нерозб. — Ю.М.), а писал им те пункты того архиерея иеродиакон, а имени не знают.

А игумен Иоасаф в Преображенской ж канцелярии в роспросе винился и сказал, как переяславский епископ в 1720 году ездил в Москву и приехал в Переяславь и он, Иоасаф, посылал от себя из монастыря вышеписанного иеромонаха Доментіана осведомитца, зачем он, епископ, в Москву ездил; и из Переяславля пришед тот Доментіан сказал: архиереи ездил в Москву и подписался в новых пунктах, а о чем — не ведает, а признавает де он, Доментіан, что в тех пунктах есть вере повреждение, понеже о тех пунктах архиереи таит и не объявляет, и он, игумен, по тем Доментіановым словам говорил собою спроста и ему, игумену, о том есть сумнение, что в тех пунктах прямо есть какое повреждение вере, а коли бы чего не было, то

бы о тех пунктах, о чем тот архиереи подписался, им сказал, а не таил, и после того вскоре он ж, игумен, посылал к тому ж архиерею вышеписанных изветчиков и говорил им, чтоб он, архиереи, объявил им, зачем он ездил в Москву и в каких пунктах подписался; и коли им не скажет, то уже есть в тех пунктах повреждение веры и подписался антихристу, понеже де, кто ведает пункты, тот и антихрист, а слова такие: кто пункты ведает, Государь ли, архиереи ли, тот и антихрист; и что того ж их монастыря иеромонах Митрофан посвятился бутто у еретика говорил ли того замного прошедшим временем неупомнит; он же, игумен, тому года с три крестился сложением двумя меньшими персты з болшим и усмотря, что то сложение противно, креститса перестал. Он же постриг в монахини человек с пятнатцать по благословению архиереиском, о которых изветчики сказали, что постриг без благословения и жить таким монахиням близ монастыря их не велено и есть о том от архиерея проклятие. А иеромонах Доментиан в роспросех сказал: будучи он в Киеве, слышал на торгу в народной молве, что архиереи з духовным чином, будучи в Москве, подписался, а о чем — не слышал, и в народе того не кажут, нет ли де в том повреждения вере и то де мучеников будет много; и, идучи дорогою, о том он, Доментиан, мыслил и, пришед в монастыр, тому игумну о том о всем сказал, и игумен де говорил, что и он о том мыслит же, а колись де вере какова повреждения не было, то б де о том подписании било объявлено, а не таили би.

И великий Государь, царь и великий князь Петр Алексеевич, всеа великия и малыя, и белыя Росии самодержец, указал тому игумну Иоасафу и иеромонаху Доментиану за вышеписанные их дерзновенные слова, чого было им самим собою говорить и над архиереем, для чего он в Москву ездил, проискивать ненадлежало, учинить жестокое наказанье: вместо кнута бить плетми нещадно, а, учиня наказанье, игумна сослать в Соловецкой монастырь⁷⁹ и держать ево в том монастыре в земляной тюрьме неисходно, а иеромонаха Доментиана сослать в далной поморской монастырь и быть ему в том монастыре неисходно; и о том о всем, так же по роспросу того игумна о сложении противного креста и о пострижении монахин, указ учинить в святейшем правительствующем синоде, и для того они, игумен Иоасаф и иеромонах Доментиан, ис Преображенской канцелярии в святейший правительствующий духовный синод посланы.⁸⁰

При сем Преображенской канцелярии с подячим Степаном Патокиным Нестеров⁸¹.

Справил Петр Космынин
Ноября 13 дня 1721 году⁸²

Російський державний історичний архів в Санкт-Петербурзі,
ф.796, оп.1, спр.659, арк.2-3.
Оригінал.

1721 року, листопада 9

**ПРОДАЖ
ІВАНОМ САЧКОМ ВЛАСНОГО СТАВКА
НА РІЧЦІ МАНЬКІВЦІ
ВАСИЛЮ ВАСИЛЬЧЕНКОВІ**

Року 1721, місяця новембрия 9.⁸³

Пред нами, урядом меским манковским и сведителми нижеписанними, даєт сию купчу Иван Сачко Василеви Василченкови, которому и продаєт ставок на реце именно Манковы⁸⁴, лежачий под шляхом, чрез которий тракт простуєт до Буков⁸⁵, учинивши цену тому грунту шесть коп. И зобравшы на той могоряч людей и мещан манковских, и рассмотревшы оние мещане межи собою спитком, яко не належит той ставок ку монастиревы Манковскому Свято-Троецкому⁸⁶, у которий то ставок упоминаєт бивший игумен Епифаний нине.⁸⁷ Теди оний Сачко, уведомившись того, певен яко не належит той ставок до монастиря Манковского, и продаєт Василеви при тех же мещанах годних, просивши честного иеремонаха Никодима, игумена⁸⁸, того часу зостаючого в монастиру Манковском, для свидетелства, жебы и нине начальници монастира по нем бывшие оного Сачка не турбовали, якоже недостоит некому же его турбовати за той став, которий єсть оного Сачка дедизна и отчизна.

Сие свидетелство даєт вишепомененному Василеви, жебы его нехто не мог турбоваты, на то и свидетели подписуются: первее атаман Прокоп Лисенко, осадчий Дорош Зеленский, Тимко Кунаш, оние мещане на той час будучие. При тих же свидетелех честний иеремонах Никодим, игумен, именем своим подписуєтся и печатию монастирскою стверждаєт.

ДАЧО, ф.833, оп.1, спр.64, арк.132.
Оригінал.

1725 року, травня 25

**ЗАПРОДАЖНИЙ ЗАПИС
МЕШКАНЦЯ с. МЕДВЕДІВКИ ЛАВРУСЯ
МОТРОНИНСЬКОМУ
ТРОЇЦЬКОМУ МОНАСТИРЮ
НА ГРУНТ НА ЗАМ'ЯТНИЦІ**

Я, обиватель медведовскій Лаврусъ, сим моим писанієм ведомо чиню, що я, з доброї своєї воле, продаю на обител Мотренинскую Троецкую власній грунт на Замятнице⁸⁹, футор, сад, поле в окопах и поза окопами по шлях, ставок просто футора, другій ставок по половині з панком Лукяненком, луку, где впадает речка Замятница⁹⁰ в Тясмин, записую за десят рублей. За якій описанній грунт никто немає турбовати обители Мотренинской под всеякою карою. Деяло сїе при Снегуру Жаботинскому и пану Ивану і Данилу Медведовскому, и при инних людях року 1725 мая 25 дня.⁹¹

На подленном подписанно тако:
лучшой вери ради
крест кладу.

Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки
АН України ім. В.Вернадського, ф.ІІ, №3581, арк.5 зв.
Копія другої половини XVIII ст.⁹²

1728 року, лютого 28

**ЛИСТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА
ВАСИЛЯ ТАНСЬКОГО ДО ЗОЛОТОНІСЬКОГО СОТНИКА
ПРО НЕВТРУЧАННЯ В СПРАВИ
МОШНОГІРСЬКОЇ ОБИТЕЛІ У КОРОБІВЦІ
І ЗАБОРОНУ ВЗЯТТЯ БУДЬ-ЯКИХ ПОВИННОСТЕЙ
З ЧЕНЦІВ ВИЩЕЗГАДАНОГО МОНАСТИРЯ**

Мой ласкавий приятель пане сотник золотоноський.⁹³

Пречесній отец Феодосій Кришталовській, ігумен мошенській, до-носил нам, что они в Золотоноши меют монастирській дворец, в кото-ром жиючих людей Ваша милосте и старшина тамошная потягаете до всяких повинностей и в подводу берете, и просил нашего в том респекту.

Прето чрез сей наш лист Вашей милости приказуем, абись Ваша милость и тамошная старшина до оног дворця не в чом не интересо-вались и людей, там жиючих, до жадних повинностей не...* под опа-сениєм штрафа и повторне споминаем. З...* февраля 28 [дня] 1728 року.

Вашей милости з ...* приятель,
Его імператорского величества
Войска запорожского полковник переясловский В.Танский.^{93а}

ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.194, арк.1.
Оригінал.

* текст пошкоджено

1731 року, серпня 24

**НОВЕ ПРАВО кн. Я.ЯБЛОНОВСЬКОГО,
СТАРОСТИ ЧИГИРИНСЬКОГО,
ПРО ВІДНОВЛЕННЯ МОТРОНИНСЬКОГО МОНАСТИРЯ
І ПРО ДОПОМОГУ ЙОГО ЧЕНЦЯМ
З БОКУ ПАНА ГУБЕРНАТОРА**

Ян Каетан на Маріамполі і Ярополі Яблоновський, староста Чигиринський, полковник військ його королівської милості і Речі Посполитої, комісар трибуналу Радомського.

Свідомо чиню, кому про те знати належить, особливо високодостойному духовенству, якому згідно прав і законів підпорядковане релігійне життя в старостві моєму Чигиринському, а також панам губернатору і управителям того ж староства, що новозаснований і збудований у Мотронині монастир в ім'я Святої Трійці, в лісі між Жаботином і Медведівкою, для більшої хвали Духу Божого відновити дозволив. Виявляючи власну прихильність на користь вищезгаданого монастиря і прошу (про це) високодостойне духовенство, так і наказуючи пану губернаторові, якщо для подальшого і довічного уфундування можна було б щось зробити і зміцнити (цю обитель), щоб він всілякими способами допомагав, особливо виявляючи їм протекцію, а ґрунти, які вони мати будуть, від всілякої звільняю десятини. А для ліпшої віри при звичайній печаті моєю власною рукою підписую. Сталося в Маріамполі 24 серпня року Божого 1731.⁹⁴

Яблоновський,
староста Чигиринський.

ІР ЦНБ АН України ім. В.Вернадського, ф.ІІ, №3581, арк.6 зв.-7.
Незасвідчена копія др.пол. XVIII ст.
Переклад з польської.

Між 1734 і 1736 рр.

**ЭКСТРАКТ СУДОВОЇ СПРАВИ
КИЇВСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО МОНАСТИРЯ
З ПОЛКОВНИКАМИ ЛУБЕНСЬКИМ,
МИРГОРОДСЬКИМ ТА ПРИЛУЦЬКИМ
ЗА ВОЛОДІННЯ
КЛИМ'ЯТИНСЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ**

Экстракт со всего дела монастыра Николаевского Пустинно-Кіевского, имеющогося в войсковом генералном суде з полковниками миргородским, лубенским и прилуцким в завладеніи ими вотчин означенного монастыра, в полках Миргородском и Лубенском обретающихся, именно: городков Уласовки⁹⁵, Чигрин-Дубровы⁹⁶, Жолнина⁹⁷, и Веремеевки⁹⁸ со всеми к ним принадлежащими угодіями. Якое дело началось в 1730-м году в Москве, а в 1731 году генвара месяца в суде Енералном⁹⁹.

В лето бытія мира 7020, а от Рождества Христова 1512, шляхтич полскій Михайло Павша¹⁰⁰ крепостную свою землю, селище пустое прозваніем Климјатин¹⁰¹, в то время в Черкаском повите, а нине в Миргородском и Лубенском полках, по берегу реки Днепра и реки Сули обретающуюся, надал и на вечное владеніе записал монастыру Николскому, и имеющіеся на тую землю крепости, по которим тое селище Климјатин он, Павша, во владеніи своем содержал, в оной же монастыр Николскій отдал. Какова его, Михайла Павши, запись привилієм короля Жиггимонта во владеніе монастыру Николскому ствержена 1515 года; и другими правиліями королей полских тое селище Климјатин во владеніе монастыру Николскому стверженож¹⁰², и было в беспресечном владеніи за монастырем то селище Климјатин до 1600 года, от которого года княз Корибут Вишневецкій¹⁰³ тим селищем Климјатином насилно завладел был и на том селищи на берегу реки Сули осадил был село Жолнин¹⁰⁴. О яком его, Вишневецкого, насилствіи монастыр Николскій бил челом в городе трибуналном любелском, и с книг головних трибуналних любелских дана в монастыр Николскій выпись 1618 года, в которою князю Вишневецкому от владенія означенного Жолнина отказано¹⁰⁵. Но он, княз Вишневецкій, неперестая делать обид монастыру Николскому¹⁰⁶, на том же селищи Клемјатини, по берегу Днепра, другіе городки Веремеевку и Чигрин-Дуброву поосаживал и дал в Чигрин-Дуброву осадчій свой лист 1636 года, но по тому листу осадчому недолго тоєю Чигрин-Дубровою владел¹⁰⁷. Понеже 1649 года Богдан Хмелницкій, гетман войск Запорожских, Божіим пособіем ляхов з Малой Россіи выгнал,¹⁰⁸ а в 1651

году по челобитю монастыря Николского он, гетман Хмелницькій, означенні городки Чигрин-Дуброву и Веремеевку со всеми к ним принадлежащими угодіи во владеніе монастыру Николскому ствердил своими универсали¹⁰⁹. В такой же силе и гетмана Выговского дани уневерсали 1658 года¹¹⁰, а в 1665 году означенні городки Веремеевку, Чигрин-Дуброву, село Жолнин, городок Городище¹¹¹, село Максимовку¹¹² з перевозом Максимовским на Днепри¹¹³ и городок Уласовку татаре попалили. А по челобитю монастыря Николского гетман Бруховецькій дал уневерсали на волное собраніе и посажене людей во означенних городках и селах;¹¹⁴ и в оних гетмана Бруховецького уневерсалах означенного селища Климятина по берегу Днепра всего входу показано на сем миль и все риболовніе станы, озера и урочища именно прописани.¹¹⁵ Тож ствердили уневерсалами гетмани Демян Ігнатович¹¹⁶, Іван Самуїлович¹¹⁷ и протчі¹¹⁸. И на тіеж городки и села дани в подтвержденіе премошнейшіе Государственные жалованніе грамоти: 1. Благочестивейшего Государя, царя и великого князя Алексея Михайловича в 7162-м году,¹¹⁹ 2. Благочестивейшего Государя, царя и великого князя Феодора Алексеевича в 7189-м году,¹²⁰ 3. Благочестивейших Государей, царей и великих князей Іоанна Алексеевича, Петра Алексеевича и благоверной государини царевни і великой княжны Софіи Алексеевны 7197 году,¹²¹ 4. Благочестивейших Государей, царей и великих князей Іоанна Алексеевича, Петра Алексеевича¹²² по причинному листу гетмана Мазепи 7202 года.¹²³

Но от вышъозначенного в показанних городках и селах татарского разоренія малоллюдно было¹²⁴, а в 1712-м году согнанніе тамобочніе заднепрские люде, когда в означенніе городки и села попереходили, стало быть в тих городках и селах многоллюдно и козаков многое число поселилося¹²⁵, над которими, имеючи власть командери, бывшіе полковники — Лубенській, господин Маркович, что нине подскарбій енералній, завладел в городку Чигрин-Дуброве и селе Жолнине посполитими людми¹²⁶, миргородській полковник, покойній гетман Апостол, завладел городка Власовки посполитими людми¹²⁷, — и потому бывших полковников владенія и нинешніе полковники — миргородській, господин Павел Апостол¹²⁸, лубенській, господин Петр Апостол¹²⁹, означенних городков тяглими людми владеють. О яком их владеніи поверенніе от полковников показали, что в показанних городках імеются сотники и те городки стали быть сотенніе, и потому до владенія полковничого надлежать. Против которого их владенія, до самих козаков надлежащего, истци и неспорать, а бють челом о тяглих людех, на крепостной монастырской земли жиющих.

Да в том же 1711-м году бывшій полковник Чигринский, а нинешній Прилуцькій, господин Галаган¹³⁰, в покойного гетмана Скоропадского на монастырскую вотчину Веремеевку, в Лубенском полку імеющуюся, выправил в войсковом походе уневерсал на владеніе тоєю Веремеевкою, а 714 — и премошнейшую государственную грамоту, и по тим крепостям означенною Веремеевкою завладел¹³¹. А в правах малороссійских показано: крепости, чіе давнейшіе и преднейшіе, при том и владеніе имеет быть¹³². Вышъозначенних же полковников поверенніе, кроме разделочних землям показанних городков крепос-

тей, никаких других не показали. А на означенном Климятинском селищи мѳнастир Николскій и нине содержитъ приписній мѳнастир Пивскій¹³³, городок Городище, село Максимовку, в полку Миргородском обретающіеся¹³⁴, — о вышъпоказанных же по грамоте монаршей в 1730-м году¹³⁵.

Центральний державний історичний архів України
в Києві, ф.131, оп.30, спр.7, арк.1 — 2.
Оригінал¹³⁶

1747 року, лютого 2

**КУПЧА ВАСИЛЯ СТАРОСТЕНКА
НА ПРОДАЖ МЕДВЕДІВСЬКОМУ
МИКОЛАЇВСЬКОМУ МОНАСТІРЮ
ГРУНТА БІЛЯ СЕЛА НОВОСЕЛИЦІ
НАД РІЧКОЮ ПОТОКОМ**

1747 года, февраля 2 дня.

Я, нижеподписавшийся именно Василий Старостенко, староства Черкаского житель местечка Ломоватого¹³⁷, даю сию мою купчу на уряде городовом медведовском, за ведомостию его милости пана Михаила Карского, наместника староства Чигиринского, пречестному в Бозе господину отцу Никифору Гуковскому¹³⁸, игумену монастыря Свято-Николаевского Пустинно-Медведовского¹³⁹, и пречестному отцу Макарию, наместнику того ж монастыря¹⁴⁰, в том способе: иж я, Василий Старостенко, по доброй своей воле вышепомянутому игумену и наместнику власний свой грунт продал на обитель спасителя Христова Николая, который я купил у Сидора Лазаренка, лежащий в старостве Чигиринском выше села Новоселицы¹⁴¹ над речкую Поток¹⁴², то есть пасеку, млин, дуброву и поле робочее, которое притягнуло к плотинной балце, в гору Потока, лес до гребле Хоменковой по шлях городский, на низ же Потока — по греблю того Лазаренка, и сеножатние луки и поле робочее, которое надлежить до того ж грунту¹⁴³. А оный грунт продал ценою российской монеты рублей за сто. До которого то грунту несповинен я жадной претенсии иметь, ане же ни чада, ане теж сродство мое близкое али далекое (во вечние роды).

Для лутшего же вероятия и свидетельства помянутым законником монастыря Свято-Николаевского Пустинно-Медведовского сия купча на уряде городовом медведовском за притиснением печати и за подписом рук уряду городского, тако же и мене, вышеписанного продавца, дана во Медведевце року и дня вышеписанного.

Продавець, яко неграмотен, подписується знаком креста:

Василий Старостенко, житель ломоватский +

Уряд городский медведовский, яко неграмотнии, подписуются знаком креста:

Клим Гвоздиченко, войт медведовский +

Василий Костенко, атаман медведовский +

Илько Коропай, мещанин +

Семен Ключка, мещанин +

Денець Дехтяренко, мещанин +
Илько Горбань, мещанин +
Иван Москаленко, мещанин +
Борыс Гончар, мещанин +
Стефан Дорошенко, житель осотяньский +
Иван, сын Дорошенков +
Федор Белий, мещанин +
Матвей Стефанов, житель суботовский +
Писарь городской медведовский Матвей Матвеев подписался.

ДАЧО, ф.420, оп. 1, спр. 186, арк. 478 — 479.
Засвідчена копія¹⁴⁴

1768 року, січня 6

**ЗВЕРНЕННЯ ІГУМЕНА МОТРОНИНСЬКОГО
ТРОЇЦЬКОГО МОНАСТІРЯ МЕЛХІСЕДЕКА
ДО ЄПІСКОПА ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО
ГЕРВАСІЯ ПРО НАДАННЯ ЧЕНЦЯМ
ЦІЄЇ ОБИТЕЛІ ГРАМОТИ
«ДЛЯ ИСПРОШЕНІЯ В СЕЧИ ЗАПОРОЖСКОЙ
МИЛОСТИНИ»**

Ясне в Бозе преосвященнейшему господину* Гервасію¹⁴⁵, єпископу переяславському і борисполському, високомилостивому архипастиреве нижайшее доношеніє.

Прошлого 1767 года Вашему высокопреосвященству доношенієм представлял я, что монастыр благочестивій Троецкій Мотренинскій в крайнем убожестве состоит. А в 1766 годе і последней того монастыра скот от унеятов ограблен, чим в пуцное разореніє и убожество так приведен, что і того монастыра братія лишается дневной пищи, на другіє ж монастырскіє и церковніє потребности вовся нечего не имеет. І просил для испрошенія в Сечи Запорожской милостини видать при благословителной грамоте прошнурную книгу, якая на тот 1767 год і издаванна, і с оною несколько подаянія испрошено. Однак і тем подаянієм в надлежащій порядок монастырских надобностей привести не можно. Для чего о том того монастыра наместник ієромонах Гавріил з братією представляя, просит испросить от Вашего высокопреосвященства і паки грамоту для испрошенія в той же Сечи милостини. Того рады о том в благоразсмотреніє Вашему высокопреосвященству представляя, прошу показанную граммату видать¹⁴⁶. С оною ж грамотою імеют быт посланни ієромонах Архиселай и монах Футьдазад.

Вашего высокопреосвященства всенижайшій слуга ігумен Мелхиседек¹⁴⁷.

1768 года, генваря 6 дня**.

ІР ЦНБ, ф.ІІ, №4098, арк.1 — 1 зв.
Оригінал.

* в тексті це слово два рази.

** на документі мається пізніший запис: «Николай Петрович Зенькович купил яблоки, и в эту бумагу торговка заворотила. 13 февр. 1874 г.».

1777 року, вересня 14

**ПРАВО
КНЯЗЯ МИХАЙЛА ЛЮБОМИРСЬКОГО
НА ВОЛОДІННЯ ЖАБОТИНСЬКОМУ
ОНУФРІВСЬКОМУ МОНАСТІРЮ.**

Михаил на Висниче и Ярославe, граф святого Римского государства, князь Любомирский, киевский воевода, пешого Острогского полка полковник, ордена Св. Губерта кавалер, дебенского, смелянского, жаботинского и других имений владелец и помещик и пр. и пр.¹⁴⁸.

Всем вообще и всякому особо, кому о сем ведать следовать будет, именно же г.г. главноуправляющим, управляющим и по какому-либо звания в потомственном моем имении ключе смелянском и жаботинском¹⁴⁹, распоряжающим по экономической части, даю знать к сведению, что снисходя на покорную прозбу игумена Софрония¹⁵⁰ с братиею Онуфриевского монастыря¹⁵¹, жалую сим правом моим: мельницу с прудом на реке Жаботинке¹⁵² возле того монастыря, освобожденных от обыкновенных окладов, следующих от мирочников; землю по обоим сторонам Жаботинки с сенокосом¹⁵³; хутор под Камянкю¹⁵⁴, от Семена Чередниченка купленный¹⁵⁵; садок под Солоновкою по монаху Некрасе¹⁵⁶, — что все от местного начальства владения нашего обехано и означено бить должно¹⁵⁷.

Позволяю тоже сим правом моим свободно рубить лес на постройки и для топлива по асигновкам жаботинской економии, а равно и для винокурения в винокуренном заводе, состоящем из 4 котлов, при монастырском фольварке, с тем однакож, чтобы не квартами, а оптом продавали вино¹⁵⁸. Свободного риболовства на реке Тясмине тоже дозволяю. В замену Деменковской земли таковая в другом месте будет отведена¹⁵⁹. Сим правом моим предостерегаю, что пчелная десятина, отдаваемая бить должна¹⁶⁰, и чтобы земли и сенокосов сверх означения от економии более не получали; никаких споров с экономиею не заводить и другого покровительства, кроме местного экономического начальства, не искали. Какое право для большей важности и достоверности собственной рукою подписывано.

Дня 14 сентября 1777 года в дворце моем отчинном Жаботинском М[ихаил] князь Любомирский¹⁶¹.

1782 року, квітня 15

**ПРАВО АБО ДОЗВІЛ
КНЯЗЯ КСАВЕРІЯ ЛЮБОМИРСЬКОГО
НА ПОСЕЛЕННЯ НА СМІЛЯНЩИНІ
В СЛОБОДІ ГРЕЧКІВЦІ
СТАРООБРЯДЦІВ-«ПИЛИПОНІВ»**

Ведомо да будеть, кому о том знать надлежить, что для умножения оседлостей в имении моем волости Смелянской даю сие мое право или позволение раскольникам¹⁶² селитяся над рекою Тясьмином в близости новопоселяющейся слободы, называемой Гречковка¹⁶³, где какие только удобные места по правую сторону реки Тясьмина оные раскольники изберуть — там дома строить вольно им будет, грунтов, которые до оных принадлежать имеют, особенный обвод учинен будет. Сверх того ничего себе притязывать не будут, естли бы хотели приобретать дома от подданных, поселившихся в Гречковке, такие заплатит по добровольному условию должны будут. Льготы, то есть свободы от всех податей и работ господских на шесть лет сим раскольникам позволяется, по окончании которой чинш, какой от економии установлен будет, платиты повинны. В делах важнейших о резолюции к управытелю смелянскому относятся имеют, от которой, когда бы какая была обременительная, отзываются имеют ко мне для окончательного решения. Попа по вере и обряду своему достать себе могут, над которым власть никто из духовенства иметь не будет. Во время льготы своей вольно им будет держать пасеки, от которых десятины и очкового (поуленного) економия требовать не имеет; откуп корчемный, каковый в сем селении поставлен будет, в оном горячее вино и протчье питья брать имеют, а когда бы открылось, что кто бы подвез напиток со стороны, имеет подвергаться взисканию пяти рублей на откупщика, а другую половину — в економию. Какое право для большей важности и сылы собственною рукою с приложением печати подписываю. Дано петнадцатого апреля тысяча семсот восемьдесят второго года в Шполе.¹⁶⁴

Подленное подписал К.Любомирский¹⁶⁵

Допис до тексту:

«въведено в люстрацію 1787 года»

ДАЧО, ф.832, оп.2, спр.15, арк.254.

Незасвідчена копія.

1797 року, липня 22

ПРИСЯГА-СВІДЧЕННЯ
СЕЛЯН-СТAROЖИЛІВ с. МАНЬКІВОЧКИ
ПРО ДАВНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО
МАНЬКІВСЬКОГО ТРОЙЦЬКОГО
МОНАСТІРЯ

Ныже подпысавшыесь по выпольненіи прысяги¹⁶⁶ следующие показали тако: Нашіе деди и отьцы в тех селеніях, в коих и мы нонеча жытельство имеем, отьдавно прожывали, и не только оны нам пересказывали, но и мы самы довольно известны, что монастыр Свято-Преображенскій¹⁶⁷, издревле называемій был Маньковскій монастыр, и тот состроен монахамы православными еще в то время, когда Іоанн Мазепа російской имперіи был съмену зъделал; пры нем прожывали даже до наших лет монахи православного греческого исповеданія. Начальныкамы ж, мы совершенно знаем, были: по имени нам неизвестен игумен, небольшой собою, прозваніем Серенскій, другой — Ілья, третьей по тех — Лаврентій. Владели ж оны не только вышъпоказанным монастырем, но и находящымися пры оном жытели, коих еще немного было; футор же к тому содержывали на том месте, где нонеча село Поповка Конельская оседла.¹⁶⁸ Отъносилыся ж оніе монахи до преосвященных архіереев кievских, от коих и благословеніе имели. Но когда явылись в город Шаргород¹⁶⁹ базыліяны, то и начали к нашему монастыру доведыватся. А как съезжал в Умань наш дедьч, покойной граф Францешек Потоцкой,¹⁷⁰ а от Уманы в Торговьщю¹⁷¹, а отътоль же, едуци чрез Іваньку¹⁷², вступыл и в монастыр, где позбежавшы базыліяны и съспросыли себе упомянутого графа Потоцкого обманным образом на оной монастыр право,¹⁷³ — и уже владели и владеют одны по других поныне. Монахам же православным по отьборе монастыра великіе претисненія делали — стрыглы им головы и бороды, и другіе обыды чыныли, от чего прынужденны в разные мести разойтысь, а одного именем Парфтенія...*, что принялся был униі, но немного съпустя опять возвратился к православию и пошел в Кіев, где и жылот свой кончыл. Как же сіе по самой сушой справедливости показали, того рады во увереніе своеоручно знаменіем крестов и подпысались: Грыгорій Хлобас, Лукіян Трытяк, Левко Шалай, Мыхай Степаненко, Леонтій Хылыньскій, Грыгорій Яценко, а вместо их неграмотных, по их рукоданному прошенію, села Маньковочки дьячек Іоанн Войцеховскій руку приложыл.

Слушав сых показаній Уманского уезда третьей часты благочинній іерей Фома Левицкій. З подлинным свидѣтельствовав, находящійся у пысьменных дел Елисей Дошыцкій.

Сія копія, что точного содержанія с подленным, Уманское духовное правленіе за подпысом и прыложеніем печати свидѣтельствуе іюля 22 дня 1797-го года уманский протоіерей Іоанн Овсянницкій, у пысьменных дел Елисей Дошыцкій.

ДАЧО. ф.833, оп.1, спр.64, арк.67-68.
Засвідчена копія.

* незрозуміло

1799 року, травня 23

**ВІДОМОСТІ
ІЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ДИКАСТЕРІЇ
ПРО НАЯВНІ ГРУНТИ ЖАБОТИНСЬКОГО
ОНУФРІЇВСЬКОГО МОНАСТИРЯ**

По доставленной в Кіевскую казенную палату из здешней духовной дикастеріи, при собшеніи от 23 мая 1799 года под № 1755-м, ведомости показано: в Черкасском уезде Жаботинській Онуфріевській монастырь на земле владельца его сиятельства графа Александра Николаевича Самойлова¹⁷⁴ при реке Тясмине, на устьи речки Жаботинке, при лесу Мотренинском, разстоянием от города Черкас в 20, а от местечка Смелой — в 30 верстах. Во владеніи тот монастырь имеет: 4 сады и 2 пасеки, на прописанной реке Жаботинке мельницу водяную с тремя колами¹⁷⁵, поля пахатного на 50 дней, сенокосу на 25 косарей¹⁷⁶ по купчих, на всегдашнее монастырю владеніе данных от Димитрія Кириленка, он же и Джулаенко, 1743 апреля 23, от Власа, Димитрия и Федора Куриленков же 1748 сентября 11¹⁷⁷, от Юсифа Форастаня 1751 июля 26¹⁷⁸, от вдовы Анны Шарой и от сынов ее Кодрата и Каленика в селе Чубовке, при реке Тясмине — двор с садом и сенокосом, левадою, купленной у чубовской жительки вдовы Марьи Таранихи 762 года сентября 15¹⁷⁹, хутор, состоящій при долине Лаврусихе, купленный у жителя местечка Камянки Семена Чередниченка, с пахатным полем, примерно на 100 дней, да покосом на 50 косарей¹⁸⁰. На которые грунта письменные от продавцов уступки подлинныя в монастыре имеются, а от полномочных владельцов князей Яна Яблуновского 760 февраля 28 на мельницу одну¹⁸¹, Михайла Любомирского на все те грунта 777 сентября 14¹⁸² ко владенію безсрочно права данные, и с тех одно, свидетельственное 782 годов июля 16 братом оногo, князем Ксаверіем Любомирским, в подтвержденіе праву безсрочно данному, от предписанного Ксаверія Любомирского состоящую при Жаботине, близ села Куликовки, пахатную землю на двадцать дней и сенокосную косарей на 60, которое право подлинное в монастыре имеетсѧ¹⁸³. И все вышеозначенныя права 791 года июля 2 числа в Пинском поветовом суде польском на законном основаніи к всегдашнему оногo монастыря владенію иствержены и выписи, из оногo данныя¹⁸⁴, имеются в монастыре¹⁸⁵, а сверх того, и пчел 60 пней.

ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.43, арк.4 — 4 зв.
Засвідчена копія.

1811 року, березень

УКАЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ДИКАСТЕРІЇ
ІГУМЕНУ МОШНОГІРСЬКОГО ВОЗНЕСЕНСЬКОГО
МОНАСТІРЯ о.РАФАЇЛУ «О УЧИНЕННОМ КАЗЕННОЮ
ПАЛАТОЮ ПОЛОЖЕНІИ КАСАТЕЛЬНО УДОВЛЕТВОРЕНІЯ
ЗАШТАТНЫХ МОНАСТЫРЕЙ, ПРИНАДЛЕЖАЩИМИ
ИМ ЗЕМЛЯМИ И УГОДИЯМИ»
НА ПІДСТАВІ ВИСОЧАЙШОГО УКАЗУ
ВІД 18 ГРУДНЯ 1797 РОКУ

Указ Его Императорского величества самодержца Всероссийского из Киевской духовной дикастеріи Мошногорского Вознесенского монастыря игумену Рафаилу¹⁸⁶ с братією. Киевская казенная палата на многие в оную сей дикастеріи о удовлетвореніи всех Киевской епархіи заштатных монастырей повеленными имянным Высочайшим 1797-го года декабря 18 дня состоявшим указом¹⁸⁷ землями и прочими угодіями сообщеніи, наконец, дикастерію уведомила о учиненном в ней по сему предмету положеніи таковом: как де из собранных палатою сведений о количестве состоящих во владеніи 10-ти заштатных монастырей, в Киевской губерніи находящихся, оставленных на собственном и от добротных дателей содержаніи разных в числе узаконенной им пропорціи угодій, а от губернского землемера представленных тем угодіям планов оказалось, что означенные монастыри по надачам от гетманов и разных помещиков, и по купли ими самими с давних времен имеют в своем владеніи тех угодій и именно: 1-й. Черкаского повета Мошногорскій Вознесенскій, земли под монастырем, садом и огородами, а также пашенной, сенокосной и лесу, всего: удобной 269-ть десятин 1295-ть сажень, неудобной — 25-ть десятин 1614-ть сажень, да особо, в споре состоящей, 39-ть десятин 941 сажень, одну плотинную мельницу на реке Ирдине¹⁸⁸ и озеро при Днепре в близости села Сокирной¹⁸⁹. 2-й. Оного же Черкаского повета Жаботинскій Онуфріевскій — земли под монастырем, садами, огородами, пашенной, сенокосной и лесу, всего: удобной 187-м десятин 1396 сажень, неудобной — 17-ть десятин 926 сажень, мельница плотинная одна на речке Жаботине¹⁹⁰ и став, да особо состоит во владеніи того же монастыря пашенных и сенокосных земель и лесов, отделенных генерал-маіоршою Давидовою¹⁹¹, 66-ть десятин. 3-й. Махновского повета Белиловскій Георгіевскій¹⁹² имеет во владеніи своем в деревне Прилепне¹⁹³ 133 мужеска пола ревизских душ и земли пахатной, сенокосной и лесу в собственном того монастыря пользованіи всего удобной 52 десятины 606 сажень, одну плотинную мельницу с прудом, а особо во владеніи показанных выше крестьян удобной земли 162 десятины 1906 сажень, неудобной — 15-ть десятин

1521 сажень, и сверх того в споре удобной 239-ть десятин 524 сажени, неудобной — 4 десятины 520 сажени. 4-й. Чигиринского повета Мотрененскій Троецкій, земли под монастырем, садом и огородом, так же пашенной, сенокосной и лесу, всего: удобной 137 десятин 1666 сажень, а неудобной — 15-ть десятин 224 сажени; мельницу одну с ставом, за которую не производится никакого платежа помещику, да особо по описанію показано в пользованіи того же монастыря три мельницы с ставом же, но оными монастырь владеет по праву от наследственного владельца князя Яблоновского, данном с таким в оном обязательством, чтобы с тех мельниц давать за владеніе ими во владельческую экономію две части получаемого с них дохода, за которой по согласію уплачивает ежегодно в ту экономію по сту рублей и особо колового по 21-му рублю, а остальная третья часть остается только в пользу того монастыря за присмотр тех мельниц, следовательно и сей монастырь имеет все положенные Высочайшим указом угодіи¹⁹⁴. 5-й. Оно же Чигиринского повета Медведовскій Николаевскій, земли под монастырем, садом, пахотной и сенокосной, всего: удобной 50 десятин 2107-м сажени, неудобной — 8 десятин 2181 сажень, а по неименію мельницы и озера в своем владеніи, ибо хотя по описанію и показано в пользованіи того монастыря две мельницы, но оными монастырь, как по изысканію оказалось, владеет временно по праву старостинского владельца, и с тех мельниц по тому же праву отдает старостинскому владельцу две части получаемого дохода, а третія только часть остается в пользу того монастыря за присмотр тех мельниц¹⁹⁵, а потому оному монастырю, по нахожденію его внутри Чигиринского староства¹⁹⁶, еще в прошлом 1802-м году с утверженія Кіевского военного губернатора и управляющего гражданскою частію генерала от инфантеріи Феньша¹⁹⁷, из тех владеемых им двух мельниц назначено в его непосредственное владеніе одна мельница, находящаяся при деревне Полудневке, без всякого платежа за оную и дачи производимого до того из той мельницы старостинскому владельцу двух частей дохода¹⁹⁸, и озеро на речке Тясмине¹⁹⁹, и тогда же получавшійся старостинскою экономією с тех отданных оному монастырю оброчных статей доход, по засвидетельствованію Чигиринского нижняго земского суда, и именно: с мельницы — 50 рублей, а с озера — 320-ть рублей предположено изключить из оброка, а ту мельницу и озеро отдать в пользованіе оного монастыря, то за таким удовлетвореніем как сей, так и вышепоказанные четыре монастыря имеют у себя все положенные Высочайшим указом угодія, а земли превосходное противу назначенія количество. 6-й. Черкасского повета Виноградскій Успенскій, земли под монастырем, садом и огородом, пашенной и сенокосной, всего удобной 50 десятин 2761 сажень и одна мельница, а недостает только рыболовного озера²⁰⁰. 7-й. Чигиринского повета Лебединскій Георгіевскій²⁰¹, земли под монастырем, садом и огородом, также пашенной, сенокосной и лесу, всего: удобной 205 десятин 1424 сажени, неудобной — 21 десятина 880 сажени, да особо в споре с смежными владельцами 10 десятин 2135 сажень²⁰², мельницу одну на речке Турее с рыбным ставом²⁰³, надо за оную платить в экономію владельца генерал-маіора Высоцкого²⁰⁴

ежегодно по 48 руб. 60 коп. серебром, а потому и сему монастырю недостает в число положенных угодій одной мельницы и рыбного озера. 8-й. Оного же Чигиринского повета Николаевскій Лебединскій, земли под монастырем, садом и огородом, а также пашенной, сенокосной и лесу, всего: удобной 83 десятины 2025 сажень, а неудобной — 2 десятины 2120 сажень, а мельницы и рыбного озера также не имеет²⁰⁵. 9-й. Богуславского повета Корсунскій Онуфріевскій Гуляницкій, земли под монастырем, садом и огородом, сенокосной и лесу, всего: удобной 68 десятин 1401 сажень, неудобной — 7 десятин 1980 сажень, да особо того спорной пашенной земли с смежными владельцами 25-ть десятин 270 сажень, и озеро рыболовное, а мельницы у сего монастыря также не имеется²⁰⁶. 10-й Того ж Богуславского повета при помещичьем городе Богуславе Николаевскій²⁰⁷, по плану, предоставленному губернским землемером, показано было земли во владеніи того монастыря, под монастырем, садом и огородом, пашенной, сенокосной и лесу, всего: удобной 43 десятины 1385 сажени, неудобной — 5-ть десятин 2298 сажень; по отобраніи графом Браницким в прошлом 1808 году из владенія поименованного монастыря пашенной и сенокосной земли²⁰⁸, осталось только, как оный монастырь доносит, в действительном его владеніи под монастырем 2 десятины 2046 сажень, а потому недостает и сему монастырю всех положенных угодій, как то: земли, мельницы и рыболовного озера, и как сіи монастыри состоят в помещичьих именіях, кроме одного токмо Медведовского, находящегося в старостве Чигиринском, да и в близости вышепоказанных пяти монастырей, коим недостает в число назначенных Высочайшим от 18-го декабря 1797 года указом угодій, то есть: мельниц и рыболовных озер, а Богуславскому Николаевскому и земли, не состоит казенных именій, и с оброчных статей, из коих она палата могла бы удовлетворить их теми недостающими угодіями, поелику хотя и имеются в ведомстве той палаты казенные оброчные мельницы и рыбные ловли, которые въпрочем назначены в надел казенным экономическим крестьянам, но оныя все состоят в Кіевском, а часть — и в Васильковском поветах в близком разстояніи от губернского города, а от тех заштатных монастырей, в других поветах лежащих, крайне отдаленны. А хотя Богуславскій Николаевскій монастырь, по отобраніи в 1808-м году из владенія его экономіей графа Браницкого пашенной и сенокосной земли, составляющей удобной 40 десятин 1739 сажень, неудобной — 5 десятин 2298 сажень, отзывался в казенную палату, прося въместо оной положенное число для монастыря 30 десятин земли, а также мельницу и рыболовное озеро отвести из состоящего в том же повете и от монастыря в 15-ти верстах Синицкого староства, находящегося во временном владеніи графа Браницкого и по переуступке пожизненного права графом Олизаром князю Понятовскому, а от сего — оному графу Браницкому, которое староство по смерти пожизненного владельца Всемиловитвейше пожаловано Ахтырского гусарского полка полковому командиру полковнику князю Живахову в 12-летнюю аренду²⁰⁹, а подобно тому и Корсунскій Онуфріевскій монастырь просил из Синицкого староства отвести ему недостающую в число положен-

ных угодій мельницу, но как в том старостве имеются только две мельницы, и оные присовокуплены к общей откупной статье, а отдаваемой въместе с винною продажею, и состоит по люстраціи неразделно, а земли такъже при том старостве в экономическом или старостинском владеніи, кроме земель крестьянских, вовсе нет. Да и в пользованіи крестьян состоит только всех угодій: удобной 1770 десятин 1963 сажени, да неудобной — 27-м десятин 240 сажень, которую, полагая по числу в том старостве числящихся ревизских 357-м душ, причитается на каждую ревизскую душу менее нежели по 5-ти десятин, из какового малого количества на отделение для монастыря земли, не усугубив вѣщного недостатка у крестьян, и на отдачу обеих сих мельниц, составляющих главнейшую собственность для самого имени и крестья выгоду и дохода, оная палата, не могши решиться, представила о сем на благоразсмотреніе Правительствующему Сенату. С тем не благоугодно ли будет за недостающіе у поимянованных пяти монастырей в число подлежащих им по узаконенію угодій, то есть — Лебединскому Николаевскому, Лебединскому Георгіевскому, Богуславскому Николаевскому, каждому по одной мельнице и риболовному озеру, Виноградскому Успенскому — одного озера, а Корсунскому Онуфріевскому — одной мельницы, всего четырех мельниц и четырех рыбных ловель; так как в натуре наделить их оными вовсе не из чего, въместо следовавшего бы исключенія за таковыя оброчныя статьи, ежели б оныя натурою им из казны отданы были, самого того оброка, какой с них получался сообразно предписанію о сем в указе от 18-го декабря 1797-го года, положить к каждому из сих монастырей, или который из них духовным начальством не будет упразднен и останется к дальнейшему существованію, к отпуску ежегодно из казенных доходов, и именно: за мельницу, применяясь с оброком, получаемым тою палатою с мельниц об одном и двух поставках, и полагая среднюю пропорцію по сту рублей, и за рибную ловлю, следуя таковому же соображенію, по 75 рублей, да сверх того, Богуславскому монастырю за 30 десятин земли, буде по нижепредполагаемому производству арендным порядком дела прежде владеемая сым монастырем земля признана будет законно принадлежащей помещику, а не монастырю и во владеніе оно не возвратится, отпущать по примеру партикулярного в Кіевской губерніи найма земель за каждую десятину по одному рублю пятидесяти копеек, а за все — по сорок пять рублей; так же ежегодно и таким образом составлять будет всего платежа от казны всем пяти монастырям в каждой год по сем сот сорок пять рублей. Относительно отобранных графом Браницким владенія Богуславского Николаевского монастыря пашенной и сенокосной земель, коих по измеренію уездного землемера и по представленному в палату снятому тем землям плану в 1806-м году числилось в действительном того монастыря пользованіи удобной — 40 десятин 1739 сажень, неудобной — 5-ть десятин 2298-м сажень, то палата, почитая недостаточным одних объясненій уполномоченных одного помещика, показывающих, что оныя земли нипочему тому монастырю не принадлежали, а состояли в пользованіи его по временному дозволенію владельца, а полагает о действительной принад-

лежности тех земель, кому оные во владение следуют, и должен ли монастырь пользования их лишится, учинить судебное рассмотрение узаконенным в Высочайшем имянном указе 19-го августа 1799 года правилом, с тем, чтоб первее рассмотрено было о том, в чьем владении должны те земли оставаться, и буде не было законного права отбирать их от монастыря, то и в возвращении оных по-прежнему в пользование монастыря поступлено бы было по изданным по таковой случай законам, поелику Высочайше конфирмованного в 19-й день ноября 1801-го года положения о католическом духовенстве в 7-м пункте повелено, чтобы имения церквей и монастырей были сохраняемы на праве казенных имений, а указом Правительствующего Сената от 25-го января 1810-го года предписано таковым же образом поступать и в отношении имуществ, грекороссийским церквам принадлежащих, и для того в здешнее губернское правление сообщить и требовать, чтобы оное благоволило поручить Богуславскому поветовому суду об оных землях учинить предписанное теми указами изыскание и рассмотрение, и по окончании оного дела пустить далее порядком, в упомянутом 1799-го года августа 19-го указе предписанным, дабы иметь полное удостоверение кому точно оные земли принадлежат, и должно ли монастырю вместо пользоваия ими сделать другое вознаграждение, а равномерно ис показываемых при измерении землемерами из угодий, Мошногогорскому, Белиловскому, Лебединскому Георгиевскому и Корсунскому монастырям принадлежащих в некоторой части от разных смежных владельцев спорах, благоволило бы оное губернское правление поручить надлежащим судебным местам произвести предписанным в том же Высочайшем указе порядком рассмотрение при бытности поветового стряпчего, и оные потом для должного рассмотрения отослать в главный суд и о последующем уведомить палату; Чигиринскому же нижнему земскому суду подтвердить указом, что как Медведовский монастырь в поданном в палату прошении изясняет, что назначенная ему в число положенных по Высочайшему указу угодий рыбная ловля в реке Тясмине, при селе Субботове, поныне в пользование его не отдана, и что в отводе оного не может старостинская економия иметь какое затруднение, поелику за отводом просимой рыболовной ловли еще останется в той же реке, по течению оной до города Чигирина, в пользу старостинского владельца двойная часть такой же рыбной ловли, где неводом ходить можно, и что монастырь крестьянам старостинским села Субботова не будет воспрещать ловли рыбы, кроме невода, а сетями, то чтобы оной суд, по прежде посланным в оной из палаты указам, назначенную оному монастырю рыболовлю при селе Субботове в реке Тясмине, буди она поныне неотдана, ныне же отдать, поелику и доход с нея получаемый по показанию оного же нижняго суда еще в прошлом 1800-м году, по состоянию того староста в казенном управлении, из оклада исключен, и по исполнении репортовал палате о откомандировании же для измерения той рыбной ловли одного из землемеров и представления оному плана²¹⁰; предписать губернскому землемеру каково де палатой мнение представлено было, на основании упомянутого Высочайшего указа от 18-го декабря 1797-го года, Киевскому господину граж-

данскому губернатору и кавалеру Дмитрію Сергеевичу Ланскому²¹¹, и его превосходительство изъявил на оное свое согласіе представить кому привести в исполненіе, почему на основаніи предписанія Его Высокопревосходительства Святейшего Правительствующего Синода члена Серапіона, митрополита Кіевского и Галицкого, Кіево-Печерскія лавры священно архимандрита и кавалера²¹², в здешней дикастеріи **ОПРЕДЕЛЕНО**: за известіе о сем казенной палаты положеніи в каждый из упоминаемых здесь монастырей послать из дикастеріи указы, и посланы 1811-го года марта...* дня.

Протоїрей Афанасій Лагановскій.

ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.41, арк.14 — 19.
Оригінал.

* в тексті пропущено

1821 року, вересня 26

КОПІЯ ЗВІТУ
ЗЛАТОПІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНТОРИ
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ ВИСОЦЬКОМУ М.П.
ПРО ДОЗВІЛ ГАННІ ПУГАСІЙ ЗАЛИШАТИСЬ
В ЛЕБЕДИНСЬКОМУ МИКОЛАЇВСЬКОМУ
ЖІНОЧОМУ МОНАСТІРІ ЗА ХВОРОБОЮ
І З ЗВІЛЬНЕННЯМ ЇЇ
ВІД СЕЛЯНСЬКИХ ПОДАТКІВ

Копія-доклад его превосходительству Николаю Петровичу Высоцкому сентября двадцать шестого дня тысяча восемьсот двадцать первого года, №10.

Лебединский крестьянин Федор Пугасей отдал было дочь свою Анну, по болезни ее, в Лебединский женский монастырь, в котором находилась до сего времени. По повелению же Вашего превосходительства вместе с прочими взята из монастыря в Златопольскую суконную фабрику,²¹³ но, как оказалась действительно больною, а отец ее, исполняя свое обещание, желает оную выкупить и оставить навсегда при монастыре, то о сем Вашему превосходительству докладывая, прошу назначить цену оной.

Ф.Слепет-Дунин.²¹⁴

«Так как оный крестьянин есть хороший хозяин, как дочь его действительно имеет эту болезнь, то оставить в монастыре, то выкуп оной оставляю, а ежели он хочет благоугодное дело сделать, то дал бы в новостроющуюся церковь в Лебедине²¹⁵ сколько разсудит» (По журналу записано под №153).

При даче сей отпускнуой был и во свидетельство подписался духовник его превосходительства, благочинный Чигиринского повета местечка Златополя иерей Харалампий Поторжинский.²¹⁶

Златопольская экономическая контора в сходство резолюции владельца, его превосходительства г[осподина] генерал-майора и кавалера Николая Петровича Высоцкого, коль позволено, лебединской крестьянке девке Анне, Федора Пугасея дочери, по болезни ее жить при Лебединском женском монастыре. За кою он, Пугасей, дал в сию экономию пятьдесят рублей государственными ассигнациями на церковь, вновь строющуюся в Лебедине, которую сия экономия отпуская, впредь с ней никаких повинностей взыскивать не должна, во уверение чего и сей документ за подписом и с приложением экономической печати дан ей в местечке Златополе сентября двадцать шестого дня тысяча восемьсот двадцать первого года.

Управляющий Ф.Слепет-Дунин

ДАЧО, ф.835, оп.1, спр.39, арк.32 зв.-33. Засвідчена копія.

1831 року, жовтня 28

ЗАПОВІТ
ДВОРЯНКИ МАРФИ КАНІВЦОВОЇ
НА РУХОМУ І НЕРУХОМУ ВЛАСНІСТЬ
СВОЇЙ ДОЧЦІ М.П.КИЯШКІНІЙ,
ДАНИЙ У ЧИГИРИНСЬКОМУ ТРОЇЦЬКОМУ
ЖІНОЧОМУ МОНАСТІРІ

Лета тисяча восьмсот тридцять першого, октябрю двадцять восьмого дня я, нижеподписавшаяся, жительствующая Киевской епархии в Чигиринском Троицком девичьем монастыре,²¹⁷ для спасения души, дворянка Марфта Тимофеева дочь Каневцова,²¹⁸ чиню ведомо всякому суду и праву о том, что я с доброй моей воли, как теперь нахожусь в преклонности лет и весьма при глубокой дряхлости, от которых чувствую сильное изнеможение и слабость здоровья, предвещающих кончину жизни, но еще при здоровом разсудке и распоряжении, имея любовь к дочери моей за усердие ее ко мне, к тому ж кормление меня и одяание при старости моих лет, дарую ей, родной дочери моей, заштатного города Градижска протоирея Андрея Кияшкина законной жене Мариамне Петровой дочери Кияшкиной, урожденной дворянке Каневцовой,²¹⁹ мою собственную икону о двух персонах написанную — Спаситель и Мария Магдалина, под серебрянную шатою, собственно мною выстроенные в городе Градижске две лавочки вместе под одною крышею, состоящие на базаре, близ, с одной стороны, харчевни угольные, а с другой — около казенного шинка, и пахатную ниву с подметом, лежащую в урочище, называемом Свинарною, по над самою дорогою, идущею на Устиновку,²²⁰ по левой стороне, около земли Казана Ивана Костыри, доставшуюся мне по купли от градижского мещанина Кирила Башкала, лежащую ныне в толоке между козачьими землями.

И с сего времени оная дочь моя имеет право вступить во владение всем подаренным мною ей, владеть оными и распорядить по своей воли с тем, что она, дочь моя, Кияшкина, обязана доставлять мне, подобно прежнему, по жизнь мою, дневное пропитание, и по кончине моей должно все то, дарованное мною, оставаться во владении и пользовании так же ее вечными часы безъповоротно; буде же пожелает продать или кому подарить, словом, как захочет-по своей воли распорядить.

Я же себя отныне навсегда от владения оным, дарованным мною именем, устороняю, муж же мой (а дочери отец, Петр Каневцов), равно сыны наши и никто другой из ближних и дальних наших род-

ственников вмешиваться не будут и не должны, коим я и неотписываю, поелику они как следовало разделены и довлеемую им часть уже получили.

Естьли же кто станет противу воли моей и сей моей записи в подаренные мною дочери моей, Кияшкиной, икону, лавочки и ниву вмешиваться, то постигнет того гнев Божий.

Ценность же отписываемого мною дочери моей имения стоить сто пятьдесят рублей ассигнациями, в твердость чего при упрощенных мною свидетелях подписуюсь: жительствующая в Троицком девичьем монастыре дворянка Марфа Тимофеева дочь Каневцова, а за неумением ее писать, по личной и рукоподанной ее прозьбе руку приложил коллежский регистратор Алипий Иванов сын Кленовский.²²¹ При даче сей дарственной записи были и, по прозьбе личной дательки оной, во свидетельство подписались: Свято-Троицкого девичьего монастыря священник Тихон Погорелков,²²² свидетелем был дворянин Захарий Тимофеев сын Заржицкий²²³.

ДАЧО, ф.835, оп.1, спр.34, арк.60-61.
Засвідчена копія.

1836 року, червня 13

УКАЗ ІЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ
НАСТОЯТЕЛЮ ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІЙВСЬКОГО
МОНАСТІРЯ ІЄРОМОНАХУ ПАЇСІЮ
ПРО ВІДДАЧУ МОНАСТІРСЬКОЇ ЗЕМЛІ
В ОРЕНДУ НА П'ЯТЬ РОКІВ ЗА ПЛАТНЮ
ВИНОГРАДСЬКІЙ УСПЕНСЬКІЙ
— ОБИТЕЛІ

Указ Его императорского величества, самодержца всероссийского из Киевской духовной консистории Жаботинского Онуфриевского монастыря настоятелю иеромонаху Паисию.²²⁴

По указу Его императорского величества Киевская духовная консистория, слушав репорт Ваш и настоятеля Виноградского монастыря иеромонаха Саввы²²⁵ с братией, коим изъясняя, что при Жаботинском Онуфриевском монастыре имеется пахатной и сенокосной земли достаточное количество, так что часть оной отдается иногда с половины посторонним людям. При Виноградском же Успенском монастыре пахатной и сенокосной земли скудно — и монастырь каждогодно нанимает в посторонних людей землю и то с трудностию чрез скудость земли. Ныне же Вы и братия согласились отдать землю, Жаботинскому монастырю принадлежащую, имеющуюся Чигиринского уезда возле местечка Камянки в урочище Лаврусихе²²⁶, заключающуюсь в 60 десятинах (кроме леса), в пользование Виноградскому монастырю на пять лет, за уплату каждогодно по 200* рублей с таковым условием: 1-е, как та земля ныне состоит в толоке, то по испытании с оной дохода, буде Виноградский монастырь признает для себя с выгодною, то тогда он еще должен тою землею пользоваться чрез пять лет, а буде бы кто другой желал ту землю принять в оброк, то оный Виноградский монастырь преимущественнее может оною пользоваться с уплатою того ж количества денег. 2-е, в состоящий лес на той земле Виноградский монастырь не имеет никакого участия, а буде бы случилась какая в оном надобность, обязан спрашиваться Жаботинского Онуфриевского монастыря, и 3-е, деньги платить по третьям, — на основании какогого условия и просите разрешения на репорте сем резолюцию Его высокопреосвященства, синодального и комиссии духовных училищ члена, Евгения, митрополита киевского и галицкого, Киево-Печерской лавры священо архимандрита и разных орденов кавалера²²⁷ — 28 декабря прошлого 1835 года последовала таковая: «Консистории...** рассмотреть». Приказали, и его преосвященство Владимир, епископ чигиринский, викарий митрополии киевской и кавалер²²⁸ утвердил: Вам, настояте-

лю, и братии, по прописанному условию насчет отдачи земли в пользование — поступить дозволить, но с тем, чтобы деньги от Виноградского монастыря за ту землю получал Жаботинский монастырь при наступлении каждой трети года вперед причитого изылась часть. О чем послать указы, каковым для ведома дать знать и благочинному тех монастырей.

Июня 13 дня 1836 года

ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.24, арк.89-90.
Оригінал.

* іншою рукою тут виправлено на 250

** в тексті нерозбірливо

1838 року, березня 1

**ПРОДАЖ
МОНАХОМ МЕДВЕДІВСЬКОГО
МИКОЛАЇВСЬКОГО МОНАСТІРЯ
ТРИФІЛІЄМ ПРОЦЕНКОМ СВОГО ДОМУ І ГРУНТІВ
В М. ЧИГИРИНІ ДІЯКОНУ ЧИГИРИНСЬКОЇ
ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ
СТЕФАНУ ЛІНЧЕВСЬКОМУ
НА ВІЧНІ ЧАСИ**

Лета тысяча восемьсот тридцать восьмого, марта в первый день. Я, ниже подписавшийся Киевской губернии, состоящим в Чигиринском уезде Медведовского Николаевского монастыря монах Трифилий Проценко, даю сию купчую крепость города Чигирина соборной Крестовоздвиженской церкви²²⁹ диакону Стефану Петрову сыну Линчевскому²³⁰ в том, что продал я ему, жене, детям и наследникам его в вечное и потомственное владение собственной свой дом, оставленной там до поступления моего в монашество, со двором, огородом, садом и со всею к оному принадлежностию, состоящий в городе Чигирине по правой стороне реки Тясмина, в Успенском приходе²³¹, между смежными домами чигиринских мещан Трофима Кулинич²³² и Нестора Замши,²³³ нигде под залогом не состоящий, ценою за сто девяносто рублей государственными ассигнациями, каковые я сполна и получил, с таковым при том условием, что волион он, диакон, жена и наследники его отныне вечными часы владеть, кому заблаго-разсудится ему, диакону, продать, дать и в другие руки уступить, то и я и никто никакого препятствия чинить не должны и не имеем права, а что оной дом и прочее мне наперед принадлежало, о том могу сознавать во всяком месте, ибо за сие кроме что известны городские жители, но и городская дума таковое место мне отводила. В чем при ниже упрощенных свидетелях и подписуюсь: состоящего в Киевской губернии в Чигиринском уезде заштатного Медведовского Николаевского монастыря монах Трифилий. При дачи сей купчей крепости свидетелями были Медведовского Николаевского монастыря настоятель игумен Иоанникий,²³⁴ отставной подпоручик Тит Камкин.²³⁵

ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.401, арк.112-112 зв.
Засвідчена копія.

1856 року, січня 27

**ДОЗВІЛ
СЕЛЯНИНУ м. КОРСУНЯ М.І.ГУЗЕНКУ,
ДАНИЙ ВІД ПОМІЩИКА КНЯЗЯ П.П. ЛОПУХІНА
НА ЙОГО ВСТУП ПОСЛУШНИКОМ
ДО ВІНОГРАДСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО
МОНАСТИРЯ**

1856 г. 27 января

Дана сия от меня, нижеподписавшегося, крестьянину вотчинного моего имения, записанному по 9 народной переписи²³⁶ в м. Корсуне под №7 Михаилу Иванову Гузенку, коему показано в наличной графе 52 года,²³⁷ в том, что по желанию его и согласию Виноградского Успенского монастыря принять его в оный на всегдашнее послушание в надежде получения монашества, я его, Гузенку, отпускаю в тот Виноградский монастырь, а не в другой или в другое какое место жительства.

Когда же он удостоится пострижения в монашество, то тогда я и мои наследники никакого права к нему иметь не должны, но пока он будет состоят в том монастыре послушником, я имею полное право над ним как над своим крестьянином. Если же Гузенко не удостоится пострижения в монахи и удалится из Виноградского монастыря, то сия отпускная никакой силы иметь не должна и Гузенко опять должен поступить в первобытное состояние, т.е. принадлежать во крестьянство мне и моим наследникам; до сих же пор он ни продан, ни укреплен нигде не был.

В чем при свидетелях подписуюсь с приложением герба моего печати. В сей же отпускной нигде в словах поправок, подчисток и дописок не сделано. М. Корсунь Киевской губернии Каневского уезда.

Помещик генерал-лейтенант
князь Павел княж Петров сын Лопухин.²³⁸
М.П.

ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.1233, арк.12 зв. — 13.
Засвідчена копія.

1865 року, березня 1

СВІДЧЕННЯ
СЕЛЯНИНА с. ЛЕСЬКИ І.К.ГАПИЧА,
ЩО ВІН Є ПРАВОСЛАВНИЙ
І ІНШОЇ ВІРИ НЕ СПОВІДУЄ,
І НІ ДО ЯКИХ СЕКТ НЕ НАЛЕЖИТЬ

1865 года марта 1 дня я, нижеподписавшийся Киевской губернии Черкасского уезда государственный крестьянин Иван Кирилов Гапич²³⁹, даю сию подписку в том, что я к сектам скопцев, духоборцев, иконоборцев, малаканам, иудействующим и ни к каким раскольническим и евреям признанным законом признанным вредными, и тайным обществам не принадлежу, а исповедую веру православную грековосточной церкви.

Если же впоследствии обнаружено будет, что я принадлежу к одной из прописанных раскольнических сект, то подвергаю себя наказанию, определенному Высочайшим повелением 10 октября 1843 года и Свода законов тома XV, в статьи 213, в том и подписуюсь.

Подлинное подписал
государственный крестьянин
Иван Гапич

ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.75, арк.88.
Засвідчена копія.

1865 року, березня 1

**РОЗПИСКА
ДЕРЖАВНОЇ СЕЛЯНКИ с. ЛЕСЬКИ
ЄВДОКІЇ ГАПИЧЕВОЇ
ПРО ДОЗВІЛ НА ВСТУП ЇЇ СИНА ІВАНА ГАПИЧА
ДО ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІЇВСЬКОГО
МОНАСТІРЯ ПОСЛУШНИКОМ**

1865 года марта 1-го дня я, нижеподписавшаяся Киевской губернии Черкасского уезда Лесковского общества селения Лесек²⁴⁰ государственная крестьянка Евдокия Гапичева²⁴¹, даю сию росписку в том, что на поступление сына моего Ивана Гапича в Жаботинский Свято-Онуфриевский монастырь я согласна и благословляю его, в чем и подписуюсь.

**Государственная крестьянка
Евдокия Гапичева,
а за нее неграмотную росписался
Андрей Коваленко**

ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.75, арк.88 зв.
Засвідчена копія.

1865 року, березня 1

**МИРСЬКИЙ ВИРОК
ГРОМАДИ с. ЛЕСЬКИ ПРО ДОЗВІЛ
ДЕРЖАВНОМУ СЕЛЯНИНУ ІВАНУ ГАПИЧУ
БУТИ ПОСЛУШНИКОМ ЖАБОТИНСЬКОГО
ОНУФРІЙВСЬКОГО
МОНАСТІРЯ**

Увольнительный приговор

1865 года марта 1-го дня мы, нижеподписавшиеся Киевской губернии Черкасского уезда Лесковского сельского общества государственные крестьяне, быв, на основании 48 ст. 3 пункта Положения об устройстве сельского управления и расправы, по распоряжению сельского старшины собрани на сельский сход, где выслушав объясненное нам, государственным крестьянам, нашего общества Иваном Кириловым Гапичем желание об увольнении его из круга нашего общества для поступления в послушники Жаботинского Онуфриевского монастыря, состоящего в Черкасском уезде Киевской губернии, причем таковой просит выдачи ему увольнительного из нашего общества мирского приговора.

Вследствие чего, по забратии справок, оказалось: проситель значится по семейному рекрутскому списку, записанному в обществе под №311, состоит из государственных крестьян Киевской губернии Черкасского уезда Лесковского общества селения Лесек и имеет ныне налицо 29 от роду лет, по 10 народной переписи записан в селении Леськах под №319, причем сельский сход удостоверяет:

1-е. Что проситель из родителей имеет в живых только одну мать, которая на поступление его в монастырь согласна и благословляет его.

2-е. Означенный Гапич к отдаче в рекруты не подлежит.

3-е. Под судом и следствием не состоял и ныне не состоит.

4-е. Долгов по нем казенных и частных нет.

5-е. В обеспечение уплаты податей за него, впредь до исключения из оклада, внесени им в общество пятьдесят руб. серебром.

и 6-е. Проситель к вредным и раскольническим сектам и тайным обществам не принадлежит и исповедует веру православную греко-российскую, почему мы, нижепоименованные государственные крестьяне, составляющие сельский сход, на поступление в монастырь его согласны, ибо препятствия никакого не имеется.

В чем, выдав сей увольнительный приговор, подписом нашим удостоверяем.

**Леськовский сельский старшина Никита Бас
Леськовский сельский староста Федор Устенко
Леськовский сельский 1-й добросовестный Савва Куцвол
Леськовский сельский 2-й добросовестный Трофим Кобзарь
Леськовский сельский сборщик податей Гурий Олексенко
Леськовский сельский добросовестный Трофим Стецун
и государственные крестьяне (всего 27 подписей)**

ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.75, арк.87—89.
Засвідчена копія.

1879 року, травня 3

УКАЗ
ІЗ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ
ПРО ЗАБОРОНУ ДУХОВЕНСТВУ КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
ВИКОНУВАТИ ТАК ЗВАНУ ТАЄМНУ ВЕЧЕРЮ
ТА ІНШІ ОБРЯДИ, ЯКІ НЕ ВІДПОВІДАЮТЬ
ЦЕРКОВНОМУ СТАТУТЕВІ

По указу Его императорского величества Киевская духовная консистория слушали доклад: Черкасского уезда, села Хмельной²⁴² священник Иоанн Мельниковский²⁴³ рапортом от 1-го марта прошлого 1878 года за №13 донес консистории, что прихожане его обратились к нему с усиленною просьбою об установлении обряда Тайной вечери²⁴⁴ в четверток на масляной неделе²⁴⁵ и отправлении в этот день воскресной утрени, как водится это в других соседних селениях и монастырях, где им приходилось присутствовать на Тайных вечерах. В таковой просьбе хмельянских прихожан священник Мельниковский отказал и для успокоения их в означенный четверток утром отправил панихиду и молебны Спасителю и Божией Матери; но многие из прихожан, отправившиеся в другие села слушать воскресное служение и присутствовать та Тайной вечера, по возвращении своем домой, узнав, что в селе Хмельной над приготовленными прихожанами к Тайной вечери пасхальными хлебами и красными яйцами совершалась панихида и поминовение о умерших, начали с насмешками говорить, что у них совершался Мертвецкий Великдень²⁴⁶. Все это, как узнал священник Мельниковский, вышло из монастырей, которые, чтобы привлекать к себе прихожан с приношениями, велят посещающим летом монастыри приглашать по деревням прихожан, чтобы они приготавливали пасхи, яйца красные и приходили бы в монастырь на масляной неделе, где над их приношениями будет правиться воскресная утрени: крестьяне этим очень интересуются и из ближайших сел отправляются в монастыри, неся с собою пасхи, красные яйца, сыр, масло и деньги. Священники, видя, что монастыри отнимают у прихожан их доходы, велят своим прихожанам, чтобы на будущее время они не отправлялись в монастыри, а приготавливались бы в своем селе к Тайной вечера, на которой будет правиться тоже самое, что они слышали в монастырях. Крестьяне с удовольствием согласились на предложение священников, и таким родом во многих селах установилась, позаимствованная из монастырей, Тайная вечеря. Дьячек села Хмельной, бывший 25 лет тому назад послушником в Жаботинском и Мотронинском монастырях, может подтвердить, что Тай-

ная вечеря была в тех монастырях отправляема еще в то время, когда он находился в оных. В виду вышепрописанного священник Мельниковский просит или дозволить священникам совершать безпрепятственно обряд Тайной вечери на седмице сырной недели²⁴⁷, где только будут приглашать прихожане, или под строгою ответственностию вовсе воспретить совершение подобного обряда. По содержанию рапорта священника Мельниковского консисторию требовались сведения от благочинного Черкасского уезда священника Александра Высоцкого²⁴⁸ и благочинного монастырей Киевской епархии архимандрита Пахомия²⁴⁹. В исполнение сего благочинный Высоцкий донес консистории, что в округе его, в селениях Конончи, Тубольцах и Шелепухах²⁵⁰, как отозвались приходские священники, совершается на сырной недели Тайная вечеря по обычаю, взятому прихожанами из монастырей с давнего времени. Обряд Тайной вечери совершается в следующем порядке: в четверток на масляной недели в доме у одного из зажиточных хозяев приготавливаются пасхальные хлебы и красные яйца, куда домохозяин приглашает своих родственников, соседей и причт для отправления пасхального канона и заупокойной панихиды по умершим родителям и родственникам; здесь при большом стечении народа и освещении поют сначала Христос воскрес, потом канон пасхальный, по 3-й песни и 6-й читается ектенія об умерших, а по окончании канона читается ектенія заздравная. Потом домохозяин дарит красные яйца, а после того начинается обед, после обеда остаются одне родственники домохозяева, а все прочие люди и причт расходятся по домам. Благочинный монастырей Киевской епархии архимандрит Пахомий в своем рапорте донес консистории, что в Жаботинском монастыре никакой Тайной вечери в сырную седмицу не совершается и пасхальная служба не поется, а служитя только в четверг означенной седмицы панихида по усопшим сродникам для приходящих богомольцев, которые приносят большею частию обыкновенные булки и по несколько яиц и устраивают иногда обед для монастырской братии. В прежнее время действительно в четверг сырной недели богомольцы приносили в монастырь разные приношения и в церкви пелся пасхальный канон, но с поступлением его, архимандрита Пахомия, в Жаботинский монастырь обряд этот не совершается, а равно не совершается таковой обряд ни в Мотронинском, ни в Богуславском, ни в Корсунском монастырях. Устава духовных консисторий ст.34-я: богослужение совершается по церковному уставу, в установленное время, с благоговением и тишиною с чтением и пением внятным, без поспешности и замешательства, и без произвольных изменений и нововведений. Приказали: Так как пение пасхального канона с ектеніями заупокойными в четверток на сырной недели, неразумно названное Тайною вечерю, не положено церковным уставом, не соответствует духу православного Богослужения сырной недели и может порождать в народе неправильные и суеверные понятия, то совершение сей, так названной Тайной вечери, и вообще всех других обрядов, не положенных церковным уставом, строжайше воспретить духовенству Киевской епархии под опасением законной ответственности, о чем послать указы благочинным монастырей и

всем благочинным Киевской епархии с предписанием тщательно наблюдать, чтобы богослужение совершалось, согласно 34 статьи устава духовных консисторий, по церковному уставу, без произвольных изменений и нововведений. Мая 3 дня 1879 года.

Член консистории, протоирей А.Браиловский
Секретарь Колоколов.

ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.154.арк.25-25 зв.

1893 року

СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
ВИНОГРАДСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО
ЧОЛОВІЧОГО
МОНАСТІРЯ

1-е

Виноградський Успенський монастир знаходиться в Черкаському уезді разстоянием от г.Кієва 200, а от г.Черкасс в 40 верстах.

2-е

О началі сего монастиря письменних преданій не сохранилось, а по универсалу гетмана Богдана Хмельницького от 20-го сентября 1656 года ²⁵¹ дозволено им игумену Герасиму Івашковському²⁵² возобновити Ірдинський монастир і утвердити за ним різні угодія, которі в последствии все отошли, то можно полагають, что монастирь существует с начала 17-го столетія²⁵³.

3-е

ЦЕРКВИ

1-я. Соборная Успенская²⁵⁴, каменная, однопрестольная, под железною крышею, построена по благословению Высокопреосвященнейшего митрополита Филарета²⁵⁵ в 1851 году игуменом Анастасием²⁵⁶.

2-я. Свято-Троїцкая²⁵⁷, деревянная, с таковою же при ней колокольней, под железною крышею, перестроена из старой церкви в 1840 году игуменом Анастасием.

и 3-я. Во имя Святителя Николая²⁵⁸, деревянная, теплая, под железною крышею, возобновлена из старой церкви в 1844-м году игуменом Анастасием.

В церквах св.антиминсы целы, равно ризница, церковное имущество, план земли монастирской, составленный 1804 года²⁵⁹, с документами хранятся в церкви²⁶⁰; сосудов и утварей достаточно; св.запасные дары сохраняются благоговейно, и библиотека состоит в хорошем состоянии; богослужение совершается каждодневно и неупустительно; богоугодных заведений, как-то: больницы, а равно и училища — по неимению средств не имеется.

Настоятельный корпус, деревянный, одноэтажный с мезанином, годный еще, длиною 9, а шириною 4 сажени, под железною кршею, в нем пять комнат с прихожами; разделен коридором на две половины, построен в 1848 году, перекрыт железом в 1884 году, и подведен вокруг кирпичный фундамент в 1888 году.

Братский корпус, деревянный, с 8-ю помещениями, длиною 9, а шириною 3 1/2 сажени, построен в 1848 году, покрыт деревом в 1889 году.

Братский корпус другой, меньший, деревянный, с 4-мя помещениями, длиною 9, а шириною 3 сажени, построен в 1868 году, покрыт железом в 1884 году.

Братская трапеза с кухней, деревянная, длиною 8, а шириною 3 1/2 сажени, под деревянную крышею, построена в 1854 году.

Близ трапезы — погреб, землянный, обставлен деревом в 1881 году, с надстроенным сверху погребником, покрытый соломой.

Ледник, деревянный, внутри обставлен деревом, покрытый новым лесом в 1884 году.

Просфорня прежняя, деревянная, длиною 5-ть, а шириною 2 1/2 сажени, с 4-мя келиями, построена в 1864 году, годная, покрыта новым лесом в 1885 году.

Монастырские въездные ворота с западной стороны, украшенные иконами с обеих сторон; навес под железною крышею, вновь построенный в 1889 году.

Палата для хранения хлебных продуктов, деревянная, ветхая, длиною 8, а шириною 3 сажени, под деревянную крышею, покрыта в 1872 году.

Сарай, так называемый экипажный, деревянный, с таковою же при нем конюшнею и экономическою кладовою, длиною 11, а шириною 3 сажени, крытый соломой; в конюшне пол и стойла деревянные; вновь построен в 1886 году.

Сарай для возов, деревянный, длиною 13, а шириною 2 1/2 сажени, крытый соломой, построен вновь в 1882 году.

Келия для дворника, деревянная, близ ворот, крыта деревом, ветхая.

Мастерская, деревянная, на три помещения, посредине сени, покрыта соломой в 1882 году.

Келия при въезде в монастырь, деревянная, на два помещения, покрыта соломой.

Монастырские въездные ворота с восточной стороны, навес под железною крышею.

Хлебная, деревянная, покрыта соломой в 1882 году.

Баня, деревянная, длиною 4, а шириною 2 1/2 сажени, покрыта черепицею, построена вновь вместе с колодцем при ней в 1885 году.

В конце сада²⁶¹ — деревянный сарай длиною 5, а шириною 2 1/2 сажени, крыт лесом, для приюта содержателей сада во время урожая фруктов, и особо того — другой, меньший сарай, с двумя печами для сушки фруктов; построены вновь в 1884 году.

Сарай деревянный близ трапезы, для хранения деревянной посуды, покрыт соломой.

ВНЕ МОНАСТЫРЯ

Деревянный дом с двумя помещениями и коридором длиною 6, а шириною 2 1/2 сажени, крытый соломой, построен в 1854 году.

Близ означенного дома вместо ветхих келлий построен новый дом, жилой, для просфирни, о двух помещениях, посредине — коридор

длиною 6, а шириною 2 сажени, покрыт соломой в 1880 году.

Келия для хранения просфор, крыта соломой, и под нею — погреб для молока, внутри обставлен дубовыми досками, построен в 1881 году.

Сарай, забранный хворостом, в столбах, для дойных коров, длиною 8, а шириною 2 1/2 сажени, крыт соломой, построен в 1887 году.

Сарай плетневый для дров, длиною 3, а шириною 1 1/2 сажени, крыт соломой, построен в 1880 году.

Сарай для сушки белья (курник), деревянный, в столбах, длиною 5, а шириною 2 сажени, крыт соломой, построен в 1878 году.

Близ пруда — прачешная, деревянная, с сенцами, крыта соломой, построена в 1880 году.

Странноприимница²⁶² монастыря, деревянная, о десяти помещениях и двумя коридорами, длины 8, а ширины 5 сажень, с глаголем длины 3, а ширины 4 сажени; крыша деревянная, построена вновь в 1892 году из отпущенного в 1891 году из Белазерской лесной дачи Холоднрянского урочища 700 дерев леса.

Сарай деревянный, в столбах, для скота, на два помещения, длиною 10, а шириною 4 сажени, крыт соломой; при нем — загон на 75 сажень, построен в 1875 году и огражден вокруг обаполами в разбежку в 1888 году.

Изба для скотников об одном помещении построена в 1882 году.

Клуня длиною 7 1/2, а шириною 5 сажений, с обеих сторон обмазана, построена вновь в 1883 году.

Келия на пасике в лесу, деревянная, с сенцами, под соломянною крышею, ветхая, при оной чулан.

Два сарая на пасике, деревянных, для склада, крытые соломой, ветхие.

Погреб на пасике, для хранения в зимнее время ульев с пчелами, обставлен деревом, крытый соломой.

Гостинница в саду для почетных посетителей монастыря²⁶³, деревянная, о 8-ми помещениях; длиною 8, а шириною 4 сажени, построена в 1840 году и перекрыта железом в 1887 году.

Церковный дровник покрыт новым лесом в 1884 году.

Монастырь состоит внутри владения графов Бобринских²⁶⁴, и вся усадьба монастыря с двух сторон огорожена 717 сажень дощаным забором из отпущенного из казны леса в 1891 году, а с третьей стороны — 710 сажень; окопана канавою в 1889 году по плану, составленному в 1804 году.

При монастыре имеются два колодца, сделаны в сруб, с навесами на деревянных столбах, навесы сделаны вновь в 1882 году.

5-е

ЗЕМЛИ

Под церквами, постройками, садом, огородами и лесом состоит 38 десятин 1218-ть квадратных сажений, в урочище Будках²⁶⁵ — 4 десятины 408 квадратных сажений, и на старом монастырище — 7 десятин 1035 квадратных сажений.

Итого: 58 десятин 261 кв. сажень.

6-е

СРЕДСТВА ДЕНЕЖНЫЕ

В Виноградском монастыре в 1893-му году оставалось налицо церковно-экономических сумм 255 руб.50 коп., в течении 1893 года поступило на приход 2707 р.50 к. и по смете Святейшего правительствующего Синода из Черкасского уездного казначейства взамен недостающих по положению угодий ежегодно 42 руб.84 коп. Итого с остаточными 3005 руб., из них в 1893 году произведено в расход 84 к. сереб., остаются к 1894 году 1102 р. 12 коп. и в шестнадцати государственных процентных билетах — 15879 руб. Братской кружки за молитвословие собрано было в 1893 году 977 р.42 к.

7-е

БРАТИИ

Монашествующих по штату не положено; состоит же налицо, как значится по послужным спискам за 1893 год, настоятель игумен 1, чередных иеромонахов: служащих 5 и неслужащих 1, иеродиаконов: служащих 3 и неслужащих 1, монахов 3, указных послушников никого и состоящих на испытании 17 человек. Итого 31-н.

и 8-е

В течении 1893 года в Виноградском монастыре из отпущенного с Министерства государственных имуществ с Белазерской лесной дачи леса 640 сосновых и 60 дубовых деревьев, по скудным средствам монастыря возможно было построить: 1-е. Новое здание для братской трапезы длиною 9 и шириною 4 сажени, о шести помещениях, крыша деревянная; дом построен вчерне, но полов и одного крыльца еще не имеется; по недостатку денежных средств плотники расчитаны 16 июня 1893 года на будущего 1894 года. 2-е. Сделан новый забор вокруг монастырской пасеки, густой, из верхковых обзельных досок, вокруг 60 сажень, и 3-е. Выгоревшая часть церковных крыш покрашена медянкой, и на все это употреблено в расход церковно-экономических сумм 368 руб. 22 коп. сереб.; остальные же постройки из отпущенного леса, которого имеется еще очень много в готовом материале, будут по возможности делаться в 1894 и 1895 годах.

На трех кусках огородной земли, около двух десятин, засевалось овса и собрано 45 коп, из коих по умолоту будет до двухсот пудов овса, а также и на одной десятине собрано проса 23 копы, из коих будет зерна до ста пятнадцати пудов. Сена накошено в саду и двух урочищах для монастырской потребности; при хорошем урожае сена до восьми сажень. При монастыре имеется лошадей три штуки; рогатого скота: волов 4, бычков 5, бугай 1, коров 6 и телок 4, итого 20 штук. Ульев с пчелами 125 штук.

Настоятель

Виноградского Успенского монастыря
игумен Иларион²⁶⁶.

ДАЧО. ф.149, оп.1, спр.86, арк. 162-167.
Оригинал.

1893 року

СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
ЖАБОТИНСЬКОГО ОНУФРІЙСЬКОГО
ЧОЛОВІЧОГО
МОНАСТІРЯ

Жаботинский Свято-Онуфриевский монастырь находится в Черкасском уезде в урочище «Ветряная гора», между речками Тясмином и Жаботинкою, расстоянием от г. Киева по почтовой дороге 294 1/4 версты, по проселочной 160 верст, от железной дороги в 25 верстах и от г. Черкас в 25 верстах. О начале его письменных преданий не сохранилось.²⁶⁷

ЦЕРКВИ

А. Соборная, холодная, деревянная трехпрестольная церковь во имя Успения Богоматери с приделами Св. Николая и Св. великомученицы Варвары, построена первоначально в 1758 году, а освящена в 1764 году. Церковь эта с 1861 года по 12 июня 1865 года состояла в починке, возобновлена на новом деревянном фундаменте и вместо одной главы сооружена с семью главами, покрыта железом, снаружи и внутри окрашена краскою, с тремя снаружи предъвериями и двумя малыми крыльцами к олтарю, освящена 13 июня 1865 года, о трех престолах с нижним ярусом иконостаса, остальные же три яруса иконостаса окончены 26 марта 1869 года.²⁶⁸ Над Святыми вратами в 1878 году устроена опускающаяся икона Успения Пресвятой Богоматери.²⁶⁹

Б. Теплая каменная однопрестольная церковь во имя преподобного Онуфрия Великого²⁷⁰ в одной связи с колокольнею,²⁷¹ окончена постройкою и освящена 1811 года, покрыта железом и окрашена снаружи и внутри масляною краскою.

В. Ризница и все церковное имущество находится в целости и по возможности исправляется. Сосудов и утварей достаточно. Запасные Святые дары сохраняются благоговейно, и святыне антиминсы находятся в целости.

ЗДАНИЯ ВНУТРИ МОНАСТІРЯ

1). Настоятельский дом, деревянный, на каменном фундаменте, длиною 37 1/2, шириною 16 аршин, состоит из 5-ти настоятельских комнат, келейной, кухни, кладовых с ледником в три комнаты, внизу здания каменный погреб; дом покрыт железом, построен в 1873 году.

2). Братский деревянный корпус, на каменном фундаменте, дли-

ною 21 1/2, шириною 13 1/2 аршин, в нем комнат с прихожими 8 и 4 кладовых с двумя противоположными крыльцами, покрыт гонтою и окрашен краскою.

3). Братский корпус, построен подобно первому с теми удобствами, кроме кладовых.

4). Братский корпус с 8-ю комнатами, покрыт железом, построен в 1881 году игуменом Августином.²⁷²

5). Братская трапеза с кухнею, длиною 30, шириною 13 аршин; при ней четыре келии, покрытая камышем.

6). При братской трапезе — погреб и дровник, покрыт соломой.

7). Палата для ссыпки хлеба в зерне, муки и других продуктов с тремя отделениями, покрыта шалевкою и окрашена смоляным английским составом.

8). Братский корпус, в нем 6 комнат, покрыт камышем; при нем братский же дровник, покрыт соломой; очень ветхие.

9). Настоятельская кухня с просфорнею, деревянная, покрыта гонтою и окрашена масляною краскою, состоит из двух комнат, кладовой и дровника.

10). Конюшня с экипажным сараем, покрыта камышем, вновь перестроена в 1893 году.

11). Деревянный дом о двух помещениях для кучера и сторожа, покрыт соломой, совершенно ветхий и негодный для жилья.

12). Кузница каменная, покрыта шелевкою, построена в 1892 году настоятелем игуменом Августином.

13). Сарай над ледником, покрыт соломой.

14). Каменный небольшой погреб для помещения кирасина, покрыт землею.

15). Церковный дровник, покрыт шелевкою и окрашен масляною краскою, очень ветхий.

16). Братская баня с двумя прибанниками, покрыта камышем, построена в 1889 году игуменом Августином.

17). Колодезь обрублен дубовым и сосновым деревом, глубины 21 сажень, построен в 1890 году.

18). Ограда вокруг монастыря. деревянная, из сосновых досок с дубовыми столбами на пространстве 343 сажени, с двумя воротами и четырьмя фортками, главные ворота украшены живописью; все это совершенно ветхое.²⁷³

СТРОЕНИЯ ВНЕ МОНАСТЫРЯ

1). На экономическом дворе: дом деревянный, построенный в 1882 году, с двумя келиями, кухнею и кладовою, покрыт соломой, в нем помещается монастырская прислуга.

2). На том же дворе дом деревянный о 4-х комнатах с кухнею и кладовою, построенный в 1885 году, покрыт соломой, длиною 34, шириною 9 аршин, в нем помещается монастырская прислуга.

3). В том же году построен небольшой деревянный дом для прачешной, покрыт соломой.

4). В 1890 году сделан из кирпича погреб со сводами длиною 17, шириною 7, вышиною 4 аршин, над которым устроен деревянный

корпус о 4-х келиях для рабочих, покрытый камышем.

5). В 1892 году устроен ледник, над которым построен вроде домика деревянный сарай для сбережения молошних и других съестных продуктов, покрыт камышем.

6). Загон с сараями для помещения рогатого скота.

7). Сарай для телят, построен в 1884 году.

8). Возовня, где помещаются земледельческие орудия, построена в 1884 году.

9). Сарай для домашних животных и птиц.

10). Свиарник, построен в 1892 году, все эти постройки крыты камышем.

11). В 1888 году построена клуня длиною 28, шириною 20 аршин, на дубовых 6-ти столбах, стены забраты сосновым деревом, обмазана и вшита соломою, т.е. околотом.

12). При ней сарай, построен в 1887 году, длиною 19, шириною 9 аршин, для ссыпки половы, обмазан и покрыт камышем.

13). На берегу речки Жаботинки издавна существовала водяная мукомольная мельница о 2-х поставах. очень ветхая, и в 1887 году на том же месте построена новая мукомольная мельница о 3-х уже поставах, один с французскими жерновами,²⁷⁴ амбар длины 12, ширины 9 аршин, двухэтажный, покрыт камышем с приводом бурата для петлевки и ширитовкою для пшена.

14). Близ монастыря в поле построена ветряная мельница об одном камне с двумя просотолочными ступами, покрыта тесом, требует перестройки.²⁷⁵

15). На берегу речки Тясмина, при колодце, устроена камплица, покрыта тесом.²⁷⁶

16). В 1886 году устроены два спуста с лотоканами. вырванные дождевым наводнением, бывшим 1 июня 1886 года.

ЗЕМЛИ ПАХАТНОЙ И СЕНОКОСНОЙ

1). Под монастырем, церквами, келиями, скотным двором и огородами 18 дес. 1362 саж.

2). В окружности монастыря за оградю пахотной земли 60 дес. 1890 саж.

3). Сенокосной на берегу речки Тясмина 7 дес. 167 саж.

4). Под старым монастырем²⁷⁷ 2 дес. 310 саж.

5). Под мелким лесом 44 дес. 2537 саж.

6). Под дорогою 1 дес. 2160 саж.

7). Под болотом, на котором растут ольхи, лоза, камыш, и прудом 12 дес. 2016 саж.

8). Купленной с Высочайшего разрешения у отставного поручика Дионисия Улашина близ деревни Чубовки в 3-х кусках пахатной²⁷⁸ 58 дес. 2350 саж.

Вблизи с. Куликовки от монастыря в 3-х верстах:

1). Пахатной земли 16д. 480с.

2). Сенокосной 29д. 1309с.

3). Болота 1д. 960с.

4). Под садом Некрасино, где пасека 5 десят.

СТРОЕНИЯ НА ХУТОРЕ НЕКРАСИХЕ:

- а). Новый дом о двух келиях, кухнею и кладовою, длины 20, ширины 9 аршин, покрыт соломою, построен в 1888 году.
- б). Два сарая, один для дров, а другой для сторожей в пасике.
- в). Новый пчельный погреб, весь из дубового дерева, построен в 1886 году с новым над ним сараем, покрыт соломою.
- г). Новый погреб для варива.

ХУТОР ТРОСТЯНЕЦ²⁷⁹

Вблизи с. Плескачевки у верховья речки Тростянца, от монастыря в 8 верстах, находится дача, в коей дубовного сенокоса с лесом 18 десятин 737 саж. При ней устроены землянки и сарай для лесного сторожа.

ХУТОР ПОД НАЗВАНИЕМ «ЯР ЛАВРУСИХА»

Под м. Каменкою Чигиринского уезда, в разстоянии от монастыря в 25 верстах, в нем пахатного поля и сенокоса считается 92 дес. 2140 с. В том числе 15 дес. леса, проданного на сруб с разрешения Святейшего Синода.²⁸⁰

А всего монастырской земли - 399 дес., из числа которой 73 дес. пахатной земли отдается в арендное содержание за 675 рублей ежегодно.

СТРОЕНИЯ НА ХУТОРЕ ЛАВРУСИХЕ:

- а). Дом о двух отделениях и клуня; новые
- б). Амбар 1, погреб, загон для скота
- в). Дом для монастырского лесничего. Все эти здания покрыты соломою и очень ветхие

ДОХОДЫ:

- а). Церковной и экономической суммы в 1893 году
поступило на приход с остаточными 6732 руб. 78 коп.
Из них израсходовано в 1893 году 6608 руб. 70 коп.
К 1 числу января 1894 года в остатке 124 руб. 8 коп.
- б). Братской кружки в 1893 году 1033 руб. 26 коп.

Источником сих сумм служат:

- Два банковые непрерывно-доходные 4% билеты на сумму 6735 рублей.²⁸¹
- Один 5% билет выпуска 1880 года на сумму 500 руб.²⁸²
- Три 5% братских билета на сумму 300 руб.²⁸³
- На кои получается ежегодно процентов до 300 руб.

Выручаемые от продажи восковых свечей, собираемые в кошелек, от частиц св. мощей, от продажи просфор и приобретаемые экономическим порядком.

Из казны и от епархиального начальства монастырь денежной суммы не получает.

БРАТИЯ СЕГО МОНАСТЫРЯ:

В сем монастыре находится настоятель монастыря игумен 1, иеромонахов 2 и священник 1, иеродиаконов 3, мантийных монахов 3,

рясофорных 1, указных 1 и на испытании по паспортам 25 человек.

ДОКУМЕНТЫ

Документы и планы на монастырские угодия находятся в целости. Опись церковному имуществу имеется.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ

Гостинница для приезжающих и богомольцев находится вблизи монастырской ограды, о 5 комнатах, покрыта соломой, совершенно ветхая.²⁸⁴

При ней — новый подъездной сарай, покрыт соломой.

Богослужение совершается в монастыре ежедневно, а по средам пред литургиею отправляется акафист Успению Богоматери.

Богоугодных заведений, как-то: богодельни, больницы и училища²⁸⁵ — при монастыре не имеется.

ПЧЕЛОВОДСТВО

Ульев с пчелами положено в погреб 375-ть.

СКотоводство

Волов рабочих	10 пар
Коров дойных	12 штук
Мелкого скота	18 штук
Лошадей	6 штук
Свиней	8 штук

ХЛЕБА В СНОПАХ ОТ УРОЖАЯ 1893-ГО ГОДА:

Ржи	220 копен
Пшеницы	170 копен
Ячменя	210 копен
Овса	185 копен
Проса	275 копен
Гречихи	110 копен
Из числа показанного количества копен вымолочено вообще зерна до	5000 пудов.
Гороху	30 пудов
Фасоли	50 пудов

Настоятель монастыря
игумен Августин

ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк. 130-133 зв.
Оригинал.

1893 року

СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
КОРСУНСЬКОГО ОНУФРІЙВСЬКОГО
ЧОЛОВІЧОГО
МОНАСТІРЯ

1-е

Корсунський Свято-Онуфрієвський монастир знаходиться в Каневському уезді Київської губернії, недалеко від местечка Корсуна, від г. Канева в 40 верстах, а від Києва в 120-ти верстах.

Он оснований неким Григорієм Гуляницьким з дозволительного універсала 1707 року гетьмана Мазепи; местоположення його — між озером на болоті, на местечку, прозваному Вальковським.²⁸⁶

2-е.

В НЕМ ЦЕРКВИ:

а). Головна соборна церква, каменна, з дерев'яним сводом, о п'яти куполах, крита залізом, побудована в 1865 році²⁸⁷ настоятелем монастиря ігуменом Іоанном²⁸⁸ во імя преподобного Онуфрія Великого; з лівой сторони приделана каменна пономарня довжини 7, ширини 5 аршин, крита залізом, всередині стінок підбиті шалевкою і окрашені; пристройка ця вироблена в 1890 році ігуменом Ілією.²⁸⁹

б). К цій церкві з правої сторони пристроєна друга, тепла церква, дерев'яна, на каменному фундаменті, во імя Різдва пресвятої Богородиці, побудована ігуменом Іоанном в 1869 році.²⁹⁰

в). Недалеко від соборної церкви знаходиться дзвіниця, дерев'яна, на каменному фундаменті, о трьох ярусах, побудована ігуменом Іоанном в 1865 році.²⁹¹

3-е.

МОНАСТІРСЬКІ ЗДАНИЯ:

а). Дом для настоятельських келій, довжини 24, ширини 12 аршин, дерев'яний на каменному фундаменті, зовні і всередині оштукатурений, крита залізом, з антресолюю. Початок побудовки в 1885 році ігуменом Вікторином,²⁹² а достроєний в 1886 році ігуменом Варсонофієм.²⁹³

б). Корпус дерев'яний, крита залізом, довжини 18, ширини 8 аршин, для братських келій; побудован ігуменом Вікторином в 1879 році, під ним устроєний каменний погреб.

в). Корпус дерев'яний, крита залізом, довжини 25, ширини 15

аршин, в нем братская трапезная, просфорня и две кухни; построен в 1879 году игуменом Викториним, а в 1892 году и.д. настоятеля иеромонахом Гимнасием²⁹⁴ вновь перебраны кругом стены и настлан в трапезной новый пол.

г). Корпус деревянный, крытый железом, длины 30, ширины 15 аршин, с коридором и 11 келлиями для братии; построен в 1882 году игуменом Викториним, а в 1892 году и.д. настоятеля иеромонахом Гимнасием исправлен настилкою новых полов и перекладкою новых печей в некоторых келлиях.

д). Корпус деревянный, длины 15, ширины 10 аршин, построен в 1855 году, на нем крыша была деревянная, но от времени пришла в ветхость, почему и заменена новою железною в 1887 году игуменом Илиею.

е). Постройка деревянная, крытая соломою, длины 10, ширины 10 аршин, в ней одна половина, по-видимому, предназначена была для ссыпки хлеба, а в другой половине — ледник; кем построена, неизвестно. Постройка эта по совершенной ветхости разрушилась и сломана, а взамен ее построен на другом месте новый деревянный сарай, крытый железом, длины 22, ширины 8 аршин, в нем одна половина предназначена для склада разных монастырских продуктов и посуды, а в другой половине — ледник, построен в 1893 году и.д. настоятеля иеромонахом Гимнасием.

ж). Дом деревянный, крытый соломою, длины 25, ширины 12 аршин, для чернорабочих, построен в 1846 году игуменом Феодором;²⁹⁵ по ветхости его, согласно разрешения Киевской духовной консистории, сломан и совершенно уничтожен.

з). Дом деревянный, крытый соломою, длины 15, ширины 9 аршин, построен в 1846 году игуменом Феодором; за ветхостию, согласно разрешения Киевской духовной консистории, подлежит сломке.

и). Деревянная конюшня и при ней сарай для экипажей, крытые камышем, длины 15, ширины 10 аршин, построены в 1877 году игуменом Викториним. Требует некоторых исправлений и новой крыши.

й). Корпус деревянный, крытый соломою, длины 60, ширины 15 аршин, в нем два амбара: один с закромами для ссыпки всякого рода хлеба, а другой — для помещения разного инструмента и хозяйственных железных принадлежностей; кроме того, в этом корпусе образованы еще три сарая для склада разного леса, деревянной посуды и простых повозок. Требует значительных исправлений и новой крыши.

к). Вблизи братской трапезной — колодец с навесом под железной крышею, устроен в 1885 году игуменом Викториним.

л). Вблизи братской трапезной ветхий сарай на 8-ми столбах, крытый соломою, длины 21, ширины 10 аршин, для дров; смежно с этим сараем — саж, длины 8, ширины 6 аршин, для выкармливания свиней; построены в 1884 году игуменом Викториним.

м). Кузня каменная, из кирпича, крытая железом, длины 15, ширины 8 аршин, построена в 1877 году игуменом Викториним, а в 1889 году игуменом Илиею пристроен к ней кирпичный придел с железною крышею для кочегарки и помещения дров, а внутри оной сделаны потолок, пол, две печки, и обращена в баню.

н). Кузня деревянная, наполовину в земле, крытая досками, которые завалены сверху землею, длины 15, ширины 7 аршин, построена в 1889 году игуменом Илиею, никуда негодная.

о). Воскобойня деревянная, крытая железом, длины 7, ширины 5 аршин, построена в 1879 году игуменом Викторином.

п). Вне монастыря, неподалеку от въезда в оный, гостинница, деревянная, крытая тесом, длины 23, ширины 14 аршин, с коридором, 4-мя комнатами и кухней, построена в 1874 году игуменом Викторином, а за ветхостию ее сломана окончательно, и взамен ее, с разрешения Киевской духовной консистории, построена на том самом месте новая деревянная гостинница на каменном фундаменте, крытая железом. с 2-мя коридорами, 7-ю комнатами, длины 27, ширины 13 аршин, построена в 1893 году и.д. настоятеля иеромонахом Гимнасием.

р). Лавочка деревянная, крытая тесом, длины 6, ширины 4 аршина, построена в 1874 году игуменом Викторином.

с). Ворота для въезда в монастырь, или так называемая брама, крытая железом, на ней три креста.

т). Возле братского корпуса, сзади ворот, ведущих в монастырь, деревянные дровники, покрытые и обшитые шалевкою, построены в 1888 году игуменом Илиею.

у). На монастырской леваде флигель, каменный, из кирпича, крытый железом, длины 15, ширины 8 аршин, под которым погреб, или пчельник, для склада на зиму ульев с пчелами; устроен в 1880 году игуменом Викторином. Жилое помещение в этом флигеле не окончено.

ф). Изба деревянная, крытая соломою, длины 7, ширины 6 аршин, для пасечника, построена в 1880 году игуменом Викторином. Совершенно ветхая.

х). На монастырской земле, по дороге, лежащей к монастырю, устроена плотина на протяжении 200 сажень с двумя мостами, из коих один пришел в ветхость, и вместо его в 1887 году построен новый, длины 26, ширины 9 аршин, игуменом Илиею; им же в 1889 году плотина эта вновь огорожена плетнем и насыпана землею. В настоящее время плетень пришел в совершенную негодность.

4-е.

МОНАСТЫРСКИЙ ХУТОР

Хутор находится в разстоянии от монастыря полверсты, в нем постройки: а). Дом деревянный, из пластин, крытый железом, длины 30, ширины 12 аршин, для помещения послушников и чернорабочих, построен в 1886 году игуменом Викторином.

б). Дом деревянный, крытый камышем, длины 22, ширины 10 аршин, построен в 1855 году игуменом Иоанном; пришел в ветхость и, согласно разрешения Киевской духовной консистории, подлежит сломке.

в). Деревянный амбар, или палаты, крытый железом, длины 14, ширины 9 аршин, с закромами для ссыпки всякого рода зернового хлеба, построен в 1885 году игуменом Викторином.

г). Погреб с выходом, выложен кирпичем со сводами, длины 12, ширины 8 аршин, над ним навес на 4-х столбах, без стен и потолка, покрыт железом, устроен в 1885 году игуменом Викторином, а в 1893 году и.д. настоятеля иеромонахом Гимнасием этот навес достроен и

обращен в жилое помещение для послушников, с коридором и двумя келлиями, длины 12, ширины 8 аршин.

д). Сарай деревянный, крытый камышем, длины 75, ширины 10 аршин, с потребными яслями для корма скота и скотным двором, из досчатую огорожею в 120 аршин, построен в 1891 году и.д. настоятеля иеромонахом Гимнасием.

е). Ветреная мельница, деревянная, крытая железом, длины 8, ширины 7 аршин, о двух поставах, построена в 1885 году игуменом Викторином.

ж). Изба деревянная, крытая соломою, длины 8, ширины 7 аршин, для сторожа мельницы, построена в 1876 году игуменом Викторином; за ветхостию окончательно сломана.

з). Клуна деревянная, с двумя растворчастыми воротами, крытая соломою, длины 30, ширины 15 аршин, построена в 1877 году игуменом Викторином. Требуется значительных исправлений и новой крыши.

КРОМЕ ТОГО:

а) Корсунский Свято-Онуфриевский монастырь имеет в своем владении земли, как значится на плане, составленном 30 декабря 1867 года, удобной 102 десятины 1796 сажень и неудобной 28 десятин и 28 сажень, да с разрешения князя Лопухина²⁹⁶, из владений его в 1871 году прирезано в пользу монастыря 6 десятин пахатной, а всего 136 десятин 1824 сажени.

б). Недвижимых капиталов, принадлежащих монастырю, находящихся в кредитных учреждениях и заключающихся в одиннадцати государственных билетах, на 12320 рублей.

в). Экономических доходов от ветрянной мельницы, земельных и всех других монастырских угодий получается приблизительно до 3000 рублей в год.

г). За недостающие угодия отпускается ежегодно от казны по 42 руб. 84 копейки.

д). Церковно-экономических сумм за 1893 год поступило, как значится по шнуровой книге, 3152 рубля 20 копеек.

е). Братского дохода 915 руб. 87 копеек.

ж). Опись церковному имуществу имеется, документы на монастырские угодия хранятся в целости.

з). Богоугодных заведений и училищ при монастыре нет, а дом для помещения богомольцев имеется.

и). Богослужение в монастыре совершается неупустительно.

й). При монастыре имеется пасека в 190 ульев с пчелами.

к). В 1893 году засеяно было земли десятин: пшеницею — 20, собрано ->- коп., рожью — 8, собрано 115 коп, овсом — 8, собрано 90 коп. ячменем — 2, собрано 32 копы, гречихою — 12, собрано 250 коп, проса — 11, собрано 210 коп, сена накошено 12-ть сажень.

л). Скота: лошадей — 2 шт., быков рабочих — 4 пары, коров — 5-ть штук и мелкого рогатого скота 5-ть штук, телят 1893 года — 5-ть штук.

И.д. настоятеля монастыря иеромонах Гимнасий.

1893 року

СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
ЛЕБЕДИНСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО
ЖІНОЧОГО
МОНАСТІРЯ

1. Лебединский Свято-Николаевский второклассный женский монастырь²⁹⁷ находится в Чигиринском уезде Киевской губернии при речке Гаптурке²⁹⁸, в лесу, принадлежащем гр. Бобринскому,²⁹⁹ вблизи с. Лебедина, расстоянием от г. Киева в 205 вер. и от г. Чигирина в 85 вер.

2. Основан сей монастырь и отстроен по благословиению киевских митрополитов Гавриила³⁰⁰ и Самуила³⁰¹ на средства доброхотнодателей и бывшего местного владельца князя Ксаверия Любомирского³⁰² монахинями Молдавского Свято-Успенского Калатурского монастыря Магдалиною., Трофилиею, Дариною и Феврониею в период времени с 1779 по 1784 год³⁰³

3. Церквей в монастыре две: летняя — деревянная³⁰⁴, зимняя — каменная³⁰⁵, обе трехпрестольные; колокольня трехъярусная кирпичная, построена в 1827 году.³⁰⁶ На месте старых упраздненных церквей три памятника — кирпичные.³⁰⁷

ЗДАНИЯ

4. а). К теплой церкви пристроено каменное помещение о шести комнатах для настоятельницы монастыря.

б). При стене ограды с южной стороны находится ветхий домик, служащий кухнею для настоятельницы.

в). Дровник, сарай экипажный и три амбара под одной крышей.

г). Ледник в башне на углу каменной ограды.

д). Рядом с настоятельской квартирой находится одноэтажный деревянный дом для училища девиц духовного звания.³⁰⁸

е). Корпусов монашеских всех вообще четырнадцать.

ж). При экономических воротах находится деревянная лавочка.

з). За оградой монастыря с северной стороны против экономических ворот находится ветхое здание для гостиницы³⁰⁹ с хозяйственными постройками, а на углу — оконченное в прошлом году новое здание для монастырской гостиницы.

и). Экономический двор: дом для помещения служащих и послушниц, сараи для скота, конюшня для лошадей, клуна и мельница топчак.³¹⁰

і). При экономическом дворе находится ветхий дом у пруда, раз-

деленный на два отделения: прачешную и птичную.

ж). На западной стороне, за оградой монастыря; против колокольни, находятся три дома под железной крышей со службами для жительства двух священников и диакона.

л). На южной стороне, за оградой, находится совершенно ветхий дом с сараем и погребом — бывшее помещение для диакона.

м). За монастырским гостинным двором находится небольшой дом для монашествующих, по той же линии на монастырском кладбище³¹¹ находится еще такой же дом для монашествующих.

н). На дубраве монастырской находится избушка для сторожа.

5. С восточной стороны монастыря имеется сад с плохими старыми фруктовыми деревьями; с западной стороны, против колокольни, имеется небольшой участок земли в 3 1/2 дес., причисленный к монастырю в 1863 году.³¹²

ЗЕМЛИ ПРИНАДЛЕЖИТ МОНАСТЫРЮ

6. Пахатной и сенокосной	72 десятины
Под монастырскими строениями и угодиями	24д. 2220 саж.
Под речкой, именуемой Гаптуркой	1 д. 1200 саж. ³¹³
Неудобной земли для обрабатывания	4 д.
Всего:	102д. 1020 саж.

7. В нынешнем 1893 году с своей земли снято хлеба:

Пшеницы	69 копен
Ржи	30 -»-
Проса	15 -»-
Овса	40 -»-
Ячменя	11-»-
Всего:	165 копен

8. За неимением удобного пастбища монастырь не держит большого количества скота, ныне же такового имеется:

Волов рабочих	4
Коров дойных	5
Гулящего скота	5
Всего	14
Лошадей экипажных	4
-»- разъездных	2
-»- рабочих	4
-»- гулящих	1
Всего:	11

9. Дохода церковно-экономического от продажи церковных свечей, просфор, доход с гостиницы монастырской и от складчиц монахинь и послушниц всего вообще по 1-е января 1894 года было 5773 руб. 56 коп.

10. Недвижимого капитала, находящегося в кредитных учреждениях в 12 банковых билетах и 3 облигациях Восточного займа, принадлежит монастырю 10274 руб.

11. Получено из Киевской духовной консистории на усиление причта при Лебединском монастыре, за вычетом почтовых расходов, 203 руб. 84 коп.

12. Получено от казны за 1893 год по штату Лебединского второклассного монастыря на годовое содержание оного 2265 руб. 79 коп. и за недостающие угодия 81 руб. 71 коп., всего 2351 руб. 50 коп.

13. Кружечный доход в конце каждого месяца за требоисправление делится пополам с монастырским духовенством, на долю монашествующих по 1-е января 1894 года было 623 р. 4 к., кроме доли 63 руб. 22 1/2 коп., выданной из процентов по билетам графини Орловой-Чесменской³¹⁴ и купчихи Колобовой.³¹⁵

14. Монашествующих по штату Лебединского второклассного монастыря полагается: настоятельница, три старших монахинь, 9 монахинь штатных и 5 — на вакансии штатных послушниц; сверх того, 40 монахинь с разрешения Св. Синода на собственных способах монастыря; всех мантейных монахинь — 57.

15. Описи церковного имущества и монастырского имеются и сохраняются в порядке; документы на земли тоже хранятся в целости.

ВНУТРЕННЕЕ УСТРОЙСТВО

В 1893 году сделаны следующие постройки в Лебединском женском монастыре:

1. Окончен, выстроенный вчерне в прошлом году, большой корпус с келиями для помещения монахинь и послушниц, на что израсходовано 1876 руб. 50 коп. Всего же с 1599 руб. 25 коп., прежде израсходованными, 3475 руб. 76 коп.

2. При корпусе построен сарай длиной 13 саж., шириной 2 саж., крытый досками; на что израсходовано 334 руб.

3. Упомянутый за прошлый год полуразвалившийся небольшой домик, стоявший рядом с бывшей квартирой диакона, разобран, и материал употреблен на постройку при настоятельских келиях небольшого домика для жительства.

Примечание: Жилые здания по мере средств поддерживаются монашествующими; но в нынешнем году на средства монастыря произведена ремонтровка 3-х келий бедных сестер. Помещения монашествующих содержатся в чистоте и опрятности.

Вообще в церквях и монастыре соблюдается опрятность и должный порядок. Богослужение церковное совершается ежедневно по чиноположению. Монахини и послушницы во все посты исповедываются и приобщаются Св. таин. В высокаторжественные дни положенные молебны, а тако ж вселенские и царские панихиды отправляются соборне. Во время богослужений и после оных сестры монастыря ведут себя чинно и благоприлично.

Настоятельница монастыря
игуменья Евфалия³¹⁶

1893 року

**СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
МЕДВЕДІВСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО
ЧОЛОВІЧОГО
МОНАСТІРЯ**

Монастирь находится в Чигиринском уезде, вблизи местечка Медведовки низменной местности, окружен рекою Тясменом и болотами.

Когда монастырь основан, на сие нет положительных сведений,³¹⁷ но еще в 1661 году дан монастырю универсал Юрием Хмельницким за его собственноручною подписью и дан как давно существующей обители.³¹⁸

ЦЕРКВИ

А. Соборный храм во имя Святителя Николая, деревянный, построенный в 1783 году³¹⁹ игуменом Виссарионом,³²⁰ с двумя приделами: с северной стороны во имя Рождества Богородицы, а с южной — во имя архистратига Михаила.³²¹

Б. Теплая церковь, деревянная, во имя Богоявления Господня,³²² построена в текущем столетии игуменом Иоанникием.³²³

ЗДАНИЯ ВНУТРИ МОНАСТЫРЯ

1. Настоятельские келии, деревянные, длиною 35 арш. и шириною 18 арш., построены игуменом Иоанникием в 1840 году, под железною крышею.

2. Три корпуса братских келий, крытых железом.

3. Братская трапеза, кухня и поварня деревянные, покрытые тесом (трапеза требует неотложного исправления).

4. Просфорня деревянная, под железною крышею.

5. Деревянная палата, покрытая железом, под нею — погреб и ледник.

6. Конюшня и при ней — конюшенный сарай, крытые комышем.

7. Два деревянных сарая, покрытые комышем.

ЗДАНИЯ ВНЕ МОНАСТЫРЯ

1. Гостинница деревянная, под железною крышею.

2. При гостинном дворе конюшенный сарай, крытый комышем.

3. Дом, крытый тесом (где помещалась ремесленная школа),³²⁴ служит другим помещением при многолюдном стечении богомольцев.

4. Подвал для братской провизии, крытый комышем.

5. Каменная баня, крытая комышем (требует исправления).
6. Вокруг монастыря каменная ограда.

НА ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДВОРЕ

1. Людских изб три, деревянные, крытые комышем.
2. Хлебный амбар, деревянный, крытый комышем (требует неотложного исправления).
3. Сараев деревянных пять, крытые комышем.
4. Вблизи хутора ветряная мельница, крытая железом.³²⁵

ХУТОРА

1. В с. Яниче — водяная мельница,³²⁶ крытая тесом, при ней — изба, сарай и погреб, крытые комышем.
2. В с. Полудневке — водяная мельница,³²⁷ при ней — изба, сарай и погреб, крытые комышем.

ЗЕМЛИ ПАХАТНЫЕ И СЕНОКОСНЫЕ, ПРИНАДЛЕЖАЩИЕ МОНАСТЫРЮ

1. Под самым монастырем,
церквами и келиями	2 дес. 2064 саж.
2. Под экономическими постройками	1 дес. 1848 саж.
3. В смежности с с. Полудневкой	11 дес. 2232 саж.
4. В с. Яниче	14 дес. 2088 саж.
5. Пахатной земли	14 дес. 672 саж.
6. Сенокосной	58 дес. 168 саж.
7. Выгонной	14 дес. 1080 саж.
8. Под рыбными озерами и сенокосными
островами возле с. Субботово ³²⁸	648 дес. 1920 саж.

Всей земли по старому плану 1816 года насчитывалось 731 дес. 1634 саж., а по новому, скопированному землемером Малышевичем³²⁹ в 1852 году с общего люстрационного плана казенных имений со включением всех болот, озер, прудов, по болоту кустарников, выгонов и дорог, 1043 дес. 1776 саж.

ДОХОДЫ

1. Экономических доходов с озер и с других источников в сем 1893 году — 5044 руб., процентных — 1156 руб.94 коп., церковных - 949 руб. 85 коп. и остаточных от прошлого 1892 года — 28 руб. 96 коп. А всей суммы в сем 1893 году с остаточными от прошлого 1892 года поступило на приход 7179 р. 75 коп.; в 1893 году израсходовано 5446 р. 31 к., остается 1733 р. 44 к.
2. Братских доходов с процентами — 1636 руб.
3. Неприкосновенного капитала в банковых билетах — 27596 руб.

БРАТИЯ

Монашествующих по штату не положено, налицо имеется: настоятель 1, иеромонахов 5, священников вдовых 1, иеродиаконов 4, монахов монотейных 2, указных послушников 3 и временных 15. Вновь рукоположен 1 иеродиакон. Вновь постриженных в монашество в сем

1893 году не было. Вновь определенных послушников в сем 1893 году не было. Из казны сему монастырю не отпускается никаких сумм как заштатному.

ДОКУМЕНТЫ .

Описи монастырскому и церковному имуществам имеются. Документы на монастырские угодия имеются.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ

В монастырской гостиннице дается приют приходящим богомольцам и странникам, которые пользуются монастырским хлебом, а некоторые и горячею пищею.

На экономическом дворце призрываются женщины, 4 старушки, и двое мужчин, прослужившие в монастыре на послушании свыше 15 лет; при сем пользуются и денежным пособием.

Богослужение в монастыре совершается неопустительно ежедневно. По четвергам читается акафист Святителю Николаю, а по субботам — акафист Божией Матери.

Пожертвований значительных не было.

Похищений не было.

ХЛЕБНЫЙ УРОЖАЙ В СЕМ 1893 ГОДУ

Ржи	114 копен	500 пуд.
Ячменя	55-»-	350-»-
Проса	35-»-	70-»-
Гречихи	40-»-	43-»-
Овса	25-»-	165-»-
Сена	27 сажень	

ПЧЕЛОВОДСТВО

В монастырской пасеке ульев с пчелами — 150, ульев без пчел — 25

СКотоводство

Лошадей	4 шт.
Волов рабочих	5 пар
Коров	10 шт.
Мелкого скота	21 шт.

В истекшем 1893 году строительные и ремонтные работы производились следующие: окрашены масляною краскою снаружи соборная церковь и колокольня, просфорня, железная крыша на каменной ограде вокруг монастыря; исправлена плотина близ монастыря и в с. Полудневке.

Устроены дровники, церковный и братские, на место сгоревших в январе месяце сего года. Произведена настилка полов в конюшне и каретном сарае. Устроены три новые печи, а некоторые исправлены.

На означенные строительные и ремонтные работы употреблено в расход на материалы лесные, железо, масло и краски 594 руб. 63 коп. и за производство работ — 320 р. 81 коп.

Управляющий Медведовским монастырем архимандрит Модест.³³⁰

1893 року

СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
МОТРОНИНСЬКОГО ТРОЦЬКОГО
ЧОЛОВІЧОГО
МОНАСТІРЯ

Мотронинский Св.-Троицкий монастырь³³¹ находится в Чигиринском уезде Киевской губернии, разстоянием от г.Киева 270 верст, от железной дороги ст.Каменка Ф<астовской> ж.д. 15 верст и от г. Чигирина 40 верст.

1.ЦЕРКВИ.

а). Церквей в монастыре две, из коих одна летняя каменная с одним престолом во имя Св.Троицы,³³² а другая зимняя деревянная с одним престолом во имя Св.Иоанна Златоустого,³³³ при коей в одной связи и деревянная колокольня.³³⁴ Железные крыши на обоих церквях ветхи и хотя и поддерживаются ремонтировкой, но не в далеком будущем требуют замены новыми.³³⁵

б). Ризница и все церковное имущество находится в целости и по возможности исправляются; сосудов и утвари достаточно; запасные Св. дары сохраняются благоговейно, и св. антимины находятся в целости.

в). Опись церковному и монастырскому имуществу имеется.

г). Документы и планы на монастырские угодия находятся в целости.

2.ЗДАНИЯ ВНУТРИ МОНАСТІРЯ.³³⁶

1. Настоятельский корпус, деревянный, о 8 комнатах с коридором, крыт гонтом, с одной стороны фундамент и стены по окна обложены жженным кирпичем; при нем — кладовая на каменном фундаменте, и под самым домом — каменный погреб по сводами.

2. Братских корпусов 4, крыты шелевкою; братская трапезная с кухнею и столовою для рабочих; палата, гостинница, две избы, баня. Все эти постройки, хотя по возможности поддерживаются и ремонтируются, но от времени приходят в совершенную негодность и требуют замены новыми.

3. Под обоими церквами — по одному каменному погребу и особо — братский корпус.

4. Конюшня крыта соломою, при ней — две келии, аммуничник с коридорчиком, сарай для склада лесного материала и экипажный сарай.

5. Ледник, дровяной сарай и сарай для сельскохозяйственных орудий и машин.

3. СТРОЕНИЯ ВНЕ МОНАСТЫРЯ

1. На экономическом дворе дровяной дом о 4-х комнатах с небольшими сенями, крытый железом, при нем: небольшая кладовая, сарай для скота, крытый соломою, и в нем — изба для плотников и два погреб.

2. Кузница крыта железом с жилым в ней помещением, кладовка и погреб.

3. Гостинница для проходящих простонародья, крытая соломою и комышем, весьма ветхая,³³⁷ при ней — сарай, крытый соломою, тоже ветхий.

4. Топтак (топчан) с мукомольною мельницею, просорушкою и соломорезкою, крытый соломою и комышем.³³⁸

5. Четыре колодца, из коих один носит название «Онуфриевский»; все — вдали от монастыря, в лесу.³³⁹

6. Пруд в лесу.³⁴⁰

4. ЗЕМЛЯ.³⁴¹

Земли под монастырем и лесом, окружающим монастырь, — 105 дес. 75 1/2 к.с; на хуторах — 122 дес. 1310 к.с., под мельницами — 53 дес. 2152 1/2 к.с., а всего удобной и неудобной земли с лесом — 281 десят. 1138 квадр. сажень.

5. ХУТОРА

1. Гришков.³⁴² В 7 верстах от монастыря, при нем сенокосной и пахатной земли 49 дес. 1903 саж., изба о трех комнатах, погреб, амбар, клуня, сарай для скота и колодезь.

2. Косарский яр.³⁴³ В 170 саженьях от монастырского вала, при нем сенокосной, пахатной и под лесом земли 62 дес. 1807 кв.саж. Скотная изба, жилая изба, два загона для скота, сторожевка, погреб, саж для свиней, навес для дров, кошара и загон для свиней, клуня, два колодца, два ставка, особо две криницы, кирпичный сарай, крытый соломою и комышем, и при нем — печь для выжигания кирпича.

3. Грушевская дача.³⁴⁴ В трех верстах от монастыря, в коей десять десятин леса.

6. ВОДЯНЫЕ МУКОМОЛЬНЫЕ МЕЛЬНИЦЫ

1. Жаботинская.³⁴⁵ В 6 верстах от монастыря, вблизи м. Жаботина, об одном мукомольном поставе, при ней сенокосной, пахатной, под лесом и ставком земли — 33 дес. 1473 1/2 к.саж. Изба, амбар, клуня, сарай для скота. Все строения крыты соломою и комышем, ветхи, требуют перестройки.

2. Гришковская.³⁴⁶ В 6 верстах от монастыря, при с.Мельниках, об одном мукомольном поставе, при ней земли под ставком и сенокосной — 4 дес. 1354 кв.саж. и изба.

3. Средняя или Зозулина.³⁴⁷ В 4 верстах от монастыря в с.Мельниках, об одном мукомольном поставе, при ней земли — 7 дес.1124 1/2 к.саж. и изба.

4. Нижняя или Новобранная.³⁴⁸ В 4 верстах от монастыря в с.Мельниках, об одном мукомольном поставе, при ней земли — 8 дес. 601 1/2 кв. саж. и изба о двух половинах.

7. ДОХОДЫ.

Церковно-экономической суммы в 1893 году поступило на приход 2112 р. 11 к., разменяна одна 5% облигация 3-го Восточного займа за №224979-м в одну тысячу рублей, за которую получено наличными 1035 р. 45 коп.; всего на приход поступило 22147 р. 56 коп. Из них израсходовано 22147 р. 56 коп. Затем на 1-е число января 1894 года наличности не имеется. Источником сих сумм служат получаемые из государственного казначейства проценты на неприкосновенный капитал, выручаемые от продажи в церкви восковых свечей, собираемые с кошельком и разные экономические доходы. Пособия от правительства и епархиального начальства монастырю не отпускается. Братской кружки в 1893 году было 1084 р. 33 коп.

8. БРАТИЯ МОНАСТЫРЯ.

В монастыре сем находится: настоятель монастыря игумен 1, иеромонахов 5, иеродиаконов 3, мантийных монахов 2 и на временном послушании 16. Богослужение в монастыре совершается ежедневно, порядок и тишина соблюдаются, безчиний в монастыре и церкви никаких не бывает. Книг запрещенных, противных религии и христианской нравственности, ни у кого не имеется.

9. ПЧЕЛОВОДСТВО.

В отчетном году имеется ульев с пчелами 60 пней.

10. СКОТОВОДСТВО.

В монастыре имеется волов 6 пар, коров 7 штук, мелкого скота 10 шт., лошадей 13 штук.

11. ХЛЕБОПАШЕСТВО.

В отчетном году собрано:

пшеницы	— 400 коп
ржи	— 170 коп
ячменя	— 140 коп
проса	— 50 коп
овса	— 30 коп
гречи градобой	— 10 коп
сена	— 20 саж.
конопли	— 20 пуд.
гороху градобой	— 12 пуд.
чечевицы	— 5 пуд.
рыжею	— 115 пуд.
репаку	— 30 пуд.
травки: вики градобой	— 5 пуд.
картофели	— до 1000 пуд.

Примечание: урожай текущего года более чем неудовлетворитель-

ный, много выбито градом, продать ничего не имеется, а некоторых предметов для продовольствия придется еще докупить.

12. ПРОИЗВОДСТВО ПОСТРОЕК И РЕМОНТИРОВКИ.

а). На основании разрешения Киевской духовной консистории от 16 мая 1891 года за №5228 приступлено к перестройке и исправлению обвалившегося вокруг монастыря деревянного забора и уже пройдено до трехсот саж., на что к имевшимся годными еще куплено 400 штук сосновых досок по 58 коп. — 232 руб.; для прибывки досок 5 пуд. железных гвоздей по 4 руб. пуд — 20 руб.; уполчено плотникам 75 руб., копальщикам ям для столбов 9 р.50 коп.

Всего — 336 руб. 50 коп.

б). Устроены каменные ворота с аркою, на что употреблено 10000 штук жженного кирпича, сделанного хозяйственным способом, на сумму 40 р. (вместо 180 руб., если бы купить), на фундаменте две кубических сажени щебня — 26 р.; на скрепы, болты и крючья — 12 пуд. старого железа по 1 р. 40коп. пуд. — 16 р. 80 коп., на поделку и заливку 94 1/2 пуда извести по 48 коп. пуд — 45 р. 36 коп.; уполчено мастерам каменщикам 39 р., подносчикам — 6 руб. Всего — 173 руб. 16 коп.

в). Палата (хлебный амбар) от давней постройки осунулась и ушла в землю настолько, что нет никакой возможности истребить поселившихся под ней крыс, мышей и других паразитов, почему, на основании разрешения благочинного монастырей игумена Августина³⁴⁹ от 10 марта 1893 года за №19, палата эта поднята вся на дубовые устои вышиною на 1 1/2 аршина, и за приготовление этих устоев, т.е. рубку дерев, порезку на устои, обтеска, вывозка, уполчено 24 руб., а для исполнения работ по подъему и исправление неизбежных притом поломок и повреждений, также устройства новых закровов куплено 85 штук сосновых досок по 60 коп. — 51 руб., 10 пар шелевки по 50 коп. — 5 р., для прибывки 2 1/2 пуда разных железных гвоздей — 9 р.60 коп., уполчено плотникам 85 руб. Всего — 174 руб. 60 коп.

г). По тесноте этой палаты к ней сделана пристройка в ширину 8 аршин, по длине палаты 21 аршин, крытая железом, для чего употреблено 21. сосновое стропило длиною 9 арш. по 80 коп. — 16 р. 80 коп, для устройства полов, закровов и под железную крышу, предназначенную для просушки над ней зерна, — 98 шт. сосновых досок по 60 коп. — 58 р. 80 коп.; уполчено плотникам 40 руб.; для крыши 42 пуда листового железа по 3 р. 25 коп. пуд — 136 р. 50 коп.; разных железных гвоздей 1 1/2 пуда — 12 руб.; кровельщику — 8 р. 40 коп. Всего — 272 р. 50 коп.

д). При настоящем корпусе коридор с кладовками и погребом покрыт железом, на что употреблено 8 сосновых балок по 80 коп. — 6 р. 40 коп., шелевка и доски под железо из старого своего леса; 1 пуд железных гвоздей 3 р. 20 коп., 20 пудов кровельного железа по 3 р. 25 коп. — 65 руб.; мастеровым: плотникам — 4 р., кровельщику — 5 р. 40 коп. Всего — 84 руб.

е). В одном братском корпусе сделано две келии с отдельными

ходами, и к одной из них приделаны сенцы; уплочено плотникам 12 руб., обмазка экономическими рабочими.

ж). В гостиннице, внутри монастыря, сделаны заново две келии, поделаны три новые двери, уплочено плотникам 9 руб., и там же сделана новая голландская печь, употреблено жженного кирпича из своей цеглы на 2000 штук на 8 р., печнику — 16 руб. Всего — 33 руб. Обмазка экономическими рабочими.

з). На Косарском хуторе сделана вновь варистая печь с лежанкою, уплочено печнику 6 руб.; 1000 штук кирпича — 4 руб. Всего — 10 руб. Кроме того продолжается ремонтирование обоих церквей.³⁵⁰

13. ЛЕС

По сделанному монастырем представлению, на основании ходатайства епархиального начальства, указом Св. Правительствующего Синода от 15 января 1893 года за №164 разрешено из принадлежащего сему монастырю 109 десятин леса 85 десятин подать на сруб с торгов с тем, чтобы по мере рубки местность была оставлена для дальнейшего произрастания леса. На бывших 17 и 22 числ сентября сего года, в присутствии Киевской духовной консистории, торгах и переторжке на вырубку этих 85 десятин приобрел право александрийский мещанин Мошко Мееров Македонский с платою за каждую десятину по 890 рублей серебр. Вследствие чего внесено им на обеспечение дальнейшей и правильной рубки леса десять тысяч рублей наличными деньгами, которые и должны находится в распоряжении монастыря до окончательных расчетов за последние десятины, и при выдаче, согласно заключенному контракту, для рубки десяти десятин леса Македонским внесено вперед 8900 р., а всего получено от Македонского наличными деньгами восемнадцать тысяч девятьсот рублей серебром; из сих денег произведено расхода: а) куплено 18 одготысячных 5% облигаций 2-го Восточного займа, за кои по курсу для покупки уплочено наличными 18523 руб. 10 коп.; б) за устройство леса, разбивку его на десятины и делянки, составление планов упрощенного хозяйства и лесонасаждений* — 200 руб.; в) промер и поверку вообще границ монастырского леса, вследствие чего отыскано в частном владении и возвращенных монастырю 720 квадр. сажень земли с лесом стоимостью не менее 150 руб. — 50 руб.; д) заключение с Македонским контракта по условию половинной издержки — 415 руб. 72 коп.; е) публикация о вывозе на торги — 51 р. 36 коп.; и ж) поездки по сему делу в г.Киев и сопряженные с этим расходы — 132 руб. 70 коп. Всего — 19372 р. 88 коп. серебром.

Настоятель монастыря
игумен Варсонофий.³⁵¹

ДАЧО, ф. 149, оп. 1, спр. 86, арк. 137-140.
Оригінал.

1893 року

СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
МОШНОГІРСЬКОГО ВОЗНЕСЕНСЬКОГО
ЧОЛОВІЧОГО
МОНАСТІРЯ

1-е. Мошногорский Вознесенский монастырь основан, как значится в письменных актах, в 17 веке, но кем, неизвестно³⁵².

2-е. Церкви в нем следующие: А. Соборная, деревянная, с двумя престолами, во имя Вознесения Господня и Николая Чудотворца, построенная в 1774 году³⁵³ при настоятеле иеромонахе Герасиме³⁵⁴. Б. Теплая, деревянная, ветхая, во имя Покрова Божией Матери, построенная в 1836 году³⁵⁵ при настоятеле игумене Николе³⁵⁶. В. Теплая, каменная, новая, во имя Покрова Пресвятой Богородицы, построенная в 1886 году³⁵⁷ при настоятеле игумене Каллисте³⁵⁸. Г. Колокольня, деревянная трехэтажная, в 46 1/2 аршин высоты, построенная в 1840 году³⁵⁹ при настоятеле архимандрите Иоанне³⁶⁰.

3-е. Здания, принадлежащие монастырю:

А. ВНУТРИ МОНАСТЫРЯ

Под железною крышею — настоятельский деревянный дом, три деревянных братских корпуса, новый деревянный трапезный дом, деревянная палата над каменным погребом, каменный кухонный дом, каменный конюшенный дом, деревянный конюшенный сарай с келиею, деревянная баня, деревянный для пасешника дом и деревянная водяная мельница³⁶¹. Под деревяною крышею — деревянные погреб, ледник, два сарая для дров, с келиею при одном; сарай над деревянным пчельным погребом, сытоварница, сушня, крыница, и каменная конюшня с каретником, и без крыши деревянный колодезь с насосом.

Б. В ХУТОРЕ «ЛЮТОРОВКА»³⁶².

Под железною крышею — деревянные кухонный большой дом и новый дом для рабочих. Под деревяною крышею — выжигательная кирпичная печь, малый деревянный сарай для мелких животных и деревянный колодезь. Под соломеною крышею — деревянные клуня для склада хлеба, клуня для молотбы хлеба машиного, большая возовня, три больших сарая для крупного скота, два сарая над деревянным и каменным погребам, домик для сторожа и сарай для выделки кирпича, и без крыши деревянный колодезь.

В. В ХУТОРЕ «ЧЕРНЕЧЕ»³⁶³

Под соломеную крышею — деревянные два дома, изба для пасешника, сарай над земляным погребом для пчел, сарай над земляным погребом для съестных припасов, сарай для склада разных вещей с конюшнею, клуня плетеная, сарай плетеный для скота и колодезь деревянный с маховиком.

4-е. Земли, принадлежащий монастырю:

А. Под усадьбою монастыря 6 десятин 1198 кв. саж.

Б. Под черным дровяным лесом — 29 десятин.

В. Под хутором «Люторовка» усадебной, пахатной, лесной и сенокосной, с ветряною деревяною мельницею³⁶⁴ 168 десятин 2082 кв. саж.

Г. Пахатной земли по системе трехпольного хозяйства - 90 десятин.

Д. Под хутором «Чернече», что близ м. Шполы Киевской губернии Звенигородского уезда, усадебной, пахатной, лесной с садом и сенокосной землей — 48 десятин 1931 кв. саж.

5-е. Недвижимых капиталов, состоящих в кредитном учреждении, по тринадцати государственным банковым билетам за №№000145, 000736, 5126, 14291, 17404, 22985, 23989, 23990, 25516, 25517, 103377, 111037 и 02037-м, по одиннадцати билетам Второго внутреннего с выиграшами займа за №25-м, по одной облигации 3-го Восточного займа за №170090-м и по двум облигациям 4-го внутреннего займа за №№189613 и 189614-м; всего — 21900 р.с.

6-е. Церковно-экономических сумм оставалось от 1892 года 49 р. 21 к., в 1893 году поступило 5269 р. 91 к., в 1893 году израсходовано 4187 р. 30 к., затем к 1894 году осталось налицо 1131 р. 82 к.

7-е. Из казны монастырь не получает ничего, а получает из конторы Мошногородищенского имения, ныне Екатерины Балашевой³⁶⁵, вместо вещественных пособий по акту 30 января 1868 года ежегодно 260 р.с.³⁶⁶, каковые и записаны в церковно-экономической книге.

8-е. Монашествующих по штату не полагается, состоит же в монастыре настоятель 1, иеромонахов 6, иеродиаконов 2, монахов 2 и указных послушников 1.

9-е. Описи монастырскому имуществу, церковно-ризничная и хозяйственного имущества составлены и утверждены начальством. Документы на угодия и планы на земли все состоят в целости и хранятся в церкви в особом ящике.

10-е. Богоугодные заведения при монастыре следующие:

А. Гостинница для приходящих и приезжающих богомольцев, деревянная, старая, под деревяною крышею.

Б. Гостинница для приезжающих и приходящих богомольцев³⁶⁷, деревянная, новая, под железною крышею.

В. Сарай большой деревянный под деревяною крышею.

11-е. Весь монастырь собственно огрожден оградю, устроенною с 1881 по 1884 год включительно при настоятеле игумене Каллисте, и именно: на западной стороне — каменною цельною оградю под железною кровлею с двумя воротами и калиткою в одних. На северной и восточной сторонах — оградю с деревянными пленицами в

каменных столбах под железною кровлею с воротами на каждой стороне и калиткою в восточных, и на южной стороне — деревяною штакетною выкрашеною оградюю.

12-е. Богослужение совершается в монастыре ежедневно неупустительно.

13-е. Послужные списки монашествующим при сем прилагаются.

14-е. К сему присовокупляется, согласно распоряжения благочинного монастырей Киевской епархии от 5 декабря 1884 года за №132-м, что:

А. В монастыре производились в 1893 году следующие строительные работы с заявлением начальству: переделаны старые деревянные крыши двух братских корпусов на новые, покрыты железом и выкрашены масляною краскою, всего на сумму 554 р. 70 коп.

Б. Монастырь получил в 1893 году из пахатных своих земель хлеба в зернах: ржи 25 четвертей, пшеницы 50 четвертей, гречки 100 четвертей, овса 270 четвертей и проса 30 четвертей, и из сенокосной земли получил сена 25 саж.

В. В монастыре в 1893 году имеется рабочего скота: лошадей 10, волов 18 и быков 12. Молочного скота: коров 5 и телок 2; и пасеки 645 ульев.

**Настоятель монастыря
игумен Каллист**

ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк.144-145 зв.
Оригінал.

1893 року

СТАТИСТИЧНА ВІДОМІСТЬ
ЧИГИРИНСЬКОГО ТРОЦЬКОГО
ЖІНОЧОГО
МОНАСТІРЯ

Чигиринський Свято-Троїцький монастир³⁶⁸ знаходиться від міста Чигирини в 1 1/2 верстах, на острові, оточений з північної, південної і західної сторін річкою Тясмином, а з південної — піском. Від м. Києва по поштової доріжки 350 верст, від залізної доріжки в 35-ти верстах, а від парохідної — по Дніпру пристань Бужин в 12-ти верстах.³⁶⁹

У часі заснування монастиря з актів його не видно, а в листі Івана Вигівського до патріарха Нікону, надруковано в «Пам'ятниках, виданих комісією при Київському генерал-губернаторі» (том 3, стр. 37), значиться в 1653 році новозбудована в монастирі Вигівський церква, забезпечена від щедрих царських ризами, судами і книжками.³⁷⁰ Очевидно, що ця церква була побудована на місці давнішої, розореної або обветшалой.³⁷¹ В «Історії Російської ієрархії» (стр. 707), значиться, що ще в 1627 році ігуменом обителі сей був Мартирій.³⁷² У час міжвоєнних, безперестанно в цьому краї панували, монастир був розорений і спустошений.³⁷³ Другим засновником його був Антоній Дорошенко, в миру Андрій, уроженець субботівський³⁷⁴, подаривши монастирю млинницю в Субботові; невідомо, по якому випадку млинниця ця не належить монастирю.³⁷⁵

До 1735 року в Чигиринському чоловічому монастирі настоятелем був Даниїл Климковський.³⁷⁶ Невідомо теж, по чьому волі монастир перетворений в девічий, з цього року настоятельницями в ньому були: ігуменія Варвара з 1735 року, ігуменія Єфросинія з 1744 року, настоятельниця Агафія з 1747 г., Єфросинія з 1749 року, начальниця Аполлінарія з 1766 г., ігуменія Єлисавета I-я з 1769 року, ігуменія Калісфінія з 1779 року, ігуменія Таїсія з 1793 року, ігуменія Єлена з 1794 г., ігуменія Єлисавета II-я з 1796 року, начальниця Феоданія з 1819 г., ігуменія Надіжда з 1827 року, ігуменія Єликоніда з 1845 року, ігуменія Серафіма з 1882 року і ігуменія Антонія з 1888 року.³⁷⁷

ЦЕРКВИ

А. Соборна, холодна, дерев'яна тріпостольна церква во ім'я

Святой Живоначальной Троицы с пределами Успения Божей Матери и Всех Святых. Построена первоначально в 1759 году на место обветшавшей, о которой носится предание, что она была очень малая, едва вмещавшая несколько человек. Церковь эта с 1847 г. 13-го февраля заложена вновь на каменном фундаменте и вместо прежней трехглавой сооружена с пятью главами, покрыта листовым железом, снаружи ошелевана безименкой и окрашена внутри и снаружи масляною краскою, с тремя большими крыльцами и фронтонами, на коих крыльцах по четыре больших колон, о трех престолах. Иконостас для всех трех престолов вновь сделан в хорошем виде, поле на иконостасе между золотою резьбою выкрашено светло-голубою краскою и покрыто лаком. Иконы местные и все прочие вновь написаны.³⁷⁸ Внутри олтарею престолы и жертвенники вновь сделаны. Эта соборная церковь и иконостас старанием бывшей настоятельницы игумении Еликоницы с сестрами и подаяния христолюбивых благодетелей в 1852 году совершенно окончена и преосвященным Аполинарием, епископом чигиринским,³⁷⁹ того же года августа 25-го дня освящена. В 1874 г. кресты и шары вновь вызолочены, и вся церковь снаружи окрашена белою масляною краскою. При сей церкви с западной стороны в 1883 году пристроен новый деревянный притвор 9-ть аршин длины, 12-ть ширины, на каменном фундаменте, соединивший сию церковь с деревянною трехэтажною колокольнею, построенную старанием игумении Серафимы³⁸⁰ с сестрами, на каменном фундаменте и цоколе, по благословию высокопреосвященнейшего Платона, митрополита киевского и галицкого,³⁸¹ 31-го июля 1882 года; при ней с правой и левой стороны устроены фронтоны, а с западной стороны — каменное крыльцо с такими же ступенями и тумбами со входа чрез колокольню в большую церковь. 1890 года колокольня вновь выкрашена масляною краскою, в среднем этаже покрыт пол листовым железом, а также и наружные колонны оббиты листовым железом и окрашены масляною краскою во избежание сильной течи, образовавшейся от трещин.³⁸²

Б. Теплая, деревянная трехпрестольная церковь во имя Преображения Господня с пределами: по правую сторону во имя Святителя Христова Николая, а по левую — во имя Святителя Христова Митрофана; построена бывшею настоятельницею игумениею Надеждою с сестрами в 1835 году на место древней. 1859 года церковь эта подважена на 2 аршина под капитальными стенами, кругом подведены 8-м дубовых венцов, снаружи ошелевана новою безименкою, престолы, все три, сделаны новые. Иконостас тоже сделан вновь, окрашен внутри и снаружи масляною краскою; в 1860 году освящен благочинным монастырем архимандритом Иоаникием. В 1889 году под эту церковь вместо дубовых венцов подведен каменный фундамент и цоколь; сделанные крыльца и оцементированы вразделку, под прогонными балками тоже подведены каменные столбы; пол тоже вновь сделан, и пристроен к пономарни маленький притвор с кладовой для архива, и окрашена вся внутри и снаружи масляною белою краскою, а крыша — зеленою.³⁸³

В. Ризница и все церковное имущество находится в целости и по

возможности исправляется. Сосудов и утварей достаточно. Святые антимины имеются в целости и не повреждены.

Г. Главную и достопримечательную святыню составляет Чудотворный Образ Божией Матери Смоленской Одигитрии, утешающей души благочестивых богомольцев и сестер сей обители. До 1807 г. икона сия находилась при входе в церковь в особом приделе, а с сего времени игуменией Елисаветой II-й перенесена в нарочно устроенный киот.³⁸⁴

Д. Монастырь сей еще удостоился благоговейно хранить священную раку с частицами нетленных мощей: святой великомученицы Варвары, преподобной Ефросинии, княгини полоцкой, священномученика Лукиана, преподобного Павла Послушливого, преподобного Макария Дякона, преподобного Меркурия Постника, преподобного Моисея Чудотворца, преподобного Агафона Чудотворца, преподобного Паисия Постника и преподобного Пимена Постника, которые частицы св. мощей по просьбе бывшей начальницы сего монастыря Феофании присланы высокопреосвященным Евгением, митрополитом киевским, при грамоте 1825 года как священный залог благочестивого жития сестер сей обители и как небесная их помощь и заступление в жизни сей.

ЗДАНИЯ ВНУТРИ МОНАСТЫРЯ.³⁸⁵

1. Настоятельский дом, деревянный, на каменном фундаменте, длины 29, а ширины 14-ть аршин, состоит из 7-ми комнат и кладовой, покрыт железом, в 1889 году вновь перестроен.

2. Трапезный дом, деревянный, длины 21 аршин, а ширины 12 аршин, под деревянной крышей, построен в 1858 г., крыша очень ветхая.

3. Флигелей деревянных для монашествующих сестер 9-ть, построенных одновременно, покрыты комышем, в котором имеются 26 отделений, из них есть некоторые ветхие.

4. Корпус деревянный для монашествующих сестер, длины 36, а ширины 13 аршин, на 8-мь отделений, построен в 1880 году, покрыт в 1890 году гонтом и окрашен.

5. Корпус деревянный, длины 36, а ширины 10-ть аршин, на 6-ть отделений для помещения монахинь, покрыт железом, построен в 1888 году игуменией Антонией.

6. Корпус деревянный, построен в 1891 году, длины 36-ть, а ширины 11 аршин, на 5-ть отделений для помещения монахинь, покрыт железом.

7. Корпус деревянный, вновь строящийся в этом году, длины 32, а ширины 15-ть аршин, на 5-ть отделений для помещения монахинь, покрыт железом.

БОГОУГОДНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ

8. Богодельня — деревянный дом, покрыт тесом, длины 28, а ширины 14 аршин, для престарелых и немощных сестер, построен в 1872 году по благословию высокопреосвященнейшего Арсения, митрополита киевского,³⁸⁶ в котором помещается 5-ть престарелых монахинь; очень ветхая.

9. Корпус, в котором помещаются настоятельская кухня, просфорня и мастерская для работы ковров, вновь перестроена в 1881 году, покрыта комышем.

10. Погреб, деревянный, покрыт комышем, построен в 1883 году.

11. Дом, деревянный, для рабочих служителей, построен в 1884 году, длины 24, а ширины 10 аршин, покрыт комышем.

12. Палата деревянная, покрыта комышем, для ссыпки хлеба в зерне, муки и других припасов, на два отделения.

13. Церковный дровник, покрыт гонтом, на три отделения, построен в 1889 году, крыша окрашена смолою с известью.

14. Конюшня деревянная с экипажным сараем, покрыта комышем.

15. Новая поветь построена в 1891 году, покрыта комышем, в которой помещается рогатый скот и отделено для телят.

16. Три колодца, в двух переделаны новые срубы из сосновых брусев в 1890 году.

17. Ограда деревянная из сосновых досок с дубовыми столбами с двух сторон монастыря, южной и западной, вышиною в 5-ть аршин, построена в 1873 году. Главные ворота построены вновь в 1888 году, с тремя разрезными куполами, деревянными крестами и франтонами, покрыты листовым железом. Иконы писаны масляными красками, а именно: с подъезда на среднем — икона святой Троицы, с правой — архангела Салафаила, а с левой — архангела Рафаила; внутри монастыря — икона Печерской Божией Матери, с правой — архангела Варахаила, а с левой — архангела Иегудиила, выкрашены зеленой краской, а филянки и пилястры — белой.

СТРОЕНИЯ ВНЕ МОНАСТЫРЯ

1. Дом деревянный для помещения монастырского священника, покрыт комышем, длины 18, а ширины 10-ть аршин.

2. На том же дворе сарай деревянный, покрыт комышем, вместе с конюшней и дровником.

3. Колодезь устроен на линии двух дворов в 1889 году.

4. Дом деревянный для помещения второго священника, покрыт в 1890 году гонтом и окрашен, длины 18-ть, а ширины 10-ть аршин.

5. На том же дворе — сарай деревянный вместе с конюшней и дровником, покрыт комышем, построен в 1888 году.

6. Ледник построен в 1890 году, покрыт комышем.

7. Дом деревянный для монастырского диакона, построен в 1876 году, покрыт комышем.

8. На том же дворе построен деревянный сарай, в котором помещается конюшня и дровник, покрыт тесом, построен в 1888 году.

9. Колодезь при том же дворе устроен в 1890 году.

10. Близ монастыря, на песчаной земле, выстроена ветряная мельница об одном поставе с двумя просотолочными ступами, покрыта тесом. построена в 1881 г.³⁸⁷

11. На песчаной земле дом о двух отделениях, покрыт комышем.

12. Там же колодезь, при котором устроена каплица, покрыта тесом, и при нем разводится виноградный и фруктовый сад.

ЗЕМЛИ МОНАСТЫРСКИЕ

1. Под самым монастырем, церквами, келиями и огородами земли 1 дес. 2000 саж.

2. К этой усадьбе добавлено монастырю Чигиринскою городскою управою болотной земли, которая преобретена покупкою в 1888 году,³⁸⁸ 607 1/2 саж.

3. На Панасовском острове³⁸⁹ 9 дес. 622 саж.

4. Под выпуском 1 дес. 1380 саж.

5. Участок песчаной земли, подаренной городом 5 дес.³⁹⁰

6. Участок песчаной земли преобритен покупкою от Чигиринской городской думы³⁹¹ 9 дес.

7. Топкого болота, по коему изредка ольховый лес 41 дес.

8. Сенного покосу в урочище Гушевском 10 дес. 480 саж.³⁹²

9. Под болотом 2 дес. 2040 саж.

10. Там же деревянный дом на два отделения построен в 1873 году.

11. Изба и дровник построены в 1873 году.

12. Под сенокосом, называемым Терловые куты, — 6 дес., коим пользуются священники сего монастыря.³⁹³

ХУТОРА

Хутор под названием «Юдин» расстоянием от монастыря в 5-ти верстах, в коем находится монастырская пасика.³⁹⁴

Земли пахатной считается 4 дес. 2204 саж.

СТРОЕНИЯ НА ХУТОРЕ «ЮДИН»

а. Дом на два отделения построен в 1890 году, покрыт комышем.

б. Там же устроен погреб для хранения пчельных ульев, покрыт комышем.

1892 года делан новый колодезь, 17-ть сажень глубины.

Хутор под названием «Тартак», принятый от упраздненного Лебединского Георгиевского мужского монастыря на основании указа Святейшего Синода 1845 года, расстоянием от монастыря 90 верст, близ селения Лебедина Чигиринского уезда; в нем мелкого леса, сада, пахатного поля в чрепозосных участках считается 111 дес. 455 саж.³⁹⁵

СТРОЕНИЯ НА ХУТОРЕ «ТАРТАК»

а. Дом на два отделения для помещения монахинь и послушниц.

б. Дом для рабочих служителей.

в. Палата для ссыпки хлеба в зерне, муки и других припасов. Клуныя 1, погреб 1, возовня 1, конюшня 1, загонов для скота 2, половник 1, изба для домашней птицы 1, изба 1 в лесу для сторожа, на каплице изба 1, в саду дом о двух помещениях, дровник 1, суши 2. Все эти здания покрыты соломой.

г. Там же на плотине издавна существует водяная мукомольная мельница об одном поставе, очень ветхая.³⁹⁶

СЕНОКОСНАЯ ЗЕМЛЯ

а. Под участком, состоящим Полтавской губернии в Кременчугском уезде при реке Днепре, завещанной сему монастырю женою ма-

ера Феодосией Ливашевой и укрепленной за сим монастырем по Высочайшему соизволению 29 окт. 1880 года, земли — 36 дес. 960 кв.саж. Из коей удобной сенокосной земли — 10 дес.³⁹⁷

Всего же монастырской земли — 234 дес. 2346 1/2 саж. Из числа коей 20 десят. пахатной земли отдано в арендное содержание на шесть лет.

ДОХОДЫ

а. Церковно-экономической суммы в 1893 году поступило с остаточными 5975 р. 55 коп. Из них израсходовано в 1893 году 5971 р. 29 коп. Затем к 1 -му января 1894 года осталось церковно-экономической суммы 4р. 26 к.

ИСТОЧНИКОМ СИХ СУММ СЛУЖАТ:

1. Недвижимый капитал, принадлежащий сему монастырю, находится в кредитных 4% и 5% 23-х билетах на сумму 18349 руб., на которые получается процентов более 700 руб., и употребляется на монастырские надобности и роздается священникам и монахиням.

2. Выручаемая от продажи восковых свечей, собираемая в кошелек от Чудотворного Образа Божией Матери и частиц святых мощей, от продажи просфор и приобретаемые экономическим порядком.

3. От казны получается в год за недостающие угодия сему монастырю 89 р. 71 к., которые употребляются на монастырские надобности, и переведенные по распоряжению епархиального начальства из упраздненного Лебединского мужского монастыря 85 р. 70 к.; деньги эти на основании указа Киевской духовной консистории получают священниками и диаконом сего монастыря.

МОНАШЕСТВУЮЩИЕ СЕГО МОНАСТЫРЯ

В сем монастыре находится настоятельница игумения I, мантейных монахинь 47, рясофорных 12, указных послушниц 20 и на испытании по паспортам 114-ть.

ДОКУМЕНТЫ

Документы и планы на монастырские угодия находятся в целости. Опись церковному имуществу имеется.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ

Странноприимная для богомольцев находится около монастырской ограды, о шести келиях, покрыта комышем, очень ветхая. При ней сарай, покрыт соломой, тоже ветхий.

Колодезь в 1890 году переделан вновь.

Больницы и училища при монастыре не имеется.³⁹⁸

ПЧЕЛОВОДСТВО

Ульев с пчелами положено в погреб 115-ть.

СКотоводство:

Волов рабочих

— 7 пар

Коров	— 6 штук
Мелкого скота	— 9 штук
Лошадей	— 8 штук
Овец	— 26 штук

ХЛЕБА В СНОПАХ ОТ УРОЖАЯ 1893 ГОДА

Ржи в снопах — 16-ть копен

Пшеницы озимой — 50 копен

Ячменя — 26-ть к<опен>

Овса — 32 копны

Проса — 17 копен

Гречихи — 15 копен

Из числа показанного количества копен вымолочено зерна до 500 пудов, собрано сена до 8-ми сажень.

ПОСТРОЙКИ И РЕМОНТИРОВКИ В 1893 ГОДУ

Ремонтируется большая Свято-Троицкая соборная церковь.

Настоятельница монастыря
игуменья Антония

ДАЧО, ф. 149, оп.1, спр. 86, арк. 183-189 зв.
Оригінал.

КОМЕНТАРІ ТА ПРИМІТКИ

1

Дорошенко Петро Дорофійович (1627 — 09.XI.1698), полковник Прилуцький (1657р.), Чигиринський (після 1658 р.) і Черкаський (1665 р.), генеральний осавул (з 1663 р.), гетьман Правобережної України (1665-1676 рр.), воєвода у В'ятці (1679-1682 рр.); помер у своєму маєтку Ярополчі під Москвою.

2

Хто на цей час був полковником Черкаським не виявлено, але на початку 1675 року згадується союзник П.Дорошенка полковник Черкаський Григорович; і в тому ж році, пізніше, документи фіксують на цій посаді Ждана Степанова. Див.: Костомаров Н.И. Руина //Собрание сочинений. — СПб., 1905 — Кн.VI — Т.XV — С.241; Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России (далі — Акты ЮЗР). — СПб., 1882 — Т.12 — С.279-280).

3

На підставі цього документа і універсалу І.Мазепи 1708 року (див.док. №3) можна вважати, що йдеться про церкву однойменної мошенської обителі, яка мала розташування на горі, за 4 версти від Мошенського Вознесенського монастиря, ближче до р.Дніпра. Урочище, до знаходився храм в ім'я св. ап. Петра і Павла, в подальшому в народі звалось «старе Мошногірське монастирище» або «Монастирище», а за правом 1720 року, наданого від кн.Я.Вишневецького, згадається ще й як «острів Москалівський» і закріплювалось цим мошенським власником за Мошногірським Вознесенським монастирем з дозволом функціонування там Петропавлівської церкви, але з умовою, «щоб при неї не будували ніякої обителі, крім однієї хати для двох ченців». Очевидно, розташування і діяльність в Мошногір'ї двох православних монастирів якимось чином було невігідно для мошенської економії; вірогідно, з 1720 року Петропавлівський монастир припинив своє коротке існування. Треба додати, що у згаданому праві 1720 року Петропавлівська церква згадується як «знов» побудована — це говорить, що храм (і однойменний монастир?) було зруйновано вже після 1671 року. (Державний архів Черкаської області (далі — ДАЧО), ф.148, оп.1, спр.84, арк.78 зв., 79, спр.226, арк. 4 зв.; Центральний державний історичний архів України в Києві (далі — ЦДАУК), ф.166, оп.1, спр.1, арк.2 зв.).

4

Мова йде про союзника гетьмана П.Дорошенка митрополита Київського Йосипа Нелобовича-Тукальського (р.н. невід. — 1675 р.): уродженець Правобережної України, походив з духовної родини; чернецтво прийняв в одному з литовських монастирів, архимандрит Віленського монастиря (з 1654 р.), пізніше єпископ Мстиславський, потім — Білоруський і Могилівський, згодом — намісник митрополита Київського в Литві.

4 березня 1664 р. Йосип Тукальський обраний київським митрополитом, але за твердою позицією щодо незалежної України королем Яном Казимиром заарештований з ув'язненням у Марієнбурзькій фортеці. За допомогою П.Дорошенка у 1666 (1667?) році Й.Тукальського звільнено. Він жив у Чигирині, Корсуні, Каневі і в

інш.містах, виконуючи свої пастирські обов'язки. При облозі і обстрілі Чигирина військами Самойловича і Ромодановського 24 липня 1675 року в нижньому місті було знищено будинок митрополита; Йосип Тукальський перебрався до верхнього міста, але незабаром дуже захворів і осліп, а 26 липня (10 серпня, за іншими відомостями — 5 серпня) того ж року помер. Спочатку був похований у Чигиринському Троїцькому монастирі, але при турецько-татарській агресії 1678 року тіло Й.Тукальського ієромонахом Макарієм Русановичем перевезено до Лубенського Мгарського монастиря, де прах митрополита перезаховано при церкві Преображення Господня «на лівій стороні в стіні у фразузі». В епітафії на пам'ять митрополита Йосипа є такі рядки, які найліпше його характеризують:

«Отступства правой веры крепкий обличитель,
Православия ея горлив защититель».

(див.: Рукописная заметка о Киевском митрополите Иосифе Нелюбовиче-Тукальском //Киевские епархиальные ведомости. — К., 1878 — №13. Часть неофициальная. — С.396-398; Иван Лисенко. Митрополит Йосип Нелюбович-Тукальский// Київська старовина. — К., 1994 — №6 — С.67-71).

5

Можна припустити, що братію Мошенського монастиря тоді очолював ігумен Іоаннікій Симонович, який споминається в червні 1673 року (Російський державний історичний архів в Санкт-Петербурзі (далі — РДІА в СПб.), ф.1343, оп.19, спр.5322, арк.229).

6

Позначення часу написання універсалу в тексті наведеного джерела — літерне.

7

Аналогічна копія ХІХ ст. зберігається в ЦДІАУК:у: ф.166, оп.1, спр.1, арк.5 - 5зв.

8

Мазепа Іван Степанович (1639? — 21.IX.1709), 25 липня 1687р. на Коломацькій Раді був обраний гетьманом України. Після початку наступу шведів на Москву, через територію України, гетьман 4.XI.1708р. відкрито перейшов на сторону Карла ХІІ. Помер у Бендерах. 8 лютого 1700 року цар Петро І нагородив гетьмана І.Мазепу орденом Андрія Первозванного «за многие его в воинских трудах знатные и усердно радательные верные службы», якого внаслідок зради своєму сюзеренові у 1708 р. позбавлений, до речі, І.Мазепа був другим кавалером в історії цього визначного російського ордену. А грамоту на пожалування вищої нагороди Речі Посполитої — ордена Білого Орла — І.Мазепа отримав від польського короля Августа ІІ 22 жовтня 1703 р.

9

Хто був полковником Корсунським на цей час дослідниками не встановлено, див.: Степеньків С.Ю.Корсунські полковники (Корсунській часопис — Черкаси, 1994 — №1 — с.31. Проте, відомо, що 6 вересня /27.VIII/ 1707 року гетьман І.Мазепа писав листа до «богуславського і корсунського полковника С.Івановича (Самуся)», який, вірогідно, і споминається в наведеному гетьманському універсалі Корсунській обителі (Ю.А.Мищик. Унікальні документи Корсунської полкової канцелярії ХVІІ-ХVІІІ століть// Корсунський часопис — Черкаси, 1996 —№4 — С.5, 6).

10

Можна думати, що мова йде про полковника Ђогуславського Самуся.

11

Про корсунського ігумена Гедеона Вольського інших відомостей не знайдено.

12

Нижче перелічені документи на монастирські добра, на жаль, не виявлено, але в матеріалах другої половини ХVІІІв. є згадки про їх долю. В опису 1768 року монах Діонісій уточнює: «А права монастирские и крепости на оные грунта во время разорения полской Украины неприятelmi известно есть, что занесенни в Киев и в магистрат киевский поручении в содержание» (Архив Юго-Западной России (далі — Архив ЮЗР) — К. 1864 — Ч.1 — Т.ІІІ — С.536). Коли Корсунь з околиць селами було пожалувано у 1799 році князю П.В.Лопухіну, тоді стало питання і про наявність у монастиря документів на володіння. Указом із Київської духовної дикастерії від 4 травня 1799 року за №569-м Корсунському монастирю повідомлялося, «что оная дикастерия требовала отношением отыскания сего монастыря документов от минской духовной консистории, которые забраты тогда преосвященным Виктором, бывшим епископом переяславским, а после архиепископом минским,

на что минская консистория отозвалась, что при принятии из Варшавы разных консисторских дел, которые тогда были забраты по взятые 1789 года апреля 18 дня преосвященного Виктора в арест, все дела были в Варшаве в каменнице сложенны и везде по разным местам разброшены и испорчены цвелью, гнилью и мишами, и без всякого порядка отданны. По приведении ж в надлежащий порядок между ими нашлись права только на монастыри Мотренинский и Мошногорский, а более никаких не оказалось...» (ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.700, арк. 133).

13

Першопочатковий Корсунський Петропавлівський монастир знаходився біля м. Корсуня на одному з кам'янистих островів річки Росі (назва Острів), де спочатку кн. С.Понятковським, а потім і кн. П.Лопухінім побудовано палац і посаджено чудового саду. Будівничий першої резиденції князя С.Понятковського Я.Г.Мюнц, конкретизуючи місцезоналення дерев'яного панського будинку, збудованого в 1782 р., писав: «Він стоїть у чудовому місці, на острові, утвореному двома головними річками Росі. Колись у минулому тут був жіночий монастир». На цьому острові, в підтвердження сказаному, знаходили різні церковні речі. Вірогідно, обитель вже існувала з початку XVII ст., але з часів гетьмана Богдана Хмельницького обитель було перенесено до острова Валковського (Вольковського, Волковського, Балковського), який мав своє розташування за 7-8 верст від Корсуня. Цей острів, вкритий лісом, був власністю монастиря і мав в довжину «полверсти» (за іншими відомостями - 250 сажнів), а завширшки — 30 сажнів. В опису 1768 року позначено, що монастир «состоит на острове долгом и обширном, высоком, между рекою Россю, вход в него еден чрез мост от местечка Корсуна, валом земляним высоким осипан вокруг, кой вал и ныне крепок и цел состоит, а з другой стороны никакова входу, кроме лоткою за великою рекою Россю, не имеется; а по всему острову лес разного дерева и сенокосу вичищено в пропорцию». Мост, про який йде мова, мав в довжину 100 сажнів, а згаданий вал споминається і в 1780р. — він мав завширшки дві «косових» сажні і зверху обнесений дубовим частоколом; в'їзdn ворота — «весема ветхие» — зроблені з соснових дошок. Є припущення, що свою назву острів отримав від згаданого валу, який служив захистом від ворогів. Див.: ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1336, арк.14, 22 зв.; Архив ЮЗР. — Ч.1 — Т.III — С.533-534; Корсунский Онуфриевский монастырь // Киевские епархиальные ведомости. — К., 1867 — №11. Часть неофиц. — С.351-352 і далі; Максимович М. Собрание сочинений. — К., 1876 — Т.1 — С.688; Памятная книжка Киевской епархии. — К., 1882 — С.89; Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. — К., 1864 — С.574, 577-578; Родичкіна О., Родичкін І. Корсунь понад річкою Рось// Архітектура України. — К., 1991 — №3 — С.208.

14

Очевидно, мова йде про п'ять невеличких озер поблизу острова Валковського, «над річкою Россю», їх назви: «Велике», «Довгеньке», «Камінь», «Підпільне» («Подпільне»), а п'яте — «Уступ із Росі» (ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1759, арк.5).

15

Цей «большой рыбный з греблею» став знаходився від Корсунської обители на відстані 2 верст. За твердженням ченців став здавна прозивався монастирським, і ніхто з селян без дозволу не міг ловити в ньому риби. А коли береги ставу стали залюднюватися, то поселення, яке там виникло, одержало сталу назву — Гарбузин. Між Корсунським монастирем і гарбузинськими селянами за володіння і користування ставом і його берегами виникали довготривалі конфлікти (ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.700, арк.144, 258; Архив ЮЗР. — Ч.1 — Т.III — С.534).

Нижчеперелічені села: Гарбузин, Шендерівка, Ситники, Деренковець, Квітки, Бровахи — входять до складу Корсунь-Шевченківського району Черкаської області.

16

Один з лісів поблизу ставу Гарбузина мав назву «Круглик»; а вкруг ставу був розташований монастирський сінокос, з якого у XVIIIст. накошували 200 копен (Архив ЮЗР. — Ч.1 — Т.III — С.535).

17

Зараз конкретизувати це місце неможливо, але зберігся монастирський опис 40-х рр. XIXст., в якому є згадка про Міювщину, цитує: «Затем находится урочище, называемое Миювщина, которое лежит на восток, в конце сей вышепрописанной земли (Городка — Ю.М.), разстоянием от названного Городка примерно полагається версты полторы, над речкою Росью; и место низкое, на котором монастырь прежде

имел свое занятие обрабатывать оное поле». Місце (урочище) Городок знаходився неподалік монастиря, за течією річки Росі, поруч з Гарбузином. В урочищі Міювщина ченці сіяли коноплю (ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.700, арк.258 зв., 346).

18

В документах назва Корсунського Онуфріївського монастиря мала ще й таке доповнення — Гарбузинський Гуляницький: вже в 1664 р.»монастир Гуляницького» — назва стала, до того ж закріплена в офіційному листуванні (Гупало М.Д. Богдан Хмельницький у Корсуні //Корсунщина козацької доби: проблеми, дослідження та збереження історичних пам'яток. — К., 1993 — С.81). Очевидно, вона з'явилася вже після одержання права на володіння на острові Валковському від Григорія Гуляницького і відродження там обителі. Але коли це сталось? Вірогідно, залишення старого монастирища й монастирських будівель на острові під Корсунем і перехід з відновленням обителі на нове непристосоване для цього місце — подія вимушена і екстраординарна. Я припускаю, що це відбулося в квітні 1648 року при екзекуції Корсуня коронним гетьманом Миколою Потоцьким, коли за його наказом все місто згоріло, за винятком замку та церкви (Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. — К., 1993 — С.85).Ось що про ці події писав до царя Олексія Михайловича С.Мужилловський у 1649 році: «...жони і діти козацькіє стинано, маєтности їх в луп пушено. На остаток місто Корсун українное з церквями спалили, церковния апарати, сосуди, срибро побрали, полупили, агнци божие, тіло христово на землю роскидали, священников постинали, позабляли, тую причину даючи, же од ваших Русі здрада вщинається» (Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. — М., 1954 — т.ІІ, 1648-1651 годы. — С.128). Можна вважати, що після перемоги козацького війська під Корсунем 1648 року острів Валковський разом з озером Гарбузиним, як монастирське володіння, було закріплене за Корсунським монастирем де юре, саме тоді Григорій Гуляницький разом з братами записався до Корсунської полкової сотні. І вже у 1652 році, як вважається, військовий суддя Гуляницький переховується в уфундованому ним монастирі, рятуючись від смертного вироку (Максимович М. — Собрание сочинений. — Т.1 — С.688-690; Костомаров Н.Богдан Хмельницький //Собрание сочинений. — СПб., 1904 — Кн.4 — Т.ХІ — С.488).

Гуляницький Григорій (р.н.невід. — р.см.невід.), походженням з волинської шляхти, споминається як сотник війська Богдана Хмельницького, військовий (генеральний?) суддя, полковник Корсунський (1653-1655) і Ніжинський (1656-1659), мабуть якийсь час виконував обов'язки полковника Чернігівського, гетьман наказний Сіверський (1659). Брав участь у ліквідації повстання Барабаша і Пушкаря (1657), очолював оборону Варви і Конотопа від російських військ (1659); після поразки І.Виговського усунутий від полковництва (1659). За Новими переяславськими статтями або Конституцією при обранні на гетьманство Юрія Хмельницького Г.Гуляницькому заборонялося «навіки, на все життя бути у військовій і таємній раді, і в ніякому уряді», порушники цього «каралися смертю»; новий гетьман ходатаював перед царем за Г.Гуляницького. Він приймав участь у походах Яна Казимира і гетьмана П.Тетері на Лівобережжя (1663-1664), а за доносом останнього — ув'язнено до Марієнбурзької фортеці (1664-1667). Мав певні дипломатичні здібності, виконуючи доручення українських гетьманів, в тому числі і Б.Хмельницького, польського керівництва, зустрічався з кримським ханом. При наїзді поляків на Трипілля у 1675 році є спомин і про Григорія Гуляницького.

19

Зараз такої річки, правої притоки р.Росі, джерелами не зафіксовано; очевидно, не треба плутати з лівою притокою р.Кам'яною: Каталог річок України. — К., 1957 — С.104. №1766; також див. прим. №21.

20

Можна припустити, що універсал на володіння Корсунському монастирю гетьман Петро Сагайдачний міг надати в 1620-1622 рр., коли відновлювалась православна ієрархія на Правобережжі, порівн. з аналогічними наданнями в цей час Мотронинському монастирю (Мариновський Ю. Мотронинський монастир. — Черкаси, 1990 — С.8).

21

При відсутності документа на цей ґрунт, корсунські ченці так пояснювали його монастирську приналежність і місцезнаходження: «Сей ґрунт сам показывает свои знаки, ибо окопан небольшим валом от места Корсуна до ручья водно-

го, называємого Каменка, вблизи селения Гарбузина» (ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.700, арк.259 зв.).

22

Річка Корсунка, ліва притока р.Росі (Словник гідронімів України. — К., 1979 — С.274).

23

Монастирський пояснювальний опис 40-х рр. XIX ст. так конкретизує це місце: «Сии места называются Чернечими; они состоят промеждо двух селений — Ситников и Саморедней» (ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.700, арк.260).

24

За відсутністю фактичних даних атрибутували це місце немає змоги.

25

Цей став у вищезгаданому монастирському опису локалізується біля «Деркової гори», а для більш конкретного місцезположення ценці посилалися на старожилів с. Деренківця (ДАЧО, ф. 896, оп.1, спр.700, арк. 137, 260).

26

Тут не уточнюється, що це річка Вільшана (Вільшанка), чи населений пункт Вільшана (тепер село Городищенського району Черкаської області). На мою думку мова йде саме про річку Вільшанку, яка, вірогідно, на той час не була притокою р. Дніпра, а була складовою басейна р.Росі.

27

Згадане пусте село Соколец можна ототожнити з селищем Сокольню («Сокольна»), яке мало бути залишатися «впусті» за Вічним миром 1686 року; в переліку населених пунктів на правому березі Дніпра, за угодою призначених на спустошення, Сокольна йшла за Каневом і Мошнами, що відповідає місцезположенню монастирського Соколяця (див. Костомаров Н. Руїна., зг.пр. — С.343). Таке припущення підтвержується і тим, що для свідчення про належність цих ґрунтів монастирю свідками були старі жителі сіл Деренківця, Черепина і Аморівки — населених пунктів, які на той час і знаходилися «за Ольшаною» (ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.700, арк.260). Зараз назви Сокольна (Соколец) на терені Корсунського, Черкаського і Городищенського районів не виявлено.

28

Ще з середини XIXст. на захід від с. Квіток, в невеличкій лищині, зо всіх боків оточений лісом, знаходилось урочище Монастирище. За переказами тут ще до Руїни мав своє розташування монастир, який був зруйнований (Похилевич Л. Сказания...— зг.пр. — С.583). Вірогідно, а за часом і місцем це збігається, згадане Монастирище — володіння Корсунської обителі.

29

Відомостей про цей населений пункт не виявлено.

30

Про цю монастирську власність сказано: «В сих двоих прописанных пунктах угодии неозначенно при каких они состоят селениях, только замечательное сходство есть, что за Корсуном должно быть близко, где ныне в начале стоят на Росе мельницы подобни и береги до них с ґрунтами» (ДАЧО, ф.896, оп1, спр.700, арк.260зв.).

31

Маю думати, що в універсалі згадується дружина Григорія Гуляницького, про неї є спомин 1667р.: вона зупинялась разом з дочкою в Печерській обителі — для постригу? захисту? (Костомаров Н. Руїна. — зг. пр. — С.82). Але у 1646 році ігуменію Флорівського монастиря була якась Гуляницька, її також можна ототожнювати зі згаданим призвищем (Берлинський М.Ф. Історія міста Києва. — К., 1991 — С.180, прим. №166).

32

Можна припустити, що мова йде про третю дружину гетьмана Богдана Хмельницького — Ганну Золоторенко («Пилипиху»), з якою гетьман одружився на початку серпня 1651 року; за одними відомостями — Ганна померла 1667 р. черницею жіночого монастиря (Ярослав Дашкевич. Родинний клан Хмельницьких //Київська старовина. — К., 1995 — №4 — С.96), а за іншими — 1671 р. прийняла постриг у Печерському монастирі під ім'ям Анастасії (Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. — К., 1954 — С.93). Відносно часу спільної купівлі млина у Гриня Дурного «небіжчицями Гуляницькою і Хмельницькою» даних не виявлено. Очевидно, цей

млини за якимись обставинами перейшов у власність Захара Іскри, тодішнього корсунського полковника (1685-1704), а вже після нього — за купчею? дарунком? — млинище стало власністю Корсунського монастиря.

33

Універсал гетьмана І.Мазепи на володіння Корсунському монастирю 1707 року майже з самого початку знаходився окремо від інших монастирських документів — з 1710 року він зберігався в Києво-Софійському монастирі. Але з розпочаттям в 30-х рр. ХІХв. судової справи за спірні землі між Корсунським монастирем і кн. П.П.Лопухіним, в 1837 році вперше з'являється і сам універсал, якого було взято з Києво-Софійського монастиря, і тоді ж з представленого оригіналу знято дві копії (на жаль, самого універсалу досі не виявлено). Згаданий судовий процес завершено в 1856 році рішенням Сенату, а судову справу разом з планом монастирських земель було передано до архіву Київського повітового суду (ДАЧО, ф. 896, оп.1, спр. 700, арк.53 зв., 54 зв., 128-129; ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1759, арк.8; про судовий процес див.: ДАЧО, ф. 896, оп.1, спр. 156, арк.1-56, спр.591, арк.2-23).

34

Пошуки автором повного тексту універсала І.Мазепи 1708 року, наданого Мошенським монастирем, поки закінчились знахідкою, на жаль, тільки пізньої копії др. пол. ХІХст. Але при порівнянні наведеного тексту з відповідними уривками з цього документа кінця ХVІІІ-пер.пол. ХІХвв. ми бачимо майже повну їх тотожність. Природно, що виявлений повний текст був адаптований монастирськими переписувачами до канцелярської мови кінця ХІХст., тобто деякі українізми др.пол. ХVІІ - поч.ХVІІІвв. замінено на більш зрозумілу тоді російську мову, але це не вплинуло на зміст гетьманського надання.

35

Можна думати, що мова йде про наказного переяславського полковника Степана Томару(+1715 р.), якого на Глухівській раді царським універсалом від 14.XI.1708р. зроблено «повним» полковником. Його попередником на цій посаді, очевидно, був Іван Миревич, який помер у шведському полоні, ув'язнений з 1706р. (Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця ХVІІ - початку ХVІІІ ст. — К., 1959 — С.108, 215, 503; История Русов. Соч. Г.Конисского. — М., 1846 — С.200).

36

Варлаам Ясинський (р.н. невід. → 22.VІІІ.1707р.), вихованець Київської колегії, навчався в Краківській католицькій академії, де отримав диплом доктора філософії. Після повернення на Україну був призначений професором філософії і ректором Київської академії, був ігуменом київських монастирів; в 1690 році висвячений на митрополита Київського і Галицького. В.Ясинський був духовним наставником відомого церковного ієрарха Стефана Яворського, якого хотів бачити першим переяславським єпископом (на цю посаду ним було призначено Захарія Корниловича). За заповітом В.Ясинського поховано у Києво-Печерській лаврі.

37

Село Мошни із прилеглими землями на протязі майже всього ХVІІст. зазнавали постійних нападів, руйнувань і переселень. Особливо інтенсивно це відбувалось у 60-70-ті роки: документи фіксують турецько-татарські, російсько-українські, польські постої, наїзди тощо, а це — пожежі, спустошення, «згон» жителів на Лівобережжя чи в «полон бусурманський». Природно, що це призводило до запустіння і занепаду села, але на поч. 80-х рр. Мошни починають відроджуватись, на заклик гетьмана Степана Куницького люди стали повертатись на свої згарища, отримуючи різні пільги. Вічний мир 1686 року поклав край цьому: правобережна дніпрова смуга від Стайок до Чигирини, включаючи і Мошни, мала залишатись пустою і незаселеною. Незважаючи на такий договір, у 80-90-ті роки і на поч. ХVІІІст. відмічається велике «протизаконе» переселення селян на Правобережжя, і це не дивлячись на посилені варті, караули і форпости, спеціальні гетьманські універсали про перехоплення і повернення втікачів (Акты, относящиеся к истории Западной России (далі - Акты ЗР). — Спб., 1853 — Т.5 — С.135; Акты ЮЗР — Спб., 1878 — Т.9 — С.969; там само. — Спб., 1879 — Т.ХІ — С. 374, 487; Літопис Самовидця — К., 1971 — С.121, 127, 131, 132, 177; Дядиченко В.А. Нариси..., вк.пр. — С.92-93, 151-152, 154-157; Костомаров Н.И.Руина., вк.пр. — С.241, 319, 343; Полонська-Василенко Н. История України. — К., 1992 — Т.2 — С.141). В Російському державному архіві давніх актів у Москві (РДАДА) мається уривок справи, заведеної на підставі чело-

битної Івана Мазепи: у 1699 році гетьман написав царю Петру I декілька листів про те, що незважаючи на умови Вічного миру 1686р. про незаселення правобережних міст і містечок, в тому числі і Мошен, «Анна Вешневецкая, жена маршалка Велико-го княжества Литовского, з дѣтми позволила селить в запустелом местечке Мошнах..., и ныне селящая слобода чинят все сей стороне Днепра трудность и убыток не точию переэывом и обманом к себе с сей стороны людей, но и возбранием лесов тамошних на сей стороне Днепра... А та де слобода, как сверх мирных договоров с нарушением, так и без повеления королевского величества селиться». На підставі цього Іван Мазепа звертається до Петра I про надачу «повелительного указу», щоб йому «той слободы поселение разорить и людей, отсюда туда ушедших, паки на его сторону Днепра возможно перевесть». Гетьманські звернення примусили Петра I надіслати російському резиденту у Польщі А.Нікитину грамоту, щоб той звернувся до короля за указом ту «новопоселенную слободу... в местечке Мошнах разорить и людей вывезть. И быть тому местечку Мошням по договорам Вечного миру впусте безо всякого поселения. И о том великого государя в грамоте к гетьману писано февраля в 15 числе» (РДАДА, ф.137, оп.1, Чердынъ, кн.1, арк.131-138). Очевидно цей «разор» гетьманом Мазепою і був зроблений: Мошни знову спустошені.

38

За цим документом виходить, що до 1708 року в Мошногір'ї функціонувало два православних мошенських монастиря під одним ігуменством: давня Вознесенська і новопобудована у 1671 році Петропавлівська обителі (див.док.№1, прим.№3).

39

Ніяких відомостей про ігумена Товія Петрашку не виявлено.

40

Жодного документа про володіння Мошенського монастиря раніш 1671 року не знайдено.

41

Лютерівка (Люторовка). Загальна назва сінокосних ґрунтів і риболовель Мошногірського монастиря з однойменним монастирським хутором; розташована в басейні раніш існуючої річки Мошни в декількох верстах від обителі. Ці землі приносили певний прибуток монастиреві і неодноразово з-за Лютерівки виникали суперечки між братією і мошенськими власниками. В 1781 році комісар Одинець зігнав монастирських косарів, а сінокіс привернув «на скарб» (ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1510, арк.2 - 2 зв.). У 1788 і на поч. 90-х рр., після того як власником Мошенської волості став кн. Потьомкін-Тавричеський, між смілянським управлінням Сталем і мошенськими ченцями були підписані угоди про повернення Лютерівки на підставі універсалу І.Мазепи 1708 р., крім землі, де вже були побудовані селянські хати (7-10 дворів) і розташовані городи мошенської економії. За планом черкаського землеміра Шелешпанова 1805 р. у Лютерівці нараховувалось 195 дес. 422 кв.саж. землі, але вже у 1811 році, коли Мошни перебували у власності кн. Варвари Голіциної, частина згаданих ґрунтів була вилучена і за планом 1816 р. монастирська власність вже складала 162 дес. 1898 кв.саж. Крім того, з лютерівських «плесів та заливів», багатих рибою, монастир мав чималий зиск, але після осушення боліт і проведення каналів графом Михайлом Воронцовим річка Мошна перестала існувати і монастирська риболовля занепала (1827 рік), що призвело до великих витрат; до того ж, через Лютерівку проходили військові і етапні дороги з м. Мошен на с. Старосілля і на Черкаси. Все вищеперелічене впливало на якісне функціонування лютерівських ґрунтів як єдиного цілого і вимагало і від монастирської братії і мошенських власників уникати будь-яких конфліктів, дійшовши якогось порозуміння. Що й було зроблене декількома мирними угодами у 1850-х рр.: за цими актами й були визначені межі у Лютерівці загальною площею 168 дес. 2082 кв.саж., а решта ґрунтів за планом 1805 р. доповнювалась і додавалась в інших місцях орними ґрунтами; а етапна дорога на Черкаси мала проходити вже через урочище Редьку. За межевою книгою монастирських земель, складеною повітовим землеміром Нумовим у 1860 році, у Лютерівському володінні налічувалось: чистого сінокосу 29 дес. 1617 кв.саж., сінокосу з дров'яним лісом — дуб і вільха — 125 дес. 2159 кв.саж., під будівлями, городом і гумном у самому хуторі — 4 дес. 506 кв.саж., під пугівцем з Черкас до м. Мошен — 2 дес. 2200 кв. саж., під болотом — 6 дес. 400 кв.саж. За допомогою мошенської економії Лютерівські кордони були окопані ровами і де-інде зроблено огорожу; тут протікав невеличкий струмочок і був викопаний штучний риболовний ставок зі спуском, який інколи здавався в оренду місцевим селянам, побудовані

цегельня і олійниця, а сінокосні землі теж здавалися в оренду мошенцям і черкаським купцям, зокрема, у 1869-1873 рр, 90-ті рр; у 1900 році на хуторі в Лютерівці проживало 12 чоловіків і 7 жінок, очевидно, робітники з сім'ями (ДАЧО, ф.1, оп.2, спр.17, арк.75 зв. - 76; там само, ф.148, оп.1, спр.41, арк.10 зв., спр.43, арк.3-3 зв., 4-5 зв. 6-9, спр.44, арк.11, 18-18 зв., спр., 84, арк.42 зв., спр.97, арк.122-122 зв., спр.110, арк. 2-2 зв., 6, спр.146, арк.19 зв. - 20, спр. 174, арк.7, спр.184, арк.8-8 зв., спр. 195, арк.5 зв., спр.212, ар.1 зв., 2 зв., 6 зв., спр.242, арк.2 зв., спр. 253, арк. 21, спр. 255, арк.1; там само, ф.832, оп.2 спр.61, арк. 18-19 зв.

42

Річка Мошна, колись права притока р.Дніпра, споминається у джерелах XVII ст. як відомий гідронім і орієнтир (Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси. — К., 1896 — Вип.2. — С.131, 132, 140; там само, — К., 1890 — Вип.1 — С. 162, 187; «Книга Большому чертежу», под ред. Сербиной К.Н. — М. — Л., 1950 — С.108). В багатьох монастирських описах місцеположення Мошногірської обителі конкретизується як «між горами сплинаючих рік Мошни і Ірдиня». Але завдяки меліоративним втручанням графа М.С.Воронцова річка Мошна занепала у пер.пол.ХІХст. Вірогідно, зараз русло бувшої р. Мошни — це нижня течія р. Вільшанки, правої притоки Дніпра.

43

Дирогородка (Дирогородок, Деригородок), в ревізьких казках др. пол. ХІХст. це передмістя містечка Мошни (ДАЧО, ф.8, оп.2, спр.217, арк. 224 зв., спр. 222, арк.188 зв.), топонім зберігся і дотепер. За повідомленням Миколи Петровича Диченко, перші поселення на терені села з'явилися в районі вулиці Дирогородок (нова назва - вул. Замедянського). Спочатку це поселення звалось «Городок» («Город»), а через деякий час воно стало поширюватись у різні боки, тобто «городок» почали розділяти, розселяти, роздирати — звідси і назва Деригородок, це місце локалізується недалеко від центру села, перед р. Вільшанкою.

44

Про «озеро Головное» відомостей не виявлено.

45

Річка Редька, ліва притока р. Вільшанки (колись р. Мошни), прилегла місцевість також мала одноймену назву; у пер.пол. ХІХст. тут споминалась паромна переправа «в урочищі Редька» (ДАЧО, ф. 148, оп.1, спр. 255, арк.1) і етапна дорога в Черкаси (там само, спр.43, арк.8-8 зв.). За переказами така назва річки (і урочища) виникла з того, що її гирло нагадувало форму редьки (повідомив М.Диченко).

46

Зараз урочище Стіхнове — це землі, які знаходяться між Медянкою (вул. Онищенко) та р. Вільшанкою; за переказами ці ґрунти колись обробляла родина Стіхна, прізвище й досі існує в Мошнах (повідомив М.Диченко).

47

Про «Елисеєвщину» відомостей не виявлено.

48

Очевидно, мається на увазі не топонім «старий монастир» («монастирище»), а функціонуючий тоді Вознесенський монастир.

49

Може статися, що до цих монастирських будиночків має відношення й досі існуючий в Мошнах топонім Чернече (локалізується по теперішній вул. Шаповала). Ця місцевість стала залюднюватись на початку ХХ ст., а земля належала Мошногірському монастирю. Крім того, за Чернечим і Сметанівкою знаходилось колись «Попівське поле», яке опрацьовували священники з мошенської обителі (за М.Диченком).

50

На жаль, ніякої інформації про це надання виявити поки не вдалося.

50a

Яблонівський Ян Каєтан (1699 або 1700 - 5.III.1764. Острог), воевода brasлавський (з 9.XI.1754р.), син Яна Станіслава Яблонівського, воеводи руського, і Іоанни де Бетюн, вихованець Львівського ієзуїтського колегіуму, культурно обізнаний, добре римував. З 1717 по 1757 рр. староста чигиринський. У шлюбі був двічі: 1. з 1730 р. за Терезою з Віельгорських, і 2-й, з 1750 р. за Анною Сапежанкою. (Jablonowski Jan Kajetan//Polski słownik biograficzny/Polska Akademia Nauk, — Wrocław; W-wa; Krakow 1963, T.X/2. Zeszyt 45 - S.223-224).

Може статися, що продаж Чигиринського староства кн. Я.К.Яблоновським своєму племіннику кн. А.Яблоновському (див. прим. №196*) у 1757 році був чисто формальним актом зі збереженням за дядькою старостинської юрисдикції, чи ця дата є помилковою, так як до 1763 року включно (майже до самої смерті) кн. Ян Каетан Яблоновський підписував всі документи як «староста Чигиринський (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.20 зв., 22,22 зв.).

51

Вперше топонім «Мотронин ліс» зустрічається в тестаменті козака Тишка Волевача від 8 серпня 1600 року, в якому, зокрема сказано: «пасека в Мотронине, по-над Еничем лес с подлесем, с сеножатми и пахотним полем... то синови моему Антону». А якщо прийняти до уваги, що цей ґрунт «куплен небожчиком дедом моим Иаковом Волевачем от Ивана Безмольного», то такий топонім вже існував майже століття і мав сталу традиційну форму вживання. За думкою І.Каманіна, козак Яків Волевач міг купувати «пасеку в Мотронине» в кінці XV століття (Каманин И. К вопросу о козачестве до Богдана Хмельницкого//Чтения в историческом обществе Нестора-летописца — К., 1894 — Кн. VIII — Отд. II — С.91; там же, отд. III — С.13-15). З кінця XV ст. і до нашого часу топонім зберігся, він згадується на картах і старих документах, напр., «Мотронин ліс» згадується 1672 р. при татарському нападі (Акты ЮЗР — Спб., 1878 — Т. IX — С.970). Виключно цікаві відомості містить опис займищ та хуторів, які були розташовані в Чигиринських казенних лісах 1833 року. За цим джерелом, до речі, дуже детальному в статистичному і історико-топонімічному плані, можна скласти детальну мапу з місцезоташуванням східних, південно-східних і південних кордонів Мотронинського лісу, які проходили через такі населені пункти: Янич (тепер — Іванівка), Матвіївка, Суботів, Новоселиця, Полуднівка, Медведівка, Івковці, Грушивці — Чигиринського району Черкаської області, і Триліси, Вищі Верещаки і Цвітне — Олександрійського району Кіровоградської області (ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.186, арк. 5—66 і далі). Такий перелік збігається зі спостереженнями Л.Похилевича, який до цього додає й решту кордонів: Лубенці, Плескачівка, Сунки, землі Виноградського монастиря, Жаботин, Грушківка (Похилевич Л. Сказания..., вк.пр. — С.648, 656, 657, 658, 680, 682, 683, 684, 693, 694, 696).

52

Можна вважати, що зараз це річка Косарка, права притока р.Тясмину (Каталог річок України. К., 1957 — С.110. № 1878).

53

Мотронинський Троїцький монастир (заснован у др. пол.XVI ст.) з самого свого початку був розташований в урочищі Холодний Яр на давньому скіфському городищі між великими валами, і, очевидно, попри всі негаразди і нещастя, відновлювався «на давньому місці» в лісах Мотронинських. За письмовими спогадами мотронинських ченців велике спустошення їх обителі мало після чигиринських походів 1677-1678 рр. (Юрій Маринівський. Мотронинське городище: історія і сучасність//Отчий край: Історико-літературний збірник. — К., 1988 — Вип. 3 — С.200-202).

Тепер Медведівка — село Чигиринського, а Жаботин — село Кам'янського районів Черкаської області.

54

Кирил Шумлянський (р.н.невід. — 1726 р.), син єпископа А.Шумлянського. 1711 р. посвячений у православного єпископа Луцького, але під тиском папи римського польський король видав грамоту від 17 жовтня 1711 р. про непризначення К.Шумлянського луцьким єпископом, і це примусило його виїхати до Києва, де він проживав у Софіївському соборі чотири роки. Після смерті єпископа Переяславського і Бориспільського Захарія Корниловича Кирил Шумлянський був призначений на його посаду, в тому числі і коад'ютором Київської митрополії (1715 — 1726рр.), а після смерті київського митрополита Й.Кроковського (липня 1718 р.) і до призначення в 1722 р. київським архієпископом Варлаама Ванатовича виконував обов'язки і управителя київської кафедри, одночасно іменувався «єпископом Луцьким, Острозьким і Переяславським» (1721 р.) Похований 30 листопада 1726 року у Печерському монастирі «в Стефана притворі». В Львівському історичному музеї зберігається портрет К. Шумлянського з написаною на ньому епитафією (Богословская энциклопедия. Под ред. Н.Н.Глубоковского. — СПб., 1909 — Т.Х — С.406-407; Каталог колекції документів Київської

археографічної комісії. — К., 1971 — С.86; Жолтовський П.М. Український живопис XVII - XVIII ст. — К., 1978 — С.221-222).

55

Основними володільчими документами Мотронинського монастиря на цей час були: універсали гетьмана П.Сагайдачного 1620 і 1621 рр., королівський привілей Яна Казимира 1664 року і згадані кн. Я. Яблоновським універсали П.Дорошенка від 22 червня і 13 липня 1671 року (Юрій Мариновський. Мотронинський монастир: історичний нарис. — Черкаси, 1990 — С.8 — 12; Мариновський Ю. Універсали гетьмана Петра Дорошенка Мотронинському монастирю 1671 року//Родовід. — К., 1992 — №4 — С.68-71). Всі вищезгадані «права і універсали», в тому числі і право 1717 року, «неведомо где поделись» під час розбійницького нападу на монастир 15 травня 1729 року, тому братія у 1731 році просила князя Я.Яблоновського про новий аналогічний документ, який і був наданий (див. док.№11).

56

Тотожний текст права 1717 р. див: ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр. 6, арк.7 — 7зв.

57

Лист писаний до мошногірського ігумена Йоасафа Раковича, про нього див. прим. №71 і № 75.

58

Януш-Антоній Вишневецький (1678 — 16.I. 1741 р.), князь, займав посади маршалка надвірного литовського, каштеляна віленського, воєводи віленського, воєводи краківського, каштеляна краківського. Батько: князь Костянтин Криштоф Вишневецький (1633 — 1686), воєвода белзький; мати: Анна, ур. Ходоровська (1661 або 1663 — 6.V.1711 р., за другим шлюбом — княгиня Дольська, з 1689 р., вдова — з 1695 р.) Дружиною кн. Я.Вишневецького була Теофілія Конаржевська, ур. Лещинська, воеводчанка підляська (Лобанов-Ростовский А.Б. Русская родословная книга. — Спб., 1895 — Т.1 — С. 107; Дворянские роды Российской империи. — Спб., 1995 — Т.2 — С.94, 96; Омелян Прицак. Иван Мазепа і княгиня Анна Дольська//Мазепа: Збірник. — Варшава, 1939. — Т.2 — С.102-108; Encyklopedia Powszechna. — W-wa, 1867 — Т.27 — S.250-257).

59

Існування Мошногірської обителі, як і багатьох монастирів і церков, на той час максимально залежало від місцевого власника, на землях якого існувала чернеча чи церковна громада. Мошенська волость, очевидно, з другої пол. XVI ст. (після кн. Домантів?) перейшла до роду князів Вишневецьких, які відтоді були і власниками земель по обох сторонах Середнього Дніпра, так званої «Вишневетчини», так і державними адміністраторами — старостами Канівськими і Черкаськими: кн. Дмитро Іванович Вишневецький (Байда, † 1563 р.), кн. Михайло Олександрович Вишневецький († 1584 р.), кн. Костянтин Костянтинович Вишневецький († 1641 р.), кн. Олександр Михайлович Вишневецький († 1594 р.), кн. Михайло Михайлович Вишневецький († 1615 р.). кн. Юрій Михайлович Вишневецький († 1618 р.), кн. Ієремія-Міхал Вишневецький († 1651 р.); деякі з них, маючи безпосереднього відношення до Мошенщини як власності, виконували роль опікунів малолітніх родичів, особливо після смерті кн. Михайла Михайловича (опікуном також була і його дружина — Раїна Могілянка). За спадковим правом Мошни мали перейти до сина кн. Ієремії — Міхала-Томаша Вишневецького (1640-1673р), майбутнього короля Польщі (з 1669 р.), але, фактично, після 1648 року і вигнання князівських управителів з Вишневетчини ця власність перетворилась на сотенне містечко Черкаського, а потім Переяславського полків. У 40-х рр. XVII ст. в Мошнах ще за князівським інвентарем нараховувалось 1400 димів («хозяїв ослих»), а за хрестоприводною книгою 1654 року тут проживало «начальних, рядових атаманов и казаков двесте тридцать, да мешан триста шесть человек», тобто містечко було немальним. Після безпотоминої смерті короля Міхала Вишневецького, власниками Мошен, можна вважати, стають представники іншої гілки роду князів Вишневецьких, а саме — князя Костянтина Криштофа Корибут Вишневецького, воєводи белзького, після смерті якого Мошенщина переходить у спадок до його дружини, Анни Дольської, з синами. Після офіційного приєднання Правобережної України до Речі Посполитої (наслідки Прутського миру 1711 року) власником Мошенської волості ми вже бачимо кн. Януша-Антонія Вишневецького, дідача цих земель і фундатора Мошенської обителі; також є підстави вважати, що якийсь короткий термін ці території перебували у співволодінні з братом кн. Януша-Антонія — кн. Міхала-Сервасія Вишневецького (3.V.1680 - 16.IX.1744), до речі, останнім представником чоловічої гілки роду

Вишневецьких (див.: ЧИОНЛ. — К., 1914. — Кн. XXIV — Вип. II — С. 127, док № XXVI; Яковенко Н. М. Українська шляхта. — К., 1993 — С. 300-301. Родовід кн. Вишневецьких; Вишневец і его князь//Вестник Западной России. — Вильна, 1868 — Кн. VII — Отд. II — С. 16 — 17; Архив ЮЗР — К., 1886 — Ч. VII — Т. 1 — С. 380-381; РДАДА, ф. 137, оп. 1. Устюг., кн. 16-а, арк. 731-734). Після смерті у Львові кн. Я. Вишневецького весь його спадок перейшов до його дружини, а потім Мошенська волость стає власністю їх дочки, княгині Терезії — Францішки — Урсули Вишневецької (13. II. 1705 — 23. V. 1753 pp., до речі, хрещениці І. Мазепи) у шлюбі за кн. Михайлом-Казимиром Радзивілом-Рибонько (+ 15. V. 1762 р.), віленським воєводою і великим гетьманом Литовським. Потім мошенські ґрунти переходять у спадок спочатку до їх сина Кароля Радзивіла, воєводи віленського, а по ньому, в 1764 році, в родину його рідної сестри кн. Теофілії Моравської (в шлюбі за кн. Ігнатієм Моравським). Можна також вважати, що деякий час мошенські території знаходились у спільному володінні кн. Моравських і кн. Ржевуських — друга сестра князя Кароля Радзивіла Катерина була одружена за литовським хорунжим, генерал-лейтенантом австрійських військ Станіславом Ржевуським (на це вказує їх спільний підпис на підтвердженні попередніх надань Мошногірському монастирю від кн. Я. Вишневецького, облятованого у Варшаві в січні-лютому 1768 р.). Див.: ЦДІАУК, ф. 166, оп. 1, спр. 1, арк. 3 — 3 зв.; Архив ЮЗР. — К., 1864 — Ч. 1 — Т. 2 — С. 115; Долгоруков П. Российская родословная книга. — СПб., 1857 — Ч. 4 — С. 465; Лобанов-Ростовский А. Б. Русская родословная книга. — СПб., 1895 — Т. 1 — С. 107; Костомаров Н. И. Мазепа//Собрание сочинений. — СПб., 1905 — Кн. VI — Т. XVI — С. 542; Енсен Альфред. Мазепа//Вітчизна. — К., 1991 — № 10 — С. 126; Омелян Прицак. Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська. — вк. пр., С. 102-108 і далі.

60

Про отця Корнілія, колишнього мошенського ігумена, документів не виявлено.

61

Із відомих документів, до 1720 року наданих на монастир Мошногірський, крім універсалів гетьманів П. Дорошенка від 22 червня і 11 липня 1671 року і І. Мазепи 1708 року, маємо відмітити ще: «право» капітана Зигмунта Литовського від 8 травня 1710 року про монастирську риболовлю на р. Мошні і «крепости» кн. Я. Вишневецького — 14 травня 1715 року про «невзимання» на вічні часи з монастиря бджільної десятини і утримання ним «своїх вільностей» і 1 березня 1719 року про надання двох млинчик на кордоні Черкаському (див.: Мариновський Ю. «Сведения о древностях Мошногорского монастыря»//Архіви України. — К., 1991 — № 3 — С. 43-44; Архив ЮЗР — Ч. 1 — Т. 2 — вк. пр., С. 114; ДАЧО, ф. 148, оп. 1, спр. 146, арк. 14 — 14 зв). Останнє відоме право кн. Я. Вишневецького, яким він підтверджує права «на монастирські ґрунти», дано ним ігумену Феодосію Кришталівському 13 лютого 1730 року (Архив ЮЗР. — Ч. 1 — Т. 2 — вк. пр., С. 115).

62

З реєстра, складеного ієромонахом Йоасафатом Раковичем, очевидно, у першій пол. 1721 року, виходить, що «монастирський дворець» на Лівобережжі у селі Коробівці був побудований на купленому перед тим у Петра Чухна пляці і там же «построилем» малу церкву в ім'я Благовіщення Пресвятої Богородиці; крім того, у Коробівці, до монастирського дворця належали і куплені ґрунти, пляці, гайки, чагарники, дворища за хатами, г'єроди тощо. За всім цим «имением» мав наглядати призначений ігуменом шафар монастирський ієродиякон Гаврііл. На фундування трапези і келій, і всього дворця монастирем було витрачено 350 російських рублів (ЦДІАУК, ф. 166, оп. 1, спр. 11, арк. 1-1 зв. Копія 1749 р.). Тепер Коробівка — село Золотоніського району Черкаської області, відоме з XVII ст.; цікаво, що в цей час, 1720 р., село пожулуване Іваном Скоропадським компанійському полковникові Андрію Ковбасі, а Петро I у 1721 році підтвердив це володіння царською грамотою (Дмитро Дудко. Син Григорія Сковороди, про якого ми нічого не знали//Україна. — К., 1993 — № 18 — С. 32). За повідомленням директора Коробівського сільського музею Івана Івановича Димарця, в Коробівці й досі є урочище Чернецьке, це невеличкий куточок молодого лісу, з усіх боків оточений канавками, ставками та іншими меліоративними об'єктами. Воно розташоване неподалік від центру села, колись тут, за переказами старожилів, монашки мали сінокоси, але з часом ці угіддя забудовувались і зорявались. Є також припущення, що з монастирем пов'язане і Святе озеро, розташоване за 3 км від Коробівки в напрямку Дніпра, але конкретної інформації про це не виявлено.

В листі мошногірського ігумена Венедикта до єпископа Переяславського Гервація у 1761 році згадується, що ігумен Ракович дозволив у 1720 році у коробівському монастирському дворці «тимчасово проживати» двом своїм престарілим кривим черницям (ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.327, арк.2 — 2 зв.), а за М.Максимовичем, Коробівський Вознесенський жіночий монастир був заснований Йоасафатом Раковичем і його сестрою монахиною Анфією, і внаслідок походження цієї обителі від чоловічого Мошногірського монастиря, черниці мали носити на головах чоловічі клобуки (Максимович М. Собрание сочинений. — К., 1877 — Т.2 — С. 374). Але при допиті Й. Раковича в Преображенській канцелярії мова вже йшла про 15 черниць, які прийняли постриг у Коробівці (див.нижче док.№7).

Про ченця Мардарія відомостей не виявлено, але, очевидно, що він виконував таємне доручення єпископа К.Шумлянського, наглядаючи за монастирською брацею і за ігуменом.

Біла Криниця, очевидно, зараз село Ровенського району Ровенської області. Замок тут колись збудували Збараські, а по них він перейшов до князів Вишневецьких як спадок; 1806 році замок згорів, спроба нового власника Чосновського у пол. ХІХст. його відновити закінчилась нічим, а за смертю Чосновського замок зруйновано (Омелян Прицак. Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська... — вк.пр. — С.108).

Очевидно, ігумен Йоасафат Ракович виконав пораду-наказ Кирила Шумлянського і поїхав до князя Я.Вишневецького до Білої Криниці, а наслідком цього, вірогідно, стало князівське «право» від 13 травня 1720 року, яке не тільки підтверджувало «права от предков моих монастырю мошенському» на надані ґрунти, а також закріплювало за ченцями мати для їх власного зиску риболовлю на річках Мошні і Росі, і на одному «уступі назвою Секирянський»; князь також додав у власність ченцям острів Москалівський, де збудована церква (див.примітку №3); крім того, панам економам і управителям мошенський власник наказав не турбувати і не кривдити ченців під загрозою втрати милості і ласки; в цьому ж документі підтверджувалась ієрархична залежність і підпорядкованість монастиря православному переяславському єпископові, але кн.Вишневецький як власник зберігав за собою право світської влади, попереджуючи ченців, щоб «недерзали влезать в ґрунта мои и подданных моих и никаким образом претензий не умножали, также не скуповивали бы и отказанного духовным завещанием без ведома моего и собственного от меня на то позволения не отбирали бы под утратою сего права» вселякого майна чи землі, і що при виникненні будь-якого конфлікту (кофліктів) з підданими князя чи наявних скарг, власник буде без «всяких волокит всякое правосудие людям делать» (ЦДІАУК, ф.166, оп.1, спр.1, арк.2 — 3 зв.). Крім цього «права» князь Я.Вишневецький того ж 13 травня 1720 року власноручно написав листа і до переяславського єпископа К.Шумлянського з дозволом підпорядкування Мошногірського монастиря переяславській єпархії (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.146, арк.14-20, за реєстром док.№11; Архив ЮЗР — Ч.1 — Т.2 — вк.пр. — С.115).

Можна вважати, що мова йде про князя Фому Матвійовича Кантакузина (†1722 р., похований у грецькій церкві в Москві), графа Римської імперії, великого спафарія Валахії, прийнятого царем Петром І на російську військову службу з чином генерал-майора у 1711 році. Ф.Кантакузин був шефом Тамбовського драгунського полка, комендантом фортеці св.Анни (Ростов-на-Дону). Див.: Руммель В.В. Голубцов В.В. Родословный сборник русских дворянских фамилий. — Спб., 1886 — Т.1 — С.356.

Про Кирила Шумлянського див. прим. №54.

Датування цього документа літерне.

Про мошногірського ігумена Йоасафата Раковича див. прим. №71.

Йоасафат Якимович Ракович (р.н.невід. — р.см.невід.), на владу ігуменську посвячений переяславським єпископом Кирилом Шумлянським 1719 року і був на

цій посаді до 1721 року (Строев П. Списки иерархов и настоятелей монастырей российской церкви. — СПб., 1877 — с.31-32). Будь-яких біографічних даних про походження чи його родину поки що не знайдено, хоча з другої половини XVII ст. на Лівобережжі існував рід Раковичів, але зв'язати їх родовід з мошенським ігуменом не можливо (Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. — К., 1914 — т.4 — с.236-246). Як свідчать документи, Й. Ракович із пастиря православного монастиря перетворився на керівника місцевої громади старообрядців. Його перехід до розколу пов'язаний із чудом, яке сталося в Мошногірському монастирі, а саме — «из восхождения на небо огня от алтаря», що пояснювалося благодаттю Св. Духа, який у вигляді вогню переселяється від розкольників на небо (Об Арсении Мацеевиче, как обличителе раскола// Православный собеседник. — 1861 — №12 — С.350-351, 354). Див. прим. № 75.

72

Датування цього документа літерне.

73

Ця справа у фондах Синоду має назву: «Дело по доношению Преображенской канцелярии о наказании плетьюми и заточении в Соловецкий монастырь игумена Мошногорского монастыря Иоасафа за подозрение своего епископа в еретичестве, за непристойные слова о Государе и за пострижение нескольких инокинь без архиерейского благословения, и о ссылке иеромонаха того ж монастыря Деометяна за участие его в преступлениях Иоасафа» (РДІА в СПб, ф.796, оп.1, спр.659, арк. 1-8; Описание документов и дел, хранящихся в Архиве святейшего правительствующего Синода. — СПб., 1868 — Т.1. 1542-1721. — С.705-706).

74

Преображенський приказ, заснований на початку царювання Петра І, мав за мету переслідування за політичні злочини на всьому терені Російської імперії. Головна канцелярія, як складова Преображенського приказу, була основним судовим центром і її головною функцією було розслідування «таємних справ». Посаду головного судді на цей час виконував Іван Федорович Ромодановський (з 1717 р.).

(Голикова Н.Б. Политические процессы при Петре I. По материалам Преображенского приказа. — М., 1957 — С.6-27, і далі).

75

З наведеного документа ми бачимо, що після доносу і допитів у Преображенській канцелярії мошенський ігумен був засланий до Соловецького монастиря, дорога до якого виявилась і довгою, і тяжкою. Судить самі: сенатського указу про ув'язнення підписано у листопаді 1721 року, а указ віце-губернатору Архангелогородської губернії Петру Юхимовичу Лодиженському з Преображенської канцелярії про швидке прибуття ігумена Йоасафата до Архангельська і дальшого його перевезення до Соловецької обителі підписано 29 січня 1722 року і отримано тільки у травні того ж року! 7 червня 1722 року солдат Архангелогородського гарнізону Данило Докин отримав інструкцію про супровід «за караулом» мошногірського настоятеля Й. Раковича, де сказано: «...и тебе, салдату, со оным игуменом от города Архангельского ехать до вышеозначенного Соловецкого монастыря на карбасах, на которых поедут в тот Соловецкой монастырь богомолцы, или на других каких судах, какие прилучатца. А тем карбасникам со оною игумна и за салдата наем против протчих богомольцев, по чему с каждого человека в таких наборных карбасах беретца, заплатитъ вместо взятыя подводы двинским земским старостам, которые от города Архангельского отпускают всякие отпуски без излишества..., а едучи с вышепомянутым игуменом в дороге ни за чем не мешкать и от побегу ево караулить, дабы он до означенного монастыря был довезен без всякого препятствия, а ежели ты в дороге оною игумна упустишь и до помянутого монастыря не довезешь или едучи дорогою будешь кому чинить какие обиды и разорения, и за то тебе учинено будет жестокое наказание по военному артикулу» (Архів Санкт-Петербурзького філіалу інституту російської історії РАН, ф.10. Архангелогородська губерньська канцелярія, оп.1, №48, арк.1 — 1 зв., 10 — 10 зв.). Незабаром соловецький архімандрит Варсонофій прийняв й ще одного малоросійського в'язня до царської катівні. Але й тут йому не було спокою: 22 вересня 1723 року ссильний піп Федір Єфимов доніс собору Соловецького монастиря на Й. Раковича, де показав, що в «февралі і марте місяцах, а которого числа написать не упомню, Мошнегорского монастыря черкашенин противник и мятежник святяга божии церкви игумен Асаф, да Троицы Сергиева монастыря бывшей казначей Феоктист, имели между собою непотребныя слова про света

нашого хранителя и покровителя, императора и самодержца, к злomu и непотребно-му делу, чего ради при сем доношении назвать невозможно, кроме света самого, государя моего, за что я, нижеписанной, страхом великим одержим. Лутче бы мне на свет не родитца, нежали слыша и ведая утаить не смею самой великой важности, а объявляю императорскому величеству самому или где надлежит» (РДАДА, ф.1201, оп.2, спр.3, арк.2, 3). При допиті колишній скарбничий Троїцької обителі Феоктист Другий показав, що чув «слова, чести его императорского величества вреждения превосходящие...в Соловецком монастыре в тюрьме от присланного черкашенина игумена Иоасафа и оные слова надлежат ему, Второму, сказать в Преображенском приказе...и он же, Второв, от него, Иоасафа, про оные же слова слышал и вторично, при тюремном же сидельце, при попе Феодоре» (там само, арк. 34 зв.). Очевидно, що архімандрит Варсонофій доповів про це по інстанції, тому що вже 9 грудня 1723 року в Архангелогородську губернську канцелярію послано указ про етапування з Соловецького монастиря до Преображенського приказу бувшого игумена Мошногірського монастиря Йоасафа в інших «в самой скорости в важном его императорского величества деле к роспросам и языку, к очным ставкам» (Архів СПбФ ІРІ РАН ф.10, оп.1, №82, арк.8 - 8 зв.). За сьомома соловецькими в'язнями, в тому числі і Йоасафом, було послано капрала Івана Ситина і чотирнадцять солдатів на семи підводах, які дісталися з Архангельська до Москви 15 квітня 1724 року (там само, арк.111 - 111 зв.). Ймовірно, що у Преображенському приказі игумен Йоасаф просидів аж до квітня 1728 року, визнаючи нелюдських страждань і тортур при допитах. 26 квітня 1728 року підписано указ про заслання мошногірського настоятеля й інших під вартою знов до Соловецької в'язниці. В цьому документі, зокрема, сказано: «...послать в ссылку в Соловецкой монастырь по-прежнему и держать их в том монастыре под крепким караулом неисходно в самых крепких тюрьмах порознь и никуда их из оных тюрем не выпускать, также и к ним никого не допускать и их вместе не сводить, и чернил, и бумаги им не давать, и буде они приносящим к ним пишу станут какие непристойные слова говорить и им в том ни в чем не верить и о тех словах никому не доносить, понеже по следствию в Преображенском приказе явилось, что в бытность их в том монастыре, когда случились они быть вместе и тогда имели они между собой великие непристойные слова, в которых сущая их вина по роспросам их и по розыскам означилась, а кроме тех непристойных слов впредь от них никакому важному показанию быть уже невозможно, потому что они будут содержатца в особливой крепости и ни от кого ни о чем ведения получать им не от кого, чего ради во оном Соловецком монастыре смотреть над оными колодниками и над каральщиками их, кому надлежит, накрепко». До того наказується, що при перевезенні їх до монастиря «вести их с великою осторожностью, дабы они между собою, также и с другими ни с кем разговоров никаких не имели, и чернил и бумаги им не давать. И ежели, будучи в дороге или в Соловецком монастыре в ссылке, станут сказывать за собою «слово и дело» или иное что затевать, и тому ничему не верить...». Зазначені в'язні прибули до Архангельська і були у місцевій фортеці до сходу льоду на Північній Двіні, а 1 червня 1728 року соловецький архімандрит дав розписку про прийняття арештантів, а игумена Йоасафата Раковича — «в ножных закрепных кандалах». Тоді ж архімандрит Варсонофій звітував, що Раковича «посадили в пустыя низменныя при мельнице каменные палатки за нетом особливоых порозжих тюрем и заклепав у оных палаток железом двери; и оные все тюрьмы темнохолодные, печей неимущие, и содержат в оных тюрьмах означенных колодников будем как о том в присланном его императорского величества указе к нам изображено во всем неприменно» (Державний архів Архангельської області Російської Федерації, ф.1, оп.1, спр.317, арк.1, 14, 15, 17).

Ми маємо відомості, що десь в 1733 році з игуменом мошенським Й.Раковичем неодноразово зустрічався ієромонах Арсеній Мацієвич (майбутній митрополит Ростовський і Ярославський), який перебував у Соловецькому монастирі, чекаючи виїзду до Камчатської наукової експедиції; він вів з игуменом Йоасафатом наочні бесіди, посилав книги (напр., Йосипа Волоцького), щоб відвернути його від розколу і знов залучити до істинного православ'я. Але колишній мошенський настоятель і «по толиком увещаніи не подавал ко исправленію і истинному вразумленію надежды». Як наслідок цих розмов, Арсеній Мацієвич написав «Увещаніе бывшему мошенскаго монастыря игумену Иоасафу, за раскол в соловецком в заключеніи держашемуся», яке було закінчене 31 травня 1734 року. Твір мав більш широке призначення, а саме — він був направлений проти старообрядців-безпопівців з спросту-

ванням їх головних «помилко» (Православний собеседник. — 1861 — Ч. III — №№ 10-12). В «Опису в'язнів, перебуваючим в Соловецького монастиря тюрмах» 1742 року є вказівка, що в одній з них, біля Микільських воріт «в городской же стене» («в нижних двух бойницах») утримується «бывший Мошнгорского монастыря игумен Иоасаф» (Фруменков Г. Г. Узники Соловецкого монастыря. — Архангельск, 1970 — С. 10-11). Дослідник Фруменков вважав, що мошенський ігумен Йоасаф і піп-розстрига Іван Буяновський — одна людина (там же, — С. 14, 33), але архівні джерела свідчать, що це два різні в'язні (Архів СПбФ ІРІ РАН, ф. 10, оп. 1, № 14, арк. 11-11 зв., 14-14 зв., 22-23; РДАДА, ф. 1201, оп. 5, спр. 1152, арк. 16, 18). В деяких дослідженнях йде мова про те, що у 1743 році Йоасаф Ракович сказав «слово і діло» з бажанням їхати до Москви і розповісти про якийсь коштовний скарб, захований за Дніпром, і місцезнаходження якого він знає. Але така спроба вирватись із соловецького ув'язнення не вдалася; дослідник Колчин М. вважав, що після цього мошенський ігумен отримав батогів і незабаром помер (Колчин М. Ссылные и заточенные в острог Соловецкого монастыря в XVI-XIX вв. Исторический очерк. — М., 1908 — С. 63). На жаль, незнання деякими краєзнавцями архівних і опублікованих матеріалів щодо історії Мошногірського монастиря і його ігумена Йоасафата Раковича приводить до непотрібних спекуляцій, зокрема, в даному випадку, впливом боротьби між унітатами та православними — чого, яка бачимо, не було (М. Пономаренко. Благовіщенський монастир//Златокрай — 1995, — 5 квітня; і інші публікації).

76

Про ієромонаха Доментіана відомостей не знайдено. Див. прим. № 80.

77

Можна вважати, що мова йде про так званий «Регламент или Устав духовных коллегий, по которому оная знать долженства своя и всех духовных чинов, також и мирских лиц, поелику оная управлению духовному подлежат и при том в отправлении дел своих постулат имеет», підготовлений Феофаном Прокоповичем; цей документ 11 лютого 1720 року був підписаний царем Петром I, сенаторами і шістьма єпископами у Санкт-Петербурзі, а потім «Регламент» відправлено до Москви, де його затвердили й інші православні ієрархи, в тому числі і від київської і переяславської єпархій свій підпис поставив «смиранный Кирилл Шумлянский, епископ Переяславский» (до речі, під цим документом нараховується близько двох десятків підписів відомих і авторитетних українських ієрархів). Прийнятий «Регламент» датується 23 лютим 1720 року. Вірогідно, неспокій Йоасафата Раковича пов'язаний з такими «пунктами» цього акту, як «Перешкода владі єпископа, про старообрядців, їх розшук і арешт, тощо (Новый памятник законов империи Российской. — СПб., 1829 — Ч. X — Т. 1 — Отд. 2 — С. 441-478; Князьков С. Из прошлого Русской земли. Время Петра Великого. — М., 1991 — С. 491; Никольский Н. М. История русской церкви. — М., 1983 — С. 196).

78

Якщо на початку, з сер. XVII ст., антихристова ідеологія відзначала, що патріарх Нікон і цар — це два роги апокаліпсичного звіра, поклонилися йому і слідкують за ним, то в подальшому антихрист — вже є цар Петро I, який прийшов у світ і оцарився в Москві, але треба ще потерпіти і прийде спасіння. На той час існувало чимало документів, в яких систематизувалися докази про антихриста-царя, можна припустити, що і мошенський ігумен користувався аналогічними аргументами; до речі, «антихристова» проблема ставилась і в «Увешеванні» А. Мацієвича як наслідок розмов з Й. Раковичем.

79

Соловецький монастир був розташований на острові у Білому морі. В XVI-XVIII вв. цей монастир мав вигляд фортеці, обнесеної великим і потужним кам'яним муром з вежами і пристосованої для перебування в'язнів, в першу чергу так званих державних злочинців, для яких було зроблено велику кількість спеціальних кам'яних ніш і земляних мішків. Ось як це описує дослідник Фруменков: «В некоторых уединенных башенных казематах узник не мог лечь, вытянувшись во весь свой рост. Он вынужден был спать в полусогнутом положении. Через всю толщу стены в коморку было прорублено окошко, перегороженное тремя рамами и двумя металлическими решетками. В клетушке стоял вечный полумрак, сырость и холод. В каменный мешок живо замуровывали несчастных узников. Многих из них бросали в эти гробы скованными по рукам и ногам после истязаний с вырванными языками и ноздрями, иных еще приковывали цепью к стене. В монастыре... были

еще более жуткие земляные, или, правильнее, подземные тюрьмы, воскресавшие в памяти времена средневековой инквизиции... Земляная тюрьма представляла собой вырытую в земле яму глубиной в два метра, обложенную по краям кирпичем и покрытую сверху дощатым настилом, на который насыпали землю. В крышке прорубали дыру и закрывали ее дверью, запиравшейся на замок после того, как туда опускали узника или пищу. Дверь расшивали в тех редких случаях, когда нужно было вытащить заключенного из погребца, и вновь забивали, когда несчастного сажали туда. Заключение в земляную тюрьму считалось самым тяжким наказанием». Треба додати і про велику кількість крис і наслідки стосунків з ними, в'язні не відрізняли день від ночі, місяцями і роками не бачили сонця, боживоліли... (Фруменков Г.Г. Узники Соловецкого монастыря. Политическая ссылка в Соловецкий монастырь в XVIII-XIX веках. — Архангельск, 1965 — С.7-9; він же, Узники Соловецкого монастыря. — Архангельск, 1970 — С.14-15, 33, 64-77). Соловки були останнім місцем для багатьох українців... Зараз в колишньому Соловецькому монастирі функціонує Соловецький державний історико-архітектурний і природничий музей-заповідник.

80

Того ж дня, 13 листопада 1721 року, Святійший Синод, отримавши із Преображенського приказа «доношення», виніс вирок: колишнього мошенського ігумена Йоасафата Раковича «в тиунской канторе битъ плетми нещадно и, учиня наказание, игумна сослать в Соловецкий монастырь и держать ева в том монастыре в земляной тюрьме неисходно, даже до кончины живота ево, а иеромонаха Доментинана сослать в Кожеозерский монастырь*, которой близ акциана-моря, и быть ему в том монастыре в монастырских трудах неисходно» (РДІА в СПб-зі, ф. 796, оп.1, спр.659, арк.4). А 30 листопада б.р. окремі укази Синода були послані настоятелям Кожеозерського і Соловецького монастирів (там же, арк.5-6 зв.), а 4 грудня про все це повідомлено Преображенську канцелярію (там же, арк.8).

* Кожеозерський позаштатний чоловічий монастир мав розташування на Лонському півострові біля озера Коже, в 60 верстах від селища Прилуцького, в 111 верстах від повітового міста Онеги Архангельської губернії. Заснований преп. Серапіоном (в миру Сергій, колишній казанський царевич Турас Ксангарович) в 1565 році (Денисов Л.И. Православные монастыри Российской империи. — М., 1908 — С.26). В історичних джерелах сер. XVII ст. згадується старець кожеозерський Єфрем, який виступав проти патріарха Никона (Никольский Н. История русской церкви. — вк. пр., — С.158). Очевидно, на поч. XVIII ст. цей монастир також використовувався і як в'язниця для державних злочинців.

81

Можна вважати, що мова йде про дяка Василя Нестерова, який з 1707 року був одним з керівників канцелярії Преображенського приказу (Голикова Н.Б. Политические процессы... — вк. пр., — С.19).

82

Датування цього документа літерне.

83

Позначення часу написання купчої — літерне; порівн.: ДАЧО, ф. 833, оп.1, спр.64, арк. 65 — 65 зв. Копія 1825 року.

84

Річка Маньківка, права притока р. Кищичи, довжина 16 км (Каталог річок України — вк. пр., с.64).

85

Буки, тепер селище міського типу Маньківського району Черкаської області.

86

Маньківський Троїцький чоловічий православний монастир розташовувався в селі Маньківочці (Мало-Маньківці) або Монастирку (тепер Маньківський район). В дорожніх нотатках Павла Алеппського від 18 червня 1654 року при відвідуванні Маньківки є запис, що «за містом є монастир, який тепер будується» (Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном архидиаконом Павлом Алеппским. — М., 1897 — Вип.2 — С.24). Очевидно, обитель була зруйнована через події 1648-1654 рр., а її виникнення належить до початку XVII ст., на це вказують знахідки церковних речей, в тому числі хреста кипарисового в срібній оправі, підставки для келиха чи хреста 1611 р., монастирської печатки 1626 р., деякі знахідки дозволяють вважати, що Маньківський монастир

на поч.ХVІІ ст. короткочасно функціонував як уніятський (ДАЧО, ф. Р-3990, оп.1, спр. 63, арк. 58; там же, ф. Р-4468, оп.1, спр.202, арк. 75-76, тут додається перелік знайдених речей, які перебували в Уманському краєзнавчому музеї, інв. №№4672-4684). 1668 року документи згадують православних маньківських ігуменів — Гера-сима і Варсонофія, а обставини, за якими вони відомі, наводять на думку про ще одне зруйнування цієї обителі (Актовіе книги Полтавского городского уряда ХVІІ-го века. — Чернигов, 1914 — Вип.ІІІ — с.19, док.№27). В реєстрі монастирів, які підпорядковані з початку ХVІІІ ст. переяславській і бориспольській єпархії, є і Маньківська Свято-Троїцька обитель (ЦДІАУК, ф.990, оп.3, спр.16, арк.8). Очевидно, через декілька десятиліть функціонування православного Маньківського монастиря припинилось, тому що вже з 40-60-х рр. ХVІІІ ст. — це вже фундушові володіння Уманського базиліанського монастиря, отримані ним від дідица цих ґрунтів графа Ф.С.Потоцького (див. прим. № 173).

87

Про маньківського ігумена Епіфанія нічого не відомо, крім того, що при православної Маломаньковецькій Преображенській церкві ще в кінці ХVІІІ в. зберігалися колишні монастирські книги з власноручними підписами отця Епіфанія та інших монастирських людей (ДАЧО, ф. 833, оп. 1, спр.64, арк. 56).

88

Про маньківського ігумена Никодима відомостей не виявлено.

89

Не дивлячись на юридичне право монастиря на зам'ятницькі ґрунти, там постійно косили сіно місцеві селяни, на підставі чого і виникали конфлікти. В зв'язку з цим у 1749 році будівничий Мотронинського монастиря схимонах Ігнатій звернувся до управителя Чигиринського староства панів Янишевського і Терлецького з проханням покласти край таким непорозумінням і визначити володільче монастирське право на сінокіс на річці Зам'ятинці, що й було 10 липня 1749 р. підтверджене: за обительлю закріплювався сінокіс «Бичева», де можна було скошувати у добрий рік 200 коп сіна (ДАЧО, ф.420, оп.1, спр. 1383, арк. 6—6 зв. Засвідчена копія). Але пройде майже 120 років і ґрунти на Зам'ятниці знову привернуть увагу судових інстанцій. В листопаді 1868 р. Мотронинський монастир звернувся до Чигиринського повітового земського суду з заявою про повернення монастирського ґрунту на Зам'ятниці, яким протиправно володіє поміщик Ярузельський, тим більше, що таке «володіння» не мало Высочайшого дозволу, а тому не могло бути вилучене. При цьому, як юридичну підставу, архімандритом Макарієм в січні 1869 р. надані суду згадані документи 1725 р. і 1749 р. (там же, арк.3-4). Цікавий факт: в Зам'ятинському маєтку Ярузельських розташований «ставок» Чернечий» — «Ставок просто хутора» за купчою 1725 р., що мало бути опосередкованим доказом на користь давнього монастирського володіння (там же, спр. 401, арк. 195 — 195 зв.). Вірогідно, судовий позов на користь обителі не вирішено, тому що в монастирському статистичному звіті 1893 року таке володіння не позначене. За купчою від 13 лютого 1843 р. село Зам'ятниця Чигиринського повіту продане Г.Карчевським поміщику А.К.Ярузельському, а останнім, за духовницею від 14 липня 1848 року заповідано рідним племінникам — Казимиру і Михайлу Ярузельським (ДАЧО, ф.817, оп.1, спр.121, арк.1, 6 — 6 зв.). Очевидно, на час подання монастирської скарги маєтком володів Казимир Гаврилович Ярузельський (ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.143, арк.65). Тепер Зам'ятниця — село Чигиринського району.

90

На цей час річки Зам'ятниці не має; на терені села протікають декілька безіменних невеличких річок-струмочків.

91

В Держархаві Черкаської області зберігається засвідчена копія такого документа, але вона датована, очевидно, помилково, 2 травня 1725 року (ДАЧО, ф.420. оп.1, спр.1383, арк.5).

92

Аналогічні документи див.: ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк. 8 зв. — 9; ІР ЦНБ АН України, ф.ІІ, №3589, арк.7.

93

Хто на цей час був золотоніським сотником виявити не вдалося.

93а

Василь Танський перебував на посаді переяславського полковника з 1726-го по

94

Коли 1731 року медведівський міщанин Співак їхав у Маріампіль до князя Я.Яб'лоновського, то мотронинські ченці просили його зустрітись із чигиринським старостою, щоб той відновив зникле право 1717 року; 1731 року князь дав на володіння Мотронинському монастирю нове право, яке 27 жовтня 1761 року було внесено до книг гродських житомирських (ІР ЦНБ АН України, ф.ІІ, №3589, арк.7-7 зв., 8; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.9, зв. — 10).

95

Тепер селище Власівка підпорядковане Світловодській міській раді Кіровоградської області. У XVIII ст. Власівка — сотенне містечко Миргородського полку, було розташоване на р. Іорданці, лівій притоці Дніпра, і розташовувалось «вище Кременчука 12, а нижче гирла Сули 10 верст» (Кіровоградська область//Історія міст і сіл Української РСР. — К., 1972 — С.700; Коломенский Г. Сборник необходимых сведений о всех приходах Полтавской губернии и адрес-календарь духовенства той же епархии. — Полтава, 1895 — С.140; Татишев В.Н. Избранные произведения. — Л., 1979 — С.213).

96

З утворенням Кременчуцького водосховища Чигирин-Дуброва перестає існувати як історико-географічна територія, а частина населення була переселена до Новоселівки (Полтавська область//Історія міст і сіл Української РСР. — К., 1967 — С. 235). У XVIII ст. Чигирин-Дуброва була сотенним містечком Лубенського полку, розташовувалось у гирлі Сули. Виникло, вірогідно, на початку XVII ст. як «виселок» Чигирин (Лазаревский А.М. Исторические очерки Полтавской Лубенщины XVII и XVIII вв.//ЦИОНЛ. — К., 1896 — Кн.ХІ — Отд.ІІ — С.144; Гийом Левассер де Боплан. Опис України. Додатки. — К., 1990 — С.151).

97

Тепер Жовнине — село Чернобаївського району Черкаської області; 1959 р., у зв'язку з будівництвом Кременчуцького водосховища, перенесене вище за 6 км від колишнього місцерозташування. У XVIII в. — сотенне містечко Лубенського полку, колишня назва — Клим'ятин (Мариновский Ю.Ю. З історії села Жовнине в XVI-XVIII вв.//Український історичний журнал. — К., 1987 — №7 — С. 114).

98

Тепер Вереміївка — село Чернобаївського району, розташоване було на річці Свинотопі, одному з лівих притоків Дніпра, поблизу гирла р. Сули. Свою назву село одержало від князя Ієремії Вишневецького на початку XVII в., тоді, вірогідно, і засноване; Вереміївка була одним з центральних поселень так званої Клим'ятинської землі, в XVII ст. сотенне містечко Лубенського полку (Лазаревский Ал. Из истории сел и селян левобережной Малороссии//Киевская старина. — К. 1891 — Т.XXXV — №11 — С.218; Черкаська область//Історія міст і сіл Української РСР. — К., 1972 — С.723).

99

Очевидно, судовий позов Київського Миколаївського монастиря до згаданих полковників, пов'язаний з Генеральним слідством про маєтності 1729-1730 рр., проведеним на Лівобережній Україні з метою узаконення передачі в спадщину рангових маєтків і земель, які були в тимчасовому володінні полкової старшини. Ця судова справа вирішена на користь Микільського монастиря постановою Сената 1749 року з передачею обителі так званої Клим'ятинської землі, а відповідним за виконання такого рішення було призначено суддю Миргородського полку Федора Остроградського (Лазаревский А.М. Исторические очерки Полтавской Лубенщины..., вк. пр. — С. 143; Лучицкий И. Сборник материалов для истории общины и общественных земель в Левобережной Украине XVIII в. (Полтавская губерния). — К., 1884 — С.238; Петров Н. Описание рукописей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. — К., 1875 — Вип.1 — С.166).

100

Київський дворянин Михайло Паша мав помітний авторитет, так як його прізвище неодноразово зустрічається в документах початку XVI ст. при вирішенні суперечностей земельних між власниками (Архив ЮЗР. — К., 1883 — Ч.1 — Т. VI — С.16; там же, — К., 1907 — Ч.ІІІ — Т. IV — С.160, 165); також він виконував дипломатичні доручення польського короля Сигізмунда і до кримського хана Менглі-Гірея в 1511 р. (Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси. — К., 1890 — Вип.1 — С.5). Крім селища Клим-

'ятина мав М.Павша у своєму володінні села Джуржевичи, Довгин, Зубковичи, Клешевиці і Коцевичи в Київському повіті, наданих «за його службу»; 1523 р. пан Павша — намісник чорнобильський (Архив ЮЗР. — Ч.VIII — Т.IV — С.289). Рід Михайла Павши занесено до давнього «помянника» Києво-Печерської лаври кінця XV-XVI вв. (ЧИОНЛ. — К., 1892 — Кн.6 — Отд. III. Приложение. — С.60).

101

Можна припустити, що ще з кінця XV-поч.XVI ст. Клим'ятин належав київському боярину Є.Косткину, через деякий час селищем володів кн. Юрій Смага, а в подальшому — київський воевода «привернув» цю маєтність до Черкаського замка. 5 листопада 1510 р. королівським указом селище Клим'ятин подаровано М.Павші «для его к нам верное службы», а 21 березня 1511 р. Сигізмунд I (1506-1548) дав підтверджувальну грамоту на цю власність. 25 серпня 1512 р. Михайло Павша, разом з дружиною, «записал свою верную выслугу» Київському Микільському монастиреві «вечно и непорушно» (Маринівський Ю.Ю. З історії села Жовнине..., вк.пр. — С. 114-115).

102

Дарчий запис М.Павши Микільському монастирю неодноразово — у 1514, 1515, 1516, 1519 і 1533 рр. — підтверджувався королівськими указами, але розмитість кордонів Клим'ятинських володінь багато разів приводило до серйозних сутичок та судових справ з мешканцями Черкаського і Канівського замків, старостами Черкаськими і Канівськими, з іншими власниками (Маринівський Ю.Ю. З історії села Жовнине..., вк. пр. — С. 115-117).

103

В даному випадку мова йде про князя Михайла Михайловича Вишневецького (1616 р.).

104

Коли наведений факт — історична реальність, а в автора він не викликає ніяких сумнівів, то висунуті раніш гіпотези та припущення про тотожність давньоруського міста Желді («Жельди») і села Жовнине на підставі звукової подібності — неаргументовані: між цими двома топонімами перебуває назва Клим'ятин; існують й інші аргументи, які заперечують співвідношення «Жельди»—Жовнине.

105

Більш детально про судові справи і неодноразові рішення Люблінського трибуналу щодо конфлікту Микільського монастиря з князями Вишневецькими (див.: Маринівський Ю.Ю. З історії села Жовнине... вк. пр. — С.117-118; Николайчик Ф. Материали по истории землевладения князей Вишневецких в Левобережной Украине //ЧИОНЛ. — К., 1900 — Кн. XIV — Вип. III — Отд. III — С.155-156, 163-165).

106

В першій половині XVII ст. Микільський монастир конфліктував за Клим'ятинське володіння з родиною князів Вишневецьких. Після смерті кн. Михайла Михайловича, старости овруцького, опіку над його дітьми — Ієремією та Анною — прийняли спочатку Раїна Могілянка і кн. Юрій Михайлович, потім ці обов'язки виконував кн. Костянтин Костянтинович, доки на Україну не приїхав кн. Ієремія, який і отримав родову спадщину, а з нею і судову справу з Микільським монастирем за Клим'ятин (Лазаревский Ал. Лубенщина и князья Вишневецкие//Киевская старина. — К., 1896 — №1 — С.122, там ж, — №2 — С.209; Николайчик Ф.Д. Начало и рост полтавских владений князей Вишневецких по данным Литовской метрики//Труды XI Археологического съезда в Киеве 1899 г. — М., 1902 — Т.2 — Ч.II — С.101-102).

107

В «осадчому» листі 1636 р. кн. Ієремія Вишневецький, зокрема, обумовив, «что мешане чигириндубровские, по силе листу моего, 20 лет на свободе виседают. А выседевши свободу, мешане имеют и должны будут давать чинш на всякий год, так богатший, яко и убогший» (Лазаревский А.М. Исторические очерки Полтавской Лубенщины..., вк. пр. — С.144).

108

Автор «екстракту», на мою думку, мав на увазі час вигнання польських управителів з Вишневецьчини: 1649 році Богдан Хмельницький заборонив кн. Ієремію посилати «урядників» до своїх лівобережних маєтків; але, недивлячись на гетьманську заборону, урядники, які такі були послані в «черкаські» міста і села, були побиті до смерті і пограбовані. Ймовірно, що такі дії були і на нижньому Посуллі (Акты ЮЗР — СПб., 1875 — Т.8 — С.316, 361).

1 листопада 1651 року Б.Хмельницький в своєму універсалі закріпив містечко Чигирин-Дуброву і належні до нього села — «ведлуг привилеов давных» — за Київським Микільським монастирем, із заборонаю місцевій старшині і обивателям втручатися в справи і володіння цієї обителі (Каманин И.М. Из истории подложных документов//ЧИОНЛ. — К., 1907 — Кн. 20 — Вип.1 — Отд.V — С.8-9). А пізніше, 30 листопада 1651 р., гетьман надав такий самий універсал і на м.Вереміївку (Акты ЗР — СПб., 1853 — Т.5 — С.87; Курдюмов М.Г. Описание актов, хранящихся в архиве императорской Археологической комиссии//Летопись занятий имп. Археологической комиссии за 1904 год. — СПб., 1907 — Вип.XVII — С.35). Треба додати, що Б.Хмельницький 30 травня 1652 р. підтверджує Микільському монастиреві право на стягнення десятин і покотельщини з козаків, які проживали на монастирських землях (Каталог колекції документів Київської археографічної комісії. 1369 — 1899. — К., 1971 — С.54-55).

110

22 червня 1658 р. гетьман І.Виговський підтвердив універсали Б.Хмельницького Микільському монастиреві на містечка Вереміївку і Чигирин-Дуброву з всім приналежним і з нагадуванням місцевим жителям про виконання ними монастирських повинностей. Треба додати, що на терені Чигирин-Дуброви розташовувались і рибні угіддя Лубенського Мгарського монастиря, затверджених гетьманами Б.Хмельницьким і І.Виговським в універсалах від 19 березня і 16 квітня 1658 р. (Курдюмов М.Г. Описание актов..., вк. пр. — С.38. Док. №№22, 25, 26, 28; Акты ЗР — Т.5 — С. 102-103. Док. №53).

111

Тепер Градизьк (до 1789 р. — Городище) селище міського типу Кременчуцького району Полтавської області.

112

Тепер Максимівка — село Кременчуцького району. 1515 р. поміщик Д.Івашенко склав відказний запис на користь Микільського монастиря на право щорічно збирати грошові податки за максимівських людей. Далі — сотенне містечко Миргородського полку. Містечка Максимівка і Городище, закріплені за Микільським монастирем універсалом Б.Хмельницького 26 квітня 1650 р., і це право підтверджене гетьманом І. Виговським 22 червня 1658 р. (Полтавська область..., вк. пр. — С.508-509; Курдюмов М.Г. Описание актов..., вк. пр. — С.38, 39).

113

«Перевоз, называющийся Максимовский» затверджено за Микільським монастирем грамотою І. Виговського 5 квітня 1658 р. (Акты ЗР. — Т.5 — С.103).

114

Ці містечка неодноразово зазнавали нападів від турків і татар, ляхів, російсько-українських військ та інш. Такі факти відмічалися у 1661, 1662 і 1665-1666 рр., коли татари «по селам и деревням многих людей в полон побрали» (Лазаревский А.М. Исторические очерки Полтавской Лубенщины... — С.146; Петровский М.Нариси історії України XVII-початку XVIII століть. — Харків, 1930 — С.389-390. Додатки; Акты ЮЗР — СПб., 1869 — Т.6 — С.125/. Вірогідно, що на підставі цих подій — розору та спустошення — гетьман І. Брюховецький універсалом від 8 жовтня 1667 р. дозволив ігумену Микільського монастиря Олексію Туру знов осаджувати слободи на монастирських «городищах та селищах» (Акты ЮЗР. — Т.6 — С.231-232).

115

Такий документ з детальним переліком урочищ, озер, річок та селищ на грунтах «клим'ятинских або жовнинских» був даний І. Брюховецьким Микільському монастирю 11 червня 1665 р.(ЦДІАУК, ф.131, оп.30, спр. 238, арк. 4-5 зв. Копія).

116

Мова йде про універсал Д.Ігнатовича (Многогрішного) від 28 березня 1671 року (Курдюмов М.Г. Описание актов... — С.45.; Архів в СПб ФІРІ РАН, кол. 68, оп.2, №70, арк.1. Оригінал). Подібний документ згадується О.Лазаревським, але датується ним 1670 р., можливо було два універсали цього гетьмана (Лазаревский А.М. Исторические очерки Полтавской Лубенщины... — С.142-143).

117

Можна припустити, що мова йде про підтвердження І.Самойловичем 12 березня 1684 року переданих Микільському монастиреві Петром Дорошенком млинових земель по річці Сулі, які він купив за 85 грошів литовських у чигириндубровського

мірошника Андрія Ілляшенка у 1656 році (Каталог колекції документів Київської археографічної комісії... — С.68). Але вірогідно, що існував і підтверджувальний універсал І.Самойловича на всі володіння Микільського монастиря на Лівобережжі.

118

На мою думку, мова може йти про такі документи: 1. Підтвердження права Микільського монастиря на Клим'ятин польського короля Владислава IV від 10 травня 1640 року (ЦДІАУК, ф.131, оп.30, спр.112, арк.6). 2.Підтвердження прав на всі володіння обителі 1641 року (там же, спр.238, арк.2 — 3). 3.Підтверджувальний універсал гетьмана П.Дорошенка на Клим'ятинські землі Микільському монастирю від 9 квітня 1668 року (Курдюмов М.Г. Описание актов... — С.42; Архів в СПбФ ІРІ РАН, кол.68, оп.2, №54. Оригінал). 4. Підтверджувальна грамота польського короля Яна III від 31 березня 1681 року (ЦДІАУК, ф.131, оп.30, спр. 516, арк.1 — 2).

119

Цей документ на всі монастирські маєтності датовано 11 серпня 1654 року; одержав його ігумен монастиря Інокентій Гізель, який на той час перебував у Москві (ЦДІАУК, Ф.131, оп.30, спр.69, арк.15 — 15 зв. Копія).

120

20 березня 1681 року російський цар Федір Олексійович підтвердив жалувану грамоту царя Олексія Михайловича 1654 р. на володіння і монастирські прибутки, документ одержав ігумен монастиря Варлаам Ясинський (ЦДІАУК, ф.131, оп.30, спр.112, арк. 11 — 11 зв. Копія).

121

Ця грамота датується 19 вересня 1688 року, одержав її ігумен монастиря Антоній Радивілівський (ЦДІАУК, ф.131, оп.30, спр.516, арк. 3-5 зв. Копія; Архів в СПбФ ІРІ РАН, кол.68, оп.1, №73. Оригінал).

122

Документ датовано 11 січня 1694 року, отримав його ігумен монастиря Йоасаф Кроковський (ЦДІАУК, ф.131, оп.30, спр. 238, арк. 6-10. Копія; Архів в СПбФ ІРІ РАН, кол.68, оп.1, №89. Оригінал).

123

«Причинний лист» 1693 року Івана Мазепи доведено до царів Іоанна і Петра Олексійовичів (для підтвердження ними володінь і прибутків Микільського монастиря) (ЦДІАУК, ф.131, оп.30, спр.238, арк.8-8 зв. Копія).

124

Крім згаданих вище (прим.№114), напади на Клим'ятинські поселення продовжувались, наприклад, напад татар на Чигирин-Дуброву 1676 року (Акты ЮЗР. — СПб, 1882 — Т.12 — С.574) а в 1679 році Юрій Хмельницький разом з татарами оволодів Вереміївкою, Городищем, Жовниним і Чигирин-Дубровою, а їх населення, під загрозою смерті, в кількості 3 тисяч чоловік, було переведено на правий берег Дніпра під Жаботин, де будувалися нові поселення. До речі, гадацький полковник Семен Самойлович з російським полковником Касаговим в тому ж році зруйнували ці поселення, а нещасних людей знов перегнали на Лівобережжя. Насильницьке переселення людей — типове явище на той час на Подніпров'ї, в народі такі дії дістали назви «згону» (Костомаров Н.И.Руина... — С.314, 318).

125

За Прутським миром 1711 року і наступними угодами між Росією і Туреччиною Правобережна Україна, крім обумовлених територій, залишалася в складі Польщі. В зв'язку з цим Петро I 23 вересня 1711 р. видав указ, за яким козацька старшина зо всіма, хто бажає бути у підданстві російському, разом з майном мали переходити на Лівобережжя. За рахунок цього стали залюднюватися і Клим'ятинські землі, наприклад, після 1711 року до Вереміївки переселилися уманські жителі і сім'я наказного сотника і уманського отамана Василя Лукомського (Автобиографическая «сказка» малороссийского летописателя Стефана Лукомского. Сообщил О.Левичкий// - Киевская старина — 1890 — Т.XXX — №IX — С.482). Треба додати, що існувало багато причин, за якими нижнє Посулля поповнювалося людьми, напр., за гетьманським універсалом Д.Апостола від 13 грудня 1727 року заохочувалось і пропагувалось переселення запорожців в полки Лубенський, Миргородський, Переяславський і Полтавський (Судиенко М. Материалы для отечественной истории. — К., 1853 — Т.1 — Отд.2 — С.21-22).

126

Очевидно, мова йде про Андрія Марковича (бл.1674 — 23.1.1747), лубенського

полковника (1714 — 1727), а потім генерального підскарб'я (1729—1740). Крім того, можна згадати і про Марковича Якова Андрійовича (1696 — 1770), якій обіймав посаду наказного лубенського полковника (1721, 1723—1725).

127

Апостол Данило Павлович (14.XII.1654— 29.I.1734), миргородський полковник (1683—1727), гетьман Лівобережної України (1727-1734).

128

Апостол Павло Данилович (р.н.невід. — 1736), лубенський полковник (1727—1736), син гетьмана Д.Апостола.

129

Апостол Петро Данилович (р.н.невід. — 1758), лубенський полковник (1728—1757), бригадир, син гетьмана Д.Апостола.

130

Галаган Гнат Іванович (р.н. невід. —1748), полковник охочекомонний, Чигиринський (1709-1713) і Прилуцький (1714 —1739). При призначенні Г.Галагана чигиринським полковником в березні 1709 року гетьман І.Скоропадський посилався у своєму універсалі на чигиринського сотника Григорія, який «прекладає, что под теперешнее замешанне порадки не тилко во всей тамошной Чигиринской околичности, лечь и в самом Чигирине, не так як бы належало имеют свое управление чрез неединомыслие и несогласие тамошних жителей, и просил нас, жебысмо вручили якому доброму, поуфалему и в войсковых делех искусному товаришеве уряд полковництва чигиринского. Углядевши справность и способность до уряду Чигиринского пана Игната Галагана, полковника охочекомонного, вручили ему тот уряд, злецивши, абы он всякие в самом городе Чигирине и во всем тамошнем полку належите и исправне устроєвал порадки». В серпні 1709 року, в нагороду за вигнання шведів, кн. Д.М.Голіцин, за царським указом, виддав Г.Галагану на правому березі Дніпра чотири селища: Боровицю, Вороновку, Худяки і Шабельники, а в 1710 році І.Скоропадський додав ще й с.Липове в Чигирин-Дубровській сотні (Лазаревский А.М. Очерки Малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII веках: Галаганы//Русский архив. — М., 1875 — №1 — С.318—319).

131

У зв'язку з переходом Правобережжя до Польщі, на підставі Прутського миру 1711 р., Гнат Галаган втратив свої правобережні маєтності і фактично чигиринське полковництво (див. прим. №130). Але гетьман І. Скоропадський компенсував такі збитки тим, що додав до села Липового і багату Вереміївку, яку царським указом закріплено за Г.Галаганом як рангове пожалування; після смерті полковника Носа прилуцьке полковництво було закріплено за Г.Галаганом. За ревізією 1723 р. посполитих у Вереміївці нараховувалось більше ніж 400 дворів, а в 1727 році Г.Галаган мав в цьому містечку і в селищах Погорілому і Міклашівці 284 дворища. За Сенатським указом 1749 року м. Вереміївка залишалось за Київським Микільським монастирем, а Григорій Галаган, син Гната Галагана, полковник Прилуцький (1740-1763), замість неї випросив у К.Разумовського теж багате містечко — Ічню. За рішенням 1749 р. ченці отримали в Вереміївці 88 дворів з 112 хатами і 41 пусту оселю; майже за 30 років кількість посполитих тут зменшилась у четверо (Лазаревский А.М.Очерки Малороссийских фамилий...вк.пр. — С.319, 323-325; він же, Из истории селъ и селян левобережной Малороссии... вкпр. — С.218, 219, 223). Але і після затвердження монастирської власності 1749 р. монастирські селяни Вереміївки, Жовнина і Чигирин-Дуброви з під влади обителі ідуть в підсусідки до місцевих козаків разом з будівлями і грунтами (Селянський рух на Україні. Серидина XVIII — перша чверть XIX ст. — К., 1978 — С.54-55, 407, 416).

132

Вірогідно, що мова йде про одне з положень Литовського статуту, включених до малоросійських прав: «Кто испросит у государя такое имение, которое прежде уже подарено другому, и сей по жалованной грамоте владеет оным, то первая грамота остается в своей силе, а последняя должна быть уничтожена» (Собрание малоросійских прав 1807 г. — К., 1993 — С.249: кн. IV, 316).

133

Пивський монастир був приписним Київського Миколаївського монастиря на Лівобережжі; розташований на березі озера Гирман, на горі Пивисі, серед густого лісу, між містечками Городище і Максимівкою. При зростанні Клим'ятинських володінь, до них ввійшли і грунти, перевози і «входи» пивські. Можна припустити,

що пивські землі належали Микільському монастиреві вже у першій половині XVI ст., і на ці володіння були одержані грамоти черкаських і канівських старост — Остафія Дашковича і Онікія Горностая, а також підтверджувальні універсали від запорізьких гетьманів Самуїла Кішки (1600-1602) і Гаврила Крутневича (1603). Приписний Пивогірський монастир виник, очевидно, 1630 році, коли було «выкопанье пещеры и збедование церкви на горах Пивных». Неодноразово Микільський і Пивогірський монастирі одержували підтверджувальний документ на свої ґрунти і допомогу на відбудову приписної обителі після татарських нападів від гетьманів І.Виговського (1658), І.Брюховецького (1667), П.Дорошенка (1673), І.Мазепи (1683 і 1693 рр.), І.Скоропадського (1709), аналогічні документи одержані від російських царів. Пивські ґрунти зазнавали нападів від старости Даниловича, кн. Ієрамії Вишневецького, інших осіб (ЦДІАУК, ф.131, оп.33, спр.1а, арк.1 — 1 зв.; Архив ЮЗР. — К., 1890 — Ч. VII — Т.2 — С.11; Воссоединение Украины с Россией. — М., 1954 — Т.1 — С.88-89; Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. — К., 1898 — Ч.IV — С.125-126; Архив ЮЗР. — К. 1883 — Ч.1 — Т.VI — С.621-622; Акты ЮЗР. — Т.6 — С.231-232; Каталог колекції документів Київської археографічної комісії..., вк. пр. — С.61, 64, 70; Курдюмов М.Г. Описание актов..., вк. пр. — С.20, 38, 49, 68; Матченко И. Пивогорский монастырь и нынешняя кладбищенская церковь в г. Градижске Полтавской губернии // Полтавские епархиальные ведомости. — 1877 - №1. Часть неофициальная. — С.3-21; Петров Н. Описание рукописей... — К., 1879 — Вип.III — С.612, 613).

134

Неодноразово на містечка Городище і Максимівку Микільський монастир одержував відповідні документи від гетьманів, царів і польських королів. Майже усі вище згадані універсали, грамоти і акти на Клим'ятинську землю включали і володіння Городищем і Максимівкою

135

Документ поки не виявлено.

136

Екстракт можна датувати 1734 - 1736 роками, тобто між смертю гетьмана Данила Апостола в 1734 р., якого тут названо «небіжчик», і смертю вбитого у Криму в 1736 р. миргородського полковника Павла Апостола, який за текстом документу ще «теперішній».

137

Ломовате (Ломувате), колишнє село Черкаського району; за рішенням Черкаського облвиконкому від 26.V.1964 р. виключено з облікових даних у зв'язку з переселенням і інш. причинами, територія зараз підпорядкована Сагунівській сільській раді Черкаського району. (Черкаська область: адміністративно-територіальний поділ. — Дніпропетровськ, 1981 — С.112).

138

Никифор Гуковський, ігумен Медведівського Миколаївського монастиря (1739 - 1749). В березні 1739 року ієромонах Никифор, будучи тоді на послушанні пономарському у Києво-Софійському монастирі, звернувся до митрополита Київського і Галицького Рафаїла Заборовського з проханням відпустити його до Медведівського монастиря, де він колись прийняв постриг, тому що туди «унє-яте хотят вселиться, а начальника не имеется, чтобы за них обстоивал»; треба сказати, що 1736 році монастирю була погроза татарського нападу, і тому братія разом з майном і церковним начинням переселилася тимчасово до Золотоніської Красногірської обителі, залишивши Медведівський монастир пустим. Очевидно, звернення ієромонаха Никифора було задоволене і його митрополитовим указом у вересні 1739 року посвячено на ігумена Медведівського монастиря; від цієї посади Никифор Гуковський відмовився у 1749 році і залишився в монастирі, його прізвище зустрічається серед братії ще у 1773 році (ІР ЦНБ АН України, 448/604 с., арк. 3-4, 410; П.Лебединцев. Медведовский Николаевский монастырь // Киевские епархиальные ведомости — К., 1870 — №2. Часть неофициальная. — С.43; Памятники православия и русской народности в Западной России в XVII - XVIII вв. — К., 1905 — Т.I. Акты по истории заграничных монастырей в Киевской епархии XVII - XVIII вв. — Ч.1. — С.337).

139

Медведівський Миколаївський чоловічий монастир знаходився колись за кілька верст від містечка Медведівки на низинному острові р. Тясмину. Приблизний час

заснування кінець XVI - початок XVII ст., (детальніше див.: Юрій Маринівський. Куполи над Тясмином// Людина і світ. — К., 1993 — №2 — С.8-12).

140

Про намісника Макарія відомостей не виявлено.

141

Село Новоселиця Чигиринського району.

142

Вірогідно, колись один із притоків р. Тясмину, в сучасній гідроніміці такої назви не зафіксовано; в деяких документах замість назви Поток застосовується річка Новоселка (див. прим.№143).

143

Можна вважати, що після купівлі цього ґрунта у Сидора Лазоренка, Василь Старостенко в документі від 13 листопада 1740 року отримав дозвіл від старостинського управителя Григорія Дзюса на побудування тут на р. Новоселці (Потоку?) млина (ЦДІАУК, ф. 826, оп.1, спр. 20, арк.12-12 зв. Копія сер.XIX ст.; ДАЧО, ф. 420, оп.1, спр. 186, арк. 474-476). За документом 1834 р. на цьому ґрунті монастирському був хутір і «мельница водяная на р. Новоселке в 5-ти верстах от монастыря при деревне Полудневке о трех колах — двух мучных, а третом — ступном, с фалешамы, при ней изб две, а в саду — одна, и земли удобной и неудобной с фруктовым садом 9-ть десятин 865-ть сажен, при которой мельницы небольшой лужок ольхового дерева имеется» (ДАЧО, ф. 420, оп.1, спр. 186, арк. 472-472 зв).

144

Аналогічні документи (див.: ЦДІАУК, ф. 826, оп.1, спр.1а, арк.33. Копія 1763 р.; там же, спр. 20, арк.11-11 зв. Копія сер. XIX ст.).

145

Гервасій Лінцевський (1684? 1690? — 22. XII.1769), світське ім'я Григорій, українець за походженням; навчався в Київській академії, яку закінчив 1727р. Після прийняття чернецтва деякий час був професором цієї ж академії, а потім 8 років займав посаду намісника Києво-Михайлівського монастиря; 1743 р. отримав призначення і сан архімандрита Пекінського Сретинського монастиря з одночасним затвердженням керівником російської духовної місії у Китаї, де був до 1755 року. У 1757 році, після повернення, призначений єпископом Переяславським і Бориспольським, посаду займав до самої смерті, яка сталася 22 грудня 1769 році у Києві. 13 лютого 1770 р. урочисто похований в Переяславському Вознесенському монастирі (Вл. П.Гервасий Линцевский//Киевская старина. — 1904 — №12 — С.408-443). З ім'ям єпископа Гервасія пов'язані події кінця 50-х - 60-х рр. XVIII ст. на Правобережжі, зокрема, боротьба з унією. Не конкретизовано його ставлення до подій 1768 року, досконально не вивчено його стосунки з мотронинським ігуменом Мелхіседеком Значко-Яворським. Ці питання (як проблема в цілому) актуальні сьогодні і потребують пильної уваги серйозних дослідників.

146

Є відомості 1770 і 1772 рр. про збір ченцями Мотронинської обителі милостині в Запорізькій Січі (ЦДІАУК, ф. 229, оп.1, спр. 166, арк. 83- 83 зв., 101). Практика збирання милостині на Запоріжжі монастирями і церквами було явищем розповсюдженим (Архів Коша Запорізької Січі. Опис справ. - К., 1931 — С. 63, 66).

147

Мелхіседек Значко-Яворський (1816? 1824? - 2. VI.1809), світське ім'я Матвій (Михайло?), українець за походженням, з козацької родини — його батько Карп Ілліч Значко-Яворський займав посаду лубенського полкового осавула. Вчився Мелхіседек у Київській академії; 1745 року прийняв постриг в Мотронинському Троїцькому монастирі, в якому пройшов усі шаблі монастирської ієрархії. У 1753 р. єпископом Переяславським і Бориспольським Іоаном призначений настоятелем цієї обителі, на такій посаді перебував до 1768 року. З 1761 по 1771 рр. — управитель всіх правобережних церков і монастирів Переяславської єпархії. Був ігуменом монастирів: Переяславського Михайлівського (1768 - 1771), Києво-Видубецького (1776-1781), Лубенського Мгарського (з 13.VI. по 19.VII.1781) і Петропавлівського Глухівського (19.VII.1781 - 1809), кафедральний намісник Києво-Софійського монастиря (з грудня 1771 - 23.III.1783). Помер 2 червня, а похований 9 червня 1809 року в Глухівській обителі в сані архімандрита. Отець Мелхіседек, за документами і споминами, був людиною обізнаною, чесною, мужньою і цілеспрямованою; ідейний борець за православ'я, але не фанатик, виступав проти будь-якого насильства і

фізичної (протизаконої) протидії існуючій державній і місцевій владі. Мелхіседек Значко-Яворський ніколи не очолював гайдамацького руху, негативно ставився до нього, був проти втручання ченців і священників в революційні події 1768 року (Архив ЮЗР. — К., 1864 — Ч.1., — Т. III — С.864; Мариновський Ю. Мотронинський монастир. — С.18-38).

148

Любомирський Михал (1752-1825), генерал військ коронних. Син воєводи київського Станіслава Любомирського і Людвіки Гонорати з Посевів, брат Йозефа і Франціска Ксаверія (див. прим. 165) Любомирських; добрий господар у своїх маєтках, масон. З 1782 року одружений з Магдаленою Рачинською, мав п'ятьох дітей: дочку Терезію і синів — Едварда, Марселія, Казимира і Йозефа. (Polski słownik biograficzny // Polska Akademia nauk. — Wrocław; W-wa; Krakow: Gdansk. — 1973 — Т.XVIII/I — Zeszyt 76 — S.38-40).

149

Смілянська волость належала родині князів Любомирських з 1712 року: спочатку — воєводі сандомирському кн. Ю.Любомирському, по ньому київському воєводі кн. Станіславу Любомирському, потім його синам — кн. Михалу і кн. Ксаверію (див. прим. №148 і №165), а після розподілу всієї спадщини Смілянське володіння перейшло до кн. Фр.Кс.Любомирського. На цей час (1777 р.) до складу саме Смілянського ключа (а не Смілянщини, див. нижче) входили такі населені пункти: «м.Сміла або Тясмин(е), села — Княже або Гречівка, Тенетинка, Залевки, Удодівка, Сунки, Бузуківець, Голов'ятин, Гуляйгород, Солонівка, Чубівка, Плескачівка, Жаботин, Пруси, Райгородок, Ярове, Копіївка, Лозанівка, Смілянка, Ковалиха, Попівка, Санжариха, Ротмистрівка, Костянтинів». Треба відмітити, що назва «Смілянщина» як володіння і як адміністративно-територіальна одиниця не співпадали за розмірами в різні історичні періоди. Князі Любомирські, отримавши смілянські ґрунти на поч. XVIII ст., набагато збільшили і збагатили своє володіння до його продажу кн. Потьомкіну у 1787 році за рахунок земель інших кн. Любомирських, Попелів, Пілавського, а також приєднання до Смілянщини ключа Межирицького як спадщини кн. Ржевуських, але при цьому збереглася традиційна назва по «столиці» кн. Любомирських — м.Смілі — «Смілянщина». Однією з складових смілянського володіння, як бачимо, була і Жаботинська волость, яку кн. Любомирський купив у 1730-му році у Каменського, але із-за цього володіння між князями Любомирськими і Яблоновськими виникали конфлікти: незабаром Жаботин ми бачимо у складі староства Чигиринського, а 1763 році «Жаботинська волость» переходить з-під юрисдикції чигиринського старости кн. Яна Каєтана Яблоновського до воєводи брацлавського кн. Станіслава Любомирського (ДАЧО, ф. 90, оп.1, спр.1, арк. 2 — 2 зв., там же, ф. 661, оп.1, спр.114, арк. 6 зв.; ІР ЦНБ., ф. II, №3581, арк.22 зв; Антонович В. Несколько данных о землевладении в южной Украине в XV столетии //Киевская старина. — 1896 — Т.55 — №10 — Отд.1 — С.1-9; Похилевич Л. Сказания... — С.643).

150

Ієромонах Софроній, українець, за походженням з мішанської родини. 8 вересня 1755 року прийняв постриг у Галяцькому Красногірському монастирі, в подальшому в різних обителях виконував всілякі послухання: був «палатним», еклесіархом, регентом вокальної музики, наглядачем; у вересні 1760 року взятий у кафедральний Києво-Софійський монастир «до служіння дияконського». 1 березня 1776 року, будучи «будівничим» Сокольського Преображенського монастиря, ієромонах Софроній отримав виклик до єпархії для призначення ігуменом Жаботинського монастиря, що і сталося в травні-червні того ж року (до речі, на його місце в Сокольський монастир призначено жаботинського настоятеля Іринарха Рудановського); на цей час Софронію було 39 років. 16 липня 1784 року ієромонаха Софронія викликано в Київ до єпархіального керівництва для надання, вірогідно, нової посади, за резолюцією київського митрополита «до определения настоящего в сей монастырь игумена, поручен сей монастырь в управление наместнику иєромонаху Герману» (ДАЧО, ф.149. оп.1, спр.8, арк.110 зв. — 111, спр.14, арк.10 зв., 23 зв., спр.144, арк.4, 5 зв.).

151

Жаботинський Онуфріївський монастир розташований в урочищі Вітряна гора, де впадала річка Жаботинка (Жаб'янка) у Тясмин біля с.Чубівки (тепер Черкаського району). Вірогідно, виникнення обителі припадає на початок XVIII ст., але в монастирсь-

кому архіві є й посилання і на більш раніший час — XVI-XVII вв., що, на жаль, не має документального підтвердження; проте, треба згадати про наявність в бібліотеці Жаботинського монастиря книг київського друку 1637, 1653, 1674 і інш. років і також є відомості про якість старі рукописні книги (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.144, арк.12 — 12 зв., 18 зв., спр.145, арк.46-48, спр.147, арк.114-115 зв., спр.148, арк.2).

152

Річка Жаботинка (Жаб'янка), права притока р. Тясмину, довжина 18 км (Каталог річок України. — С.111. №1888).

153

Див. док. №18.

154

Тепер м. Кам'янка, центр району Черкаської області.

155

17 липня 1762 року Жаботинський монастир купив за 28 російських срібних рублів «на вічні часи» у кам'яньського жителя Семена Чередниченка землю в урочищі Яр Лаврусиха (Лаврусиха), що біля Кам'янки і с.Ребедайлівки. За пізнішим описом до цих угідь входило, цитую: «Байрак с пасекою, садом и полем пахатным, сенокосными луками, дубровами и ограничением над долиною, называемою Лаврусиха; в которой долине став ниже байрака, взявши от низу става с правой стороны шляхом на гору роскопаной могилы, належашей до Жаботина, дубровою до дубенковой пасеки, а от дубенковой пасеки степом до Шпиля, который идет в роздиор. и криницы, находящейся в долине Лаврусихе, и до шляху шляхом по Лаврусиху до става и до гребли, а на низ до при став и окоп». 12 вересня 1762 року ця купча затверджена комісаром Леоном Самборжицьким (Самборецьким), а потім 2 липня 1791 року внесена до книг городських пінських. Хутором Лаврусиха монастир спокійно володів до 1798 року, а потім поміщика кам'яньського ключа Катерина Давидова привласнила частину цих монастирських ґрунтів, беручи до сумніву достовірність самої купчої (до речі, купча самого С.Чередниченка загублена під час «частих руїн та гайдамацьких нападів»). З 1799 року виникла судова справа між Жаботинським монастирем і К.Давидовою за частину цих земель, яка точилася більше шестидесяти років. За планом 1806 року площа монастирських угідь у Лаврусисі нараховувала 63 дес. 1696 кв.саж., що не влаштувало обитель. Сенатським указом від 10 жовтня 1830 року (№1650) справу вирішено на користь монастиря; у 1833 році в хуторі Лаврусиха вимежовано вже 91 дес. 1600 кв.саж.землі. Але й ще один указ Сенату 1862 року так і не закінчив остаточно цієї судової справи: відомо, що ще у 1871 році поміщик М.В.Давидов продовжував суперечку з Жаботинським монастирем за 28 десятин землі. Проте, недивлячись на такий довготривалий конфлікт з Давидовими, Жаботинський монастир майже весь час розпоряджався Лаврусихою і багаторазово віддавав хутір до оренди селянам сіл Косарів, Пруси, Ребедайлівки, поміщицьким родинам Вислоухових, Улашиних, поміщикам В.Новицькому, Р.Й.Вейерту, а також відома передача до оренди цих ґрунтів Виноградорському Успенському монастирю з дозволу консисторії. Цікавий факт: в оренду здавався і монастирський сад в Лаврусисі для розведення нових і утримання старих фруктових дерев (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.239, арк.6-6 зв.; там же, ф.149, оп.1, спр.24, арк.89-90, спр.43, арк.1-2 зв., 19-23, 52, 53, 73 зв. і далі, спр.46, арк.10, спр.67, арк.45, 46 зв., 92, спр.83, арк.6, спр.89, арк.52, спр.99, арк.66 зв., спр.101, арк.46, 49 зв., 54 зв., 69 зв., 77-78 зв., 84, 91-91 зв., спр.115, арк.4 зв., 56 зв., спр.116, арк.33 зв., 103 зв., спр.117, арк.62, спр.126, арк.6-7, 28, спр.127, арк.33-33 зв., 35, 36-36 зв., спр.155, арк.5; про детальний хід судової справи див.: там же, ф.149, оп.1, спр.№43 і №127, там само. ф.315, оп.1, спр.№5 і №22, там же, ф.420, оп.1, спр.№57 і №217, там само, ф.832, оп.2, спр.96, арк.106-107).

156

В монастирських документах це володіння мало назву Некрасиха (Некрасна, Некрасевская, Некрасено та подібне). Ці ґрунти знаходились за 8 (в деяких документах — 6) верст від монастиря, біля села Солонівки; в документі 1861 року такий населений пункт споминається вже як «бувший»*, і тому Некрасиха вже в подальшому локалізується біля с.Гуляйгородка (тепер Смілянського району Черкаської області), серед дач генерала Голастіонова, а потім — поміщиків Красовських; площа цього володіння у всі часи по описах становила 4 дес. 1565 кв.саж., тут же розташовувались монастирський хутір з пасікою і садком, які в різні часи здавалися в оренду; можна вважати, що тут був і невеличкий сінокіс — знімалося до 30 коп

сіна (1830-ті роки); очевидно, що з пасіки монастир мав зиск — документи свідчать про продаж обителлю до кількох пудів воску, також відмічається і постійний продаж фруктів з садка, кількість яких на протязі XIX ст. зростала. Цікавий факт: у 1847 році садок — «великий і занедбаний» — був очищений, в тому числі і огорожа, а вже під 1849 роком монастирські папери відмічають контракт з білогородським мішанином Михайлом Касаткіним про доставку і подальшу посадку в Некрасиці близько 300 штук 3-х і 4-х річних дерев — яблук і «шпанських» вишень, очевидно, елітних сортів з курського розсадника («школи»). У 1893-1894 рр. є відомості про загарбання елисаветградським купцем Олександром Макеевим півдесятини землі з монастирського саду і вируб ним до 300 дерев. А в кінці XIX ст. — і на початку XX в., після вирубки околичного лісу, корисного для пасіки, монастир звертається до консисторії з проханням про неможливість із-за відстані наглядати за пасікою, і перевести останю до монастиря, де є «зручне» місце, а сам хутір Некрасиху здавати в оренду (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.8, арк.120, 127, 146 зв., спр.47, арк.2-3, спр.67, арк.47,92 зв. — 93, спр.97, арк.146 зв. — 147, 218, спр.98, арк.4 зв., 5, 14 зв., 15, спр.99, арк.6 зв., 61, 63 зв., 65, 70, 84, спр.101, арк.11 зв., 85 зв., спр.102, арк.141 зв., спр.103, арк.19 зв., 68, спр.117, арк.40 зв., спр.116, арк.45 зв., 87 зв., спр.127, арк.4, 133, спр.46, арк.45, спр.93, арк.24 зв.). Можна вважати, що запродажний запис жителя села Солонівки Андрія Ігнатенка про продаж «дідичних ґрунтів» під цим же селом лесківському священнику отцю Леонтію і лесківському жителю Федору Кривоносі «во вечнии роди» за 30 коп. з визначенням конкретних кордонів, датованого 10 квітня 1736 року, був саме таким документом, який мав безпосереднє відношення до майбутньої монастирської пасіки Некрасиха (ця купча зберігається в фонді Жаботинського монастиря, див.: ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.123, арк.6. Оригінал).

* Очевидно, слово «бувший» не означає фізичного зникнення села Солонівки, а мова йде про якийсь юридичний перерозподіл землі між місцевими власниками, всередині володінь яких і знаходилися згадані монастирські ґрунти. Відомо, що у 1870-і рр. хутором Солонківцями (Солонівкою) володів купець Микола Макеев, загальна площа цієї маєтності складала 827 десятин (ДАЧО, ф.712, оп.1, спр.69, арк.12 зв. — 13).

157

Управляючим Смілянської економії полковником Новицьким 14 квітня 1779 року зроблено всім землям біля Жаботина «обвод или обезд с показанием и самых урочищ и границ», в тому числі і володінь Жаботинського монастиря. Цей опис ґрунтів спочатку затверджено верховноуправляючим Рижкевичем, а лише потім новим власником кн. Ксаверієм Любомирським із занесенням до актів гродських киявських і пінських, відповідно — 10 вересня 1779 року і 2 липня 1791 року (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.43, арк.14 зв. Тут наведена і копія «обводу» 1779 р.).

158

Ще за чигиринського старости кн. Я.Яблоновського, монастир отримав від нього дозвіл «на винницю» на два казани при монастирському фільварку (Архів ЮЗР — К., 1864 — Ч.1 — Т.ІІІ — С.307).

159

2 вересня 1761 року Гнат Крутченко передав під заставу за 40 руб. 50 коп. свій власний ґрунт, що лежить «обапол речки Лубенчика, ігуменові Жаботинського монастиря ієромонаху Єфрему Фіковському, в документі перелічені «луки сенокосние, остров, поле робочее и неробочее, став Силин с приставем» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.124, арк.2. Оригінал). Серед частини цих ґрунтів, які були придбані Гнатом Крутченко у братів Корнія і Карпа Безбородченків у 1738 році, згадується і «перетика Деменкова» («Деменкове»), очевидно, це і є «Деменковская земля», яка, за згаданою купцою 1738 року, мала своє розташування біля річки Лубенчика, при токи Гясмину (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.123, арк. 9-9 зв. Оригінал). Після 1777 р. топонімів «Деменкова земля», «перетика Деменкова» і «Деменкове» в документах як монастирська власність не зустрічається, очевидно, згаданий обмін монастиря з кн. Любомирським було здійснено.

160

При внесенні цього документа до Житомирського повітового суду помічено фальсифікацію: слово «должна» в оригіналі замінено на «не должна», про що повідомив судовий чиновник (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.43, арк.14).

161

В монастирських паперах згадується і про якийсь аналогічний документ, датована-

ний теж 14 вересня (можливо, описка) і 14 листопада 1777 року, але з підписами вже обох братів — Ксаверія і Михайла Любомирських; можна вважати, що перед розділом смілянської спадщини між цими братами, був так званий перехідний етап передачі власності (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.8, арк.120, 127, 146 зв., спр.20, арк.62, та інш.), а вже 16 липня 1782 року право кн. Михайла Любомирського підтвердив новий власник кн. Ксаверій Любомирський.

162

Мова йде про переселенців з Росії, старообрядців-безпоповців пилипівського напрямку, так званих «пилипонів», які отримали свою назву від засновника інока Пилипа (світське Фотія); відокремлення «пилипівців» від поморських старообрядців сталося у 30-ті роки XVIII ст.

163

Тепер передмістя (район) м. Сміли (з 1938 р.). Слобода Гречківка або Новокняжа була заселена на однойменному урочищі російськими старообрядцями-пилипонами. Після шести вільних років Смілянська економія стала одержувати від гречківської громади певні податки і повинності, які різко зросли після розподілу Смілянщини у 1794 році між нащадками кн. Потьомкіна-Таврічеського і закріплення у спадок Смілянського ключа за графом Олександром Самойловим (див. прим. №174), який, порушуючи угоду 1782 року, заніс старообрядців-гречківців, на цей час «вільних хлібосіїв», до ревізійних казок 1795 року, таким чином, перетворивши їх на кріпаків. За інвентарем і ревізією 1795 р. у с.Гречківці нараховувалось 135 дворів і великоросіян 467 душ чоловічої і 362 жіночої статі (у 1811 р., відповідно — 341 душа чоловічої статі), загального щорічного податку сплачувалось 7609 злотих 15 грошей польських, яка сума, крім корчемної оренди складала: «годового чинша 4357 злотих 15 грошей, пасечного доходу 386 злотих, осипної дани за 225 корцов борошна, 112 1/2 корцев ячменя, 112 1/2 корцев овса, 1125 пуд.сена, дань от 112 волон, 112 подвод, дров 450 возов, 121 день косовиці і 360 дней робочых пеших, людми 2366 злотых». Крім того, у гречківських пилипонів вилучались раніш надані ґрунти, скорочувались орні і сінокосні землі, скасовувались різні пільги тощо. За порушені угоди, вилучені ґрунти, збільшені податки гречківські пилипони вели в подальшому з графом О.Самойловим і його спадкоємцями тривалі судові процеси, наслідком чого стало переселення переважної кількості пилипонів у різні куточки Черкаського повіту, зокрема, у місто Черкаси, де, до речі, вже у 1817 році проживало 416 старообрядців усіх напрямків, які сплачували щорічного податку загалом — 1248 карбованцев (по 3 крб. з особи). У 1828 році в черкаські мішани було записано гречківців-безпоповців 429 душ чоловічої і 424 жіночої статі. На смілянських ґрунтах також існував в урочищі Довжок невеличкий старообрядницький монастир, а у селі Гречківці діяла старообрядницька церква в ім'я Олексія — чоловіка Божого, яку пилипони бажали перенести у 1830 році до м.Черкас, що викликало негативну реакцію у київського військового губернатора, і рішенням Міністерства внутрішніх справ від 13 травня 1831 року таке перенесення заборонялось. В Черкасах утворились впливові старообрядницькі громади усіх напрямків, які відігравали значну роль у житті міста, функціонували їх церкви і монастирі, був помітний прошарок купців-старообрядців, напр., родина купців Каурових. При цьому треба зазначити в Черкасах переважну кількість старообрядців-безпоповців: у 1891 році з загальної кількості старообрядців, яких нараховувалось 1.771-а людина (840 ч.+ 931 ж.), старообрядців-безпоповців було 1517 (720 ч.+ 797 ж.). (Див.: ДАЧО, ф.1, оп.1, спр.10, арк.75-75 зв.; там же, ф.285, оп.1, спр.17, арк.813-831; там же, ф.712, оп.1, спр.8, арк.56-59; там же, ф.786, оп.1, спр.2, арк.3-9, спр.4, арк.8, зв. — 9; там же, ф.832, оп.2, спр.15, арк.253-264 зв., спр.31, арк.63-64 зв., спр.105, арк.3; там же, ф.870, оп.1, спр.29, арк.100; ЦДІА-УК, ф.203, оп.1, спр.19, арк.6-6 зв.; там же, ф.533, оп.4, спр.74. арк.2, 3, 7-7 зв.). Щодо безпосередньо села Гречківки, то після переходу старообрядців до Черкас тут у 1829 році залишилась «пустопорожня земля..., где прежде были пилипоны», в зв'язку з чим граф М.О.Самойлов ці володіння «намерен покупными людми заселять... или из Орловского имения собственных крестьян моих переселить» (ДАЧО, ф.832, оп.2. спр.4 арк.75 зв. — 76).

164

Тепер м.Шпола, центр району Черкаської області.

165

Князь Любомирський Францішек Ксаверій (1747-1819), генерал-лейтенант російських військ: поступив на російську військову службу у 1777 році, з 1781 р. —

бригадир, з 1783 р. — генерал-майор, шеф Тамбовського полку, потім генерал-лейтенант. Син кн. Станіслава Любомирського і Людвіки Гонорати з Посеїв. Отримав у спадок частину Смілянщини, решту цих земель — у 1776 р. від брата Михала, одночасово докупив сусідні ґрунти, до цих же володінь друга дружини Теофілія з Ржевуських додала, як посагове, свій ключ Межирицький. Таким чином, кн. Кс. Любомирський став власником великих земельних володінь з резиденцією в Смілі, які нараховували 9 містечок, 179 сіл зі 100 000 ревських душ. Князь Ксаверій був добрий і дбайливий господар, за його володарювання відбудовані спустошені раніш добра і проведена активна політика по збудуванню слобід: у 1770-1780-х рр. на Смілянщині осаджено 48 нових слобід, у 1773 р. м. Сміла одержала Магдебурзьке право; тут, на місці знесеної каплиці, у 1777 році власником вибудовано костел в ім'я Франціска Ксаверія, а у 1783 р. у цьому ж містечку засновано кляштор отців-капуцинів. Князь К. Любомирський, як власник, утримував особисту міліцію з надвірних козаків («зеленців»), з якими смілянський володар «найджав» на сусідів, особливо конфліктував з кн. А. Яблоновським за суперечливий жаботинський ключ. Зазначимо, що кн. К. Любомирський (з власної користі теж) опікував православні церкви, добре розуміючи, що його володіння було в одному з найбільш пошкодженому і тому вибухонебезпечному районі — це були живі згадки про Коліївщину; Смілянщина постійно привертала увагу католицьких і уніатських місіонерів, але, дякуючи кн. К. Любомирському, роль унії і покатоличення тут були максимально зменшені: з 1783 по 1787 рр. православна парафія на правобережній Черкащині зросла з 94-х церков до 271-ї, а у смілянській вотчині функціонувало 82 православних храми, що відмітив і єпископ Віктор Садковський. Кн. Ксаверій Любомирський був одружений тричі: 1) з Антоніною Потоцькою, мав двох дочок Ельжбету і Клементину, 2) з Теофілією Ржевуською, дочка — Амелія і Кароліна, сини: Костянтин і Євгеній, і 3) з Марією Львівною Нарішкіною, мав синів Антонія і Олександр. Похований у своєму маєтку Дубровні, де у 1809 році побудував костел (Петр Долгорукий. Російская родословная книга. — СПб., 1856 — Ч. III — С. 29-30; Polski słownik biograficzny/Polska Akademia Nauk. — Wrocław; W-wa; Kraków; Gdansk, 1973 — Т. XVIII/1 — Zeszyt 76 — S. 32-33).

166

«Присяга» (рота), як юридичний чинник, відповідала Розділу 4-му, артикулу 77-у, §2 і §3 діючого тоді Литовського статуту. Цей документ — «присяга» — був складений як наслідок конфлікту місцевого православного священника отця Сави Крижановського з ченцями Уманського базиліянського монастиря за привладнання ними частини ґрунтів Маломаньковецької Преображенської церкви, на яких колись був розташований Маньківський православний монастир. Аргументом доказу мали стати купча Івана Сачка 1721 року (див. док. №8) і старі монастирські книги (прим. №87). Аналогічні присяги були прийняті і у 1825 році, і, на відміну від свідчень 1797 року, тоді переважна більшість селян-старожилів зовсім нічого «достовірного» про православний Маньківський Троїцький монастир не сказали, крім декількох жителів, які ще в дитинстві чули щось про цю обитель від своїх батьків, але скільки себе пам'ятають, завжди тут були базиліани (до речі, базиліянські монахи надавали тут і початкову освіту, про що також є згадки). Рішенням Уманського повітового земського суду від 3 травня 1826 року в позові священнику С. Крижановському відмовлено. Очевидно маломаньковецькі ґрунти перебували у володінні базиліан до закриття Уманського монастиря на поч. 30-х рр. XIX ст. (ДАЧО, ф. 833, оп. 1, спр. 64. арк. 11-14 зв., 33-36 зв., 55-61 зв., 73-75 зв., 89-92 зв., 101-107, 136, 154 зв. — 155, 160-162 зв., 164-188 зв. Тут наводиться апеляція отця С. Крижанівського на ім'я імператора та «екстракт» всієї судової справи 1828 року).

167

Очевидно, помилка, треба — Троїцький; про Маньківський монастир див. примітку №86.

168

Про цей монастирський «хутір» поки відомостей не виявлено; Конельська Попівка — зараз село Жашківського району Черкаської області.

169

Шаргород — тепер центр району Вінницької області.

170

Франціск Салезій Потоцький (1700-22.X.1772), граф, власник Уманщини. Маршалок коронного трибуналу, коронний крайчий (1736-1755), волинський (1755) і

київський воєвода (1756-1772). (Див.: ДАЧО, ф.Р-5624, оп.1, спр.123, арк. 97-97 зв., спр.190, арк.191-191 зв., спр.200. арк.3; Antoni Chrzaszczewski Pamietnik oficjalisty Potockich z Tulczyna. Wydal, Wstepem i Komentarzem opatrzył Jerzy Piechowski, — Wrocław — Warczawa — Krakow — Gdansk, 1976 — S 35,43).

171

Торговиця — тепер село Новоархангельського району Кіровоградської області.

172

Іваньки — тепер село Маньківського району.

173

Очевидно, що мова йде про фундуш графа Ф.С.Потоцького, наданий Умансько-му базилянському монастирю від 1 лютого 1766 року (ДАЧО, ф.833, оп.1, спр.64, арк. 43-46 зв.). Але пільги і право на ділчнн маньковецькі ґрунти базиляни отримали від Ф.Потоцького ще 24 березня 1746 року (ДАЧО, ф.833, оп.1, спр.64, арк.50-51). Можна вважати, що саме після цього часу перестав функціонувати православний Маньківський Троїцький монастир.

174

Самойлов Олександр Миколайович (1744-1.XI.1814), граф, дійсний таємний радник, сенатор. Почав службу рядовим лейб-гвардії Семенівського полку (1760) і в 1787 році вже генерал-поручик, приймав безпосередню участь в багатьох бойових діях, нагороджений великою кількістю російських і польських визначних нагород; 1792 р. призначений генерал-прокурором, а згодом — і державним скарбничим. Павло I позбавив його посади генерал-прокурора, але залишив членом Державної ради; був також і київським губернським начальником земської міліції (1807 р.). Одружений на кн. Катерині Сергійовні Трубецькій. (Русский биографический словарь. — СПб., 1904 — Т.IX — С.166-167; Сергей Васильевич. Титулованные роды Российской империи. — СПб., 1910 — С.182). О.М.Самойлов був племінником князя Потьомкіна-Тавричеського (по сестрі світлішого Марії Олександрівні, одруженій з таємним радником і сенатором Миколаєм Борисовичем Самойловим), і після смерті свого дядька отримав у спадок частину його смілянських володінь у Черкаському повіті — містечко Смілу і ще 18 сіл з 7974-а душами чоловічої статі (ДАЧО, ф.844, оп.1, спр.9, арк.2 зв. 1797 р.).

175

Згаданий млин зі ставом куплений у зам'ятницького жителя Кіндрата Шарого за 230 рублів і був розташований там де впадала р.Жаботинка у Тямин на монастирській греблі (Архів ЮЗР — Ч.1 — Т.III — С.307; ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.8, арк.119; крім цього млина, на ґрунтах на р.Жаботинці, куплених обителлю в 1760 році у Матфія Шкляренка, монастир своїм коштом, за 120 рублів, побудував ще одного млина, якого разом з усіма угіддями у 1762 році комісар Л.Самборецький «гвалтовно відібрав»: Архів ЮЗР... вк.пр. — С.306). В опису 1800 року про це млинище сказано: «на речке Жаботинке мельница о двух мучных колах, о четырех просяных толчаях и двух сукновальных гнездах, при оной мельнице двор с тремя избами и разными сараями для содержания лошадей и разного скота монастирского» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.144, арк.13).

Монастир отримував з цього млина за помел збіжжя і «валяння сукон» певний прибуток, який з кінця XVIII ст. мав тенденцію до зростання (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.97, арк.66, 82 зв., 147 зв., 154 зв., 155, 175 зв., 181, 181 зв., 182, 192 зв., теж саме, див.: спр.98, спр.99, спр.101).

У 1832 році поруч зі старим млином монастирським коштом побудовано з дубового дерева ще один млин — за таку роботу майстер міщанин Михайло Радошевський одержав 300 рублів (там само. ф.149, оп.1, спр.100, арк.104 зв., 112 зв.) і, очевидно, цей новий млин разом з риболовлею у ставку монастир віддав до оренди поміщику Й.Улашину у 1840-1842 рр. (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.101, арк.51, 54, 54 зв., 56). Ці два млини на монастирській греблі на р.Жаботинці згадуються в монастирських описах 1880-х рр. (там же, спр.86, арк.6 зв., 56 зв.), потім на цьому місці у 1887 році замість старого млина (чи двох?) збудований новий водяний дерев'яний млин (там же, арк.105 зв., 246; також див. док.№30).

176

За даними київської губернської креслярні треба рахувати за день ораного поля 1600 квадратних сажнів землі, а на двох косарів — 1 десятину або 2400 кв.сажнів; теж саме і за указом київського губернського правління від 6 липня 1817 року (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.43, арк.5, 24 зв.).

Згаданих документів поки не виявлено, але з донесення жаботинського ігумена Єфрема Биковського 1767 року видно, що за державства князя Яблоновського у 1748 році у куликівського жителя Дмитра Жулая монастирем куплено орного поля, яке «изоруется в сорок дней, также и лесу на полверсти, за сорок рублей, и с того поля, на пять дней изорующего, и лесу в прошлом 1752 году жаботинским диспозитором Вичалковским от монастыря отнято насилно» (Архив ЮЗР... вк. пр. — С.306).

В фондї Жаботинського монастиря й досі зберігається купча від 6 липня 1740 року про продаж лубенецьким жителем Іваном Мокрим лубенецькому ж жителю Йосипу Хворостяненкові власного ґрунту і «оседлости — з двором, з хатою, з млином, з ставом, и на обох сторонах того ставу лука сенокосная по окопы з нивками — от Шарой ґрунту по Могилу и по окопы, также и лес от Шкереметового ґрунту по греблю мою, которую продал,... ругою с левадою от гребле Чулаевой по окоп и от Шарого ґрунта по окоп» (раніш цей ґрунт належав жаботинському жителю Семену Шербусі, а згаданий у купчій ліс він, С.Щербуха, купив у Марини Грековни на поч. XVIII в. (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.123, арк.4, 14). Немаючи документа про продаж Й.Хворостяненком свого ґрунту Жаботинському монастирю у 1751 році, і, виходячи із наявної інформації, можна вважати, що з цієї купівлі обитель з кінця XVIII в. і до 1807 року володіла лише так званою Хворостяною Лукою (Хворостянівщина, Форостянова), з якої ченці мали значну кількість сіна (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.97, арк.162, 178 зв., 209 зв.; вже в опису 1809 року цього сінокосу немає: там же, спр.146, арк. 28-28 зв.). Локалізувати це монастирське володіння можна приблизно біля с. Лубенці чи с.Куликівки — обоє поселення в півтори версти від монастиря.

На жаль, документа не виявлено. Але в монастирському архіві на поч. XIX ст. згадується, в півтори версти від обителі, біля с.Чубівки, орного поля 16 дес. 480 кв.саж. і в самій Чубівці «двір і дві хати» (ДАЧО, ф. 149, оп.1, спр.20, арк.62-62 зв., спр.148, арк.5). У відношенні згаданої левади можна думати, що мова йде про Чернечу Леваду під с.Чубівкою, площею 3 дес. 1611 кв.саж. (ДАЧО, ф.712, оп.1, спр.29, арк.92 зв. — 93, спр.242, арк.4 зв. — 5), за яку монастир у 1836 році мав конфлікт з чубівським поміщиком Сотером Улашиним за «неправильное завладение» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.102, арк.19).

Див. прим №155. За даними київської губернської креслярні ця площа становила 91 дес. 1600 кв. саж. (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.43, арк.21 зв.)

Очевидно, мова йде про вищезгаданий млин на р.Жаботинці, див. прим. №175.

Див. док. №15.

Вірогідно, мова йде про монастирські ґрунти в 3-х верстах від монастиря під с.Куликовкою, де, на підставі згаданого права, обитель мала 48 десятин землі: сінокосу — 29 дес. 1309 кв. саж., решта — орне поле, під болотом і дорогою. З кінця XVIII ст. земля і хутір під с.Куликовкою звалися монастирською Лукою (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр. 20, арк.62-62 зв., спр.97, арк 119 зв., 140, 162, 178 зв., 188, 198 зв., спр.148, арк.5, спр.67, арк.92-92 зв.). Я думаю, що мова про ґрунти під с. Куликовкою, які були куплені монастирем у місцевого жителя Матфія Шкляренка у 1760 році за 60 рублів, це — «гребля с ставом и приставьем, и с луками по обеих сторонах ставов, и с рабочим полем», але, вірогідно, після відібрання цього володіння у 1762 році на князівську економію, монастирю залишилися сінокіс і орне поле (Архив ЮЗР... вк.пр. — С.306).

В Пінськ жаботинським ігуменом були відвезені 15-ть монастирських документів російською і польською мовою — фундушів і купчих, які «облятовані» в місцевому земському суді, і з них монастирю видані «екстракти», гродськими печатками засвідчені; обитель заплатила за це «шесть червонцев галанских, а на сребрение старие рубли — 15 р.» (ДАЧО, ф. 149, оп.1, спр.97, арк.94).

Необхідно відмітити, згадані монастирські надбання і майно — все, що залишилось від колись значно більшого володіння Жаботинської обителі, яку позбавлено

доброї частки своїх ґрунтів у 50-60-ті рр. XVIII ст. за допомогою чигиринських губернаторів і комісарів, а також завдяки і безгосподарності ігумена Єфрема Биковського (Архив ЮЗР — Ч.1 — Т. III — С.304-311; Ор. Левицький. Листи ігумена Лебединського монастиря Філотея Контаровського. 1765-1767. //Записки Ужраїнського наукового товариства в Києві. — К., 1911 — Кн. IX — С.7-9, 10, 12. Додатки).

186

Ігумен Рафаїл (+10/XI—1824 р.), українець, народився в сім'ї мішанина Київської губернії. У 1769(1770) році прийняв чернецтво в Києво-Софійському кафедральному монастирі, в якому до 1785 року виконував різні обов'язки (там же у 1771 р. висвячений у ієродиякона, а у 1772 р. — в ієромонаха); з 1785 по 1801 рік — економ Києво-Софійського архієрейського дому; з лютого 1799 р. — ігумен Корсунського Гуляницького монастиря, а з 10 серпня його призначено настоятелем Виноградського Успенського монастиря; з 4 серпня 1802 року виконував обов'язки благочинного над позашатними монастирями, а у листопаді 1810 року «за слабкістю здоров'я» його з цієї посади звільнено; з травня 1805 р. виконував обов'язки економа в Києво-Софійському митрополитовому домі; за указом консисторії від 8(19?) серпня 1807 року за № 2105 його переведено з Виноградського монастиря на посаду настоятеля Мошногірського Вознесенського монастиря, де він і помер у 84-річному віці; на його місце вже 18 листопада 1824 року призначено скарбничого митрополитичого дому ігумена Серафима (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.10, арк.12, 94, 127 зв. — 128, спр. 25, арк.103, спр.26, арк.1 зв., 164, спр.46, арк.1 зв.-2, спр.84, арк.76; РДІА в Санкт-Петербурзі, ф.796, оп. 105, спр. 1339, арк.234).

187

Мова йде про іменний указ Павла I від 18 грудня 1797 року про володіння і власність архієрейських домів, монастирів і церков, за 5-м розділом якого за монастирями закріплюється по 30 десятин землі, «включая и то, что они ныне имеют, и присоединяя тут по близости и удобности из состоящих в числе казенных оброчных статей мельниц по одной» із наданням рибних ловель, «хотя бы те ловли и далее 15 верст... от монастыря находились» (Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. — Спб., 1830 — Т.XXIV. №18273 — С.822). Треба додати, що за указом від 26 лютого 1764 року, за яким Церква остаточно позбавлялася всіх вотчин, а єпархіальні архієреї і монастирі переводились «на штати», монастирям залишалось тільки 6-9 десятин землі (там же, — Т.XVI. №12060. Ст.1,2; Титов Ю.Н. Процесс огосударствления церкви в XVIII-XIX в.в. // Вопросы научного атеизма: Православие в истории России — М.,1988 — Вип.37. С.176). Крім того, монастирі не мали права власності на заселені землі і володіти кріпаками, у власності мали бути лише незаселені ґрунти; отримані від держави казенні землі можна було здавати до оренди, але не продавати (Клеандрова В.М. Из истории взаимоотношений государства и церкви в России // Вопросы научного атеизма... вк. пр. — С.159-160). В тому ж указі від 18 грудня 1797 р. йшлося і про надання ґрунтів і церквам (див.: ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.1, арк.5-5 зв.).

188

В 6 верстах від Мошногірської обителі на річці Ірдині, на дорозі з Мошен до с.Руська Поляна, розташовувався належний монастирю з давних давен дерев'яний млин «об одном мукомольном и одним просотолчейном поставах» з греблею і ставком, з якого мошенські ченці мали користь двічі на рік: «в полноводие весною и осенее время, когда вода пребывает», крім помелу збіжжя на борошно, монастир робив «валання сукна»; в різні роки млина здавали до оренди різним людям за платню, напр., у 1813 р. млина передано «в откуп» на рік Ш.Г.Лещинському за 90 рублів міддю, з правом «зваляти сукна монастирського» 100 ліктів і змолоти пшениці 15 четвертей, а після закінчення орендного терміну млина знов повернути монастиреві в непошкодженому і діючому стані. Але у 1820-х рр. монастирський млин прийшов «в крайню обветшалость», за якою обитель не матиме ніякого зиску і користі, а тільки витрати на його ремонтування і збереження, крім цього, чималі розходи на мірошника і на постійне утримання там «послушника чи робітника». У грудні 1825 року мошенський настоятель ієромонах Леонтій в зверненні до єпископа Чигиринського Афанасія просив дати дозвіл віддати млина «для немалой пользы сего монастыря» мошенській економії графа М.С.Воронцова у 12-річну оренду; такий контракт, очевидно, підписано у грудні 1826 року між верховноуправляючим мошенським маєтком І.Т.Ягницьким і ігуменом Леонтієм, щорічна платня за орен-

ду становила 150 рублів асигнаціями у два терміни. 1827 року зроблено опис цього млинища: «Мельница небольшая соснового дерева, в ветхом положении, об двух колах: на одном коле помольный камень, которым мелют разной хлеб, на другом — валюши два гнезда, в первом гнезде валют сукно, а во 2-м — ступы, в которых толкут просо. При оной мельнице малой садок, в котором дерев: яблонь 3, слив 10, кислиц мелких для квасу 4, груш мелких 3, в оном сена накашивается пять копен. В оном саду, неподалеку от мельницы, изба с сеньми и чуланом». Треба додати, що в багатьох описах під цим садком нараховувалось 1582 кв. сажені землі. Вірогідно, що оренда закінчилась ранніше, оскільки вже у 1836 році згадується конфлікт між монастирем і мошенськими євреями про несплату останніми грошей за взятий млин; а у 1837 році є відомості про те, що «згорів» монастирський млин на Ірдині. У 1855 році вже мошенський ігумен Іоанн звертається до київської консисторії за дозволом поміняти землю під млинком і на той час ставком, що висох, на іншу землю у маєтку князів Воронцових — на «лісні ґрунти у сміжності з монастирем», на що попередню згоду від пана Ягницького вже одержано, крім того, економічною конторою обіцяно збудувати на монастирській землі вітряка. Таку згоду у 1856 році від консисторії отримано. А у 1870 р. на місці старого млинка було побудовано вітряка. Можна вважати, що висихання ставка на Ірдині і неповне і недостатнє використання старого млина, «користь тільки по весні», призвело до викопання поруч з монастирем штучного ставка і збудування на ньому млиночка, який діяв «від повільного накопичування води». (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.14, арк.18—18 зв, спр. 35, арк.208 — 209, спр. 86, арк.1 — 3:11,15 —16, 26 —30, спр.91, арк. 134 зв, спр. 105, арк. 41 зв., 46, спр.106, арк 59, спр. 120, арк. 4, спр. 145, арк. 25 зв., спр. 184, арк. 19, спр. 245, арк 3. зв.; ЦДІАУК, ф.990, оп. 1, спр.1510, арк.2. Тут монастирський млинок згадується у зв'язку з «похвалками» комісара Одинця відібрати його у Мошенській обителі у 1781 році).

189

Це володіння, можна вважати, отримано монастирем за правом кн.Я.Вишневецького 1720 р. про риболовлю «на одному уступе, названом Секирянском», від обителі на відстані в 15 верст. В монастирських описах ця власність згадується як «озеро» близ деревни Сокирной» площею 10 дес. 2136 кв. сажнів, всередині озера був розташований невеличкий острівець з сінокосом, рідким лісом і чагарником площею 2304 кв. саж. Вже у 1820 р. внаслідок повені і «перерезання песком» озеро ніякого зиску монастиреві не давало, що і змусило братію звернутися до консисторії про надачу обителі грошей на рибу чи надати їм казенне озеро замість розташованого на Секирянському уступі. У 1832 році ігумен Микола просить графа М.С.Воронцова це озеро прийняти «во всегдашнее владение», а замість нього дати таку ж кількість економічної землі в іншому місці. За угодою 1839 року монастирська ділянка №16, яка знаходилась поблизу села Сокирного, озеро і острів на ньому, площею 11 дес. 2040 кв. саж., переходить у власність до мошенської економії (разом з іншими ґрунтами монастирськими), замість цих земель монастир отримує землю під лісом такої ж кількості (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.22, арк.56 — 56 зв., спр.84, арк 55,71 зв., спр. 88, арк.57 —57 зв, спр.145, арк.25 зв.; там же, ф.832, оп.2, спр.29, арк.81 —82; Ю.Ю. Мариновский. «Сведения о древностях Мошногогорского монастыря»...вк.пр. — С.44, 45).

190

Про млин Жаботинського монастиря див. прим.№175.

191

Катерина Миколаївна Давидова (1750 — 31.X.1825. м.Кам'янка), урешлена Самойлова; у шлюбі була двічі: 1). з Миколаєм Семеновичем Раевським (пом. 1771 р.), 2). з Левом Денисовичем Давидовим (1743 — 1801); племінниця св. кн. Потьомкіна, рідна сестра графа О.М.Самойлова (див. прим. №174). По смерті свого дядьки отримала у спадок частину Смілянщини — Кам'янський маєток з багатьма селами (Чигиринський повіт), де з початку ХІХ в. К.Давидова проживала до своєї смерті. Про деякі володіння Катерини Давидової див.: ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.1, арк.1 — 34. А про вилучені кам'янською економією ґрунти у Жаботинського монастиря в хуторі Лаврусиха див. прим.№155.

192

Білилівський Георгіївський монастир розташувався поблизу містечка Білилівки (зараз село Ружинського району Житомирської області); обитель заснована на початку ХVІІ в. кн. Анною Корецькою як православна чоловіча, в сер.ХVІІІ ст. — вже

уніатська, а 1795 року монастир знов православний. У 1845 р. за указом Синоду Білилівський монастир закрито, а монастирську соборну церкву св. Георгія перетворено у приходську (Похилевич Л. Сказаний... вк. пр. — С.256-257)

* Містечко Махнівка з 1796 року повітове місто, а 1846 р. повітові установи переведено до м. Бердичева; з 1935 р. — Комсомольське, зараз село Козлятинського району Вінницької області.

193

Очевидно, мова йде про монастирський хутір Прилипки або Черемошне, який був відібраний у 1843 році до казни (Похилевич Л. Сказання... — С.257,258).

194

Про згадані млини Мотронинського Троїцького монастиря див. док №34 і примітки до нього.

195

З шести млинів, якими Медведівський монастир володів, у кінці XVIII ст, як бачимо, залишилось лише два: 1-й, на річці Новоселиці (про нього див. док. №13, прим. №143, 198) і 2-й — на річці Яничу: цей млин побудовано «на пустій греблі під назвою Чернеча, вище греблі Високої» за дозволом чигиринського комісара Михайла Космовського від 21 і 31 грудня 1769 року; поряд також побудовано хату для наглядача і знаходилась левада (100 x 30 сажнів). Але в подальшому обителі майже ніякого прибутку від цього млина не мала, а лише витрати, і за відсутності коштів утримувати млина була не в змозі, тому у 1808 році ігумен Іоаннікій в «репорті» до чигиринського єпископа Іринія просить дозволу про продаж млина; проте, попри всі незгоди і нестатки, млин на р. Яничу залишався у володінні медведівських ченців на довгі роки (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.8, арк. 17—19 зв.; ЦДІАУК, ф. 826, оп.1, спр. 1а, арк. 61 зв, спр. 20, арк.17 — 17 зв.; ІР ЦНБ АН України, 448/604 с, арк.407 — 407 зв.; Лебединцев П. Медведовский Николаевский монастырь // Киевские епархиальные ведомости. — К., 1870 — №1 — С.17, №2 — С.47).

196

Після смерті чигиринського старости князя Антонія Яблоновського*, староство Чигиринське, на підставі указу Урядового Сенату від 6-го травня 1799 року, було передане його дружині, княгині Теклі Яблоновській на рік, і вже з 9 червня 1800 року знаходилось у казенному відомстві; з 1801 року староство Чигиринське, згідно з іменним Височайшим указом, передане генералові І.Ламбу і його родині** у 12-річне користування без платні до державного скарбу кварти і інших прибутків, крім загальних державних податків, термін володіння закінчувався 13 грудня 1813 року. При цьому повітове місто Чигирин (з 1795 року) не підлягало управлінню тимчасових власників, так як у 1799-м (1800) році на підставі Височайших указів — 3/V.1795 р., 29/X.1796 р і 29/VIII.1797 р. — було вилучене із старостинської юрисдикції; в подальшому казенне староство Чигиринське мало бути розділене на 21 фільварк з 38 селами і селищами. За ревізією 1811 року тут нараховувалося 10161 особа чолов. статі, а саме староство оцінювалося у 700 тисяч рублів сріблом. Зберігся цікавий, на мій погляд, опис межі м.Чигирин, якого склав на поч. XIX ст. чигиринський повітовий землемір Кабанов і відновив його наступник В.Вередкович у 1825 році, в цьому документі збереглися назви вже зниклих на сьогоднішній день топонімів і ключових відзнак, де мали розташовуватись межеві стовпи — могили, греблі, шиночки, боло-та, зокрема, Рожева Могила на шляху до с.Адамівки (ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.278, арк.53-54, 55-56; там же, ф.697, оп.1, спр.11, арк.48, 53 зв. — 54; там же, ф.712, оп.1, спр.3, арк.102 зв.; Мих.Свідзінський. До історії козаччини 1812 року // Науковий збірник української культури. — К., 6/р — арк.11, 14).

*Яблоновський Йосип Антоній Варнава (27.I.1732 — 4.IV.1799. Варшава) воевода познанський і каштелян краківський, син воеводи равського князя Станіслава Вінсентія і Доротеї; власник великих маєтків і на Волині, власності у Варшаві. У 1757 році від свого стрия кн.Яна Каєтана Яблоновського, воеводи браславського, купив староство Чигиринське; кавалер ордену Білого Орла, брав активну участь у політичному житті Речі Посполитої. У шлюбі був двічі: 1-й, з Анною Сангрушковою (з 28.IX.1755 р.), діти — Станіслав-Павло, Барбара-Доротея, Текла, і 2-й, з Теклюю Чаплиць (+1820 р. у Римі) з 1766 року, діти — Максиміліан і Тереза (Петр Долгорукий. Российская родословная книга. — СПб, 1856 — Ч.3 — С.67-68; Polski słownik biograficzny /Polska Akademia Nauk - Wrocław; W-wa; Krakov, — 1963 —Т.X/ 2 — Zeszyt 45/ S.216-217).

** Ламб Іван Варфоломійович (+1801 р., пох. 29.XII.1801 р. у Благовіщенській

церкві Олександрівській лаври), з роду обрусівших англійських дворян, генерал-лейтенант, займав різні державні посади, віце-президент Військової колегії (з 1798 р.), член Державної Ради (з березня 1801 р.).

Ламб Петро Іванович (+1812 р.? пох. у Медведівському монастирі), син І.В.Ламба, камергер при Височайшому Дворі, дійсний статський радник. З його смертю рід Ламбів закінчився, а прізвище передане І.І.Васькову з правом найменуватися Васькові-Ламби.

197

Феньш Андрій Семенович (1757 — 29.ІІ.1828), з англійських дворян, прийнятий на російську військову службу 1785 року, генерал від інфантерії (з 1800 р.), сенатор. З 1800 року призначений інспектором української інфантерії і Київським військовим губернатором з управлінням у Київській і Мінській губерніях і цивільною частиною, ці обов'язки виконував до 30 січня 1803 року. А.С.Феньш брав участь у багатьох бойових діях, нагороджений орденом св.Георгія 4-го ступеню і золотого шаблею з написом «за хоробрість». На посаді Київського військового губернатора генерала Феньша замінив генерал від кавалерії О.П.Тормасов (Русский биографический словарь. — СПб., 1901 — Ф-Ц-С.49; ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.312, арк.2).

198

Див. прим. №195. Треба додати, що з 1808 року млина під селом Полуднівкою на р.Новоселиці Казенною київською палатою виключено від оренди і «колового платежу», і весь помел йшов на монастирську користь (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.8, арк.17).

199

Див.нижче, прим.№210.

200

Виноградський (Ірдинський) Успенський монастир знаходився приблизно за 3 км від с.Мале Старосілля (тепер Смілянський район Черкаської області), над Ірдинським болотом, посеред котловини, оточеної пагорбами з густим лісом. (Див.: Мариновський Ю.Ю. Про останні роки монастирів на Черкащині: 20-ті роки ХХ ст. // Український археографічний щорічник. — К., 1993 — Вип.2 — С.73; також див. док.№29 і відповідні до нього примітки).

201

Лебединський Георгіївський чоловічий монастир розташувався «на горі, в лесе, прозиваеом Лебедин... у вершині речки Турії, над яром, який яр лежить от полуденної сторони поуз самий монастир», це місце, що мало назву урочище Чичкове, «по случаю бывшей тамо пасеки», і знаходилось поблизу Лебедина (тепер село Шполянського району Черкаської області); обитель виникла у 1660-ті роки; детальніше див.: ЦДІАУК, ф. 1253, оп. 1, спр.15, арк.4, спр.16, арк.2; Петр Орловський. Лебединский Георгиевский мужеский монастырь, упраздненный 20 декабря 1845 года // Киевские епархиальные ведомости. — К., 1893 — №№1-3; Єлінецький І.О. та інш. Роки і люди. Історія Лебединського насінневого заводу Шполянського району Черкаської області 1846—1996. — Черкаси, 1996 — С.8 — 14, 17 — 18).

202

Лебединський Георгіївський монастир знаходився всередині великого Смілянського володіння спочатку князів Любомирських, потім світлішого князя Потьомкіна Г.О., а після смерті якого частини цих володінь разом з Лебедином перейшла у спадок його племіннику генералові М.П. Висоцькому (див. прим. №204). З новим власником у лебединських георгіївських ченців виникли довготривалі багаторічні конфлікти щодо монастирської власності; Микола Висоцький залишив обителі лише 66 десятин землі, які позначилися на планах як монастирські. Також відомо, що 7 вересня 1813 року М.Висоцький подав до Чигиринського земського повітового суду позов на лебединські монастирі — Георгіївський і Миколаївський — щодо перевірки наявності у них прав на ґрунти і інші надання (позов датований 16 вересня т.р. за №122-м). При цьому треба сказати, що Лебединський Георгіївський монастир, крім наданим за правом кн. Кс.Любомирського від 15 вересня 1782 року ґрунтів, самовільно привласнив із поміщицьких угідь 153 десятини землі, ставок на 200 сажнів і «чорного лесу премоного количества», до того ж, без дозволу власника монахи купили три сади. За резолюцією чигиринського єпископа Іринія самоправно загарбані землі ченцями повинні бути повернуті М.Висоцькому «без суда и без возвращений монастырю заплаченных за сады денег», про що монахи «не прекословят». У 1815 році до Лебедина командировано повітового землеміра для обмежу-

вання монастирських ґрунтів за володільчими документами і повернення знову в поміщецьке володіння незаконно привласненої землі, землемір також мав зробити плани монастирської власності, із залишенням їх в обителі. Відомо, що М.Висоцький у 1824 році повернув і подарував лебединським ченцям 45 дес. 458 кв. саж. орної і сінокосної землі з дрібним лісом біля хутора Тартак, і також ж болота, які ґрунти були закріплені за монастирем Височайшим дозволом 1826 року (ДАЧО, ф. 420, оп.2, спр.132, арк.111; там же, ф.697, оп.1, спр.7, арк.2,3 — 3 зв.; Петр Орловский. Лебединский Георгиевский мужеский монастырь... — №3 — С.64). У 1839 році Лебединський Георгіївський монастир володів хутором, млином, частиною «строевого» лісу і 179-ма дес. 3928 кв.саж. орної і сінокосної землі (РДІА в Санкт-Петербурзі, ф.796, оп.115, спр.292, арк.88 зв.).

203

Очевидно, мова йде про урочище Тартак на річці Турії, правій притоки р.Великої Висі; за монастирським описом 1773 року тут розташовувалось два млина, які належали Георгіївській обителі (ЦДІАУК, ф.1253, оп.1, спр.16, арк.40 — 40 зв.), на одного з них в тому ж році кн.Любомирським накладено податок в розмірі 100 рублів, якого було скасовано М.Висоцьким у 1824 році (Петр Орловский. Лебединский Георгиевский мужеский монастырь... — №3 — С.60,64). В опису 1839 року сказано, що млин, яким на цей час користується монастир, був подарований кн. Любомирським 20 липня 1779 року, що не збігається з вищенаведеними відомостями (РДІА в Санкт-Петербурзі, ф.796, оп.115, спр.292, арк. 88 зв.) За неотримані від казни угіддя Георгіївська обитель, за указом 1797 року, одержувала щорічно компенсації 300 рублів асигнаціями (там же).

204

Висоцький Микола Петрович (+ 24 липня 1827 р., Злотопіль), генерал-майор; батьки: дійсний статський радник Петро Єгорович Висоцький і Пелагея Олександрівна, уродж.Потьомкіна, рідна сестра світл. кн. Потьомкіна Г.О. Після смерті свого дядьки і розподілу його величезного Смілянського володіння, М.Висоцький отримав у спадок маєтності в Черкаському у Чигиринському повітах Київської губернії, зокрема, села Лебедин, Журівку, Матусів, Злотопільський ключ та інш. За своєю духівницею від 10 липня 1827 року (облятована у Чигиринському земському повітовому суді 11 липня т.р.) генерал Висоцький заповів Злотопільський маєток своїм внучатим племінникам Андріян у Петру Федоровичам Лопухінін (ДАЧО, ф.835, оп.1, спр.35, арк.84 зв. — 86: копія повного тексту заповіту, 121 зв.).

205

Лебединський Миколаївський жіночий монастир знаходився у лісі за 4 версти від с.Лебедина, між двома витокami річки Гептурки (див.док. №32 із відповідними примітками). Очевидно, Лебединська Миколаївська обитель мала юридичні сутички з місцевим власником генералом Миколою Висоцьким із-за своєї власності. Вірогідно, на такій підставі і було обумовлено «облятованне» в чигиринських актових книгах у 1800 році володільчих монастирських документів; з боку М.Висоцького також мав місце судовий позов до лебединських черниць у 1813 році (див.прим. №202). Очевидно, цей спір перейшов і до спадкоємців М.Висоцького — братів Лопухінін, які закінчили його 28 серпня 1829 року підписанням Мирлюбної угоди «на шет безспорного владения земель и угодыми тому монастырю, по плану означенного», загалом черниці за цією домовленістю отримали «на вічні часи» 86 дес. 1745 кв. саж. городної, сінокосної і лісової землі. Також треба відмітити, що Лебединський Миколаївський монастир, за указом із Київської духовної дикастерії від 16 грудня 1814 року за №3037, мав отримувати від повітової скарбнички за «недостающие» угіддя щорічно 300 рублів асигнаціями (ДАЧО, ф.420, оп.2, спр.132, арк.111; там само, ф.422, оп.1, спр.2, арк.132 зв., 134; там само, ф.832, оп.2, спр.1, арк.58-58 зв.; там само, ф.835, оп.1, спр.35, арк.40).

206

В документах Корсунської обителі є відомості про конфлікти ченців з власниками земель, оточуючих монастирські володіння, зокрема, з кн.Понятовським, кн.Лопухінін, гр.Браницьким і гр.Воронцовим, економії яких у різні часи (з кінця XVIII — пер.пол.XIX вв.) відбирали шматочки від монастирських ґрунтів. Але основна суперечка була між Корсунським Онуфріївським монастирем і корсунською економією після того, як імператор Павло I викупив у князя Ст. Понятовського в скарб староство Корсунське і 24 липня 1799 року віддав його світлішому князю Петру Лопухіну «у довічне володіння йому і його нащадкам». Річ в тому, що в імпера-

торському наданні зовсім не було пояснення про розташування в старостві Корсунському земель Корсунського Онуфрійівського чоловічого монастиря, і це викликало потребу в документальному обґрунтуванні монастирської власності (на жаль, у кінці XVIII ст. монастирські володільчі документи були передані пресвященному Віктору Садковському до мінської кафедри, де і зникли). У 1809 році зроблено межевий план всім корсунським володінням кн. Лопухіна, де конкретизувались і ґрунти Корсунської обителі, площа яких складала 101 дес. 1210 кв. саж. А за планом 1836 року монастир мав два риболовних озера — Подпільне і Уступ (з болотом), де росли вільха, лоза і чагарник, загальною площею 38 дес. 2237 кв. саж. (ДАЧО, ф. 896, оп. 1, спр. 700, арк. 62 зв., 133, 142-143, 146, 336-337: при цій справі див. мапу монастирських земель; також див. док № 31 і відповідні до нього примітки).

207

Богуславський Миколаївський монастир заснований, вірогідно, в середині XVI ст.; спочатку розташовувався біля с. Хохотви, в урочищі Монастирище, де потім був монастирський хутір. Після згорання у кінці XVIII в., монастир перенесено на нове місце, ближче до Богуслава. З середини XVIII ст. Богуславський монастир перетворено на уніатський, а після 1768 року — він знов православний (Клебановский П. Богуславский монастырь и его тяжелые дни // Киевская старина — К., 1892 — № 8 — С. 213-224; Похилевич Л. Сказания... — С. 553-556; цікавим є також звіт Богуславського монастиря за 1893 рік, див. ДАЧО, ф. 149, оп. 1, спр. 86, арк. 173 — 176 зв.).

208

Богуславське староство за запродажним контрактом від 8 січня 1799 року було куплено великим гетьманом коронним, генералом від інфантерії графом Францішком Ксаверієм Браницьким /бл. 1730-1819/ у князя Станіслава Понятовського («облятовано» 10.1.1799 р. у Київському Головному суді, а також в декількох повітових судах); судовим рішенням 1801 року ці землі визнані «дідичними» графа Браницького, при цьому, ґрунти, якими користувався Богуславський монастир, на погляд власника, не належали обителі, а використовувались ченцями «із милості». У 1806 році повітовим землеміром Лопухіним монастирські володіння були обмежені: загальна кількість орних, сінокошних угідь і землі під монастирем складала 49 дес. 1283 кв. саж. корисної площі. Але після надання у 1808 році м. Богуславу міської межі інші землі були визнані старостинськими, в тому числі і ті, якими користувався Богуславський монастир — саме з цього часу і до сенатського рішення 29 січня 1823 року монастир не мав змоги володіти своїми ґрунтами на підставі насильницького вилучення їх графом Браницьким, до того ж, ситуація ускладнювалася тим, що у 1812 році згоріли монастирські володільчі документи. За рішенням 1813 року, поки є спір за вилучені ґр. Браницьким монастирські землі, і на підставі іменного Височайшого указу від 18 грудня 1797 року, Богуславська обитель мала одержувати «грошове вдоволення» за відсутність 30 десятин землі — по 2 рублі за кожну десятину, в рік — 60 рублів (за весь час відсутності ґрунтів монастир отримав 661 руб. 33 коп.). Як не дивно, судовий позов монастиря до ґр. Браницького дійшов до Сенату лише у 1819 році. На підставі вищезгаданого сенатського рішення бувші монастирські землі були знов обмежені у вересні 1824 року зі складенням точного плану, загальна кількість усіх земель становила 80 дес. 1640,5 кв. саж. Але конфлікти ґр. Браницьких з Богуславським монастирем продовжувались ще чимало років. Треба додати цікаву подробицю: граф Браницький подав до суду оригінальні документи з початку XVIII в. на землі, на які претендував монастир, де мова йшла про надання ґрунтів із Богуславського староства у особисті володіння різним світським особам (ДАЧО, ф. 896, оп. 1, спр. 13, арк. 1-783, крім всього, тут є оригінали володільчих документів початку XVIII ст. — арк. 275-288, копія запродажного запису від 8/1-1799 р. — арк. 203-206, кольорові межеві плани на землі Богуславського монастиря — арк. 565, 567, 568, 569, 746, 747; там само, спр. 15, арк. 151 (план 1824 року), арк. 152 (план 1806 року), арк. 153 (цікава кольорова мапа міста Богуслава 1844 року з позначенням місцерозташування Богуславської обителі, написи польською мовою); там само, ф. 697, оп. 1, спр. 29, арк. 46-46 зв.). Треба зазначити, що історія Богуславського монастиря, як і інших обителів Київської єпархії, ще у середині XIX в. привертала увагу: ігумен Феодор листувався з нащадками благодійника Богуславського монастиря, бувшого гетьмана Самуся, які проживали у Чигиринському повіті, цей настоятель збирав матеріал для написання історії монастиря (ІР ЦНБ, ф. 160, № 1686, арк. 1 — 1 зв.).

Тепер село Синиця Богуславського району Київської області, розташоване на правому березі р.Росі при впадінні річки Синиці, в 20 км від м.Богуслава. За люстрацією 1765 р. це містечко було і центром однойменного невеличкого староства. Автор не ставив за мету виявлення документів про зміну власників староства Синицького з др.пол. XVIII в. — поч. XIX ст., а також умов і підстав переходу цієї власності. Відомо, що у кінці 1795-поч. 1796 рр. князь Ст.Понятовський знову, крім спадкових маєтностей, отримав секвестровані імператрицею Катериною II чотири староства, в тому числі Корсунське і Синицьке (Похилевич Л. Сказания... — С.563; Жукович П. Сословный состав населения Западной России в царствование Екатерины II // Журнал министерства народного просвещения — 1915 — Ч.57. Новая серия. — №5 — Отд.2. — С.137);

(Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Stowianskich — Warszawa, 1889 — Т.Х. — S.618-620.)

У відношенні полковника Живахова, то можна думати, що мова йде про Михайла Спиридоновича, який дійсно служив до 1805 року в Ахтирському гусарському полку і маєтності свої мав у Прилукському повіті, див.: РДІА в Спб-зі, ф.1343, оп.21, спр.№№1727, 1728, 1729; оп.46, спр.388, 389, 390.

210

Риболовля на р.Тясмені площею 648 дес.1920 кв. саж. затверджена за Медведівським Миколаївським монастирем Київською казенною палатою 20 лютого 1811 року і мала своє розташування між сс.Суботовим і Розсошинцями; на цьому «озері» знаходився острівець Панський, якого монахи використовували «для побудови там куреня і просушки невода». Цим угіддям монастир володів спокійно до повені 1820 року, після якої була зруйнована монастирська гребля і рівень води в р.Тясмені понизився, внаслідок чого утворилося 22 маленьких острівця, де ченці мали накошувати сіно, і саме з-за цих нових сінокосів і зміни традиційних місць водопою селянської худоби виникли постійні конфлікти між Медведівською обителлю і суботівською селянською громадою. Тільки у 1833 році ігумен Іоаннікій і селяни підписали угоду про припинення всяких спорів і непорозумінь між ними. Неодноразово на це монастирське «озеро» робилися плани і встановлювалися межеві знаки і кордони: 1811 році землеміром Заньковським і 1825 р. — землеміром Добровольським (ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.263, арк.1-161, спр.287, арк.10-43 зв., там само, ф.697, оп.1, спр.143, арк.101 зв., там само, ф.712, оп.1, спр.3, арк.134-135).

211

Ланський Дмитро Сергійович, таємний радник, бувший московський цивільний губернатор; за указом Сената від 27 травня 1810 року за №12322, на підставі іменного Височайшого указу від 17.V.т.р., замість померлого П.П.Панкрат'єва київським цивільним губернатором призначено Д.С.Ланського, якого за указом Сената від 16.XII.1811 р. за №27363 звільнено з цієї посади з призначенням на його місце графа Олександра Львовича Санті (ДАЧО, ф.661, оп.1, спр.42, арк.103, 247, спр.52, арк.100, 115, там само, ф.870, оп.1, спр.15, арк.53 зв., 254 зв.).

212

Серапіон (Александровський; + 14.IX.1824, Київ), народився у Володимирській єпархії, із архієпископа Казанського посвячений в митрополита Київського 11 грудня 1803 року, звільнений з цієї посади «за хворобою» 24 січня 1822 року; помер у 80-річному віці. Бувши київським митрополитом від щоденника (Киевские епархиальные ведомости — 1882 — №2 — С.38).

213

На жаль, виявити інформацію про цю фабрику поки не вдалося, але відомо, що у 1825 році «суконна фабрика» в м.Златополі* мала розташування на правій стороні «Большой улицы», поруч з «питейною конторою» (ДАЧО, ф.420, оп.2, спр.133, арк.123 зв. — 124).

* Містечко Златопіль (Златопіль) у 1959 році об'єднане з м.Новомиргородом Новомиргородського району Кіровоградської області.

214

Мова про дворянина Франца Опанасовича Слепет-Дуніна, який був головноуправляючим маєтками генерала М.П.Висоцького у Київській і Херсонській губерніях з 1 вересня 1821-го по 1 травня 1825 року; 1.V.1825 р. поміщик Висоцький дав йому «квитанцію», де підтверджував, що управляючий Ф.Слепет-Дунін робив свою справу «со всей рачительностью и усердием» (там само, арк.72 зв.).

215

Тут річ йде про кам'яну холодну однопрестольну церкву в ім'я Преображення Господнього, побудовану на кошти генерала М.Висоцького — закладена у 1821 році, а освячена 19 серпня 1826 р. Храм збудовано разом з такою же дзвіницею; при церкві тоді було землі: садибної 4 дес. і орної 33 дес. (ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.565, арк.11 — 11 зв., там само, оп.2, спр.40, арк.13; Єлінецький І.О. Роки і люди... — С.18). Цікаво, що до побудовання Преображенської церкви, її функції приходської виконувала Лебединська Георгіївська монастирська, в якій обряди і треби виконували приходські священники В.Гребеновський, І.Заверухін і І.Шурькевич (ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.1026, арк.1).

216

Харалампій Павлович Поторжинський (Паторжинський), з родини диякона Пастирської Дмитрівської церкви; у 1819-1820 рр. згадується як 2-й диякон Лебединської Георгіївської церкви, з 14 лютого 1820-го — священник Покровської церкви села Тишківки, а з 1822 року, за проханням поміщика Миколи Висоцького і за резолюцією чигиринського єпископа Іринія, його переведено священником приходської Миколаївської церкви м.Злотополя. Очевидно, у 1827 році Х.Поторжинський призначається 6-ї частини благочинним, а 21 січня 1831 року указом Київської духовної дикастерії за №93-м висвячено у протоірея Звенигородського Преображенського собору і обрано «первоприсутствующим тамошного духовного правління», на цей час він мав 36 років, був жонатий. Також треба додати, що Х.Поторжинський у 1820-х рр. прослухав у Київській духовній академії курс «філософії»; про нього відомо, що добре «проповідь и своего сочинения сказывает», розумів латинську, знався на Святому писанні (Біблії), мав каліграфічний почерк. Очевидно, своєю владчею привернув увагу генерала Висоцького, який прихильно ставився до злотопільського священника, зробив його своїм духівником і допоміг, вірогідно, в кар'єрі, а у 1825 році отець Харалампій купив в свого благодійника в м.Злотополі «пустопорожню землю», де й побудував дім. Саме Х.Поторжинський поховав генерала М.Висоцького в уфундованому ним Злотопільському Миколаївському храмі. Виявляючи «клаптики» життя Харалампія Поторжинського, автор (Ю.М.) звернув увагу на один дуже помітний «нюанс» — ця людина, вірогідно, була в постійній боротьбі з кимось за виживання, і — перемагала, не дивлячись на доноси, анонімки; цікаво також, що в усіх конфліктах на його бік становилися «сильні світу сього» — від місцевого благочинного до київського митрополита (ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.401, арк.108-109; там само, ф.660, оп.1, спр.159, арк.59, 77, спр.186, арк.12 зв., спр.724, арк.22, спр.743, арк.50 зв., 56 зв., спр.750, арк.10, спр.832, арк.21 зв., спр.874, арк.40, 44, 49, 50, спр.925, арк.18 зв., спр.1014, арк.4, спр.1172, арк.2 — 2 зв., спр.1234, арк.2-3, 4, спр.676, арк.53 зв., спр.757, арк.4-11).

217

Про Чигиринський Троїцький жіночий монастир див.док. №36 і відповідні до нього примітки.

218

Інформації не виявлено.

219

Про цих осіб відомостей не виявлено.

220

Очевидно, мова йде про с.Устимівку Семенівського району Полтавської області, яке розташоване на старому Ромоданівському шляху, біля залізниці Кременчук — Ромодан. Про урочище Свинарну відомості відсутні.

221

Службовець Чигиринського магістрату колезький регистратор Аліпій Іванович Клиновський помер 15 квітня 1835 року у 49-річному віці від «горячки» (ДАЧО, ф.586, оп.1, спр.2, арк.11). За ісповідними розписами на 1834 рік відомо, що він був жонатий на Марфі Іванівні, мав дітей: Василя, Марію, Єлисавету і ще одну Марію (там само, ф.660, оп.1, спр.1158, арк.2).

222

Указом Київської духовної дикастерії від 15 липня 1829 року за №2571-м диякон Тихон Погореленков рукоположений в священника Чигиринського Троїцького жіночого монастиря (можна думати, на місце померлого у травні т.р. священника П.Воліковського), а 21.1.1831 року він отримав указ «о наблюдении Чигиринського Успенського прихода» (ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.1040, арк.21 зв., 28 зв., спр.1043, арк.74).

223

Захарій Тимофійович Заржицький (1806 — після 1854/1855 рр.). 26 березня 1831 року канцелярист «градської поліції» Заржицький отримав дозвіл про перехід із римо-католиків у православ'я. У 1838 році — він колезький регистратор, з 1851 р. — губернський секретар Займав посади чигиринського «повитчика» і секретаря Чигиринського магістрата; мав судовий привід за порушення встановлених правил для службовців, оштрафований і позбавлений права на черговий чин (1839—1843 рр.). У шлюбі двічі, мав дітей (ДАЧО, ф.554, оп.1, спр.2, арк.632 зв., спр.4, арк.370, 401 зв., 464 зв., спр.6, арк.248 зв., 403, 479, там само, ф.660, оп.1, спр.1043, арк.86 зв., спр.1089, арк.3, там само, ф.661, оп.1, спр.386, арк.57 зв.).

224

Паісій (мирське — Павло Демчинський), священницький син із уніятів Злочевського циркуля; навчався російської, читанню і писанню, церковному співу. З 4 листопада 1809 року на послушанні у Києво-Михайлівському монастирі, 7.VI.1814 р. прийняв постриг, 7.I.1815 р. — рукоположений в ієродиякона, а 12.IX.1819 р. — в ієромонаха. 8.IV.1830 р. призначений настоятелем в Корсунський Онуфріївський монастир, а за резолюцією київського митрополита Євгенія від 13.X.1834 року і указом київської духовної консисторії 7.XII.т.р. переведений настоятелем до Жаботинського Онуфріївського монастир, де ігуменствовав до середини 1837 року. У 1836 році ієромонаху Паісію було 51 рік. (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.8, арк.114 зв. — 115, 121 зв. — 122).

225

Про ієромонаха Саву відомостей обмаль; настоятелем Виноградського Успенського монастиря він згадується у 1832 році, і був на цій посаді, вірогідно, до травня 1836 року. З посади звільнений «по произведенному над ним следственному делу о растрате» і переведений у 1839 році в Жаботинський монастир; в листопаді 1843 р. він був знову переміщений до Виноградської обителі, де й провів останні роки свого життя, про Саву є спогади і в 1847 р. (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.23, арк.17 — 19 зв., 58 — 58 зв., 61, 104).

226

Про хутір Лаврусиху див.: док.№№15, 18, 30 і прим. №№155 і 180.

227

Євгеній (18/29./XII.1767 — 1837 рр., мирське — Євфимій Олексійович Болховитинов), митрополит Київський і Галицький (1822—1837), поважний церковний діяч, авторитетний вчений-історик, освітянин (Віталій Сарбей. Митрополит Євгеній//— Київська старовина. — К., 1993 — №1 — С.73-83). У ДАЧО є копія заповіта митрополита Євгенія від 18/II — 1835 р. (там само, ф.152, оп.30, спр.45, арк.16 — 17).

228

Володимир (мирське — Алаvdін), єпископ Чигиринський у 1835—1836 рр., потім архієпископ Тобольський. Помер 20 травня 1845 р. (КЕВ — 1882 — №2 — С.39).

229

Чигиринська Хрестовоздвиженська церква (до 1888 року — соборна), дерев'яна, побудована у 1823 році на новому і більш зручнішому місці, мала три престоли: центральний — Воздвиження Чесного хреста, і два придельні — Дмитра Солунського (праворуч) і Спасопрображенський (ліворуч); орного і сінокосного поля. 49 десятин (1864 р.). З історії Воздвиженського собора відомо, що першопочатково, «з фундамента», храм був православним і до 1719 року належав до київської митрополії, а потім — до переяславської кафедри (до її скасування). В травні 1719 року переяславський єпископ Кирил Шумлянський рукоположив священником у цей храм Йосипа Івановича з наданням антiмiнса; за Похилевичем Воздвиженська церква побудована у 1720 році, а у 1745 р. споруджено нового собора на старому місці і тоді ж й освячено чигиринським протопопом Дмитром Омеляновичем Новіковським; 14 вересня 1745 року в священники рукоположено Андрія Жеребецького з видачею в цю церкву нового антiмiнса. За ерекцією від 16 листопада (інша дата — 18 жовтня) 1778 року і люстрацією староства Чигиринського від 3 вересня 1780 року до старої соборної Хрестовоздвиженської церкви було надано три поля: «в первое поле в урочищах: Чернечом — на восем дней, Янич — на четыре дни, в другое поле — около Мартинового гайка — на пять дней, близ озера, называемого Значок, — на пять же дней, и близ оногo ж озера — на четыре дни, и в третье поле, близ Глинищи, от города — на пять дней и под Галагановкою, в окопищах, — на два дни; и

снокосу на 20 косарей в урочище близ Холодної криниці, с леском и лугом, да близ Янич, по бывших из дворян священниках Саве и Андрею Жеребецких, называемый Жеребецкий байрак с разным строевым лесом, садом разного родючого дерева, пасечным местом и немалым сенокосом». Крім цього, до володінь соборного храму були надані ґрунти чигиринської приходської Преображенської церкви*, яка була «упразднена» за резолюцією митрополита Гавриїла і указом Катеринославської духовної дикастерії від 26 вересня 1796 року. Стара Хрестовоздвиженська церква мала своє розташування в низинному і болотистому місці з постійною погрозою залиття повеневими водами р.Тясмина, також була і дуже малою як для соборного храму, «а потому за неимением пространного места и приделов пристроивать неудобно». На цій підставі на поч. ХІХ ст. виникло бажання у чигиринських протопопів переіменити Хрестовоздвиженську церкву з монастирською Троїцькою, більш просторою (див. прим. №382), або з приходською Успенською у 1819 році (див. прим. №231), на що дозволу з дикастерії одержано не було (при позитивному рішенні Хрестовоздвиженська церква мала перетворитися у кладбищенську). У 1921 році в Хрестовоздвиженському приході м.Чигирин нараховувалося до 1000 вірних. (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.1 зв., 2, 7 зв., 8 зв., там само, ф.660, оп.1, спр.278, арк.43 зв., 44, 44 зв., 60, 65, спр.742, арк.65 — 65 зв., там само, ф.697, оп.1, спр.2, арк.27, там само, ф.Р-471, оп.1, спр.7, арк.14; Мелхиседек Значко-Яворский. Описание староства и протопопии Чигиринской благочестивых церквей, к епархии Переяславской издревле принадлежавших. 1767 г. //КЕВ — 1861 — №15 — С.449-450; Похилевич Л. Сказания... — С.664). Цікавість для дослідників мають привернути сповідальні розписи Хрестовоздвиженського собору пер. пол. ХІХ ст. і його метричні книги 1817 — 1864 рр., див.: ДАЧО, ф.586, оп.1, 12 од.зб., там само, ф.660, оп.1, спр.1042, арк.14-33, 34-48, 49-68, 88-111, 112-132, 133-157, 185-223.

* За Мелхиседком чигиринська Преображенська церква існувала ще до 1700 року. За ерекцією, наданою на цей храм комісаром Бадовським від 18 грудня 1778 року, і згаданою люстрацією чигиринського староства 1780 р. церковних земель налічувалося три поля: «пахатного поля в первую руку — под Галагановкою или Чернечим селом — на тридцать дней, в другое поле в урочище Значком — на десять дней, и третье руку у селу Херсонцю — на десять дней, под Нестеровку — на десять дней, и сенокосу: от правой стороны. смежной с левою стороною с степцовским сенокосом, до самой в длину высокой гребле, а в ширину по дороге под самою горою, на котором сенокосе в половине почты ненадлежаще до Нестеровки проложена дорога», а в іншому документі додається, що сенокосу на 18 косарів. У 1796 році Преображенський храм був закритий («упразднен») і розібраний тому, що був вельми ветхий і в ньому служби вести «не можна», і що «прихожане, к ней (церкви — Ю.М.) принадлежавшие, но и починить не в состоянии», тому всі вірні бувшого Преображенського храму переведені до Хрестовоздвиженського приходу, з передачею соборній церкві і всіх ерекціональних земель; все це було затверджене указами Київського губернського правління 13.XI.1801 р. і 2.I.1802 р. «про спокійне володіння» Хрестовоздвиженським собором бувшими преображенськими ґрунтами, про що і «предписано» чигиринському городничему князю Спиридону Манвелову (ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.278, арк.31, 32, 43 — 43 зв., 45, 47 — 47 зв., 48, 60, 65 — 65 зв.; там само, ф.697, оп.1, спр.2, арк.27 — 27 зв., 30 — 36; Мелхиседек Значко-Яворский. Описание староства и протопопии Чигиринской... — С.45!).

230

Стефан Петрович Линчевський, з сім'ї указного дячка Богородичної церкви с.Краснопілля (воно же і Нижчи Верещаки) Чигиринського повіту; у 1817 році йому було 15 років, навчався в училищі (?), яке закінчив у 1818 році. У квітні 1819 р. він служить паламарем у Троїцької церкві с.Кримок. 8 лютого 1820 року С.Линчевський висвячений «у стихарь», а в червні т.р. переведений на паламарське місце у с.Соснівку. За резолюцією чигиринського єпископа Кирила і за указом київської духовної дикастерії від 15 вересня 1831 року дячок с.Липового Стефан Линчевський рукоположений у диякона чигиринського Хрестовоздвиженського собора. Володів у м.Чигирині невеличким дерев'яним вельми ветхим будиночком з однією кімнатою і сіньми. Був жонатий, мав дітей. Очевидно, помер після 1853 року, тому що він вже не згадується в сповідальних розписах 1854 року і на його місці служить диякон Андрій Семенович Ісаевич (ДАЧО, ф.586, оп.1, спр.3, арк.9 зв.; там само, ф.660, оп.1, спр.676, арк.49 — 49 зв., спр.758, арк.1 — 1 зв., 6, 8 — 8 зв., спр.1042, арк.70, 88, 112, 133, 185, спр.1043, арк.33 зв., спр.1051, арк.6, спр.1205, арк.3 зв., спр.1426, арк.8 зв.).

Приход чигиринської Свято-Успенської церкви у 1838 році нараховував 150 дворів з 584 душами чоловічої і 628 жіночої статі; для порівняння: 1796 р. — 38 дв., 263 ч. і 240 ж., 1804 р. — 90 дв., 381 ч. і 324 ж. Наведена статистика дає підстави констатувати про активне забудування цього району м. Чигирин і зростання кількості його населення. У 1838 році приходським священником був Федір Олексійович Белановський (Беляновський), 48 років. За відомостями 1824 і 1837 рр. про однопрестольну дерев'яну Успенську церкву відмічається, що цей храм збудовано «невідомо якого року» за кошти вірних (хоча в інших документах і довідках є конкретна дата — 1824 рік), він без приделов з двома невеличкими притворами, з маленькими «крильцями», престол дерев'яний «снесарской роботы»; храм забезпечений усім необхідним церковним начинням і іконами, зберігається антімінс, наданий 22 вересня 1794 року київським митрополитом Самуїлом, невеличкий іконостас з шести круглих ікон. Поряд з церквою споруджено дерев'яну дзвіницю 1824 року, з невеличким ганком при дверях; церква і дзвіниця на цей час в доброму стані («крепки») Землі церковної — орної і сінокосної — 22 десятини, присадибної ділянки немає; найближчі церкви — соборна Хрестовоздвиженська у півверсти і монастирська Троїцька, через р. Тясмин, в одну версту; тут же додаються формулярні списки церковно і священнослужителів. З історії церкви виявлене слідує. Є припущення, що існував кам'яний Успенський храм з декількома престолами, знищений у 1677-1678 роках, це має підтверджуватися наявним антімінсом, наданим у цю церкву митрополитом Йосипом Нелюбовичем-Тукальським. За Похилевичем нову церкву в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці споруджено у 1716 році з наданням св. антімінса від переяславського єпископа Кирила Шумлянського у 1722 році і рукоположенням в 1726 році у цей храм священника Іоанна Терпила, яким у 1737 році на цьому ж місці возведено нового однойменого дерев'яного храму (антімінс виданий переяславським єпископом Гервасієм у 1764 році). За ерекцією 17 листопада 1778 року і люстрацією староства Чигиринського від 3 вересня 1780 року чигиринській Успенській церкві надано землі: «пахатного поля в три руки — по шесть дней и сенокосу на 20 косарей близ Нестеровского мостка и Захаркова кута, и, особо, по старому Дайму (Кайму? Займу?); пахатного поля в урочищах: называемом Подоле — на шесть дней, в Луцковском яру — на четырнадцать дней и за Яничем — на десять дней». До 1700 року Успенський приход належав до київської єпархії, потім — до переяславських єпископів, а після скасування в кінці XVIII ст. переяславської кафедри, знов перейшов у підпорядкування Києву. Цікава подробиця: у 1819 році були спроби переіменувати Успенську приходську церкву на малу Хрестовоздвиженську зо всіма до них приналежними землями, що єпархією заборонено. У 1921 році згадується про ремонтування храму, а кількість вірних рахується до 1200 (ДАЧО, ф.554, оп.1, спр.4, арк.16, 478; там само, ф.660, оп.1, спр.181, арк.53, спр.278, арк.44 — 44 зв., 65 зв., спр.551, арк.41 — 44, фр.1313, арк.1 зв. — 4; там само, ф.Р-471, оп.1, спр.7, арк.14; Мелхиседек Значко-Яворський. Описание староства и протопопии Чигиринской... — С.452-453; Похилевич Л.Сказания... — 664-665).

232

Про Трофима Кулінича відомостей не виявлено.

233.

Мова йде про Нестора Даниловича Замшу (Замшенка), помер, вірогідно, 1850 чи 1851 році (в сповідальних розписах за 1851 рік його прізвища немає); міщанин, у 1838 році йому було 41 рік, був одружений двічі, мав дітей. Рід Замшенків (Замшів) у пер. пол. XIX ст. був великим (ДАЧО, ф.554, оп.1, спр.2, арк.407 зв., спр.4, арк.476 зв., спр.6, арк.279 зв., 403).

234

Про медведівського ігумена Іоаннікія див. прим. №323.

235

Очевидно, мова про підпоручика у відставці Гита Семеновича Камкіна, на 1842 р. йому було 53 роки, одружений (ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.1042, арк.113, 135).

236

11 січня 1850 року цар Микола I підписав Височайший указ про проведення на території Російської імперії, «крім Закавказького краю», нового перепису населення на підставі ним же затвердженого загального Статута (ДАЧО, ф.660, оп.1, спр.1769, арк.13 — 49).

Цікаво, що крім переліка свідків, в цієї «данній» наводяться особисті прикмети М.Гузенка: «лет от роду 52, росту 2 арш.10 вершков, волосы на голове и борода темно-русые с проседью, глаза серые, нос и рот умеренные, особые приметы: на левой руке на указательном пальце небольшой шрам» (ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.1233, арк.13).

Лопухін Павло Петрович (30.VIII.1789. Москва — 23.II.1873. Корсунь), світліший князь, генерал-лейтенант (з 1829 р.). Батьки: св.кн.П.В.Лопухін (1753 — 6.IV.1827 р.) і К.М.Шетнева (1763 — 16.IX.1839). Павло Лопухін вже з 4-річного віку був зарахований до Лейб-гвардії Преображенського полку, в 9-ть років його призначено флігель-ад'ютантом його імп. величності, а через рік «пожаловано» камергером. У 1806 році він вступає у дійсну військову службу у кавалергардський полк у чині поручика. Приймає участь у багатьох бойових діях, в тому числі і з наполеонівською Францією 1812-1814 рр. (з 1813 р. — полковник). У 1830 році він командир 1-ї гусарської дивізії, бере участь в придушенні польського повстання 1831 року. Нагороджений багатьма орденами і вищими відзнаками як Росії, так і інших країн. Був членом «Союзу спасіння» і «Союзу благоденства». 11 січня 1835 року вийшов у відставку і оселився в м.Корсуні, яке володіння у Богуславському повіті дісталися св. кн. Павлу Лопухіну за духівницею його батька, кн.Петра Васильовича, явленої у Санкт-Петербурзькій палаті Цивільного суду 13 травня 1827 року. На 1835 рік в Корсунському маєтку нараховувалось 7989 ревських душ. Дружиною св. кн. Павла (з 1833 р.) була баронесса Ганна (Жаннета) Іванівна Венкстер (у першому шлюбі — Аполеус, вдова), яка померла у січні 1869 року. П.П.Лопухін похований в своєму маєтку у Порхівському повіті Псковської губернії (погост Карачуниці) поруч з батьком і дружиною (Див.: Декабристы: Биографический справочник. Под ред. М.В.Нечкиной. — М., 1988 — С.103-104; Полякова Т.Ю. Петро Васильович Лопухін//Корсунський часопис. — Черкаси, 1996 — №3 — С.36-40, вона же, Павло Петрович Лопухін... там само, — №4 — С.27-32; ДАЧО, ф.896, оп.1, спр.1255, арк.14).

Гапич Іван Кирилович (1836 — після 1909 р.), в чернецтві отець Іларіон. Навчався у народному училищі. Вже в кінці 1865 року прийнятий в Жаботинський монастир «до іспитів», а у квітні 1866 року він споминається як «послушник» і відправляється до Донських заводів за рибою для обителі, хоча офіційно прийнятий в послушники з 8 червня 1866 року, у рясофор пострижений 6.VIII. т.р., а ченцем став 14 вересня 1867 р.; рукоположений у ієродиякона 11.VIII.1868 р., в ієромонаха — 8.IX.1883 р. У різні роки виконував седмічне богослужіння, а також був економіком, різничим, а указом консисторії від 27 вересня 1893 р. (у інших відомостях — 1892 р.) за №14025-м отець Іларіон затверджений на посаді «казначая». Нагороджений набедреником (1888 р.), і наперсним хрестом (1899 р.). В формулярних списках відмічаються його здібності — «способный», «честный», «послушливый», «рачительный», «обязанности казначая и церковное священнослужение исполняет ревностно с усердием к обители» (Див.: ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк.15 зв. — 16, спр.89, арк.2 зв. — 3, 10 зв. — 11, 20 зв. — 21, 34 зв. — 35, 42 зв. — 43, 79 зв. — 80, 128 зв. — 129).

Село Леськи Черкаського району.

Інформацію про Євдокію Гапичову і про інших, які підписали дозвіл (док. №27), поки не виявлено.

Тепер село Хмільна Канівського району Черкаської області.

Іоанн Іоанович Мельниківський (у 1907 році йому виповнилося 61 рік), син священника, за останньою ревізією 1858 року записаний в с. Івківцях Чигиринського повіту. В 1867 р. закінчив Київську духовну семінарію і 8 жовтня т.р. призначений священником церкви с.Хмільної Черкаського повіту*. У 1879 році епархіальним начальством І.Мельниківського затверджено на посаді благочинного 6-го округу Черкаського повіту (13 лютого 1880 року з цієї посади його звільнено); був член-кореспондентом церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії, допомагав у збиранні давніх речей і історичних документів для музею. 18 вересня 1883 року призначений священником домової Олександро-Невської церкви в будинку Сулими у Києві, з 1884 р. і до 1908 р. також і вчителював у Київському

реальному училищі та в інш. школах. 14 травня 1904 року отримав чин протоієрея. За поданням Київського благодійницького товариства і Ради цього ж товариства у 1904 р. висунутий до нагороди орденом св.Ганни 2-го ступеня, який і отримав в травні 1905 р., до цього в 1897 р. був нагороджений таким же орденом, але 3-го ступеня (ЦДІАУК, ф.127, оп.1011, спр.1696, арк 21 зв. — 22 зв.; Киевские епархиальные ведомости — 1880 — №№12—13. Ч.оф. — С.7, там же, — 1883 — №7 — С.148, №20 — С.397).

* Очевидно, мова йде про Покровську церкву с.Хмільної; цей приход у 1883 році був 5-го класу, церковної землі 55 дес., будинок для приміщення причту, вірних 931 душа чол. статі (КЄВ — 1883 — №20. Ч.оф. — С.397).

244

На останньому, сьомому тижні Великого посту — Страсній седмиці, Вербному тижні, у так званий Чистий (Великий) четвер згадується Таємна Вечера, яку здійснив напередодні свого розп'яття Ісус Христос зі своїми учнями в ознаменування заповіданої пророком Мойсеєм Пасхи. Під час вечері Ісус Христос здійснив обряд «омовіння ніг» своїм учням, а на згадку про переломлення хліба, здійсненого Господом в цей же день, у церквах освячують проскури; у Чистий четвер готували четвергову сіль, очищену вогнем, так як за народним уявленням вона була споганена зрадником Іудою під час Таємної Вечері. Під час вечері читаються «Дванадцять Євангелій», тобто дванадцять євангельських уривків, що розповідають про страждання Христа, по-іншому ці уривки називають «Страсті Господні». Вербний тиждень у народі ще називають Білий, Жильний, Страсний (див.: Євангеліє від Івана. Переклад та коментарі професора Є.К.Дулумана // Людина і світ. — К., 1996 — №8 — С.22-23, 25; Наталія Матвеева, Андрій Голобородько. Святі і свята України. Календар церковних свят і народних традицій. Словник-довідник. — К., 1995 — С.81, 83; Олекса Воропай. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. — К., 1991 — Т.1 — С.360-365).

245

Масляний тиждень (Масляна, Масниця, Колодій й інш.), останній тиждень перед Великим постом. За церковною термінологією цей тиждень має назву Пушення, а ще його називають Сирним тижнем, тому що забороняється вживати сир, масло, рибу. Це була підготовка до суворих днів Великого посту, який настає одразу за Масляною або Сирним тижнем і має тривати сім тижнів, до самої Пасхи. Обрядова їжа на Масляну — вареники з сиром і сметаною, гречані млинці, смажені на маслі, або на смальці; вареники під час Масляної варили щодня (Наталія Матвеева, Андрій Голобородько. Святі і свята України...вк.пр. — С.61 — 63; Олекса Воропай. Звичаї нашого народу... — С.201—207).

246

На Чистий четвер (див. прим. №244) припадає Нявський або Мертвецький Великдень. Після страсної відправи люди, прийшовши додому, робили своєрідну «таємну вечерю», зі страв там мали бути: кутя з медом і маком, узвар, вареники із сушеними сливами та вишнями, капуста, риба. Все це мало символізувати спільну вечерю з покійниками, а звідси й Мертвецький Великдень. За народними уявленнями Бог тричі на рік відпускає праведні душі з того світу, в тому числі і у Чистий четвер, які за три дні до Пасхи святкують уночі свій «Мертвецький» чи «Нявський великдень», в цей вечір усі мерці, начебто за покликком третього дзвоника встають з домовин і йдуть до церкви, де їх вже чекають священники, також померлі. Після відповідної проповіді, знечів'я відкриваються двері в храм і всі заходять на свою службу. Бля вівтаря мають стояти небіжчики-діти й тримати в руках крашанки, наповнені клоччям. Після відправи всі христосуються і виходять на подвір'я церкви, де священники ще раз читають проповіді. Лише після третій півней розходяться мерці по могилах. У цей час душі покійників не бояться ні хреста, ні молитви й вельми агресивні; якщо їм зустрінеться людина, то вони ладні задушити її. Єдине спасіння — обмитися у четвер водою. Мертвецький великдень — це відлуння язичницьких вірувань, які дійшли до нас у переказах, легендах, старих традиціях, і в різних місцях (регіонах) мають свої особливості. (Див.: Василь Скуратівський. Святвечір. — К., 1994 — Кн.1. — С.179-180; Великдень в Україні. — К., 1993 — С.16-19; Степан Килимник. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. — К., 1994 — Кн.ІІ — С.50-63; Олекса Воропай. Звичаї нашого народу... вк.пр. — С.367-370).

247

Див. прим. №245.

Про священника Олександра Степановича Висоцького з клірової відомості Мошненської Успенської церкви за 1899-й рік відомо наступне. Син священника, 75 років; за ревізією 1858 р. записаний при Успенській церкві м.Мошни. Після закінчення Київської духовної семінарії 27 листопада 1847 року рукоположений в священники м.Мошни Успенської церкви, яка була його дбайливістю збудована 1868 року на кошти церкви і парафіян. За старанність в навчанні дітей парафіян був нагороджений набедреником; з 1862 року по 18 вересня 1868 року — помічник благочинного 7-ї ділянки і одночасно наглядач за церковно-приходськими школами, а з 18 вересня 1868 р. по 1879 рік двічі обирався на посаду благочинного. Мав багато подяк і нагород: 6 вересня 1887 р. нагороджений орденом св. Ганни 3 ступеня, 2 травня 1898 року за 50-річну службу нагороджений орденом Володимира 4 ступеня. Рішенням Синоду від 12 березня 1899 р. був затверджений на посаді духовника по 4-й ділянці благочинія Черкаського повіту. Одружений на дочці священника Павла Суцанського Марії, 69 р.; їхні діти — Миколай, 46 р., священник м.Нової Праги Херсонської губернії, і дочка Євдокія, 51 р., вдова (ЦДІАУК, ф. 127, оп. 1011, спр. 3527, арк.427 зв. — 428 зв.). 18 травня 1901 року у 77-річному віці священник Олександр Висоцький помер «від старості», 20.V. т.р. похований на церковному цвинтарі (ДАЧО, ф.931, оп.1, спр. 3610, арк.181зв).

249

Пахомій (1825 р. —?; світське ім'я Леонтій Зверев), з родини диякона Смоленської єпархії, навчався у Смоленській духовній семінарії; 18 березня 1856 року пострижений у Києво-Печерській лаврі, 6.IX.1859 р. посвячений в сан ієромонаха; 5.IV.1864 р. призначений «будівничим» церкви та двох корпусів в Богуславському Миколаївському монастирі, з 10.IV.1867 р. — начальник Китаївської пустині, а з 6.XII.1873 р. — настоятель Корсунської Онуфріївської обителі (за особистим бажанням з 29.XII.1873р. звільнений з цієї посади з «залишенням за його бажанням при цьому ж монастирі»). 20 червня 1874 р. за резолюцією київського митрополита Арсенія призначений настоятелем Жаботинського Онуфріївського монастиря; 13 травня 1876 р. висвячений на архімандрита, а 27 серпня т.р. — призначений благочинним монастирів Київської єпархії поза м.Киева. Начальним Жаботинської обителі був майже до кінця 1880 року (ДАЧО, ф.149. оп.1, спр.86, арк. 10 зв. — 12; ЦДІАУК, ф.903, оп.1, спр.14, арк.1 зв. — 2).

250

Село Кононча адміністративно належить до Канівського району; село Тубільці — до Черкаського району, а село Шелепухи рішенням Черкаського облвиконкому від 12.VII.1958 р. приєднане до с.Софіївки того ж Черкаського району.

251

В універсалі від 20 вересня 1656 року «на будовання» і «фундування» Ірдинського монастирю, за дозволом «братію совокупляти», гетьман Богдан Хмельницький надавав «футори баклійські і орловські з належностями їх, Старосіля боклійські з Будищами, Смулчинці з Будищами Орловські, задля помочи, так же і ґрунта задля уживаня братіям там ся знайдучим у баклійских хуторах», з визначенням межі цього надання у «Черкаской державі» і позначенням існуючих топонімічних кордонів. Цікаво, що в документі, з подання ірдинського ігумена отця Герасима, конкретизується «способное место» розташування обителі: «на Ірлени з одной стороны Баклія, а з другой ис Мглеева» (Исторические и крепостные документы Виноградско-Ирдынского монастыря // Киевские епархиальные ведомости — 1861 — №19 — С.565-566; Документы Богдана Хмельницкого. 1648-1657. — К., 1961 — С.535-536).

252

На підставі відомих документів час ігуменства отця Герасима Івашківського можна визначити між 1656-м і 1660 рр.; більш точного датування виявити не вдалося. За синодиком ірдинських настоятелів після ігумена Герасима обителю управляв о.Йосип (Виноградский-Ирдынский Успенский монастырь // КЕВ — 1861 — №18 — С.538; там же, — №19 — С.565-570).

253

Відсутність документальних джерел не дозволяє встановити точної дати виникнення Ірдинського Виноградського монастиря, але можна вважати, що ця обитель мала існувати у кінці XVI століття, так як у 1625 році вже було складено опис — «пункта» — монастирських володінь, куди входили греблі, ставки, сади, дуброви,

грунти, пасіки, ліс, поле роблене, які розташовувались біля сіл і селищ Костянтинова, Балаклії (Баклія), Млієва, Орловця, Будиш, Лебедина й інш. Очевидно, згада- не відновлення Ірдинського монастиря (див. прим. №251) пов'язане з його розо- ренням поляками, після чого, вірогідно, ірдинські ченці заснували Золотоніську Спасо-Преображенську обитель. Крім універсалу Б.Хмельницького, монастир от- римав «привілеї» і від Юрія Хмельницького, за яким монастирська власність вже збільшилась, поширюючись на звенигородські, ладижинські, сокирянські, кор- сунські, кременчуцькі й інші грунти, що й було підтверджено жалуваними грамота- ми царя Олексія Михайловича від 30 липня і 1 серпня 1660 року, а також привілеєм польського короля Яна Казимира від 7 березня 1661 року. Привертає увагу те, що у грамотах російського царя обитель називається «войска запорожскаго Мижигорс- каго Ирдеевского монастыря новый скит». І після другого спустошення монастиря в останній третині XVII ст., його давні володіння були на короткий термін відновлені на поч. XVIII ст., але після переходу Правобережжя під юрисдикцію Речі Посполи- тої Ірдинська обитель вже остаточно втратила переважну кількість своїх ґрунтів і прав. Ось що про це пише в опису 1775 року мотронинський ігумен Іринарх: «Мо- настырь безспорно владеет старым монастырищем, где был древний монастырь; на этом месте иногда сено косят, иногда пашут под хлеб. Кроме того монастырь имеет древний садок под Будищами с избою, при которой и скот содержится. Все прочия угодія монастырскія расхищены новыми владельцами — поляками, именно: села Староселье, Мглеев, деревня Будища, хуторы орловскіе і Баклійскіе, да перевоз в Ладыжине на р.Буге состоят во владении воеводы кievского князя Любомирского; бор, состоявший в черкасском старостве, ныне во владении графа Мнишка, села Смолчинцы и Будише во владении князя Яблоновского, воеводы познанского, в лысянском графстве; мельница на р.Тикичь во владении князя Яблоновского в зве- нигородском старостве; мельница корсунская во владении князя Яблоновского в корсунском старостве. С коегож времени завлажено всеми монастырскими селами, хуторами, мельницами и лесами, и почему, — сведений о сем взятъ неоткуда» (Де- тальніше про історію і володіння монастиря див.: *Виноградский-Ирдынский Успенский монастырь // Киевские епархиальные ведомости — К., 1861 — №№18-20; Историческое известие о начале и судьбе Виноградского-Ирдынского монастыря с приложением его документов. — К., 1861 — 40 сс.; Похилевич Л. Сказания... — С.648; Памятная книжка Киевской епархии. — К., 1882 — С.95; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII-го века. Ред. і прим. В.Л.Модзелевского. — Чернигов, 1914 — Вип. III — С.18-19, 20; ЦДІАУК, ф.824, сп.1, спр.1, арк.1-5).*

254

Перша соборна монастирська церква в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці, за дозволом і благословінням єпископа переяславського Кирила Шумлянського, була закладена, побудована і освячена ірдинським настоятелем Лукою Пелеховським на новому місці близько 1730 року; в опису 1775 року про неї сказано: «избою сделанная, весьма ветхая, соломою по лубью покрытая; в иконостасе иконы Спасителя, Божіей Матери и Николая — деревянные, икона успения Божіей матери на холсте; царскіе и северные двери без резьбы, вовсе обветшалые...; колоколов 3 по 7 1/2 пуда. Книг Богослужебных довольно количество». Очевидно, що незабаром цей храм було розібрано, тому що у 1773 році, за благословінням кievського митропо- лита Гавриїла, була закладена нова Успенська церква, «крестообразная, из основно- го тесанного дерева, о 3-х с двумя щитами главах, с деревянным на средней главе крестом, вымощена дубовыми досками, с 17-ю окнами, без иконостаса, еще не освящена». 1776 року в цю нову церкву дано іконостас із трапезної церкви Золото- нійського монастиря, і у вересні того ж року Успенський храм був освячений золото- нійським ігуменом Іоїлем; у 1851 році Успенська церква «за ветхістю» розібрана, і на її місці, за благословінням кievського митрополита Філарета, 1 травня того ж року була закладена нова кам'яна однопрестольна церква, яка споруджувалась на пожер- твування багатьох вірних, в тому числі і на кошти купця 1-ї гільдії К.М.Яхненка (КЕВ — 1861 — №18 — С.531-532, 535-537; *Памятная книжка ... — С.96).*

255

Філарет (17.IV.1779 - 21.XII.1857; по-світськи Федір Григорович Амфітеатров), син священника Орловської губернії; був ректором Севської, Уфимської і Тобольської семінарії; з 1813 р. настоятель Йосипо-Волоколамського монастиря, з 1819 р. — єпископ Калузький, в подальшому займав кафедри Рязанську (тут висвячений на архієпископа), Казанську і Ярославську. 1837 року призначений митрополитом Киї-

вським, на цій посаді був до самої смерті (у 1841 році прийняв схиму з ім'ям Феодосія). Похований в Хрестовоздвиженській церкві Києво-Печерської лаври (Ф.Брокгауз і А.Ефрон. Энциклопедический словарь. — Спб, 1902 — Т. XXXVa — С. 737; Проценко Л. Поховання в Києво-Печерській лаврі // Київська старовина — К., 1995 — №2 — С.21).

256

Анастасій (1767 — 1858; по-світськи Олексій Штефан); народився у сім'ї священника; вірогідно, навчався у Київській духовній академії «по філософію». У 1803 році рукоположений київським митрополитом Гавриїлом у священника Вознесенської церкви у селі Криве Сквирського повіту, а з 1807 р. — благочинний; нагороджений бронзовим хрестом «на Володимирській стрічці» (1812 р.) У 1822 р. прийняв послушання, а у 1833 році став монахом Києво-Печерської лаври. З 1835 року і, очевидно, до 1839 року — настоятель Лебединської Георгіївської обителі, а з осені 1839 року очолив Виноградський Успенський монастир, де й був до самої смерті (ЩДІАУК, ф.1253, оп.1, спр.5, арк.1 зв.-2; там само, ф.127, оп.876, спр.38, арк.2-3, там же, оп.1076, спр.241, арк.2).

257

Троїцька церква побудована на кошти купця К.М. Яхненка, а з 1851 року «приведена в благолепный вид» (КЕВ — 1861 — №18 — С.537; Памятная книжка...—С.96).

258

Стара Миколаївська церква побудована у 1782 році за благословінням переяславського єпископа Іларіона; тут зберігалися малі ветхі ікони, які, можливо, прикрашали ще монастирські каплиці у печерах (там же).

259

План, що був складений черкаським повітовим землеміром Павлом Стефановичем Шелешпановим у 1804 році, на жаль, не виявлений. Проте, можна сказати, що наказ, даний цьому землеміру Київським губернським правлінням (через губернського землеміра) 18 травня того року за №8852 про обмежування монастирських володінь у Черкаському повіті, базувався на інформації з Київської казенної палати від 23 липня 1800 року, де, зокрема, йдеться і про Виноградський монастир: «Оной монастырь состоит близ селения Балаклеи и Старосельи, во владении его ж сиятельства графа Александра Николаевича Самойлова; имеет в пользовании своем плотинную мельницу, одну пасеку в урочище Монастырище и при ней сенокосной земли на 180 копен, без всякого платежа; более ж никаких угодий во владении сего монастыря не имеется» (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.43, арк.2). Можна вважати, що розбіжності плану Шелешпанова 1804 року з наведеною інформацією 1800 року, якщо вони і були, то не принципові.

260

Монастирські документи зберігалися в обителі до її закриття у 1923-1924 рр. Потім вони зникли і наступні розшуки їх у 20-х роках були марними (ДАЧО, ф.Р-131, оп.1, спр.23, арк.29 зв. — 30, спр.28, арк.23 зв., спр.30, арк.69).

261

Краєзнавець Самков О.М. зазначає, що Ірдинська обитель значну частку прибутків мала і від свого саду: не тільки для себе, але і на продаж монахи вирощували яблука, сливи, виноград. Дослідник пише, що монастирські садівники вирощували свої сорти яблук — зимовий «опруги» і літній «шляпак». І досі на рештках саду зустрічаються старі яблуні, які були привиті на липових пнях.

Недаремно ж відомий купець Ф.Семиренко впродовж багатьох років закуповував із монастирського саду фрукти і «овощ» (малося на увазі ягоди полуниці або садової суниці). Можна вважати, що ірдинські ченці використовували будь-яку нагоду для заведення невеличких садів і в інших власних ділянках, крім монастирської садиби (Див.: Самков А.Н. Виноградский монастырь по материалам госархива Черкаской области. 1848-1870 гг. // Доповідь на краєзнавчій конференції 26 вересня 1989 р. Рукопис.).

262

Див. прим. №263.

263

Можливо, що замість цієї будівлі у 1911 році був побудований готель довжиною 11, а шириною 5 сажнів, під залізним дахом; у 1921 році його розібрано селянам разом із Троїцькою церквою для побудування школи та Будинку просвіти в селі Теклино (ДАЧО, ф.Р-471, оп.1, спр.9, арк.40-42).

Згаданими грунтами у Черкаському повіті родина графів Бобринських почала володіти з 2 березня 1829 року, коли за розподільчим актом ніж власником Смілянського маєтку графом Миколою Олександровичем Самойловим і його рідною сестрою графинєю Софією Олександрівною Бобринською (4.X.1799 - 11.XI.1866), остання отримала село Балаклію (Баклій), а згодом, за купчою, засвідченою в Санкт-Петербурзькій палаті Цивільного суду 18 травня 1839 року, та ж сама графиня Бобринська стала власницею містечка Сміли, сіл і селищ: Костянтинова, Старосіллечка, Малосмілянки, Яблунівки, Будок, Гречківки, хуторів — Миколаївки (він же Новицького) і Могильовки, ці володіння раніш належали графу М.О.Самойлову (ДАЧО, ф.832, оп.1, спр.593, арк.74 — 74 зв.). Після смерті гр. С.Бобринської і її чоловіка графа Олексія Олексійовича Бобринського (6.I.1800 — 4.X.1868), який, до речі, добре упорядкував і капіталізував ці землі, Смілянське володіння перейшло у спадок до їх синів — Олександра (1823—1903?), Володимира (1824-1898) і Лева Олексійовичів Бобринських, які були затвержені в правах спадкових у рівних частках, і вже 10 грудня 1868 року за рішенням Санкт-Петербурзького округового суду (№4419) брати уповноважили статського радника Бориса Андрійовича Михельсона управляти їх спільним нерухомим майном, в тому числі і в Черкаському повіті, «со всеми в оном промышленными заведениями и населенных крестьянами собственниками» (там же, арк.11-18 зв.) На 1893 рік загальне керування Смілянською власністю, всередині земель якої знаходилася Виноградська обитель, виконував граф Володимир Бобринський (Смела. Сост. В.Головня. — К., 1913 — С.20).

265

Локалізувати урочище Будки зараз не можливо, але в описах сер. XIX в. усі володіння Виноградського монастиря знаходилися біля сіл Костянтинова і Будок (тепер Смілянського району Черкаської області); на думку В.Ластовського урочище Старе Монастирище знаходилося від монастиря за 5-6 км на північний захід по берегу Ірдинського болота, до с.Мале Старосілля (Про володіння монастиря у сер. XIX ст. див.: ДАЧО, ф.712, оп.1, спр.29, арк.92 зв. — 93, спр.69, арк.10 зв. — 11; спр.242, арк.22 зв.—3). Цікавою має бути стаття: Бобринський А.А. О раскопке курганов близ местечка Смела Черкасского уезда Киевской губернии и о некоторых других найденных там древностях// Древности. Труды Императорского Московского Археологического общества. — М., 1885 — Т.Х — С.15-29.

266

Лларіон (1838 — після 1904 р.), по-світськи Йосип Якович Малишевський — з почесних спадкових дворян м. Сквири Київської губернії; навчався у Білоцерківській гімназії; з 1867 р. — послушник Жаботинського монастиря, а 13 серпня 1871 р. пострижений у ченці Києво-Видубицького монастиря, з 1875 р. благочинний цього ж монастиря з рукоположенням в ієромонаха; за указом Київської духовної консисторії від 9 червня 1882 року призначається настоятелем Виноградського Успенського монастиря, і за указами цієї ж консисторії від 27 липня і 27 серпня 1904 року був звільнений від ігуменства за власним бажанням і залишений «на покої» в цієї ж обителі; мав сан архімандрита (ЦДІАУК, ф.824, оп.1, оп.1, спр.10, арк.9 зв. — 13, спр. 11, арк.2 зв. — 3; РДІА у СПБ, ф.796, оп.445, спр. 520, арк.214-214 зв.)

267

Про заснування і початок Жаботинського Онуфріївського монастиря джерел не знайдено, є тільки відомості з початку XVIII ст., це: посилання на лист київського митрополита В.Ясинського до гетьмана І.Мазепи 1706 року про опіку благочестивих монастирів, де згадується і Жаботинська обитель (на жаль, такий документ авторові не відомий); також у монастирському архіві є інформація про «доношення» монастирської братії до генерал-майора Семена Ширкова у м.Дубно на жаботинського губернатора Зеленського про «обиды за грунты монастырские» 1712 року. 18 березня 1742 року чигиринський староста кн. Я.Яблоновський відновив і підтвердив за обителью її права, а 17 жовтня 1754 року він же затвердив за ченцями всі їх землі у Жаботинському ключі (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.144, арк.12-12 зв. 16,20, спр. 148, арк.2). Але, можна припустити, що Жаботинський монастир існував і в XVII ст., опосередкованим аргументом для такої думки можуть бути деякі книги з монастирської бібліотеки, датовані 1607-м, 1637-м, і 1697 рр. (там же, спр.132, арк.114-114 зв., спр.148, арк.18-19 зв.).

15 березня 1758 року за дозволом і благословінням київського митрополита Тимофія Щербацького була закладена соборна монастирська церква в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці. 16 червня 1764 року жаботинський ігумен Єфрем Биковський (+ 3.IX.1771 р.) у своєму «доношенні» до київського митрополита Арсенія Могилянського писав, що «церков снесарско и малярско искусно ко окончанию приходит, и мало что несовсем так же и де и оградою внов весь тот монастырь келиями и гостинныцею зделан» і просив на освячення тої церкви благословіння і святого антiмінса. На цей лист митрополит Арсеній вже 17 червня того ж року дав відповідь, де, зокрема, писав: «Того ради пречестности твоей с потребным священнослужителям числом оную Пустинно-Жаботинского монастыря Успения Пресвятой Богородицы церковь, когда она совершенно строением будет окончена и святыми иконами и прочим церковным благолепием, как святые правила и церковный устав повелевает, будет убрана, и в ней престол, по силе указа в Святейшем Правительствующем Синоде 1734 года сентября 13 дня состоявшегося, будет в вышину аршина шести вершков и... (нерозб. — ЮМ), в длину аршин осми вершков, в ширину аршина четырех вершков, а при том и жертвенник зделан и поставлен будет по чиноположению церковному на новом святом евангелии, за подписанием нашим при сем чрез нарочно присланного иеромонаха Иакова посылается антiминсе», при цьому дав благословіння на освячення церкви і богослужіння в неї, а щодо старого антiмінса, то його наказав прислати до кафедри (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.136, арк.2-2 зв. Оригінал). 8 липня (за іншими відомостями — 4 липня, 8 серпня) 1764 року відбулося освячення цього храму, але, вірогідно, освячено було лише тільки центральний престол в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці, на який ще 8 червня був даний антiмінс «на тонкому полотні». Можна вважати, що діючий тоді Успенський храм не був до кінця побудований, тому що у 1773 році з консисторії надано 100 рублів «на добудування цього монастиря Успенської церкви». І лише 26 травня 1778 року ігумен Софроній отримав із київської консисторії грамоту, в якій київський митрополит Гавриїл благословив в Успенській церкві «в пределах быть храмам: по правую сторону олтара — во именованіе Всех Святых, а по левую — святителя Христова Николая, и оных храмов в олтарех по удобности и пропорции места престолы и жертвенники устроить, и все по надлежащему исправитъ благопристойно, и когда оное все совершенно будет, тогда помянутому игумену по чиноположению церковному нововыданными антiминсами соборне освятитъ и по освящении нам отрепортовать» (ДАЧО, ф.149, сп.1, спр.136, арк.42. Оригінал). Саме тоді, у 1778 році, й були видані антiмінси в приділ Всіх Святих «на швабському тонкому полотні» і у приділ св.Миколая (там само, спр.177, арк.4). У 1784 році є відомості про незадовільний стан усіх монастирських церков, які мають «немалую течь и требуют большой подчинки», і як наслідок цього, очевидно, 15 березня 1796 року Катеринославська духовна консисторія дала дозвіл на ремонтування в «занепалій» Успенській церкві даху, престолу й іконостасу, і вже 10(11) червня 1798 року цей храм було відремонтовано, оновлено, іконами прикрашено й соборне освячено ігуменом Мелхіседеком Шаховським (+ 16.1.1810 р.) Цікаво, що в оновленому Успенському храмі замість приділа Всіх Святих згадується вже приділ великомучениці Варвари.* В описах початку ХІХ в. сказано, що ця велика церква має шість великих куполів, вкритих білою бляхою, і вкруги середнього, визолоченого, ще чотири малих бані, тут же додаються усі розміри. В подальшому цей дерев'яний Успенський храм оновлювався поверхневим ремонтуванням, а на початку 1860-х рр. його знов капітально відбудовано: 13 червня 1865 року чигиринський єпископ Порфірій освятив відремонтовану Успенську церкву, а ще раніш, у серпні 1861 року, сюди від київського митрополита було надане два антiмінси. У 1875 році храм з середини і зовні повністю пофарбовано, а у 1877 р. «запрестольний іконостас украшен иконным писанием и позолочен внов» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.14, арк.10 зв. — 11, спр. 67, арк.334, спр.86, арк.5 зв., спр.103, арк.139 зв., спр.136, арк.5,6,42, спр.144, арк.3 зв., 7 зв., 13, 24, 28, спр.148, арк.2-2 зв., 3-3 зв., спр.177, арк.4).

* 12 березня 1775 року київський митрополит на прохання жаботинського настоятеля дав дозвіл на побудування в Жаботинському монастирі дерев'яної теплої трапезної церкви в ім'я влчн. Варвари, яку 19 квітня 1775 року ігуменом Іринархом Рудановським і було закладено, а повне закінчення будівництва трапезної дається серединою квітня 1779 року. 7 травня 1779 року київський митрополит Гавриїл благословив ігумена Софронія освятити новозбудовану трапезну і в неї «свя-

щеннослужение совершать», а раніше, 10 лютого того ж року, в цю церкву був виданий антиминос «на тонкому швабському полотні» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.136, арк.10,14 — 14 зв., 15, 39—39 зв., спр.177, арк.4). Як було сказано, у 1784 році монастирські церкви занепали, в зв'язку з цим, вірогідно, Варваринська церква була розібрана, а в Успенській церкві після ремонту 1796-1798 рр. замість приділу в ім'я Всіх Святих з'явився приділ влкмчн. Варвари (до 1865 року, очевидно, неосвячений) там само, спр.86, арк.5 зв., спр.147, арк.80). Таке припущення вірогідне тому, що після 1798 року в монастирських описах жодного спомину про Варваринську трапезну церков і мова йде лише про дві монастирські церкви — Успіння Пресвятої Богородиці і Св.Онуфрія.

269

В інших монастирських описах про цю ікону додається: «в круге с сиянием и по образу Киево-Печерской лавры, опускаемая на шнурах» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк.5 зв., спр., 89, арк.49 зв., спр.155, арк.1 зв.). Можна вважати, що молебни і акафісти на свято Успіння Пресвятої Богородиці в Жаботинському монастирі відбувалося за аналогією з лаврськими, де під час згаданих служб така ікона опускалася до середини царських воріт, якби знаходячись серед вірних, які, молячись з вірою, надіються на Богородицю. У кінці молебна чудодійну ікону опускають ще нижче, де до неї з правого боку прикріплювали золотий хрест з діамантами: хрест — це емблема страждання і смерті Спасителя; після цього ікону піднімали до верху царських воріт «как бы заявить на небе благодатные плоды креста Христова на земле». По закінченні молебну чудодійну Успенську ікону опускають до низу «для благоговейного лобзания народа» (див.: КЕВ — 1861 — №2 — С.63-64).

270

Про початок першої дерев'яної однокупольної церкви в ім'я св. Онуфрія відомо по збереженим двом антиминосам «на холсті», наданим у цей храм київськими митрополитами від 6 квітня 1732 р. і 11 вересня 1749 р.; церква розташовувалась ліворуч від Успенської монастирської церкви. У 1789 році Онуфріївський храм згадується як «старий» і «ветхий», але літургія в ньому відбувається на храмові свята. 27 серпня 1802 року монастирська Онуфріївська церква згоріла разом зі всім начинанням і церковними приналежностями, в тому числі і книгами. Ігумен Мелхіседек 7 липня 1803 року звернувся до київського митрополита Гавриїла з проханням про дозвіл побудувати нову кам'яну церкву в ім'я св.Онуфрія, при цьому настоятель з братією запевняли єпархію про те, що будівельний матеріал, як і гроші, мають бути зібраними монастирем. Архипастирський дозвіл, в тому числі і на збирання коштів, був отриманий. Обитель до своїх 1000 рублів додала і чималу благодійницьку суму — серед благодійників і селяни, і поміщики, і військові, і службовці. У травні 1809 року була закладена кам'яна церква в ім'я св.Онуфрія разом з дзвіницею (див.прим.№271) під двома куполами — олтарним і дзвіничним, і 20 жовтня 1812 року освячена ігуменом і монастирським благочинним Варфоломієм (+22.XII.1828 р.) Ця церква мала своє розташування на північній околиці села Чубівки, на високому пагорбі; збереглися розміри храму: «длина 24, ширины 10 аршин, стены снаружи 7 1/5 аршин, олтарная стена 11, а с куполом и крестом 20 аршин». У 1831 році, як відомо, кам'яний храм ремонтувався, а у 1904 р. в Онуфріївській церкві добудовані два бокові приділи: в південному зроблено престол в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці, а в північному — поставлено іконостас і замість престолу влаштовано жертвник; стіни зовні і всередині відштукатурені. У 1972 р. зруйнована Онуфріївська церква була науково обстежена, при цьому відмічалось, що колишній монастирський храм на державній охороні не значиться і в релігійному плані не використовується. Зараз церква відновлена центами Жаботинського Онуфріївського монастиря (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.8, арк.83, спр.20, арк.36 —36 зв., 39, 41 — 41 зв., 61 зв.— 62, спр.98, арк.12 зв. — 13,13 зв., 14,14 зв., 15,15 зв., 16 зв., 19 зв., спр.100, арк.52 зв., 54, спр. 136, арк.22,23,36, спр.148, арк.3 зв. —4, спр.156,арк.1 зв., спр.177, арк. 4 зв., там же, ф.Р-471, оп.1, спр.9, арк.1, там же, ф.Р —4468, оп.1, спр.175, арк. 4,5,6 — 8,9,10,11; Мариновський Ю.Ю. Документальні свідчення про останні роки монастирів на Черкащині: 20-ті роки ХХ ст. //Український археографічний щорічник... вк.пр. — С.85-87).

271

У 1784 році відмічається, що в монастирі «дзвіниці немає», але вже у 1800 році говориться, що з західної сторони, напроти великої церкви є дзвіниця «на трьох анбарах, с главою покритою гонтою»; ця стара дзвіниця посеред монастиря згадується і в опису 1820 року (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.14, арк.10 зв. — 11, спр. 144,

арк.13, спр. 148, арк.3 зв.). Очевидно, в подальшому, за ветхістю, стара дзвіниця була розібрана; треба відмітити, що вона деякий час співіснувала разом з новою дзвіницею, яка була побудована разом з новим Онуфріївським храмом у 1812 році (див. прим.№270).

272

Августин (у 1893 році йому 60 років; в миру Григорій Григорович Барабаш), з козаків Зеньківського повіту (Полтавська губернія), закінчив курс Зеньківського повітового училища. З 17.XII.1869 р. — послушник в Києво-Троїцькому монастирі, у рясофорі з 2.1.1872 р., постриг прийняв 25 травня 1872 р.; в ієродиякона рукоположений 23.VII.1872, а в ієромонаха — 6 серпня 1873 р., проходив різні послушання. За указом київської духовної консисторії від 10 грудня 1880 року Августин назначається настоятелем Жаботинського монастиря, а з 30 серпня 1883 р. його возведено у сан ігумена; з 5 серпня 1883 р. він помічник благочинного монастирів Київської єпархії, а з 17 лютого 1886 р. — благочинний монастирів Чигиринського, Черкаського і Канівського повітів. Жаботинський настоятель неодноразово відзначався церковним керівництвом: 1881 р. — наbedренником, 1888 р. — наперсним хрестом. Ігуменство Августина закінчилось у кінці 1894 року, тому що вже з січня 1895 р. на його місце призначено ігумена Євгенія (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк.106 зв. — 107, спр. 89, арк.1 зв. — 2, 19 зв. — 20; спр.144, арк.31; ЦДІАУК, ф.903, оп.1, спр.19, арк.1 зв. — 2; КЕВ — 1882 — №1 — С.7, 1883 — №17 — С.342, 1888 — №17 — С.254).

273

У кінці XVIII в. відмічається, що огорожа навкруги монастиря «вовсе не годиться», а в опису 1820 року сказано, що зроблена вона «с пилиних досок дубовых», довжиною 332 сажени (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.14, арк. 10 зв. — 11, спр.148, арк.3). Очевидно ця огорожа залишалася до 1845 року, відколи селянином Орловської губернії Мойсеєм Артамоновим була зроблена нова огорожа зі 100 дерев'яних «щитів»; за цю роботу монастир заплатив майстерові 450 рублів асигнаціями (там же, спр.102, арк.123 зв.).

274

Про млини див. прим. №№175 і 198. Треба додати, що внаслідок великих злив 1912 року було зруйновано монастирську греблю і сильно пошкоджено водяного млина, а ставок зостався спустілий, — все це потребувало ремонту. В березі 1915 року єпархія дозволила «розібрати старого млина водяного, а будівельний матеріал використати на господарські потреби монастиря»; у вересні 1916 року архімандрит Євгеній одержав в консисторії дозвіл «про виправлення монастирської греблі на р.Жаботинці» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.143, арк.44,51,51 зв., 52). Цікаво, що у 1922 році за монастирем значиться «паровая мельница о 8-ми силах», яка разом із землею «обобществлены» (там же, спр.49, арк.30 зв.).

275

Вітряка пожертвовано монастирю жителем с. Єлізаветки Павлом Микитовичем Федоренко, а потім селянами цього млина перенесено до Жаботинської обителі «в наилучшей прочности» і встановлено в полі у 1866 році. За дозволом духовної консисторії від 18 жовтня 1896 року за №19540 вітряка продано жителю с. Чорнявки Порфирию Луцкевичу для знесення за 100 рублів (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк.6 зв., спр.89, арк.51, спр.125, арк.34 — 35, 36, 42).

276

Невеличка дерев'яна капличка розташовувалась на відстані 200 саженив на південний схід від монастиря на березі р.Тясмин, поруч був викопаний колодязь в ім'я св.Онуфрія, очевидно, тут богомольці прикладалися до святих ікон, з чого обитель мала користь. Про час заснування каплички відомості відсутні; в статистичному зведенні за 1879 рік сказано, що замість старої каплички зроблена нова (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк.6 зв, спр.116, арк. 65 зв., спр.155, арк.4).

277

Старий монастир, або старе монастирище, розташовувалось на відстані у півверсти на захід від обителі. У 1780-х рр. на монастирищі ще функціонувала стара дерев'яна церква в ім'я св.Онуфрія (див. при. №270), в якій у дні храмового свята проводилися літургії; потім тут було сховище для вуликів і монастирська пасіка. На монастирищі був розташований і фруктовий сад, з якого ще з кінця XVIII в. монахи продавали яблука, груші та інш. і мали для монастиря значну користь (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.8, арк.83, спр.97, арк. 146 зв., спр.99, арк.84 зв., спр. 155, арк.4).

Земля у поручика Д.Улашина*, куплена ігуменом Августином ще у 1889 році, але і після цього духовна консисторія ще впродовж двох з половиною років просила Височайшого дозволу на цю угоду, і тільки 22 квітня 1892 року купча була оформлена у Київському окружному суді. Монастирські ґрунти під с.Чубівкою оцінювалися у 8420 рублів, а в подальшому державного поземельного податку з них монастир сплачував 14 руб.53 коп., а губернського земського — 11 руб. 67 коп. (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.65, арк.100-101, спр.127, арк.80-82, 101, 108.)

*Село Чубівка у 1804 році продана гр.О.М.Самойловим підсудку Мартину Улашину, після смерті якого, вірогідно, за спадком, село — у двох частках — перейшло до його синів — Сотера і Йосипа. 16 березня 1855 року у Київській палаті Цивільного суду зафіксовано продаж Йосипом Улашиним своєї частки села Чубівки синові — Казимиру, який після своєї смерті (1861 р.) заповідав це володіння рідним сестрам — Елеонорі, Анелії, Єлисаветі і Едуарді, які й були введені у володіння 24.V.1861 р, недивлячись на протидію з боку рідних своїх братів — Діонісія і Костянтина (їх судовий позов було відхилено). Сотер Улашин помер, вірогідно, безпотно, і його частка с. Чубівки перейшла у прижиттєву власність до його удови Марії Улашини (1864 р.), після смерті якої, на цей спадок ще у 1886 році претендували: Костянтин і Діонісій Йосиповичи Улашини, Камілія Феліксівна Улашина і Кароліна Феліксівна Бенькевич (уродж.Улашина). З документів, що на сьогодні виявлені автором, жоден не пояснює — яким чином Діонісій Улашин одержав згадану вище землю, яку продав Жаботинській обителі. Можливо, що зазначену власність він отримав із спадка Сотера і Марії Улашиних (ДАЧО, ф.755, оп.1, спр.42, арк. 3—5, спр. 60, арк. 7-11, спр. 115, арк.1, спр.121, арк.2,6; там же, ф.832, оп.1, спр.363, арк.51, 52-55, 80, 82-82 зв., 85, 86-87; Похилевич Л.Сказания... — С.617).

279

Ці ґрунти в урочищі Тростянець належали Жаботинському монастирю за правом кн. Ксаверія Любомирського від 4 травня 1769 року (за іншими відомостями — 1779 року); площа цього монастирського володіння за всі роки майже не змінилася. У 1807 році граф. О.М.Самойлов продав плескачівські землі майору Красовському, маршалкові Черкаського повіту, всередині яких опинилась і монастирська власність. Але недивлячись на межевий план монастирської землі, зроблений тут 17 липня 1807 року повітовим землеміром А.Холодиловим, з цього часу почалися конфлікти ченців з родиною Красовських: 1810 році пан Красовський самовільно вирубував тут 216 дубів, за цей вчинок стався судовий процес, що тягнувся кілька десятиріч, і за вироком суду поміщик мав сплатити у 1832 році 6125 рублів, які монастирем були передані до Московської ошадової скарбниці для отримання щорічних відсотків. У зв'язку з закінченням судового процесу монастирське володіння в урочищі Тростянець 18 серпня 1831 р. було обмежене повітовим землеміром В.Вередковичем, за що обитель заплатила 55 рублів. З цієї землі монастир мав певний зиск: на особисті потреби косив траву, сіно, вирубував дерева на опалення, а також і продавав надлишки, також відомо, що обитель віддавала сінокос до оренди; з сінокосу у найліпші роки збирали до 300 коп сіна, треба додати, що самої сінокісної землі тут нараховувалось близько 9 десятин. У 1908 році монастир продав медведівському жителю Шаї Цейтліну 9 дес. тростянецького лісу за 5000 рублів. У 1903 році тут проживало 3 особи, які, вірогідно, наглядали і охороняли цю монастирську власність. (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.8, арк.120, 200, спр.20, арк.120, спр.37, арк. 4-4 зв., спр.42, арк.1 — 112 зв., спр. 67, арк.46, 93, спр. 97, арк. 140 зв., 192 зв., 215, спр. 98, арк.9 зв., спр.99, арк.61 зв., 63 зв., 66 зв., 83, спр.100, арк.105, 109 зв., 113, спр.101, арк. 43 зв., 70, 96, спр. 103, арк. 68, 114 зв., спр. 104, арк.2 зв., спр.117, арк. 7,8,23 зв., 32 зв., 72 зв., спр.128, арк.3, спр.147, арк.88 зв., спр.148, арк.5 — 5 зв., там же, ф.712, оп.1, спр.29, арк.92 зв. — 93, спр.242, арк.2 зв. —3).

280

За актом огляду лісів лісничим чигиринського лісництва від 24 липня 1890 року загальна площа монастирського лісу в хуторі Лаврусиха складала 16 дес. 1920 кв. саж. Своє розташування, ліс мав на горбистій поверхні, на чорноземних та глинистих ґрунтах, де росли дуби, клени, граби, липи, деякі дерева віком від 20-ти до 70-ти років. Продаж лісу стався із-за великої відстані — 25 верст — цього угіддя від монастиря, що перешкоджало доброму нагляду та охороні; в подальшому пуста лісова ділянка мала бути перетвореною на орне поле (ДАЧО ф.149, оп.1, спр.86, арк.196 зв., спр.127, арк.76 — 76 зв.).

281

Ця сума складалася з: 1-е). 4% білета Державного банку за №5123 на капітал в 5715 карбованців, наданих за заповітом графині А. Орлової-Чесменської: ще у 1847 році монастир одержував з цього благодійного внеску 226 руб. 36 коп. відсотків щорічно, і 2-е). Очевидно, мається на увазі вкладний капітал ігумена Митрофана на суму 1020 руб. (очевидно, це жаботинський настоятель Митрофан, який керував обителю з 1843 по 1856 роки (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.102, арк.140, спр.117, арк.1 зв., там само, ф.660, оп.1, спр.47, арк.41а зв.).

282

Йдеться про «білет» митрополита Арсенія за №1116 (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.86, арк.135).

283

Ця сума складалася з цінних паперів номіналом 100 руб. кожний, а саме: 5% білет 2-ї Східної позики за №954, 5% білет 3-ї Східної позики за №75151 і 5% білета Київської контори Держбанку за №2142. Треба додати, що до кінця 1893 року монастир отримав «на поминовеніє» митрополита Платона білет номіналом 500 руб. за №02458 (там же, арк.135, 214).

284

Цей «дом-готель», очевидно, був побудований у 1848 році (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.143, арк.1).

285

Є відомості, що у 1916 році (може і раніше?) при Жаботинському монастирі функціонувала «школа грамотности», яка розташовувалась у монастирському готелі, тут навчалось 49 хлопчиків і 29 дівчаток (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.41, арк.73 зв. — 74).

286

Див. док №2 і відповідні до нього примітки.

287

Очевидно, що ця соборна церква в ім'я Онуфрія Великого розташовувалась на традиційному місці, на якому будувалися соборні храми. Ще за описом 1768 року згадується церква «болшая во имя святого Онуфрия в трех верхах, новая; в ней иконостас половинная часть болшая, малиован и украшен благолепно», а опис 1780 року додає, що цей храм збудовано «з дерева дубового с трома главами, кои покрыти гонтою... на которых крестов железних малиованих три.. При той церкви с правой стороны пономарня». 19 травня 1774 року із київської консисторії одержано дозвіл на її ремонтування, а у кінці XVIII ст. ця церква згадується вже як «пришедшая за давностию в крайнее обветшание» (ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1236, арк.5 зв., спр.1336, арк.14; Архив ЮЗР — Ч.1 — Т.ІІІ — С.534; КЕВ — 1867 — №11 — С.355). Можна вважати, що Онуфріївська церква ще неодноразово відновлювалася поверхневим ремонтуванням, так у 1864 році цей храм мав п'ять бань (Похилевич Л. Сказання... — С.578).

288

Іоанн (у 1858 р. мав 58 років), з дворян Костянтиноградського повіту Полтавської губернії; з 20.IV. 1835 р. послушник Києво-Печерської лаври, де 17.VII.1843 р. прийняв постриг; з 16.X.1846 р. — намісник Києво-Братського монастиря. 15.XI.1851 р. ієромонаха Іоанна призначено настоятелем Корсунського Онуфріївського монастиря (ЦДІАУК, ф.916, оп.1, спр.12, арк.1 зв., 8, спр.13, арк.1 зв. — 2). Можна вважати, що ігуменство Іоанна закінчилося у 1870 році, з якого часу на цю посаду за резолюцією київського митрополита Арсенія від 19 червня т.р. призначено ієромонаха Іону (там же, спр.14, арк.8 зв. — 10).

289

Ілля, «до чернецтва Костянтин Добровольський», син священника Бесарабської області; 10.V. 1846 р. вступив до братерства Софіївського митрополитанського дому, а з 19.XII. 1847 року прийняв постриг. Проходив різні послушання у Києво-Миколаївському, Києво-Михайлівському і Києво-Братському монастирях. З 24.VII.1875 року о.Ілля настоятель Мотронинського Троїцького монастиря, а з 30.IX.1879 р. його висвячено на ігумена; 3.VI.1887 р. Ілля призначається настоятелем Корсунського Онуфріївського монастиря, на цей час йому 71 рік, на цій посаді, вірогідно, був до 1890 року включно (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.29, арк.1 зв. — 2, спр.31, арк.1 зв. — 2, спр.33, арк.1 зв.—2, там же, ф.916, оп.1, спр.19, арк.1 зв.—3).

290

Ще у 1768 році дерев'яна трапезна церков в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці

згадується як «старая», з іконостасом і всіма іконами належними, царськими вратами. 16 лютого 1775 року преосвященний Іов благословив закласти нову трапезну в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці з соснового дерева, з побудуванням над нею дзвіниці; очевидно, в тому ж році храм і був побудований, а 1777 році його оновлено і усім «благолепием» постачено. За пізніми описами виходить, що стара монастирська трапезна тоді не була розібрана, у 1780 році вона згадується як «унейская во имя Рождества Пресвятое Богоматере, зделанная з соснового рубаного дерева, старая, в которой преже содерживались и ныне содержатся палатные вещи», а своє розташування вона мала «за обоими болшою и трапезною церквами» (ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1236, арк.5 зв., спр.1336, арк.21 зв; КЕВ — 1867 — №11 — С.360; Похилевич Л. Сказания... — С.578; Архив ЮЗР — Ч.1 — Т.111 — С.534). За іншою інформацією, ця трапезна знов побудована у 1845 році, а перебудова її сталася у 1869 році (Памятная книжка Киевской епархии... — С.90).

В Корсунському монастирі також згадується храм в ім'я Св.Миколая і трапезна церква в ім'я пророка Іллі (Похилевич Л. Сказания... — С.578; КЕВ — 1867 — №11 — С.360).

291

Як вище було сказано, у 1775 році дзвіниця була побудована над трапезною церквою (див. прим. №290), але вже у 1793 році ігумен Самуїл просив дозволу на побудову нової дзвіниці замість «обветшавшей», очевидно, вона була знесена і на її місці у 1865 зроблена нова (КЕВ — 1867 — №11 — С.360).

292

Вікторин (у 1882 р. йому було 57 років; по-світськи Василь Черняев), навчався у Курській духовній семінарії, прийняв постриг у Києво-Печерській лаврі «на Дальних пещерах» 23.VII.1853 р.; за архіпастирською резолюцією від 29.XII.1873 р. і указом київської консисторії від 14.I.1874 р. за №162 його призначено настоятелем Корсунського Онуфріївського монастиря; 28.VIII.1875 р. о.Вікторина висвячено на ігумена, а з 28.XI.1880 р. він благочинний монастирів Київської єпархії поза м.Києва; ігуменство його, очевидно, закінчилося у 1886 році (ІР ЦНБ, ф.160, спр.925, арк.7 зв., — 9; ЦДІАУК, ф.916, оп.1, спр.17, арк.5 зв. — 7). За настоятельства ігумена Вікторина, ним був зроблений опис монастиря від 31/XII-1882 р., порівн.: «Корсунський часопис» — Черкаси, 1996 — №3 — С.7-10.

293

Варсонофій (у 1897 р. йому було 64 роки; по-світськи Феодосій Твердоступ), з міщан Херсонської губернії; у 1866 році послушник Києво-Троїцького монастиря, а 1871 р. його переведено до Одеської Успенської обителі. З 14 квітня 1886 року керує Корсунським монастирем, а 14.X. того ж року ігумена Варсофонія затверджено на посаді настоятеля; у липні 1887 року його переведено до Мотронинського Троїцького монастиря (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.35, арк. 1 зв. — 2, спр.36, арк.1 зв. — 2; також див. прим. №351).

294

Про о.Гімнасія поки матеріалів не виявлено.

295

Про Корсунського настоятеля Феодора виявлено наступне. У 1845 році йому було 60 років, з козаків, крім російської мови і писання ніде не навчався. Поступив послушником до Києво-Печерської лаври, де і був пострижений 11 серпня 1809 р., тут проходив різні послушання, останнє — посада підризничого; 3 травня 1810 р. висвячений у ієродиякона, а 8 березня 1814 р. — в ієромонаха. У 1821 році переведений із Лаври до Жаботинського Онуфріївського монастиря, а 1826 р. — до Києво-Братського, потім на посаду скарбничого до Києво-Софіївського митрополитанського дому. 5 червня 1828 р. переведений до Балаклавського монастиря у штат духовенства Чорноморського флота, служив на різних російських військових кораблях і приймав участь у воєних діях з Турцією, був нагороджений срібною медаллю на Георгіївській стрічці в пам'ять про кампанію 1828 і 1829 рр.; продовжував службу на кораблях. Отримав благословіння від св. Синода «За усердную службу» 7 жовтня 1832 р., а також нагороджений турецькими срібною і золотою медалями (РДІА в СПб-зі, ф.796, оп.127, спр.2090/17, арк.22 зв. — 24).

296

Про П.П.Лопухіна див. прим. №238.

297

На підставі Височайшого указу від 25 грудня 1841 року про штати монастирів

для Західних епархій, Урядовим Сенатом і Св. Синодом від 4/1-1842 року були затверджені штати для цих монастирів, а указом Київської духовної консисторії від 14 жовтня 1842 року за №4779-м позаштатний Лебединський Миколаївський жіночий монастир затверджено у 2-й клас з отриманням із державного скрабу 2155 руб. (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.134; там же, ф.660, оп.1, спр.1434, арк.13-14 зв., 82, 87 — 87 зв.). Також 31 грудня 1842 року консисторським указом за №11409 введено штатного розпису причту при Лебединській жіночій обителі; подібні укази із Синоду (19.III.1863 р.) і консисторії (20.IV.1863 р.) про призначення Лебединському Миколаївському монастирю служителів і про їх платню (там же, ф.422. оп.1. спр.2, арк.134).

298

Річка Гептурка (Гаптурка), притока — «отвершка» — р.Турії. Гептурка має два витoki: один — Нижня Гептурка, другий, де ставок, — Верхня Гептурка. Униз, за течією, вони об'єднуються і утворюють річку Гептурку довжиною трохи більше 1 км, яка біля с. Журавки впадає у р. Турію, утворену витокami із Лебедина. За переказами річка так зветься тому, що тут колись була сутичка козаків з турками — «гепали турків». В ті часи місцеві річки були повноводні, і говорять, що турецькі галери з яничарами доходили по р.Висі і р.Турії до с.Журавки, де і відбувся переможний для козаків бій, і відтоді річка і отримала свою назву — Гептурка. У селі Журавці є переказ, за яким р.Гептурка декілька років потому була ще великою і повноводною, і по ній пливли царські пароплави. Одне таке судно, яке перевозило золото, і потонуло біля с.Журавки. Шукали те золото в Гептурці, так і не знайшли, але щось зробили і вода з річки майже вся кудись зникла, зосталося лише два ставки і між ними канава, по якій протікав невеличкий струмок — це все, що залишилося від колись великої річки (перекази отримані від О.Єлінецького з Лебедина і Л.Козакової з Журавки).

299

У цей час спільним великим Смілянським володінням графів Бобринських керував граф Володимир Олексійович Бобринський. Можна вважати, що мова йде про лiс, що розташовувався у Журавській (102, 58 дес.) чи Туріянській економіях (188, 95 дес.) цього маєтку (Смела. Сост. В.Головня... — С.20, 24: таблиця).

300

Грамота київського митрополита Гавриїла Кременецького (22.X.1770 — 8.VIII.1783 рр.) з одночасовим указом Київської духовної консисторії від 18-го червня 1779 року були дані на «заведение монастыря» і побудування церкви (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.133 зв.).

301

Очевидно, мається на увазі грамота київського митрополита Самуїла Міславського (1783 — 5.I.1796 рр.) від 29 лютого 1784 року за №38 на освячення Миколаївської церкви в Лебединському жіночому монастирі (там же, арк.133).

302

Право на заснування Лебединського Миколаївського жіночого монастиря у своїх добрах, дано кн. Ксаверієм Любомирським 24 травня 1779 року (там само, арк. 132), а 8 травня 1782 року Яном Вижинським був зроблений «обвод» ґрунтів, наданих князем цієї обителі (ЦДІАУК, ф.825, оп.2, спр.4, арк.10). Є інформація, що місце для монастиря було куплене за 30 руб. (Похилович Л. Сказания... — С.715).

303

Щодо конкретного монастиря відомостей виявити не вдалося, але, можна вважати, що мова йде про Каратурський Благовіщенський жіночий скіт, який розташовувався у Оргієвському повіті в Бессарабії і був заснований у 1771 році ченцями Рудійлом і Рафаїлом (Кишиневские епархиальные ведомости. — 1883 — №16. Часть неофициальная). Відносно згаданих лебединських черниць інформації також бракує, за традицією першою лебединською настоятельницею була Магдалина, а 1782 року вже згадується ігуменія Таїсія; з архівних джерел відомо, що у 1785 — 1786 рр. в монастирі перебувала якась мати Магдалина, можливо, за старістю, вона покинула посаду в монастирі і зосталася там на прожитті (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.21, арк.2 зв.).

304

Мова йде про соборну дерев'яну, початково двопрестольну з одною главою церкву в ім'я Святителя Миколая, побудовану за дозволом київського митрополита Ієрофія Малицького (1.IV.1796 — 2.IX.1799 р.) і освячену за резолюцією чигиринсь-

кого єпископа Феофана Шиянова (1800 — 1806 рр.) 20 червня 1800 року; у 1858 році за резолюцією чигиринського єпископа Антонія Амфітеатрова (1858—1859 рр.) прийнято рішення про перебудування цього храму за планом архітектора Аведика «в прежнему і надлежащем виде» — у 1859 році за благословінням київського митрополита Ісидора Никольського (1858—I.VII.1860 р.) стара ветха церква була розібрана і перебудована за участю лебединської ігуменії Філарети (баронеси фон Шліппенбах, 1859 — 1869 рр.), при цьому, з західної, північної і південної сторін зроблені притвори (6х9 аршин), під всією церквою підведено нового кам'яного фундаменту, на який пішло 70 000 шт.цегли, зроблено нового і більшого куполу, з східної сторони побудовано ризницю; до престолів в ім'я Св.Миколая і прав. Захарія і Єлісавети, «в память совершившегося столетия со времени основания Лебединского монастыря», у 1883 році додався ще третій — в ім'я Успіння Богоматері, який і був освячений благочинним архимандритом Євлогієм 15 липня 1884 року (ДАЧО, ф.422. оп.1, спр.1, арк.1, спр.2, арк.1 — 14, 133 зв., 134 зв.; там же, ф.660, оп.1, спр.216, арк.1 — 1 зв. 8). Також див. прим. №301 і №307.

305

Мова йде про храм в ім'я великомучениці Варвари, якого було закладено у 1839-му, а у 1844 році будовою закінчено і 11 вересня того ж року київським митрополитом Філаретом освячено; в 1866-1867 рр. церкву перебудовано за новим планом з двоповерховими вежами з північної і південної сторін; церква мала три олтарі: середній і самий великий, і в ньому престол в ім'я Вознесіння Господнього, праворуч від нього — престол в ім'я св. влкмчн. Варвари і ліворуч — престол в ім'я св.Митрофана. Перебудова Варваринської трапезної церкви робилася за планом і кошторисом 1864 року, і за указом Київської духовної консисторії від 30 квітня 1865 року (№4497) мала бути виконана підрядником, черкаським 2-ї гільдії купцем Ак.Сурковим (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.36 зв. — 40 зв., 134, 134 зв.). Також див. прим. №307.

306

За архівними документами ця дзвіниця закладена за благословінням київського митрополита Євгенія у 1832 році, а закінчена будовою у 1837 (1838?) р.; через нижній ярус зроблено головний хід до монастиря, у 1876 р. дзвіниця ремонтувалася. Тут було 8-м великих і малих дзвонів, великий дзвін важив 64 пуди і 22 фунти, був вилитий у Харкові і мав красиве оздоблення з «чеканкою» і ликами святих; також посеред монастирського двору, на стовпі під невеличким дахом, висів маленький дзвін для одбиття часу (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк. 54-56). Очевидно, ця дзвіниця була побудована замість старої, яка згадується в опису 1823 року (ЦДІАУК, ф.825, оп.1, спр.1, арк.34).

307

На території Лебединського жіночого монастиря розташовувались 6 різних пам'ятників, з яких три на місці старих неіснуючих церков, або їх престолів: 1-й пам'ятник на місці престолу першої Миколаївської церкви, освяченої 17 березня 1784 року (див. прим. №301), за одними відомостями цей храм розібрано 1798 року, а за описом повітового землеміра В.Вередковича 1814 року у Лебединській жіночій обителі на той час існувало три церкви: стара в ім'я св.Варвари і дві Миколаївські дерев'яні — очевидно, одна з них стара св.Миколая. Пам'ятник цей кам'яний, зроблений за планом архітектора Аведика у 1864 році, з залізним позолоченим хрестом, має вигляд піраміди (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.143 зв.; там же, ф.697, оп.1, спр.5, арк.12 зв. — 13, спр.143, арк.93 зв.; Памятная книжка... — С.84; Похилевич Л. Сказания... — С.715); 2-й кам'яний пам'ятник на місці престолу першої трапезної церкви в ім'я св. влкмчн.Варвари, побудованої у 1784 році (грамота київського митрополита Гавриїла 1780 року за №246 з дозволом на побудування цієї церкви// ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.133, 143 зв.), зроблений у 1864 році архітектором Аведиком, і третій кам'яний пам'ятник на місці першопочаткової Варваринської церкви, зроблений за планом архітектора Єгорова у 1867 році, мав вигляд круглої колони з банькою, під залізом, зверху залізний позолочений хрест, який зберігся від першої трапезної церкви (там же, арк.144).

308

Лебединське жіноче духовне, першопочатково шестикласне училище було завене за резолюцією київського митрополита Філарета у 1850-ті роки, тоді ж воно розташовувалось у дерев'яному монастирському флігелі, в якому було 3 келії. Спочатку тут навчалось 40 дівчат духовного звання і сиріт; училище утримувалося час-

тково за кошти монастиря, а решта — за рахунок благодійницьких внесків. У 1878 — 1879 навчальному році в училищі перебувало вже 82 вихованки, з яких — 30 сиріт і з бідних родин на повному монастирському пансіоні, також були і приходящі учениці і за платню і без неї. Тут викладалися такі предмети: Закон Божий, арифметика, геометрія, фізика, географія, світова і російська історія, російська, французька та німецька мови, педагогіка, музика й інш. За розпорядженням єпархіального керівництва від 16 грудня 1887 року за №15010, замість діючого шестикласного училища в Лебединському монастирі має відкритися двокласне духовне жіноче училище з чотирирічним курсом навчання, де крім загальноосвітніх дисциплін повинні викладатися уроки ремісничого курсу, в якому виключна увага приділяється рукоділлю (шитву), до речі, рукоділля в цьому монастирі було здавна традиційним промыслом (ЦДІАУК, ф.825, оп.1, спр.4, арк.69 зв. — 71; ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.5, арк.12 зв. — 13, спр.143, арк.93 зв.; Памятная книжка... — С.85 —86; Похилевич Л. Сказания... — С.716; Киевские епархиальные ведомости. — 1888 — №25-26 — С.393, №27-28 — С.400, №48 — С.796-797).

309

Очевидно, цей монастирський готель мав два поверхи, і дозвіл на його будівництво був отриманий із Київської консисторії 11 червня 1860 року за №4276 (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2: арк. 133 зв.). Можна вважати, що цей готель розташовувався на місці старого, також двоповерхового, десятикімнатного з кухнею для богомольців (ЦДІАУК, ф.825, оп.1, спр.4, арк.71 зв.). Треба додати, що і у 1900 році при монастирі діяли згадані два готелі (Список населенных мест Киевской губернии. — К., 1900 — С.1834).

310

Див. прим. №313.

311

І в документах і в переказах фруктовий сад і монастирський цвинтар мали назву Магдаленівські, очевидно, по першій лебединській ігумені.

312

Цю землю було обмінано з гр. Софією Бобринською «для образования ровной черты, граничной за новым планом»; за тим же обміном лебединські черниці замість 4 5/8 дес. монастирської землі отримали від тієї ж власниці 10 дес. 600 кв.саж. у трьох місцях «в довічне володіння». Акт обміну і новий план на землю було облятовано у Чигиринському земському повітовому суді у 1863 році (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.133 зв, 135 зв., 138).

313

На річці Гептурсі монастир зробив дві греблі з вибудуванням млина з дубового дерева, якого було, очевидно, зроблено десь у др. чверті XIX в. Є цікава інформація і про прибутку монастиря від половинної частини млина на р.Висі, під м.Новомиргородом, яку йому за заповітом одного носівського жителя (Чернігівська губ.) було надано 30 березня 1823 року. Проте, невідомо скористалися чи ні цим наданням монахині. Додаючи про «водяні» володіння монастиря, треба сказати і про давній ставок «на потоці нижче монастирського мосту», наданий Лебединському Миколаївському монастирю журавським жителем Леонтієм Ангеленком 20 липня 1792 року, ця дарча внесена була до актових книг Чигиринського повітового суду 18 вересня 1800 року; також на березі р.Гептурки монастир мав дубовий колодязь, а другий, такий же, у монастирському дворі — у 1852 р. обидва колодязі згадуються як нові (ДАЧО, ф.832, оп.2, спр.1, арк.58 зв.; ЦДІАУК, ф.825, оп.1, спр.4, арк.65 -65 зв., там само, оп.2, спр.4, арк.3-4, 22).

314

Лебединський Миколаївський жіночий монастир отримав від графіні А.Орлової-Чесменської* державний безперервно-прибутковий білет за №5060 на капітал у 5715 руб., прибуток з якого щорічно складав 228 руб.60 коп.; у 1860 році Держбанк замінив цей білет на інший. За це пожертвування в монастирі служилися соборні панахиди 25 липня і 5 жовтня на честь шанованої благодійниці (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.135 а).

* Анна Олексіївна Орлова-Чесменська (2.V.1785 — 5.X.1848. Юр'євський монастир), графіня, дочка графа Олексія Григоровича Орлова і Євдокії Миколаївни Лопухіної, камер-фрейліна Двору її імп. величності і кавалерственна дама ордену св. Катерини малого хреста, спадкоємиця великих багатств; більшість монастирів Російської імперії одержали від гр.Орлової-Чесменської благодійні внески і пожертви

315

Анна Іванівна Колобова (уроджена Зими́на), з 1830 року дружина купця з Санкт-Петербурга Васи́ля Опанасовича Колобова (помер від грудної жаби 20.09.1862 р.); після смерті чоловіка, А.Колобова, успадкувавши його справу, стала купчихою І-ї гільдії і «потомственною гражданкою» м.Санкт-Петербурга (з 25 серпня 1864 р.). Подружжя мало 6 дітей: 3 синів і 3 дочок (РДІА у СПб-зі, ф.1343, оп.39, спр.2225). Ще за життя В.Колобова переказав до Лебединської жіночої обителі два банківських 5% білета від 1 листопада 1861 року за №7383 і №7384 по 150 руб. кожний (щорічний відсоток з кожного 7 руб.50 коп.) — обидва білети переміненні на Свідоцтва державної 4% ренти за №№ 5815, 5816 і 5817, ці цінні папери дані монастирю за духівницею В.Колобова на вічне поминання дівчиці Євдокії. Після смерті чоловіка Анна Колобова продовжувала благодійні пожертви в монастир: документи фіксують передачу нею до обителі у 1867-1869 рр. різних церковних приналежностей (ДАЧО, ф.422, оп.1, спр.2, арк.51, 71, 79, 80, 95 зв., 103, 136, 139).

316

Євфалія (1837 — 18.X.1915 р., по-світськи Лебедева Євпраксія Іванівна), дочка священника м.Боровичи Новгородської губернії; у 1855 році в Новгородському Десятинному монастирі «на іспиті», 1856-му — послушниця, у 1866 р. «облечена в рясофор», 1878 р. — призначена начальницею Києво-Введенської громади з затвердженням у посаді київським митрополитом Філофеем Успенським (1876 — 1882 рр.), прийняла постриг, у 1886 році «за відмінне усердя і корисне управління громадою» висвячена в сан ігуменії; з 21.XI.1891 року Указом Синоду за №5617 призначена настоятельницею Лебединського Миколаївського монастиря. Неодноразово нагороджувалася вищим церковним керівництвом: благословінням (1883, 1897 рр.), наперсним хрестом (1891 р.), срібною медаллю в пам'ять царювання імператора Олександра III (1898 р.), золотим наперсним хрестом (1900 р.) і таким же з дорогоцінними прикрасами (1907 р.), Біблією (1907р.). Померла від паралічу, похована 20 жовтня 1915 року у південного боку літньої церкви; поховання проводить архімандрит Києво-Печерської лаври отець Михайл з причтом монастиря. Замість померлої Євфалії, очевидно, на посаду настоятельниці Лебединської обителі була призначена ігуменія Іуліянія (+ 10.XII.1918 р., по-світськи Ірина Іванівна Герасимова). Див.: ДАЧО, ф.931, оп.1, спр.2961, арк.29 зв. — 30,49 зв. — 50; ЦДІАУК, ф.825, оп.1, спр.27, арк.2 зв. — 4.

317

Див. прим. №139.

318

Треба зазначити, що гетьманом Юрієм Хмельницьким Медведівському Миколаївському монастиреві було надано у 1661 році два універсали. І-м універсалом від 26 лютого на користь братії дано «млин Янковський-Дацьків-Андрієнків-Дерев'янчин» на річці Медведівці. Очевидно, оригінал цього документа (як і універсал гетьмана П. Тетері від 10 жовтня 1663 року) весь час зберігався у монастирському архіві, тому що на нього постійно посилаються, як на юридичний чинник, при межуванні монастирських земель та відповідних описах; 30 квітня 1922 року, при вивезенні монастирського майна представниками Радянської влади, товаришем Дробницьким був вилучений і цей універсал, подальша доля якого невідома (П.Л.Лебедінцев. Медведовский Николаевский монастырь // КЕВ — 1870 — №1 — С.10; ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.143, арк.76, 101, там же, ф.Р-228, оп.1, спр.215, арк.10 зв., спр.228, арк. 52,52 зв.). 2-й універсал Ю.Хмельницького від 18 квітня підтверджував права власності Медведівській обителі на пасіку з ґрунтом на півмілі де впадає р.Кобилячка у р.Ворсклу, надану цьому монастиреві київським подкоморим оверуцьким старостою Юрієм Немиричем (ІР ЦНБ, 448/604 с, арк. 402 зв. — 403; ЦДІАУК, ф.826, оп.1, спр.1, арк.1, спр.1а, арк.54 зв., спр.20, арк.6 — 6 зв., копії др. пол. XVIII — сер. XIXвв.).

319

15 січня 1783 року була «испрошена», а вже 16-го дана благословенна грамота київського митрополита Гавриїла про дозвіл розібрати ветху монастирську Миколаївську церкву і замість неї і на тому ж місці побудувати новий п'ятикупольний соборний храм в ім'я Св.Миколая, якого 13 квітня 1785 року почато будовою, а 18 березня 1795 року закінчено й освячено; стара церква 20 лютого 1785 року була продана (ІР ЦНБ, 448/604 с, арк.47-47 зв.; ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.143, арк.76,101 зв.; детальніше про Миколаївську церкву Медведівського монастиря див.: Каманин

И.М. Результаты археологической экскурсии в Тарашанский и Чигиринский уезды летом 1901 года // ЧИОНЛ — К., 1901 — Кн. XV — Вып. IV — Отд. I — С.58, 62, 66; Лебединцев П. Медведовский Николаевский монастырь... — №1 — С.16, №2 — С.38-39, 44-45; Павлуцкий Г.Г. Деревянные и каменные храмы // Древности Украины — К., 1905 — вып.1 — С.10, 40-41; Похилевич Л. Сказания... — С.687; Юрий Мариновский. Куполи над Тясмином... — С.8; він же, Документальні свідчення про останні роки монастирів на Черкащині: 20-ті роки ХХ ст.// Український археографічний щорічник — К., 1993 — Вип.2 — С.77, 88).

320

Ієромонах Вісаріон був вибраний братією Медведівського монастиря на посаду настоятеля замість ігумена Тихона Борзаківського, і 28 серпня 1756 року київським митрополитом Тимофієм Щербаським прохання медведівських ченців було затверджене (ІР ЦНБ, 448/604 с, арк.43-43 зв, 380 зв. — 381,411 зв., 449/603 с, арк. 454 — 455); він керував обителлю, очевидно, з перервами — у 1789-1793 і 1794-1795 рр. — до травня 1797 року, тому що вже за указом від 5 травня 1797 р. Медведівський монастир, в зв'язку із смертю о.Вісаріона, мав прийняти у тимчасове управління жаботинський ігумен Мелхіседек (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.144, арк.8). На мою думку, ігумен Вісаріон найбільш визначний настоятель і яскрава особистість в історії Медведівської обителі, він, очевидно, мав твердий характер у виконанні своїх безпосередніх обов'язків як пастира, так і людини у той досить скрутний і жорсткий час; не прилучався ні до уніатів, ні до гайдамаків, хоча і від тих і від інших Медведівський монастир зазнавав неодноразових нападів і руйнацій. 11 травня 1789 року отець Вісаріон за підозрою в підготовці селянського повстання, разом із єпископом Віктором Садковським, заарештований і в кайданах відправлений до Варшави, де був ув'язнений; в липні 1792 року його звільнено. 13 квітня 1793 року ігумен Вісаріон нагороджений золотим наперсним хрестом, 3 травня того ж року повернувся до своєї обителі; з 1794 по 1795 рік він благочинний Ізяславського округу. За відсутності ігумена Вісаріона монастирем управляли єклезіарх Іларіон і ієромонах Кирил (ЦДІАУК, ф.826, оп.1, спр.6, арк.5 зв. — 8 зв.; Лебединцев П. — ...зазн.пр. — №2 — С.41, 42, 44; Осип Гермайзе. Коліївщина в світлі новознайдених матеріалів // Україна — К., 1924 — Кн.1-2 — С.68; Гуржій І.О. Кулаковський В.М. Визначна подія в історії українського народу // УІЖ — К., 1968 — №7. — С.61; Павлуцкий Г.Г. Деревянные и каменные храмы... — С.38-39).

321

З самого початку у Миколаївському храмі було три престоли: в ім'я Св.Миколая, і придельні — архистратига Михаїла і Всіх Святих; але після знесення, вірогідно, після 1819 року, старої монастирської церкви в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці*, її ім'ям названо в Миколаївському храмі придел Всіх Святих (Павлуцкий Г.Г. ... — С.40, 41; ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.143, арк.76).

* 24 квітня 1751 року за благословінням київського митрополита Тимофія Щербаського дано дозвіл на побудову дерев'яної церкви в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці і при ній трапези, а в серпні 1753 року ця церква і трапеза побудовані, сюди з великої Миколаївської церкви були перенесені іконостас і інші приналежності; очевидно, цей храм у 1783 році відновлювався разом із трапезною (ІР ЦНБ, 448/604 с. арк.11 — 11 зв., 21 — 21 зв., 358). Ще у 1814 році Чигиринський повітовий землемір В.Вередкович згадував у монастирі трапезну теплу, «м'язаночную» церкву в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці з одною главою, і дерев'яним на неї хрестом (ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.5, арк.6 зв. — 7).

322

Дерев'яна однокупольна церква в ім'я Богоявління Господнього побудована на місці старої разом із дзвіницею у 1819 році на пожертви дружини генерала Ламба (див.прим.№196** // ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.143, арк.101 зв.; Лебединцев П. ... — №2 — С.45; Павлуцкий Г.Г. ... — С.41). А стара дерев'яна однокупольна Богоявленська монастирська церква «над брамою» теж разом із дзвіницею за благословінням київського митрополита Арсенія (від 21 лютого 1760 року) була закладена 25 березня 1761 року, а 19 березня 1764 року медведівські ченці писали до консисторії, що церква ця «со всем устроена» — престолом, і коностасом, з церковними приналежностями і книгами; 8 травня 1764 року храм був освячений (ІР ЦНБ. 448/604 с, арк. 107 — 107 зв.; Лебединцев П. ... — №1 — С.17).

323

Іоаннікій (на 1823 рік він мав 54 роки), з родини українських міщан; 4 листопа-

да 1793 року прийняв постриг у Жаботинському монастирі, у 1794-му «рукоположен» у диякона, а 8 липня 1802 року — в ієромонаха; виконував різні послушання в Катеринославській і Київській єпархіях. З посади економа Києво-Софійського митрополітанського дому ієромонах Іоаннікій, за проханням медведівської братії і за указом Київської духовної консисторії від 16 грудня 1805 року (№ 2684), був переведений до Медведівського Миколаївського монастиря «в строителя, а не в игумена, ибо в заштатних монастырях игуменам быть не положено», а 31 січня 1807 року його призначено настоятелем цієї обителі; з 1810 року отець Іоаннікій на посаді і благочинного монастирів Чигиринського повіту, але, недивлячись на його «прошение» про звільнення від благочинницьких обов'язків (від 28 червня 1821 року), така діяльність медведівського ігумена продовжувалась, очевидно, і до кінця його настоятельства — до 1844 року (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.15,16, там же, ф.149, оп.1, спр.20, арк.108, спр.29, арк.107, спр.60, арк.4; РДІА в СПб-зі, ф.796, оп.105., спр.1339, арк.233; Лебединцев П... — №2 — С.44).

324

При монастирі з 1864 року функціонувала «школа живописи, резьбы, позолоты и столярной работы» (Памятная книжка Киевской епархии. — К., 1882 — С.98).

325

Про монастирського вітряка виявити інформацію поки що не вдалося.

326

Про млин в с.Яничу див. прим. №195.

327

Про млин в с.Полуднівка див. док. №13 і прим. №143 і №198.

328

Про суботівську риболовлю Медведівської обителі див. прим. №210.

329

Про повітового землеміра Малишевича відомостей поки не виявлено.

330

Конкретної інформації про архімандрита Модеста виявити не вдалося. Можна вважати, що він, ставши управляючим Медведівським монастирем, змінив на цій посаді настоятеля Віталія (з 29.IV.1888 р.). У 1894 р. архімандрит Модест вже значиться медведівським настоятелем і в о.благочинного монастирів в інш. повітах. Вірогідно, він керував обителлю до грудня 1899 року, з якого часу управління Медведівським монастирем передано ієромонаху Вадиму (ЦДІАУК, ф.826, оп.1, спр.30, арк.1 зв., 12, спр.31, арк.1 зв.-3;» Адрес — календарь личного состава Киевской епархии с алфавитным списком протоиереев и священников за 1894 г.» — К., 1894 — С. 156).

331

Серед православних монастирів, які були розташовані на терені теперішньої Черкаської області, історія Мотронинської Троїцької обителі привертала найбільшу і особливу увагу і цікавість серед дослідників і аматорів-краєзнавців, про це свідчить велика кількість різних публікацій (і виступів), більшість яких, на жаль, є кон'юктурними і заідеологізованими (як зліва, так і справа), а наведені в них факти і аргументація не відповідають історичним реаліям із-за припущених помилок і вигадок (наприклад, див.: Ушета І. Стежками Холодного Яру. — К., 1988 і на неї рецензія: Маринювський Ю. Обережно, історія! // Черкаська правда — 1989 — №131, від 8 червня; також ненадійними є архівні довідки, на які постійно посилаються дослідники, див.: ДАЧО, ф.Р — 2641, оп.1, спр.452, арк.33 — 34; там же, ф.Р-4178, оп.1, спр.547, арк.4, 27, 53, 101, 126; там же, ф.Р-4468, оп.1, спр.30, арк.47 — 48, 51, 118,120, спр.105, арк.1, 12, 14, 15, 18, 29, 30, 38, 57, 58, 67 і баг. інш. Звертає на увагу такий припис до однієї з довідок: «Слабо написано... Мало матеріалу...»: там само, ф.Р.—4178, оп.1, спр.547, арк.172). На підставі вищенаведеного, автор користувався вибірковими й перепровіренними даними і особистими архівними знахідками матеріалів, на які й посилається.

332

Троїцький мурований храм був закладений 8 жовтня 1800 року за дозволом чигиринського єпископа Феофана на місці старого однойменного*. Контракт (підряд) на будівництво нової монастирської церкви укладено 22 травня того ж року з жителем м.Єлісаветграда Артемом Чеменко**, а виконання підрядних робіт мало бути з монастирського матеріалу, кошторис таких витрат складав 9 тисяч руб. асигнаціями; заплановано було два престоли, але зостався поки один — в ім'я св.Трійці, до

того ж відомо, що церква при закладенні мала придел Преображення Господнього. Але вже 10 жовтня 1802 року «от поспешности в кладке оной или по недостатку прочных материалов церковь сия, будучи совсем кончена, обрушилась». За рахунок підрядника храм розібрано і знову побудовано у 1804 році з освяченням його 17 жовтня ігуменом Антонієм (+ 6.II.1807р.; його поховано в цій же церкві ліворуч за кліросом), ця подія занесена до шнурової книги лише 12 листопада 1805 року. Решта грошей від пожертв у 1806 році була використана на придбання двох кіотів до олтаря та інш. Троїцька церква в подальшому, особливо в першій третині ХІХ ст., оновлювалася поточним ремонтунням і постійно прикрашалася. До речі, таке оздоблення храму потребувало чималих коштів, наприклад, великі суми виділялися на закупівлю дорогоцінних металів — червоного золота і срібла, а також падає у вічі чимала заплата спеціально запрошеним майстрам з різних українських губерній, є інформація і про запрошеного російського умільця. Можна вважати, що такі видатки були причиною великої заборгованості Мотронинського монастиря у 1840-х рр., про що згадував ігумен Афанасій (1847 — 1850 рр. // ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.19, арк. 3зв., спр.22, арк.18 — 18 зв., 19-21 зв., і далі). Про подальшу «біографію» Троїцького храму див.: ДАЧО, ф.Р-2541, оп.1, спр.361 а, арк.22, 45, 59, спр.380, арк.29, спр.452, арк.9, 11, спр.519, арк.29, 32, спр.603, арк.14, 18, 25, 40, 45, 49, 51, спр.666, арк.4, спр.725, арк.26, спр.787, арк.19; там же, ф.Р-4468, оп.1, спр.124, арк.9 — 10, 13, 42, 43, там же, оп.1 д, спр.1, арк.5, 8, 30, 39, 140, 141; Юрій Маринівський. Мотронинський монастир... — С.14, 49-50, 51-53; він же. Документальні свідчення... — С.79, 88, 89). За повідомленням краєзнавця Г.А.Мироненка (с.Мельники Чигиринського р-ну), 2 січня 1944 року фашисти розстрілювали з бронетранспортерів монастирські споруди, часткової руйнації зазнала і Троїцька церква; на сьогодні вона відремонтована і оновлена, тут правлять служби черниці діючого Мотронинського монастиря.

* Стара дерев'яна церква в ім'я св.Трійці за благословінням переяславського єпископа Кирила була закладена у 1726 році з наданням двох антиминов: 1 липня — від преосвященного Кирила і 1 грудня — від київського архієпископа Варлаама Ванатовича (а грамота на освячення вже новозбудованої церкви видана преосвященним Варлаамом 21 червня 1727 року) ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.5 зв. — 6, №3589, арк.7; очевидно, помилковим є датування побудови церкви 1735 роком, див: Похилевич Л. Сказания... — С.690; ДАЧО, ф.Р-2641, оп.1, спр.452, арк.33, і інш. джерела). З монастирського літопису, складеного ігуменом Афанасієм, відомо, що 28 березня 1801 року мотронинські ченці просили єпископа Феодана дозволити їм з розібраної 14 червня 1800 року «ветхої» церкви використати ліс і гонту на ремонтунвання келій для монахів й інших монастирських будівель, дозвіл було одержано (Амвросій /Орнатский А.А./ История российской иерархии. — М., 1813 — Ч.5 — С.110; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк. 18 зв.). Проте, за спостереженням повітового землеміра В.Вередковича, у 1814 році на терені Мотронинського монастиря було три церкви, дві з яких — кам'яна і дерев'яна — в ім'я св. Трійці, до того ж в старій дерев'яній згадано придел Преображення Господнього (!?), з цього випливає, що Троїцька дерев'яна церква була розібрана лише після 1814 року (ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.5, арк.25 зв. — 26, 27). Відносно придела Преображення Господнього відомо, що він зостався «праздним» і для закриття «пустопорожньої стени» у 1850 році ігуменом Афанасієм зроблено «благovidный балдахин» за 400 руб. сріблом (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.18 зв.).

Кілька слів про перші монастирські церкви. За традицією першою церквою в монастирі згадується дерев'яна трапезна в ім'я Іоанна Предтечі, яка була побудована до нашестя Батиевого переяславським єпископом Павлом (1198 р.). Можна вважати, що наступні вже монастирські Троїцькі храми будувалися: 1-й, при гетьмані П.Сагайдачному у 1620—1621 роках, 2-й, освячений мотронинським ігуменом Пафнутієм 6 грудня 1685 року, і 3-й, вищезгаданий 1726—1727 рр. Крім церков, в давні часи монахи («насельники») використовували каплички у валах і печерах монастирських (детальніше про це, див.: ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.1 — 2, 3 зв., 9 — 9зв., №3589, арк.1 зв., 2зв. — 3, 4 зв. — 5, 10, 10 зв.; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.1 зв., 2, 3, 5 зв. — 6, 12, 12 зв., спр.19, арк.1 — 2, спр.21, арк.4 — 4 зв., 5, 7, спр.22, арк.9 — 10, 18 зв.; Юрій Маринівський. Мотронинський монастир... — С.2-9).

** 22 травня 1803 року з тим же А.Чеменком монастир підписав договір про вироблення цим майстром з монастирських дров 93 тисяч штук цегли в монастирських дачах за 372 рублі асигнаціями (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.19).

Дерев'яна трапезна церква в ім'я Іоанна Златоуста «перероблена» в одній зв'язці з дзвіницею за контрактом монастиря з Кузьмою Болдиревим від 20 березня 1820 року з будівельного матеріалу майстра, крім піску, за таку роботу обитель заплатила 3300 руб. асигнаціями. Храм був освячений за церковним чиноположенням 22 серпня 1822 року. Треба додати, що 14 серпня 1821 року укладено договір з олександрівським жителем Симеоном Кибальченком на перероблення старого іконостасу на новий, подібного на той, який є в Медведівському Николаївському монастирі, також жертвника і скляних дверей за суму у 150 руб. асигнаціями; а за угодою монастиря з Корнієм Мойсеевим Обидовським від 22 лютого 1822 року вже перероблений «столярною и резною работою» іконостас написати «иконописным художеством» за 400 руб. асигнаціями. Цікава подробиця: 30 серпня 1821 року настоятель з братією і благодійником («вкладчиком») монастиря Холявкою просили преосвященного Іриня перейменувати Златоустівський престол в теплій церкві на ім'я Успіння Пресвятої Богородиці, але київський митрополит Серапіон «повелел» залишити престол в ім'я Іоанна Златоустого (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.21 зв. — 22 зв.). За описом Мотронинського монастиря у 1862 році Златоустівська церква згадується на кам'яному фундаменті і «во всем прочна» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк.116). Цікаву інформацію надіслав краєзнавець Г.А.Мироненко, він повідомляє, що у 1945-1947 рр., коли ця церква була розібрана (у 1944 році храм спалено фашистами), під її фундаментом знайдено свинцеву пластинку з таким текстом: «В царствование Александра I состроен и посвящен 1821 г. Гравировал Федор Тисленский 1821 года, июля 31 дня. Сей Господен храм заложен во имя святого Иоанна Златоустого старанием настоятеля сего пустынного Мотронинского святого Троицкого монастыря игуменом Палладием с братиею, спомоществованием Мафеем Холявкою и добротных дателей, благословением преосвященного Ириня, коадьютора митрополии Киевской, епископом Чигиринским». Треба додати, що ця трапезна церква у 1929 році була пристосована комунарами під школу і клуб («Радянська думка» — 1930 — №45, 1 квітня).

За архівними відомостями у Мотронинському монастирі в 1778 році згадується «ветха» трапезна церква в ім'я Іоанна Златоуста і при ній інша, Покровська, але невідомо, чи про цей храм йде мова. Щодо Покровської церкви, то за відомостями 1784(?) року вона має зноситися з побудуванням такової «над воротами», але в подальшому жодне джерело ні про який надбрамний храм не згадує (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.21, арк.2,2 зв.).

24 липня 1812 року іквівецький житель Іван Снісар, за контрактом з монастирем, закінчив будувати нову дерев'яну дзвіницю «на стовпах» за 45 руб. асигнаціями і за монастирські продукти; дзвіниця зроблена на кшатт «простой клетки или малой каплицы». А після побудови нової дзвіниці, 31 березня 1813 року, він же, І Снісар, розібрав стару дзвіницю за 40 руб. асигнаціями і також за монастирську їжу. Дуже цікавий факт: ігумен Афанасій згадує про якісь «колокольнии железныи или стальныи часы», решту з яких він здав у 1851 році своєму наступникові, очевидно, ігумену Олександрю (1850-1863 рр.); також відомо, що в 1831 році було «доношение» про ігумена Паладія, який використовував частини з цього годинника на свою криту бричку (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.20 зв., 21).

Див. прим. №350.

Очевидно, остаточне забудування монастиря почалося з 1820-х років, саме тоді були побудовані братська трапезна (1824 р.), хлібна палата, возовня, стайня і хати біля неї, просвірня (1826 р.), хати на скотарні (1829 р.), настоятельські келії (1830 р.), казначейський корпус, і братський корпус з льодовнею, покриття хлібної палати, улаштування огорожі навкруги монастиря (1837 р.) тощо (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.22 зв. — 24). За ревізією Мотронинської обителі 1862 року відзначався незадовільний стан будівель й майна, безгосподарність настоятеля архімандрита Олександра, його невміння поліпшити стосунки з братією (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк.122); очевидно, такий стан речей, як наслідок, відгукнувся в подальшому на збереженні будівель в обителі, їх ветхості.

Вірогідно, саме про цей монастирський готель на «гостинном дворе» йде мова в

опису 1862 року: «гостинница деревянная под соломяною кришею в 2-х отделени-ях, 6 комнат, 2 печки варистые и очаг в сенях, трубы, по словам гостинника, опас-ны от огня запущением и небрежением, в сей гостиннице очень негостеприимны, на гостинном же дворе 3 хаты остаются в совершенном запустении и развалинах» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк.119).

338

Про час збудування цього топчак з млином інформації поки що не виявлено.

339

Відомо, що Мотронинський монастир розташовувався «на горі при копаных колодязях в древней земляной крепости», за народними переказами біля них були заховані скарби (ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.5, арк.25 зв. — 26; Запорожская рукопись о кладах. — К., 1903 — С.20, 61). У XIX і на поч. XX ст. ця обитель була місцем поклоніння, сюди приходили на прощу, богомольці знали «про каплицю коло монастиря... близ колодязя». Ігумен Афанасій писав, що неодноразово відповідав на запитання вірних: «Когда открыт колодязь Преподобного Онуфрия, и давно ли вода в нем получила целебную силу?», і це спонукало мотронинського настоятеля опрацювати всі відомі перекази і записати в своєму «літописі» в статті під назвою «О кладезе преподобного Онуфрия». Автор (Ю.М.) вважає, що є сенс навести цей текст повністю.

«Известно всем, что при всяком первоначальном обузаведении хозяйства в общежитии, в частном быту и для одного себя — вода составляет первейшую и нужнейшую надобность. Почему все, без всякого сомнения верят устному преданию, что праотцы наши, два или три, во имя святых Троицы собранные, и проживая в пещерах до построения монастыря, прежде всего ископали сей кладезь в сей пустыне, подобной пустыне Фиваидской, и именем ея пустынножителя преподобного Онуфрия* нарекли кладезем Онуфриевским. Последующие пустынножители неприменя сего места, а равно и наименования соответствующаго пустынножительству их. Мы тоже не имеем надобности искапывать других кладезей, да иметь других способнейших вокруг монастыря не имеется. Сей один кладезь пополняет своей водой все неудобности келейные, трапезные, церковные, монастырские и богомольческие в числе иногда, как достоверно испытано, около 800 душ. За то он часто освещается словом Божиим и молитвой. Все крестные ходы ежегодно и неизменно к нему производятся, и может быть частое и неизменное освещение его, а также неминуемое употребление воды на все каждодневно-церковные и священные потребы с частым крестоположением, поклонением, молитвой и целованием иконы пр. Онуфрия, подвигли угодника Божия на молитву к Всемилостивому Богу и Спасу нашему даровати воде целебную благодать, особенно от глазной и трясав... (нерозб. — Ю.М.) болезни, что будьго бы дознано всеми богомольцами не более осьми лет, определено сказать с 1840-го года. А посему летом и зимой больные и здравые до разсвета спешат как елени на источники, чтобы почерпнуть в дома воды и измиться тамо. И по вере их бываает им, якоже хошуть» (ЦДАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.10-11). У 1860-х рр. записано, що «вне монастыря колодязь пр.Онуфрия, како срубом, так калиткою совершенно запущен, без починки находится» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк.119).

* З ранньої юності преп.Онуфрій виховувався у Фиваїдському монастирі Ериті. Тоді ж він пізнав пр.важке й високе життя пустинножителів. Він покинув обитель і провів 60 років в дикій пустелі; біля його печери виросла фінікова пальма і відкривалося джерело. Після смерті преп. Онуфрія печера обвалилася, пальма висохла, а джерело вичерпалося. День пам'яті і храмове свято 12/(25) червня (О життя святих, іконах і праздниках. — Свердловск, 1991 — С.201-203).

340

Можна вважати, що мова йде про природне озеро, про яке, очевидно, у кінці XIX ст. писав граф О.Бобринський: «С северной стороны, у самого монастыря начинается глубокая балка, на дне которой лежит небольшое озерцо, в которое с крутизны балки впадает ручей под названием Игнатовки, а истекает из этого озерца речка Онуфриевка. К юго-востоку от монастыря есть другой овраг, где точно также имеется небольшое озерцо, из которого истекает ручей» (Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы. — СПб., 1894 — Т.П. Дневники раскопок 1887-1889 гг. гр. А.Бобринского. — С.55). Можливо, що про цю криницю — Ігнатівку? озерце? — зі смачною, холодною і надзвичайно прозорою водою, за якою колись приходили люди іздалеку, щоб набрати з собою для довгого збер-

ігання у глечихах, йшла мова у доповідній записці про стан збереження пам'ятників історії і культури в Чигиринському районі у 1973 році; саме тоді, і це після проведеного ремонту на Мотронинському городищі і церкві, вода «від цементу стала сива на колір і несмачною», а криницю «відремонтовано без врахування її особливості, «вона вкрай незадовільно обладнана» і до неї влітку «неможливо підійти через багно навколо» (ДАЧО, ф.Р-4468, оп.1, спр.124, арк.10).

341

Після 1765 року Мотронинський Троїцький монастир, як і всі потясминські обителі, зазнає відчутних земельних, майнових і фінансових втрат, в першу чергу таке становище пов'язано з Коліївщиною, а також і як наслідок зіткнення інтересів та конфліктів з місцевими власниками-поляками і їх губернаторами і комісарами: відбиралися хутори, ґрунти, млини, пасіки, інше майно, бралися непомірні і протизаконні податки з примушенням їх виплачувати тощо*. На таких підставах більша частина монастирської власності у кінці XVIII ст. перейшла до чигиринського старости кн. А.Яблоновського та його родичів, а по них, за продажем на поч. XIX в. власних ґрунтів і сіл Медведівської волості, — до колишнього предводителя дворянства Ольгопільського повіту, поміщика Героніма Каєтановича Сабанського, який на підставі раніш підписаної угоди між тодішньою князівською економією і Мотронинським монастирем від 13 червня 1803 року (ця угода, очевидно, акумулювала в собі всі до того часу підписані договори і умови щодо монастирської власності і мала юридичну чинність для всіх спадкоємців і, вірогідно, посесорів), став власником також і колишніх монастирських ґрунтів і певних прибутків з медведівських млинів, що й підтверджувалося актом обмежування 1806 року. За «літописом» ігумена Афанасія тяжба з Г.Сабанським почалася 12 березня 1805 року; його управитель пан Іжицький «притесняв і обижал монастирь... не допущал к мельницам привоза, бил мельников, косил сенокосы, забирал хлеб копнами», розгоняв богомольців, знущався над братією, не дозволяв користуватися лісом, прорубив і проклав біля монастиря, по городищу, велику дорогу, пошкодив значну кількість садових дерев і кущів (ліщину), продавав монастирський ліс (втрачено 8580 дерев різних порід), збиток загалом становив 25 тис.руб. асигнаціями. Очевидно, обитель почала вимагати повернення своєї власності, тим більше, що за російським законодавством будь-яке відчуження монастирського майна — за купчої чи у другій спосіб і за різними обставинами — без особистого монаршого підтвердження чи дозволу («без особого монаршого соизволения») не мало юридичної сили — саме з цих обставин Г.Сабанський не міг користуватися монастирськими млинами; тому в серпні 1821 року землемір Вередкович отримав з Київської казенної палати (а та — з Київського губернського правління) указ «учинить следствие на каком основании все то выбыло из действительного владения монастырского», і на цій підставі зібрані матеріали передати «разсмотрению надлежащего судебного места» (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.41, арк.14 зв.; там же, ф.697. оп.1, спр.23, арк.69-70; там же, ф.835, оп.1, спр.45, арк.153-156; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.19 — 19 зв.). Очевидно, як наслідок таких дій і була постанова Сенату від 24 липня 1830 року про затвердження за Мотронинським Троїцьким монастирем майже всіх його угідь, відчужених за різних обставин (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.21, арк.8а — 8а зв.). На підставі цього ж документу у 1830-х роках були зроблені обмеження ґрунтів і виконані «плани» монастирського володіння (там же, спр.22, арк.23). 30 червня 1836 року була складена і підписана миролобна угода між мотронинським ігуменом Паладієм (настоятель з 28.I.1820 — 1837 рр.) з братією і новим, з 1835 року, власником Медведівського ключа колезьким радником Іваном Івановичем Фундуклеєм (1804 — 1880 рр.; цивільний київський губернатор з 1839 по 1852 рр.), який виплатив обителі «за провладение проторы и убытки» 9 тис. руб. асигнаціями і запевнив ченців, що ніколи ні він, ні його спадкоємці не будуть відновляти і порушувати цієї справи (ДАЧО, ф.835, оп.1, спр.44, арк. 425 — 425 зв.; І.Фундуклей купив у Г.Сабанського в Медведівській волості м. Медведівку, села Мельники, Головківку, Стару і Нову Осоти і був введений у володіння 9 березня 1835 року: ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.656, арк.13). Одержані від управителя Каневського гроші (за іншими відомостями не 9-ть, а 10 тис. руб. асигн.) 16 жовтня 1838 року були покладені «на вечное обращение» в Московську опікунську раду (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.24). До речі, Мотронинський монастир ще раз мав з паном Фундуклеєм конфлікт із-за розкопування ним монастирських валів: 14 лютого 1846 року за указом Київської духовної консисторії такі дії київського губернатора «возбранены» (там же, арк.24 зв.). За описом 1839 року

монастир володів садами, хуторами, будівельним лісом, 4-ма водяними млинами, риболовлями, орними і сінокосними землями, загалом 261 десятиною 837 саж. (РДІА в СПб-зі, ф.796, оп.115, спр.292, арк.88 зв.).

* Архівні реєстри документів на володіння монастиря дають усі підстави вважати, що Мотронинська обитель до 1761 року активно збільшувала своє нерухоме майно — орні й сінокосні землі, ліси, будувала млини (чи одержувала їх разом з грунтами). На думку автора, у 1830-му році мотронинські монахи юридично закріпили за собою більшу частину втрачених в останій третині XVIII ст. угідь з розташованим на них майном: пасіками, млинами тощо (див. прим. №№342-348); деякі володіння, напр. Зам'ятницький ґрунт (див. док. №9 і прим. №89) чи земля біля с.Грушківки (прим. №344), ченці намагалися повернути, але безрезультатно (як бачимо, вони не вносяться в подальші описи монастиря). Крім цього, в реєстрах 1760-х і подальших років фіксуються документи на ґрунти, якими потім обитель вже ніколи не володіла, більшість з них сьогодні атрибутовувати і локалізувати практично немає можливості; ось перелік названих втрачених монастирем земель:

1. 26 жовтня 1747 року Мотронинський монастир купив у ломоватівського жителя Василя Старостенка на річці Тясміні млин «о двох колах мучних, а третом ступном», розташованого «всередине между млинами панским и семеновим Крамаровим»; схимонах Ігнатій заплатив за це 100 руб., крім того, за млина у скарб князівський треба було внести ще 60 руб. У доданих до купчої «старих» документах цей млин названо «середний Педновский» («Педковский» — ?). (Див.: ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.11 зв. — 15; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.15 зв. — 19, 27).

2. 25 січня 1756 року за повелінням кн. Я.Яблоновського, в ключу Жаботинському, вимежовано «на Ташлиці» монастирю «футір» до уживання, який лежав «у границі смияланскої» з розташуванням «од Лебедовского байрака аж до Сухого Ташлика, через Ташлик до Телепеної», по обох сторонах річки Ташлика; таке «право» було стверджене в Жаботині губернатором Броневським (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.17 зв. — 18; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.20 зв. — 21, 27).

3. 5 жовтня 1760 року жаботинський губернатор дав дозвіл на будування нового млинка на річці Медведівці між монастирськими ж млинами Зосимовським або Зозулиним і Новобранівським, на монастирський кошт і на його власній землі; в документі цей млинок названо «веснячок», вірогідно, він мав функціонувати по весняній повені (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.19; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.22 — 22 зв., 27).

4. 28 березня 1760 року монастир купив у братчиків Спаських Жаботинських половинну частину пасіки Кулаковської, розташованої «в лесе Бовтишу», на Ташлиці; купча на «здавна пусту» пасіку була стверджена губернатором Адамом Піларом (Пілером, Піларом?). (Див.: ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.19 — 19 зв.; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.22 зв. — 23, 27).

5. 13 травня 1761 року кн.Я.Яблоновський дав «право» монастирю на придбані «лотокі» на ґреблі монастирській медведівській «до будування млинов двох» (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.19 зв. — 20 зв.; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.23 — 23 зв., 27).

6. 17 листопада 1777 року грамота кн.М.Любомирського, якою підтверджується раніш даний його братом Ксаверієм універсал про дозвіл Мотронинському монастирю на утворення хутора (ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1509, арк.1 — 5).

7. 10 грудня 1779 року привілей жаботинського губернатора Домініка Бадовського про звільнення від податків монастирських медведівських млинів «до волі познанського воеводи кн.Яблоновського»; і другий привілей того ж Бадовського про постійний дозвіл рубати ліс на монастирські потреби (там же). Згодом, тим же губернатором згадані права (№№6 і 7) були відібрані (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.22, арк.17 зв.).

Очевидно, монастир мав і іншу власність і привілегії, але вже у 1766 році ченці втратили усі хутори (мабуть крім землі на городищі), а з млинів обитель віддавала у князівську економію дві третини прибутків, і тоді ж щорічно додавалося 10 рублів — «с чего и користи почти нет» (ЦДІАУК, ф.990, оп.3, спр.16, арк.1 зв. — 2). Загальний стан обители значно погіршився з Коліївщиною і в подальшому економічне руйнування монастиря було вельми помітним (див.: ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.5, арк.1 — 9, спр.13, арк.1 — 7, спр.14, арк.1 — 4, спр.21, арк.9 — 10 зв., 12 зв.). У 1785 році відбирається хутор Гришків, там «с.Грушковка» (там же, спр.21, арк.12 зв.); в той же час на монастирських ґрунтах протиправно «гвалтовно» осаджується слобода Цвітна, з повною втратою обителью орних і сінокосних земель, і вже 12.VII.1797

р. кн. Яблоновським нове поселення, після заповідних літ, віддане в посесію (?) дворянину Павловському (там же; ДАЧО, ф. 832, оп. 2, спр. 1, арк. 28). У 1780-1790-х рр. на обитель записали різні і великі податки, з внесенням до люстрації і неіснуючих у власності монастиря млинка і фільварка, і баг. інш. (ЦДІАУК, ф. 180, оп. 1, спр. 21, арк. 12 зв.). Перелік кривд, заподіяних монастиреві, чималий, тому автор навів лише деякі факти і події. Порівняйте перелік наявних і колишніх володінь Мотронинської обители в реєстрі 1799 р.: ЦДІАУК, ф. 180, оп. 1, спр. 17, арк. 1 — 2 зв.

342

Автор, на підставі аналізу архівних першоджерел, вважає, що Гришків хутір, як монастирська приналежність, не був окремою володільчою одиницею, а існував в єдиному комплексі — Гришків хутір + млин Гришківський, тобто функціонування цього володіння мало саме такий же характер, яким ці ґрунти були на час їх придбання монастирем — у нероздільному юридичному і робочому стані, що і підтвердилось сенатським рішенням 1830 року і послідовними межуванням, планами, описами і ревізіями Мотронинського монастиря. Про факт придбання цього володіння обителю див. прим. № 346.

343

Вірогідно, мається на увазі сінокошний ґрунт під монастирем «по речце Косари лежачий, где і поташ зовется», яке володіння отримане обителлю від Грицька Дюгрицька за купчою від 20 травня 1733 року за 15 золотих козацьких (ІР ЦНБ, ф. II, № 3581, арк. 7, № 3589, арк. 8 зв.; ЦДІАУК, ф. 180, оп. 1, спр. 6, арк. 10 зв.). Крім документів на ці ґрунти, в монастирському архіві є «уступний лист», датований 2 червня 1749 року, від нащадків Михайла Тараника — мешканців Лубенського полку, які надали Мотронинському монастирю «на помин їх дідів і батьків, як живих, так і померлих» свої власні «ґрунти Тораниковские і Сетаниовские» на річці Косарці, «при врочищи Косаре Ставидло, и к оному ж Савидлу прилегли як на одну сторону, так и з другой стороны Ставидла дубина и поле»; це монастирське придбання за вказівкою князя Яблоновського затверджене 31 серпня 1753 року генеральним губернатором Стоєцьким. Цікаво, що в цьому «праві» вказані детальні кордони монастирського володіння з вказівкою традиційних топонімів, напр., — «шлях козацький від Жаботина», «ґрунт Скочков», «лука Скочкова», «ґрунт і гребля Донцові» та баг. інш. (ІР ЦНБ, ф. II, № 3581, арк. 15 зв. — 16, 17 — 17 зв.; ЦДІАУК, ф. 180, оп. 1, спр. 6, арк. 19 зв. — 19 а, 20 — 20 зв.). Можливо, що згадані ґрунти, «сінокосні» — від Грицька Дюгрицька і «дубровні і орні» — від нащадків М. Тараника, розташовувалися в одному місці — «на річці Косарці» («долині Косарі»), і тому, вірогідно, в подальшому це монастирське володіння було об'єднане в хуторі під назвою «Косарський Яр», а вже за сенатським указом 1830 року землі монастиря «в долине, Косарою называемой» згадуються як «дубровні, сінокосні і орні», загальною площею трохи більше 61 десятини (ЦДІАУК, ф. 180, оп. 1, спр. 21, арк. 8 а зв.). За описом 1862 року «дача Косари» — найбільша у монастиря з сінокосного поля, тут є і будівельний ліс і ліс на дрова; очевидно, це володіння було без доброго господарського нагляду, тому що ревізор записав тоді: «наглядачів немає ні з найманих робітників, ні послушників» (ДАЧО, ф. 149, оп. 1, спр. 67, арк. 121).

344

У вересні 1869 року між мотронинським настоятелем архімандритом Макарієм з братією і уповноваженим гр. Бобринських статським радником Б. Михельсоном підписана миролюбна угода, за якою монастир одержав із Грушківського володіння десять десятин лісу «на вічні часи». Передісторія цього спору така. В 1753 році Мотронинський монастир отримав від уповноважених кн. Яблоновського ґрунти біля с. Грушківки*, які, можливо, були відібрані. В подальшому обитель вирішила, вірогідно, повернути свою власність, із-за якої точилися суперечки з родиною Давидових, а потім — графів Бобринських. Оскільки старих кордонів колишнього монастирського володіння не було змоги відновити із-за їх невизначеності, то обитель натомість отримала вищезазначені лісові угіддя (ДАЧО, ф. 420, оп. 1, спр. 1474, арк. 3 — 4).

* Село Грушівка у 1824 році перейшло від Катерини Давидової до її сина Олександра Львовича Давидова, а за його смертю — до Володимира Олександровича Давидова, який продав цю власність графу Олексію Олексійовичу Бобринському (купча оформлена в Київській палаті Цивільного суду 28 вересня 1845 року за № 123); після смерті подружжя гр. Бобринських (див. прим. № 264) с. Грушівка перейшла до їх синів (введення до володіння сталося 5 січня 1869 року). Цікава подробиця, при

купівлі села у 1845 р. гр. О.О.Бобринський добровільно прийняв на себе й існуючі претензії Мотронинського монастиря щодо його колишньої власності (ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.1405. арк.13 — 14; там же, ф.832, оп.2, спр.35, арк.73 зв. — 74 зв.; там же, ф.835, оп.1, спр.36, арк.59 — 59 зв.).

345

13 травня 1761 року Мотронинський монастир одержав на поминання рідних «уступний лист» від жаботинського жителя Федора Івановича Решетила на його власний ґрунт Савицький в ключу Жаботинському, а саме: на греблю з полем орним, луками і ставом на річці Жаботинці, що вище м.Жаботина. Того ж дня це володіння було затверджене за монастирем чигиринським старостою кн.Я.Яблоновським; за цим правом мотронинський ігумен Мелхіседек Значко-Яворський отримав і дозвіл «на пустій греблі» вибудувати млин зо всім забудуванням біля ставу і греблі для власного ченців «пожитку і уживання», а також попереджено про виплату з цього надбання до скарбу старостинського звичаєвих повинностей. Це «право» занесене до книг актових житомирських 27 жовтня 1761 року. До уступного листа додавалася і попередня купча грамота «на ґрунти Савицькі» від 2 лютого 1710 року (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.21 — 22 зв.; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.24 зв. — 25 зв., 26, 27 зв.). Жаботинські ґрунти, очевидно, у монастиря не відбиралися, але у 1790 році ченці сплачували за цей млин у Брацлавське воеводство офіри щорічно 37 злотих 4 гроши (— 7 російських рублів 42 коп.), до того ж, їх примушували платити такий самий податок і до скарбу Київського воеводства в розмірі 20 зл.10 гр. (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.21, арк.12 зв.). За сенатським указом 1830 року млин і хутір біля м.Жаботина затверджувався за Мотронинським монастирем (там же, арк.8 а); вірогідно, у 1831 р. на місці старого збудовано нового млина, за що монастир виплатив майстрам 360 руб. асигнаціями, а у 1836 році жаботинські ґрунти з млином зняті на план (там же, спр.22, арк.23). В опису монастиря 1862 року говориться, що в хуторі Жаботинському «мельница об одном мучном колесе, и валуши и ступы неисправны и не действуют, рыбною ловлею пользуется монастырь..., мирошник получает 7-ю часть или лучше сказать, что он сам владеет этою дачею, а монастырь то получает, что он даст от своей воли. Сей хутор более всех опустошен, оставлен без всякого начальнического внимания...» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк. 121 — 121 зв.). Очевидно, в подальшому, таке становище і занепад були виправлені, монастирські жаботинські землі здавалися до оренди, а у 1908 році обитель мала намір продати ці ґрунти селянам м.Жаботина, як малоприбуткові, але такого дозволу консисторія не дала, пояснюючи, що ця земля «єдине джерело існування для монастиря» (ДАЧО, ф.754, оп.3, спр.1, арк. 39 — 40 зв., 43, 68 — 68 зв., 69, 213).

346

11 липня 1746 року за «уступним листом» Мотронинський монастир одержав «на помин крєвних» від Михайла і Федора Данченків «ґрунти, прозиваемие Грищенковие». До цього документа додавалося «право старе» від 2 лютого 1702 року (на нього випис з книг переяславської ратуші від 10 жовтня 1709 року), за яким є можливість конкретизувати місцезнаходження монастирського володіння, а саме: пасіка, став, поле орне і сіножаті з хутором розташовувались по обох берегах у верхів'ях річки Медведівці («реце Медведовце»). Таке володіння було затверджене старостою Чигиринським кн.Яблоновським у Жаботині 13 травня 1761 року; за яким правом надавався дозвіл ігумену Мелхіседеку «на греблі пустій Грищенковій» збудувати млина, а також нагадувалося про виплати монастирем звичаєвих повинностей до замку, при цьому обумовлювалось, що будь-які «передачі» власності мають бути тільки «обивателям староства Чигиринского»; до книг гродських житомирських це «право» занесене 27 жовтня 1761 року (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.9 зв. — 11 зв., 20 зв. — 21, №3589. арк.10 зв.; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.13 — 15 зв., 26, 27, 27 зв., 28 — 29 зв.). За сенатським указом 1830 року млин, «называемый Гришков», на річці Медведівці, «в самой ее вершине» і «хутор Гришков», розташований неподалік, закріплені за монастирем остаточно (ЦДІАУК, ф. 180, оп.1, спр.21, арк.8а — 8а зв.), з зняттям у 1835 році плана на це володіння (там само, спр.22, арк.23). Жаботинський ігумен Афанасій, ревізуючи Мотронинський монастир у 1862 році, відзначив, що млин Гришковий «к дольнему существованию годный», також згадується і хутор Гришков з будівлями, тут нараховується 42 голови худоби (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк.120 зв. — 121). Ці ґрунта, певне, отримали свою назву — «Гришкові» — від прізвища одного з перших власників цієї землі у др.пол.ХVІІ ст. — Василя Грищенка: ґрунти Грищенкові-Гришкові.

22 грудня 1745 року мотронинський ігумен Мелетій купив у івківського жителя Федора Зозулі його «отчизну», грунт Зосимовщину, де є «гребля з лучкою»; за таке володіння схимонах Ігнатій заплатив 80 золотих «русской монеты». Ця купча була стверджена в замку Чигирині генеральним губернатором староства паном Стоєцьким 14 вересня 1753 року, а 27 жовтня 1761 року занесена до книг актових гродських житомирських; очевидно, на цій греблі було збудовано млин, якого у 1760 році вже названо Зосимовський або Зозулений (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.7 зв. — 8 зв., 19, №3589, арк.9 — 9 зв.; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.11 — 11 зв., 12, 22 зв.). За сенатським рішенням 1830 року млин був повністю закріплений за Мотронинським монастирем; при млинищі була «левада с садом и дробным лесом», у 1835 р. з цього володіння зроблено детальний план (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.21, арк.8а, спр.22, арк.23). За ревізією 1862 року млин Зозулин ще «прочный с годными камнями в 2-х колесах, в мучном и в другом, ступечном, только ступки без починки не действуют, ровно и валуши», а садок, огорожа, гребля, спусти потребують нового «устройства»; з млина обитель одержує щомісяця 50-т пудів з «розмеру» (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк.120). У 1867 році Зозулин млин мав один борошномельний постав з 4-а просотолочними ступами і сукновальнею, при млині є хата, невеличкий город і садок «у дикому стані» на площі у 3 десятини; в садку накошується сіна на 15 руб. і збирається кислиць на 5 руб. Прибуток з млина у 1873 році становив 253 пуди 30 фунтів різних сортів хліба, а у 1874 році — вже 199 пудів, в подальшому прибуток зменшується із-за побудування поруч декількох вітряків, в зв'язку з чим братія мала намір віддавати млина до оренди селянам (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.125, арк.30 — 30 зв.).

348

24 жовтня 1753 року медведівські жителі Параска Гришківна зі своїм чоловіком Гришком Павлушком продали «за своєю доброю волею» грунт свій, «то есть греблю и на ней млин з садочком, близ тоей гребле, лежащую на рече Медведовце, выше гребли Данила Сороки, а ниже монастира св. Троецкого Мотренинского», ігумену того монастиря Мелхіседеку за 60 руб. російської монети; тоді ж і стверджена купча медведівським губернатором Домініком Ружинським і генеральним губернатором староства Чигиринського паном Стоєцьким, а 27 жовтня 1761 року купча «на млин Новобрановский» занесена до книг гродських житомирських (ІР ЦНБ, ф.ІІ, №3581, арк.16 — 17, 19; ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.6, арк.19а — 20, 26, 27). Новобранівського млина на р.Медведівці затверджено за монастирем указом Сенату 1830 року (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.21, арк.8а) і 1835 р. зроблено плани цього володіння (там само, спр.22, арк.23). За ревізією 1862 року монастирський Новобранівський млин був у занепаді, а всі будівлі на млинищі потребували негайного ремонтування (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.67, арк.120).

349

Про благочинного Августина див. прим. №272.

350

Після ремонтування монастирської Троїцької церкви у кінці ХІХ ст., її вигляд змінився лише «в очертании главы, которая теперь имеет широкую шлемообразную форму, тогда как прежде купол имел тот малороссийский вид (колокола)... Кроме того, в новейшее время над фронтонами помещены четыре небольшие деревянные главы с декоративною целью» (Павлуцкий Г.Г. Деревянные и каменные храмы// Древности Украины — М.1905 — вып.1 — С.124).

351

Про ігумена Варсонофія див. прим. №293. Настоятельство ієромонаха Варсонофія в Мотронинському монастирі почалося з 1887 року і продовжувалося, приблизно, до 1900 року (він згадується на цій посаді і в 1897 році), а з 17.II.1901 р. Мотронинською обителью керував «виконуючий справами настоятеля» ієромонах Макарій (Яків Головківський), якого з 2.IV.1903 року затверджено на цій посаді (ЦДІАУК, ф.180, оп.1, спр.37, арк.1 зв. — 2, спр.38, арк.1 зв. — 3).

352

Див. док.№1 і №3, прим.№61.

353

Навкруги вхідних дверей впритул притвору до самої церкви був напис по дереву: «Сооружена сия церковь Божією помощю 1774 года июня 12 дня Благословением Господина Юва, Епископа Переяславского, заложённая за владения панов Муравс-

ких, дедичей, за правлення наместника ієромонаха Герасима с братиею. Зделано майстром Иваном Горюновым»* (ДАЧО, ф.Р-131, оп.1, спр.25, арк.33 зв. — 34, очевидно, після 1917 року цей напис був зафарбований, порівн.: там же, ф.148, оп.1, спр.84, арк.90); храм був двопрестольний — в ім'я Вознесіння Господнього і св. Миколая, з трьома банями, із соснового дерева «в лапу» (там же, ф.148, оп.1, спр.84, арк.79 — 81, тут і опис церкви), в опису 1838 року зазначається, що Вознесенський собор «на кам'яному фундаменті» (там же, спр.148, арк.10). Монастирський Вознесенський «новопостроенный» храм був освячений лише 23 лютого 1777 року ігуменом Золотоніського Красногорського монастиря Іоїлем (рапорт про цю подію до консисторії 4.III. т.р.), але другий престол на честь св.Миколая ще не був готовим і тому неосвячений, в зв'язку з чим мошногірський ігумен Варлаам просив переяславського єпископа Іларіона «на освящение оного архиастырского благословения и выдачи граммати с святым антимином»; 28.IV.1777 р. таке благословіння за №155-м надане (ЦДІАУК, ф.990, оп.1, спр.1163, арк.1 - 3). Очевидно, велика соборна церква неодноразово ремонтувалася і оновлювалася на протязі більше як століття, напр. у 1812 році храм згадується вже як «обветшалый», і на його відновлення монастир просив виділити соснового дерева з поруч розташованого казенного лісу, а на поч.1830-х рр. ченці звертались за дозволом на «испрошение подаяния» на покриття даху церкви замість старої гонти листовим залізом з пофарбуванням у зелений колір, що й було зроблено (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.13, арк.40, спр.105, арк.59, спр.148, арк.10).

* Вознесенська монастирська церква була побудована на місці старої однойменної, яка згадується ще на поч.XVIII ст. в універсалі гетьмана Мазепи (див. док. №3). Є відомості, що цей храм старий був розібраний і проданий у село Дахнівку, де з нього побудовано церкву в ім'я Преображення Господнього у 1772 р. (Похилевич Л. Сказания... — С.614).

354

Герасим, ієромонах, за резолюцією єпископа Переяславського Гервасія і за указом переяславської духовної консисторії від 10 грудня 1765 року за №521-м призначений у Мошногірський Вознесенський монастир намісником, очевидно, замість віце-ігумена Садофа (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.84, арк.87 зв.). Є відомості, що у 1776 році Герасим — ігумен мошногірський, а у пер.пол.1777 р., як бачимо (див.прим. №353), мошногірським настоятелем став колишній намісник православного Кнівського Покровського монастиря ієромонах Варлаам.

355

У 1836 році монастир звертався до головнуправляючого Мошногородищенським маєтком гр.Воронцова полковника Ягницького з проханням про відпуск лісу на побудову однокупольної і однопрестольної в ім'я Покрови Божої Матері трапезної церкви, яка мала бути зроблена на місці старої ветхої; цього храму у 1836 році й побудовано, тому що вже 10 листопада т.р. йшлося про дозвіл консисторії на його освячення. У 1848 році в цій церкві мав бути зроблений іконостас і проведено ремонтування самого приміщення, а у 1871 році, за благословінням київського митрополита Арсенія, ігуменом Антоніном (з 7.III.1870 — 1877 рр.) церква Покрови Божої Матері перебудована (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.84, арк.81 зв. — 83, тут є опис церкви, спр.106, арк.1 зв., спр.134, арк.1, спр.148, арк.10, спр.245, арк.4 зв., 7, спр.248, арк.10)

356

Микола, ієромонах, син священника, за резолюцією київського митрополита Євгенія від 3 травня 1829 року призначається настоятелем Лебединського Георгіївського монастиря, а 25 січня 1833 року і за указом київської духовної консисторії, очевидно, від 28.II. т.р. (за №488-м) переведений на таку саму посаду у Мошногірську обитель; у 1833 році мав 56 років. Вірогідно, керував монастирем до 1843 р. (помер 12.IV. ц.р.), у 1837 р. згадується, як благочинний (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.46, арк.12 зв. — 13, спр.84, арк.63 зв. — 64. 76, спр.128, арк.1 зв. — 2, спр.145, арк.17 зв. — 18, там же, ф.149, оп.1, спр.10, арк.7, спр.60, арк.30 — 30 зв.).

357

Кам'яна церква в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці почата будовою, вірогідно, у першій половині 1885 року за благословінням київського митрополита Платона. У серпні того ж року Мошногірським монастирем підписана угода №63 з мошенським селянином Власом Смаглем «на сделание им всех основных плотницких работ» в новій церкві; крім цього, монастир найняв на роботу каменярів, ковалів,

покрівельників, склярів, живописців для написання ікон і роблення іконостаса, інженера наглядача за побудовою церкви, робітників по виробленню цегли й інш., загалом кошторис складає суму більшу за 5 тис.руб. (сюди додаються гроші і на закупівлю різних будівельних матеріалів). Вже 18 вересня 1886 року ігумен Калист просить про експертизу повністю вибудованного храму (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.108, арк.7, спр.162, арк.12, спр.174, арк.7 — 7 зв.).

358

Калист, настоятелем Мошногірського монастиря з 28 жовтня 1879 року (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.224, арк.11 зв.); у грудні 1904 року архімандрит Калист передав мошногірське ігуменство новому настоятелю ігумену Веніаміну (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.93, арк.96).

359

Тут помилка — треба 1849 року. План побудови нової дзвіниці (замість старої*), затверджений київським митрополитом Філаретом у 1848 році, а вже 1850 року монастир звітує перед єпархією про закінчення «нововыстроенной» дзвіниці (до 1863 року дзвіниця «поставлена на камяном фундаменте»); на ній було дев'ять різних дзвонів, від великого мідного у 55 пудів (1771 р.) і до шести малих мідних однакових («одноформенных»). Цікаво, що ці дзвони самі по собі були історичними реліквіями з спеціально викарбованими написами від благодійників, самий старий дзвін «до храму святого Вознесіння» від Федора Решневського 1711 року (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.84, арк.54, 85 — 85 зв., тут є опис дзвіниці, спр.106, арк.6 зв., 27, спр.190, арк.13 зв. — 14 зв., спр.195, арк.7).

* У 1810 (а не 1809) році на цьому ж місці, за дозволом київського митрополита Серапіона, замість також старої дзвіниці збудовано нову, яку робив смілянський житель — «майстер» — Михайло Якович Галаушин за 255 руб.50 коп. (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.10, арк.89, 90, тут малюнок дзвіниці, 139 зв., 142).

360

Архімандрит Іоанн, колишній намісник Києво-Михайлівського монастиря, за резолюцією київського митрополита Філарета і за указом київської духовної консисторії за №4334-м, прийняв управління Мошногірським монастирем 8 липня 1844 року як «будівничий», а 29 серпня т.р. висвячений у сан ігумена. Помер на посаді настоятеля 18 лютого 1870 року. Треба додати, що керуючі обителлю, отець Іоанн зарекомендував себе людиною дбайливою, господарною і дуже відповідальною. Є сенс навести декілька фрагментів зі знайдених документів. Приймаючи ігуменство, він писав, що ця обитель «знайшов дуже ветхую, майже зруйновану», і це ще більше стимулювало його діяльність. У своєму «рапорті» на ім'я київського митрополита Арсенія від 1 серпня 1863 року (№42) є такі слова: «Милость Божия, содействующая мне во исполнение предприятий моих, по святой Его воле, дает мне возможность, при старании и искреннем желании моем о улучшении вверенной мне обители, для будущего ее блага и процветания, приводит к концу давние мои хозяйственные предположения. При мысли, что прошедшие тяжкие для православия времена, по проискам существовавшей унии, уничтожили монастырские документы, а с ними и драгоценнейшие факты о тех благодетелях, которые сотворили начало сей святой обители, и с которого времени она существует и в каких была размерах и следов не осталось. То можно полагать, что она, именуясь и во времена гетмана Дорошенка старожитною, есть древнейшая обитель и, вероятно, была и обширна и многолюдна. Поэтому и мое искреннее желание от начала настоятельства моего, чтобы обитель эту святую привесть к лучшему ее процветанию...». Він довів це найкращим способом: осушував болотисту місцевість навкруги монастиря, побудував дзвіницю, добре і довго господарював. У 1859 році о.Іоанн писав: «Фруктовый сад, находящийся при самом монастыре, уже совершенно обветшал и время от времени должен был уничтожиться; но и сия статья мною неупущена из виду к приобретению дальнейших выгод монастыря, и поэтому разведены были мною школы разных фруктовых деревьев и высажены на грунт помежду старыми деревьями в большом количестве молодых корней, от которых через некоторое время также можно ожидать немалой для монастыря пользы». У 1863 році вже налічувалося більше як 200 фруктовых дерев, горіхів, пірамідальних тополь і рожевих акцій, при обителі був добрий і родючий город (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.84, арк.76 зв., спр.98, арк.6, спр.123, арк.1, 5 зв. — 6, спр.183, арк.3 — 4, спр.195, арк.5 — 7).

361

Див. прим. №188.

Про Лютерівку див. прим. №41. Але треба додати, що названий хутір Мошногірського монастиря у др. половині XIX ст. був розташований на теренах суміжних урочищ — Лютерівки, Кодинії і Антонінівки (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.214, арк.26).

За монастирською традицією Мошногірська обитель на початку XVIII в. одержала від сотника Мировича, при гетьмані І.Мазепі, ґрунти під Шполою в урочищі Мироновичовое (Мироновиевое), потім названі Чернечі. Тут, «в конце Лебединского леса», братія «имела пасич и около оною более на двесте копей сенокоса, в пасиче, засадив разным родочим деревом сад, содержали и ныне содержуют пчельную пасеку, из сенокосов, собирая сено, довольствовались монастырский скот», користуючись володінням своїм «без препятствия», «ниже пчельной пасеки никто никаких податей не взимал». Але після переходу шполянських ґрунтів у володіння князя Ксаверія Любомирського, його комісар шляхтич Домінік Штейн у 1777 році викликав до себе ігумена Варлаама з документами на володіння хутором Чернечим, такі «права» у настоятеля були відібрані, натомість, замість них, управляючий «от себя дал маленький документ с позволением содержать монастырю пасеку и то з дачею десятины..., а прочее угодии все отобрал... и раздал разным обывателям» — Петру Мацевичу і Петру Вірському (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.39, арк.1, 30 — 30 зв., 47, 58 — 59, 77 зв. — 79). В монастирських реєстрах зафіксований цей документ на «пасеку пчельную в Лебединском лесе» від 5 (15?) квітня 1777 року (там же, спр.38, арк.49 зв., 74, спр.195, арк.8, 11, спр.84, арк.42 зв.; ЦДІАУК, ф.166, оп.1, спр.1, арк.9). Після купівлі Смілянщини у кн.Любомирського в 1787 році св. кн. Г.О.Потьомкіним і отриманням по ньому у спадок шполянських ґрунтів бригадиршею Д.М.Лопухіною, остання вимагала від монастиря представлення документів на пасіку Чернечу, яких у ченців вже не було (монахи марно наполягали на пошуку «зниклих» прав у смілянському архіві кн.Любомирських). Шполянська економія, зацікавлена у економічній ефективності монастирських земель з метою їх привласнення, стверджувала, що обитель користується цими ґрунтами «с одной милости» і безпідставно; як наслідок такого конфлікту, поміщиця Дарія Лопухіна, через свого повіреного регента Осипа Яворського, подала судовий позов «о присваеваемом Мошногорским монастырем... пчельном месте», яке незабаром, у 1809 році, Шполянська економія у ченців відібрала. Почався довготривалий судовий процес за монастирський хутір Чернечий (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.39, арк.1 — 154, там само, ф.661, оп.1, спр.38, арк.425 — 425 зв.). Тільки 27 травня 1821 року Сенат, за своїм указом №864-м, вирішив відмовити поміщиці Д.Лопухіній «от владения, состоящей в Звенигородском повете монастырским же садом и лесом и сенокосом на 42 десятинах и 355 кв.саж. земли, и отдаче обратно ко владению монастырю, с пополнением ему, монастырю, через иски всех понесенных убытков» (там же, ф.148, оп.1, спр.39, арк.91, спр.84, арк.42 зв.; там же ф.697, оп.1, спр.23, арк.63 — 64). За рішенням Звенигородського повітового суду загальна сума збитків монастиря складала 1150 руб. (там же, ф.148, оп.1, спр.39, арк.79 зв., 91, 142 — 142 зв., 144, 146) і вже у 1826 році відсуджені гроші були Шполянською економічною конторою внесені до повітового суду (там же, спр.105, арк.37, 40). На підставі сенатського указу 1821 року, Київське губернське правління 23 липня 1821 року за №1567-м, через губернського землеміра, наказало чигиринському повітовому землеміру В.Вередковичу виїхати до Мошногірського Вознесенського монастиря «для отдачи принадлежащих тому монастырю земель и возобновления признаков граничных» (ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.23, арк.62). Монастир одержував з Чернечого хутора сіно, траву, фрукти і «овощь», трохи збіжжя, вірогідно, мед і віск, дрова на опалення. Можливо, що утримання цього хутора із-за відстані і матеріальних витрат для монахів було мало-ефективним, тому в подальшому своє володіння біля Шполи монастир віддавав іноді до оренди: у 1884 році ченці підписали угоду з шполянськими селянами про віддачу їм на рік 10 десятин «под посев разного хлеба», виходячи за одну десятину по 15 руб. (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.108, арк.2 — 2 зв., спр.120, арк.193), і у 1891 році колезький асесор Асеев отримав щорічну оренду на використання орної землі на загальну суму 142 руб.50 коп. (там же, спр.120, арк.208). 8 лютого 1857 року монастир продав з торгів купцю Бороху Бродському і Уліку Кобринському 28 десятин чорного лісу «на сруб» за 6100 руб.сріблом, з обов'язковим виконанням контракту з 19 липня 1862 року по 19 липня 1865 р., до речі, духовна консисторія довгий час не давала згоди на таку угоду (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.85, арк.35, 48, спр.89, арк.90 —

92 зв., 125, спр.106, арк.6 зв., 61 зв., 66, спр.108, арк.2 — 2 зв., спр.120, арк.193; там же, ф.832, оп.2, спр.70, арк.61 зв. — 64 зв.; про хутір Чернечій див.: Юрій Маринівський. «Сведения о древностях Мошногорского монастыря»//Архіви України — К., 1991 — №3 — С.45-46).

364

Див. прим. №188.

365

Катерина Андріївна Балашова, уродж. графиня Шувалова (нар. 25.VI.1845 р., в Парголово — пом. після 1916 р.), племінниця світлішого князя Семена Михайловича Воронцова, який за своєю духівницею від 20 березня 1882 р. заповів містечки Мошни і Городище з прилеглими селами у Черкаському повіті Київської губернії своїй дружині М.В.Воронцовій* «в прижиттєве володіння», а по її смерті — всі родові маєтності переходять до роду його, С.М.Воронцова, племінниці К.Балашовій** (ДАЧО, ф.755, оп.1, спр.101, арк.10 — 13. Копія заповіту св.кн. С.М.Воронцова).

*Світліша княгиня Марія Василівна Воронцова, уродж. кн.Трубецька (1819 — 1895?), в першому шлюбі за флігель-ад'ютантом Олексієм Григоровичем Столипіним (пом.1847 р.), у 1851 році побралася з С.М.Воронцовим (1823 — 1882), який, крім вищезазначеного, назначив їй ще прижиттєву пенсію — восьму частину від загальних прибутків з майоратних маєтностей Воронцових щорічно (там же); після смерті чоловіка введена до володіння за заповітом (там же, спр.102, арк.6 зв., 8 зв., 10).

** К.А.Балашова, дочка гр.А.П.Шувалова і гр.Софії Михайлівни Шувалової, уродж. гр.Воронцової (нар.3.IV.1825 — ?), рідної сестри генерала С.М.Воронцова. У шлюбі за Миколою Петровичем Балашовим (1840 — після 1917 р.), обер-егермейстером Двору його імп.вел. і членом Державної Ради. Подружжя мало дітей: Петра, Андрія, Олександра і Софію. У Черкаському повіті Балашови володіли 43 668 дес.землі (РДІА в Спб-зі, ф.1343, оп.46, спр.1671, арк.62 — 70, там само, ф.1409, оп.9, спр.10, арк.22, 23а зв.. — 32).

366

На підставі раніш укладених угод і домовленостей, а також за Миролюбними актами від 27 травня 1854 р. і 18 липня 1858 р. між Головноуправляючим мошенським маєтком князів Воронцових І.Т.Ягницьким і настоятелем Мошногірського Вознесенського монастиря архімандритом Іоанном з братією закінчилися майже усі суперечки, конфлікти і взаємні претензії сторін з конкретним їх вирішенням, крім того, було засвідчено бажання з боку мошенської економії допомагати святій обителі різними способами, тобто: лісом і цеглою, деревом на опалення, у виконанні різних господарських справах, земельних роботах і з обіцянкою додержання непорушними кордонів монастирської власності, що в основному і виконувалося, хоча іноді і виникали давні земельні непорозуміння (напр., судовий позов у 1878 році до св.кн.Є.Воронцової «за землю Лукашова нива или Чернечая земля»). 11 квітня 1868 року Головноуправляючий маєтностями кн.Воронцової поміщик Володимир Микитович Критський прийняв рішення, за яким замість згаданих за актом 1858 року «пособий» виплачувати щорічно Мошногірському монастирю 260 руб. сріблом як 5% з суми в 5200 руб.ср., що складала загальну фінансову претензію обителі до економії (консисторія дала згоду на такі виплати, які мали початися з 1 січня 1868 року). В подальшому монастир звертався до мошенської економії і безпосередньо до св.кн.С.Воронцова, напр., у 1878, 1884 роках, про виплату замість цих щорічних відсотків всієї суми в 5200 руб.ср., але ченцям було відмовлено і виплату 260 руб.ср. мошенською економією було продовжено, про це йдеться і в опису 1896 року (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.43, арк.6 — 7, спр.112, арк.10 — 10 зв., 16, 28, спр.120, арк.151, спр.146, арк.18 — 20, спр.174, арк.7, спр.195, арк.5 — 7, спр.203, арк.5 зв., спр.226, арк.4 зв. — 5, спр.253, арк.4 — 5; там же, ф.832, оп.2, спр.61, арк.18 — 19 зв.).

367

Один з готелів «для приходящих богомольцев» побудований у 1870 році (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.242, арк.5 зв.). Щоб привернути увагу богомольців і вірних з прилеглих сіл, і збільшити їх кількість, монастир мав декілька церковно-історичних реліквій, які викликали неабиякий інтерес у відвідувачів. Доречним є навести фрагмент з одного монастирського опису. «...В Вознесенской церкви монастыря находится: 1-е, в устроенном деревянном ковчеге, по дозволенію митрополита Киевского Евгения в 1831 году, частицы мощей, найденные в сундуке церковного ветхого

имушества в двух больших раздвижных крестах: в железном — с надписью: «Моши преподобных Печерских» и в серебрянном — с надписью: «Моши Св. Великомученицы Варвары»*, и 2-е, Чудотворная Икона Божией Матери с Предвечным Младенцем на левой руке в большом деревянном киоте, под серебрянною вызолоченною ризою, выписанною из Москвы купцем 1 гильдии Кондратом Яхненком. Икона эта старинная, на деревянной доске славянской живописи в 1 1/2 аршина вышины и 1 аршин ширины. Документальных доказательств и пояснений, что она есть Чудотворная, не имеется других в монастыре, кроме народного древнего предания и письменного заявления настоятеля Иркутского Вознесенского монастыря архимандрита Сенесия от 1766 года, который, будучи постриженцем Мошногорского монастыря**, посылая из Иркутска в дар сему монастырю серебрянные чаши, диски, тарелки, колокол и другие вещи и деньги, заявил, что имеющаяся в Мошногорском монастыре Икона Божией Матери — есть Чудотворная Смоленская, но не явленная или обретенная у колодца, что близ монастырских ворот, как люди говорят... Народ же нынешний признает Икону эту, по древнему преданию, Чудотворною, и люди, одержимые разными недугами, и здоровые с благоговением прибегают молиться об исцелении и помощи, и некоторые получают милость Царицы Небесной, о чем и передают друг другу в разговорах и даже заявляют священно-монашесствующим; как, например, в 1876 году 6 мая, пришедшая из Херсонского уезда женщина по имени Дария, после литургии, при народе заявила в церкви иеромонаху Феодосию, ныне ризничему Киево-Николаевского монастыря, что Икона Мошногорская Божией Матери, по усердным ее молитвам, оказала над нею Чудо, ибо она получила возможность владеть и ходить ногами, которые прежде много лет были безчувственными и недвижимыми, о чем иеромонах Феодосий и просил в канцелярии монастыря записать, но фамилии Дарии и настоящего места жительства ее никак не мог припомнить. 24 августа 1885 год» (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.226, арк.5 — 5 зв., порівн.: там само, спр.84, арк.78 — 78 зв., спр.197, арк.2 зв.). Після смерті настоятеля монастиря архімандрита Іоанна в 1870 році зникли і «4 нитки крупного жемчуга, числом 480 зерен... который был при иконе Божей Матери» (до речі, о.Іоанн найняв до монастиря городищенського жителя Миколу Микитовича Дубкова, «серебрянных и золотых дел мастера», який довго займався в обителі «разною золотою и серебрянною церковною работою», очевидно, тоді ж ікона і була оздоблена і прикрашена (там же, спр.183, арк.7, 8, 10, 13). Можливо, що сама ікона Божої Матері привернула до себе найбільшу увагу на поч. ХІХ ст.; про це говорить факт її початкового розташування «в дворе конюшном, в келии, в коей просфирь для церковного священнослужения пекутся», лише у 1810 році, коли святість ікони привернула увагу консисторії і київського митрополита Серапіона, цей образ Богоматері «братия, согласясь обще, с подобающею частию в церковь Вознесения Господня взнесли и поставили на жертвеннику», а для цього ікона була «при стене поставленна». Тоді ж майстром Іоанном для неї зроблена спеціальна шафа і кіот (там же, спр.10, арк..38 — 38 зв., 136 зв.).

*В Мошногірському монастирі, крім мощів 13-ти Печерських угодників і влкмчн. Варвари, згадуються: «рака с частицами мошей священномученика Макария Овруцкого, почивающего в Переяславском соборе,... камень от Гроба Господня, земля из гроба Богоматери» (ДАЧО, ф.148, спр.224, арк.11); у 1831 р. ченці просили дикастерію «о зделании ковчега для частей мошей преподобных печерских и влкмчн. Варвары, и поставитъ ковчег на открытом приличном месте» (там же, спр.31, арк.66 — 66 зв.).

** Мова йде про відомого церковного діяча архимандрита Сенесія Івановського (ігуменствував з 12.V.1754 і по свою смерть 11.V.1787), споборника святиителя Софронія, єпископа Іркутського (1703 — 1771). Див.: ДАЧО, ф.Р — 314, оп.1, спр.2, арк.5; П.Строев. Списки иерархов и настоятелей монастырей российских. — СПб., 1877 — С.558.

Для підвищення свого авторитета. мошногірські монахи мали намір використати «святість» і відомої на Правобережжі ікони Богородиці із Байбузької Успенської церкви, від якої «оний монастирь от благоговения богомольцев мог прославиться и устроиться». Про це йдеться «в прошении» настоятеля монастиря Паісія до київського митрополита Євгенія у кінці 1831-го чи на поч.1832 року; іеромонах Паісій писав: «В недавнем времени в здешней стороне Черкасского повета, во владении его сиятельства графа Михаила Семеновича Воронцова в селе Байбузах, отстоящем от сего монастыря в 10-ти верстах, в церкви Успения пресвятой Богородицы намст-

ная икона Богоматери прославилась чудотворениями, дарованием разным людям от болезней их исцелений, и что о том не токмо всем в здешней стороне жителям. но и заднепровским Золотоношского повета разным чином сделалось известно, — как приезжающие отсюда в сей монастырь на богомолье мне говорили и нарочито на поклонение оной иконе в означенное село отсюда заезжали. Ныне к крайнему прискорбию всех здешних стороны господ помещиков и людей оная икона из села Байбуз по повелению духовного правительства уже взята в город Черкасы. Относительно чего, главноуправляющий графа Михаила Семеновича Воронцова именем господина полковник и кавалер Иван Тимофеевич Ягницкий мне говорил, что приличнее бы было святую икону взнестъ в здешний Мошногогорский монастырь, по близости месту оказавшихся от нее чудотворений, и в нем оставить навсегда к утешению здешней округи жителей, ошастливленньх посещением Богоматери, дарованную им чрез святую икону; и что монастырь сей построен и с его хуторами, пахатною землею и угодьями внутри владения его сиятельства графа Воронцова, где поблизости и дом его господский находится, и потому его сиятельство желает, чтобы оная икона навсегда оставалась в монастыре». При цьому настоятель Паісій просив прийняти до уваги, що обитель користується «по милости» графа всілякими вигодами і допомогою, і, враховуючи це, повернути ікону до володінь гр. Воронцова, але не в с. Байбузи, «но уже в монастырь» (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.31, арк.82 — 82 зв., спр.32, арк.27 — 28). Очевидно, святість Байбузької ікони Богоматері викликала зацікавленість і в Києві, куди вона і була «вытребована». 28 квітня 1832 року київський митрополит Євгеній наклав резолюцію на консисторській довідці: «икона сия мне представлена и отдана в Лавру, а из Лавры выдана в приходскую церковь копия, о чем и уведомить кого следует». Ясно і зрозуміло, монастирю (як і приходській церкві с. Байбуз) лише треба було констатувати отримання консисторського указу (там же, спр.32, арк.25 — 26, спр.105, арк.57).

368

Історична частина статистичного звіту 1893 року майже повністю тотожна попереднім нарисам про Чигиринський Троїцький жіночий монастир, (див.: Похилевич Л. Сказания — С.605-606; Памятная книжка Киевской епархии... — С.97-100; на цей час є такі наукові дослідження про обитель: Леся Горенко. Чигиринський Троїцький жіночий монастир //Родовід — К., 1992 — №4 — С.59-66; Ю.Ю.Мариновський. Документальні свідчення про останні роки монастирів на Черкащині... — С.79-80, 90-91).

369

На той час містечко Бужин розташовувалось на правому березі Дніпра, в 20-и верстах від м. Чигирин. За рішенням Черкаського облвиконкому від 2.IX.1960 р. с. Бужин Тінківської сільради Чигиринського району виключено з облікових даних (Черкаська область: адміністративно-територіальний поділ. — Дніпропетровськ, 1981 — С.111).

370

Про лист Івана Виговського до патріарха Никона з «благодарностью за исхода-тайствование царской милостини Чигиринському Троицкому монастирю», писаного з Суботова 12 серпня 1653 року, також (див.: Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. Вид. друге. — К., 1898 — Т.3 — С.184-185).

371

У 1925 році під престолом монастирської Троїцької церкви знайдена стара кам'яна плита, де було написано, що храм заснований кн. Дмитром Вишневецьким у 1542 році (?). Може бути, що мова йде саме про цю церкву (Леся Горенко. Чигиринський Троїцький жіночий монастир... С.60).

372

Документального першоджерела про чигиринського ігумена Мартирія не знайдено, про нього є лише згадки в пізніших дослідженнях, (див.: Амвросий (Орнатский А.А.). История российской иерархии. — М., 1815 — Ч. VI — Т. 2 — С.708; П.Стров. Списки иерархов и настоятелей... — С.31).

373

Див. детальніше: Леся Горенко. Чигиринський Троїцький жіночий монастир... — С.60.

374

Андрій Дорошенко, рідний брат гетьмана П.Дорошенка і його вірний союзник, бунчуковий товарищ (зг. 1670 р.), полковник Паволоцький (зг. 1674 р.). Коли за

наказом гетьмана І.Самойловича у листопаді 1676 року колишній гетьман Петро Дорошенко з родиною перейшов на Лівобережжя з місцепроживанням у Сосниці. з ним був і брат Андрій, який з 1677 по 1691 рр. перебував на посаді сосницького сотника; 3 вересня 1798 року (бл. 1690 р.) за Височайшим указом Андрій Дорошенко одержав «за службу» с.Козляничі, Чернотичі і Верховлісся з млинами та іншими грунтами, до них належачих. Очевидно, після цього відбулися якісь події, що змусили сотника Андрія стати священником чи прийняти постриг з ім'ям Антонія (в сані священника він згадується у 1708 році, див. прим.№375), він також став і фундатором Чигиринського Троїцького монастиря, розореного після Чигиринських походів 1677-1678 рр. і послідуючого за ним занепаду краю. Помер отець Антоній (Андрій Дорошенко) до 1735 року (цього року його названо «покойным» і поховано його на рідній Чигиринщині, в уфундованному ним монастирі). Чигиринська обитель, очевидно, з цього часу стає родинною усипальницею Дорошенків; є відомості про поховання тут бунчукового товариша Василя Дорошенка та інших, в подальшому частина цвинтаря була затягнута у болото. Значний інтерес становило Євангеліє з написом, що зберігалося в монастирській книгозбірні: «В лето 1735, месяца июня в 1 день, я, Василий Васильев сын Дорошенко (бунчуковий товариш), со женою моею Марфою Ломекосковною и з маткою Нашою Мариєю Лисичовною во храм Живоначальня Троици Обители девичой Чигиринской, Дефундованой покойним, блаженной памяти Дедом моим Андреем Дорошенком (братом гетьмана) й тамо погребенным. На память поминовения душ усопших, и для мольби о здравіи живих, всего рода нашего сие св.евангеліє лекговали» (текст списано О.М.Александровим у 1920-х рр.). Див.: Акты ЮЗР — Спб., 1879 — Т.ХІ. 1672 — 1674 гг. — С.442, 464; Костомаров Н.И. Руина // Собрание сочинений. — Спб., 1905 — Кн. VI — Т. XV — С.281, 288, 289; Собрание Дорошенка в гор.Глухове. Из письма Петра Яковлевича Дорошенка к председателю Нежинского Историко-Филологического Общества 1 августа 1902 года // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове 1902 года. — М., 1905 — Т. II — С.93; Леся Горенко. Чигиринський Троїцький жіночий монастир... — С.61; Енциклопедія українознавства. — Львів, 1993 — Т.2 — С.583; Державний архів Черкаської області, ф.Р — 131, оп.1, спр.30, арк.8 зв., 45, 45 зв., 68 зв. — 69; Державний архів Чернігівської області, ф.133, оп.1, спр.271, арк.394 зв.

375

Конкретної дарчої на млин не виявлено, але, може статися, що серед нижчеподаного переліку «володільчих» документів є і той, який надає право на млин; до речі, є припущення, що крім млина обитель одержала і ґрунти:

1-й. 8 березня 1668 року від новоселицької жительки Марії Мідніхі.

2-й. 6 червня 1670 року бунчуковий товариш Андрій Дорошенко отримав від міщанина Акіма Дубровського яакесь надання.

3-й. 17 серпня 1708 року священник Антоній Дорошенко отримав від Марії Бережецької також якусь маєтність.

Усі три володіння «отказаны» Чигиринському Троїцькому чоловічому монастирю (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.9 зв.).

376

Ніякої додаткової інформації про «будівничого» Чигиринського монастиря іеромонаха Даниїла Климковського не виявлено, лише пізніше стверджується, що саме він у 1708 році прийняв вищенаведені володіння (там же; П.Строев. Списки иерархов... — С.32).

377

Антонія (по-світськи Анастасія; у 1907 році їй було 70 років), з родини катеринославського міщанина Василя Гурова. В Чигиринський Троїцький монастир поступила 23.V.1859 р., до цього навчання в Катеринославському приватному училищі. На послушанні з 2.IV.1864 р., пострижена у рясофор 15.VI.т.р., в мантіїні черниці — 20.VII.1872 р.; з 30.X.1874 р. призначена наставницею при однокласному монастирському жіночому училищі. На посаді настоятельниці Чигиринського монастиря з 23 лютого 1888 року, а 30.X. т.р. висвячена в сан ігуменії. Багаторазово відмічалася вищим церковним ієрархами і св.Синодом: наперсним хрестом (1892 р.), благословінням (1897 р.), Біблією (1898 р.), срібною медаллю в пам'ять царювання Олександра III (1898), золотим хрестом із кабінету Його Величності (1901) та інш. (ЦДІАУК, ф.181, оп.1, спр.26, арк.1 зв. — 3; також див. прим. №398). Можливо, що після неї настоятельницею Чигиринського монастиря з 1913 року стала ігуменія Парфенія (по-світськи Параскева Попова//РДІА в Спб-зі, ф.797, оп.83, 2

отд., 3 ст., спр.315, арк.151 зв. — 152). Автором виявлені фрагментарні біографічні відомості і про деяких ігуменій Чигиринського монастиря, що наводяться нижче. Перша ігуменія Варвара згадується ще у 1750 році, а ігуменія схимонахія Єфросінія («колишня») згадується 1751 р.; іг. Аполінарія померла у лютому 1769 р., а призначення на її місце Єлизавети 1-ї сталося за указом консисторії від 17.II.1769 року, сама Єлизавета померла 21.XII.1778 р.; після смерті цієї настоятельниці черниці вибрали поміж себе Калісфенію, яку офіційно благословили 20.I.1779 р. (ІР ЦНБ, 448/604 с., арк.6 — 7 зв., 151 — 151 зв., 266 — 267, 262 — 263). Єлизавета II-а, яка була «економом» монастиря, призначена на посаду настоятельниці 18 березня 1796 року (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.144, арк.7 зв.). Більше відомостей про Еліконіду (світське Катерина Абрамова; у 1875 р. їй було 70 років), з родини священника Воронежської губернії: 20.V.1827 р. перейшла до Чигиринської обителі із Хотівського скиту, де була на послушанні 10 років; 15.VII.1829 р. за указом митрополита Євгенія (№2579) призначена в Чигиринську обитель «на всегдашнее послушание», з 7.XI.1831 р. — скарбнича (указ №4356), з 11.X.1832 р. на прохання ігуменні Надії призначається управляти монастирем їй на допомогу; 25.VIII.1845 року висвячена в сан ігуменії в Києво-Печерській лаврі, а 31 серпня того ж року призначається настоятельницею Чигиринського Троїцького монастиря. Неодноразово нагороджувалася церковним керівництвом. Похована 6 квітня 1882 року (ЦДІАУК, ф.181, оп.1, спр.18, арк.1 зв. — 4; КЕВ — 1882 — №18 — С.339 — 340).

378

У 1861 році, при ігуменні Еліконіді, Чигиринський монастир замовив послушникові Жаботинського монастиря іконописцю Феодосію Полякову написати декілька ікон, в тому числі і Покрови Пресвятої Богородиці, а також і 2 короги, що й було вчасно виконано (ДАЧО, ф.149, оп.1, спр.104, арк.4 зв., 5, 6, 7).

379

Мова йде про єпископа Чигиринського Аполінарія Вигілянського (1845-1858 рр.).

380

Можливо, що ця дзвіниця побудована на місці старої дерев'яної одноповерхової, у 1806 році вона згадується як «во всем прочная»; на ній було 5 різних дзвонів, вагою від 9-ти пудів і до самого маленького 18-тифунтового (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.4 зв., 7 зв.).

381

Платон (по-світському Микола Іванович Городецький; 1803 — 1.X.1891 р.), архієпископ Херсонський, за указом Св.Синода №475 від 10 лютого 1882 року призначений митрополитом Київським і Галицьким (КЕВ — 1882 — №4 — С.69, 70-73; Личные архивные фонды в государственных хранилищах СССР. Указатель. — М., 1963 — Т.II. — С.75). Цікаво, що за духівницею митрополита Платона 1890 року Мошногірський монастир отримав «на помин души» 500 руб. (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.189, арк.3).

382

Цікавий факт з «біографії» старої монастирської Троїцької церкви і самої обителі. На початку XIX в. ігуменія Єлісавета, звертаючись до київського митрополита Серапіона, наполягала на переведенні Чигиринського Троїцького жіночого монастиря до Корсунської Онуфріївської обителі із-за того, що «сей монастырь Троецкий, по своему вблизи реки Тясмина местоположению, окружен простирающимся от оной болотом, от чего во время весни подходит вода во внутрь монастыря, делающая тамошным деревянным двум церквам, келиям и другим монастырским строениям безвременное повреждение, которое найпаче в апреле месяце 1805 года последовало, ибо помянутая река так сильно разлилась, что трапезную церковь, келии совсем потопила, чрез что в церкви трапезной груба, так и в келиях печи до основания развалилися, а находящуюся в монастыре во сто рублей зделанну плотину совсем рознесло».

Таку інформацію підтримали і місцеві протопопи Фомецький і Нестеровський, які просили єпархію про те, що «когда монастырь за теми надобностями упразднится, Троицкую оного монастыря большую определит соборною Чигиринскою, яко от настоящей соборной Крестовоздвиженской обширнейшую и лепотнейшую». Тут помітні очевидні зазіхання місцевих священників на монастирську соборну Троїцьку «лепотнейшую» церков і на все монастирське майно, тому і наводилися «аргументи» про небезпеку від повені. Спеціальне розслідування підтвердило

безпідставність наведеного твердження, хоча і визнавалися наявні весняні проблеми з розлиттям Тясмину, при цьому в акті огляду засвідчувалося, що «вода внутрі монастиря подходить, но в церквах не б'яает и никакого повреждения не причиняет». Зроблені підсумки «слідства» заперечували як можливість переведення жіночої обителі в інше місце, так і зміну статусу монастирської Троїцької церкви, яка у звіті 1806 року має такий опис: «...болшая святотроицкая церковь деревянная, внутре иконостасом, утварми и всем благолепием украшена и ризницею достаточная, с наружья от основания в углах до разделов с тремя покритими железом главами, крепкая и во всем прочная» (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.1 — 2, 4, 7 зв.).

383

Стара трапезна Преображенська церква була побудована у 1776 році (ЩДІАУК, ф.181, оп.1, спр.2, арк.4). У 1806 році зроблено такий її опис: «...деревянная, внутре вся выбеленна, иконостасом благолепно украшена, с наружья ошелевана, крепкая точию крыша оной в некоторых местах мало требует починки, во всем прочная... с одною главою» (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.4, 7 зв.).

384

Чудотворна ікона Божої Матері Смоленської Одигітрії* спочатку була при вході у Троїцький храм в особливому вівтарі, з 1807 року цей образ розміщувався в кіоті (Леся Горенко. Чигиринський Троїцький жіночий монастир... — С.61). Визнаючи її давність, історик І.Каманін час її створення визначити не може — «древность... едва ли глубока» (Каманин И.М. Результаты археологической экскурсии в Тарашанский и Чигиринский уезды летом 1901 года... — С.64) Після закриття Чигиринського Троїцького монастиря у 1924-1925 рр., його культове майно було передане в Черкаське вікарне управління, яке, в свою чергу, частину речей жіночої обителі закріпило за Черкаським Миколаївським кафедральним собором; за інвентарними книгами 1924 року в цьому храмі зазначений Чудотворний образ Чигиринської Божої Матері в дерев'яному позолоченому кіоті (ця ікона є і в опису Миколаївського собору за 1932 рік під №139-м). На честь Чудотворної ікони в Черкасах проходили урочисті богослужіння, у 1926 році на таке свято був запрошений єпископ Черкаський Йосип (ДАЧО, ф.Р — 80, оп.1, спр.15, арк.23 зв.; там же, ф.Р — 314, оп.1, спр.5, арк.18, спр.6, арк.8, 8 зв., 11, спр.8, арк.7). При закритті у 1934 році Миколаївського храму, з нього інспектором райвиконкому Смирновим було вивезено ікон з розібраного іконостаса одинадцять ломових возів; все це здано на тимчасове збереження у крамницю на базарі для подальшого ЗНИЩЕННЯ (виділено мною — Ю.М.) «в базарній комендатуре Черкаського горсовета» (ДАЧО, ф.Р — 80, оп.1, спр.15, арк. 70, 83). Вірогідно, що тоді ж і була знищена Чудотворна ікона з Чигиринського монастиря. В 40-50-х рр. ХХ в. в Чигирині щорічно відбувалися свята на честь Чудотворної ікони Смоленської Божої Матері Одигітрії з використанням копії з колишньої монастирської ікони (ДАЧО, ф.Р — 4189, оп.1, спр.2, арк.24, 40).

* Смоленська ікона Божої Матері Одигітрії (день — 28/VII/10/VIII) одна з головних святинь Русі. Цей образ за переказами, написаний самим євангелістом Лукою ще за життя Пресвятої Богородиці; привезений із Влахернського храму в Костянтинополі на Русь в 1046 році; цією іконою візантійський імператор Костянтин IX Мономах скріплював шлюб своєї дочки Анни з князем Всеволодом Ярославичем, син якого Володимир Мономах переніс святу ікону до Смоленської соборної церкви Успіння Пресвятої Богородиці, де образ отримав назву Одигітрії Смоленської. У 1238 році ікона допомогла в боротьбі з татарами під Смоленськом. В 1525 році Одигітрія Смоленська повернулася до Смоленська із Москви, де вона була з 1398 року (О жизни православных святых, иконах и праздниках. — Свердловск, 1991 — С.235-236).

385

За описом Чигиринського монастиря 1806 року, тут був: «дом, встроенный для настоятельниц, деревянный в двух связях, в нем покоев три и одна, котория строения сего дома прочное, покрыто соломою... к тому дому принадлежит и кухня и два покоя для монашеских служителей, и амбар для содержания хлеба, все сие строение прочное, покрытое соломою и камышем», до цього ще два священницьких будинки «с нужными к оным хозяйственными пристройками, прочные, покрытие соломою. Монахинских келии деревянных рубленых всех тридцать три, без всяких пристроек, кроме нужных огорожей, в числе коих три таковых, кои имеют в одной

связи по два покоя, и в оних 13-ть ветхих, а прочие все прочные, покритии камышом и соломою» (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.2 зв.). Як бачимо, за описом 1893 року матеріальний стан монастиря, в порівнянні з 1806 роком, значно покращився.

386

Арсеній (по-світськи Федір Павлович Москвін; 1797-1876), уродженець Костромської губернії; єпископ Тамбовський (1832-1841), архієпископ Подольський (1841-1848), архієпископ Варшавський і управляючий Волинською єпархією (1848-1860), з 1 липня 1860 року митрополит Київський; помер у Петербурзі у квітні 1876 року, похований в Києво-Печерській лаврі (КЕВ — 1882 — №2 — С.38; Личные архивные фонды — М., 1962 — Т.1 — С.43).

387

Очевидно, цього вітряка споруджено на місці старого «з одним каменем», побудованого у 1838 році, додаткового прибутку він не приносив, крім того, що перемелював хліб для монастиря (ЦДІАУК, ф.127, оп.699, спр.285, арк.7; там же, ф.181, оп.1, спр.7, арк.2).

388

Див. прим. №391.

389

8 липня 1761 року Михайло Потоцький продав монастирю «острів Панасівський» на 250 коп сіна, а 12 червня 1782 р. староство Чигиринське підтвердило за обителю це володіння (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.7 — 7 зв.; ЦДІАУК, ф.181, оп.1, спр.3, арк.5, 9, спр.6, арк.24, спр.7, арк.2, спр.14, арк.5).

390

У 1883 році Чигиринська міська дума за проханням монастиря віддала 5 дес. пішаної землі на вічне користування для розведення виноградників; 3 жовтня 1885 р. старший нотаріус Київського окружного суду підтвердив належність цього володіння за Чигиринською обителю (ЦДІАУК, ф.127, оп.857, спр.86, арк.1 — 18).

391

Ці ґрунти разом з придбаною у 1888 році землею у Чигиринської міської управи затверджені указом Київської духовної консисторії 28 серпня 1888 року (там же, арк.18).

392

У 1730 році чигиринський староста кн.Я.Яблоновський дав на Чигиринський монастир «кут Гушевский», але «...тое право за нападениями татарскими и гайдамацкими згибли...» (ЦДІАУК, ф.181, оп.1, спр.3, арк.6, 7, спр.8, арк.2, 3, 3 зв., 4); 12 травня 1763 року цей сінокіс на 200 коп сіна в урочищі затверджено за монастирем чигиринським комісаром Самборецьким (Самборжецьким). В подальшому, частина сінокоосу була відібрана гушівськими селянами з дозволу старостинського (ДАЧО, ф.148, оп.1, спр.5, арк.7 зв.; ЦДІАУК, ф.181, оп.1, спр.2, арк.3, спр.3, арк.6, спр.6, арк.24, спр.7, арк.2).

393

Додаткової інформації поки що не виявлено.

394

12 серпня 1846 року А.В.Юдін* подарував Чигиринському жіночому монастирю свою власність, так звану Захарченкову Стінку (хутір). Про це володіння також відомо, що 11 травня 1835 року колишній протоірей чигиринської Хрестовоздвиженської церкви Андрій Семенович Нестеровський продав А.Юдіну «Стенное Займище, называемое Захарченковою Стенкою, вместе с построенною хатою о двух через сени избах, окопанное кругом рвом и насаженными разного рода деревом, лежащее вне города, по левую сторону реки Тясмина»; цю власність сам А.Нестеровський придбав за 1000 руб. асигнаціями 12 серпня 1818 року від чигиринського мішанина Якіма Захарченка (ДАЧО, ф.835, оп.1, спр.45, арк.297; ЦДІАУК, ф.127, оп.817, спр.203, арк.1). 4 жовтня 1852 року на цю монастирську власність — хутір Юдін — складено план (ДАЧО, ф.697, оп.1, спр.128, арк.14 зв.).

* Мова йде про гвардії підпоручика у відставці Аполінарія Васильовича Юдіна (у 1837 році йому було за сповідальними розписами 32 роки, одружений). Про нього відомо, що у 1835-1836 рр., крім вищезгаданої маєтності, ним придбано декілька будинків з землею в м.Чигирині; також він разом зі своїм батьком, оханським і гільдії купцем Василем Михайловичем Юдіним, мали «питейные сборы» по м.Чигирину і староству у 1835-1839 рр. (ДАЧО, ф.420, оп.1, спр.260, арк.4 — 6, 7, 11, 12, 29, 30, 56, спр.401, арк.116 — 117, 196, 199, там же, оп.2, спр.136, арк.4, зв.,

5, 7; там же, ф.660, оп.1, спр.1042, арк.88 зв.; там же, ф.835, оп.1, спр.38, арк.53, спр.45, арк.35 — 35 зв., 77 — 77 зв., 143, 273-274, 295).

395

За указом Св.Синода від 31 грудня 1845 року за №18475, київському митрополитові даному, Лебединський Георгіївський чоловічий монастир припинив своє існування, а різні угіддя і деяке майно, йому владні, передані на користь Чигиринської Троїцької жіночої обителі, в першу чергу це стосувалося монастирського хутора Тартак, який розташовувався у 3-х верстах від с.Лебедина. В хуторі Тартах було: ставок, водяний млин, орна земля на берегах р.Журавки, між річками Турія та Гептурка, дібровні сінокоси, пасовище Видубицьке (Видубицьких?), а також угіддя біля Калантаєва (ЦДІАУК, ф.127, оп.809, спр.177, арк.227 — 227 зв.; Петр Орловский. Лебединский Георгиевский монастырь... — КЕВ, 1893 — №3 — С.66-67). У 1900 році на цьому хуторі проживало 10 осіб, які займалися на користь обителі господарством і хліборобством (Список населенных мест Киевской губернии. — К., 1900 — С.1834). Також див. прим. №202 і №203.

396

Див. прим. №203.

397

На жаль, ні про саму благодійницю, ні про конкретне місце знаходження цього надання інформації поки виявити не вдалося.

398

Є відомості, що черниці зверталися до київського митрополита Філарета з проханням дозволити побудування у монастирі лікарні на 8 місць, розміром 7 x 5 аршин, і чигиринським повітовим землеміром Гонсіоровським складено було «план і фасад» (ЦДІАУК, ф.127, оп.824, спр.146, арк.1, 1 зв.). Додаткової інформації поки не виявлено. За офіційними відомостями у 1874 році при Чигиринському жіночому монастирі було відкрито однокласне жіноче училище, де на монастирський кошт вчилось 17 дівчаток; наставницею училища була призначена з 30.X.1874 року мантийна черниця (майбутня наставниця) сестра Антонія (ЦДІАУК, ф.181, оп.1, спр.26, арк.1 зв. — 2; Памятная книжка Киевской епархии. — К., 1882 — С.100). На час складання звіту 1893 року у Чигиринській обителі ніякого навчального закладу вже не існувало, але вже 23 жовтня 1894 року ігуменія Антонія призначається завідуючою двокласною жіночою церковно-приходською школою з третім педкласом при монастирі (така ж була в Лебединському жіночому монастирі). В школу приймалися дівчатка у віці від 9-ти до 17 років, тільки православної віри і після успішного складання вступних іспитів. За навчання, квартиру й харчування щорічна платня складала 120 руб. В школі викладали Закон Божий, церковні співи, церковно-слов'янську мову, російську мову, арифметику, географію, вітчизняну історію, природознавство, креслення, рукоділля (до речі, уроки рукоділля в монастирі були «раціонально поставлені»), Цікаво, ігуменія Антонія у 1898 році була нагороджена Біблією від Св. Синоду «в поощрение любви к детям, являемой делом и истиною» і 24.XII.1902 р. благословінням від митрополита Феогноста «За особенную заботливость о монастырской двухклассной женской школе и прекрасное состояние во всех отношениях» (ЦДІАУК, ф.181, оп.1, спр.26, арк.1 зв. — 3; КЕВ — 1905 — №26 — С.275 — 276, №29 — С.56; також див. Додаток до офіц. частини КЕВ за 1905 рік: С.39-40, 56, 88, 102, 109).

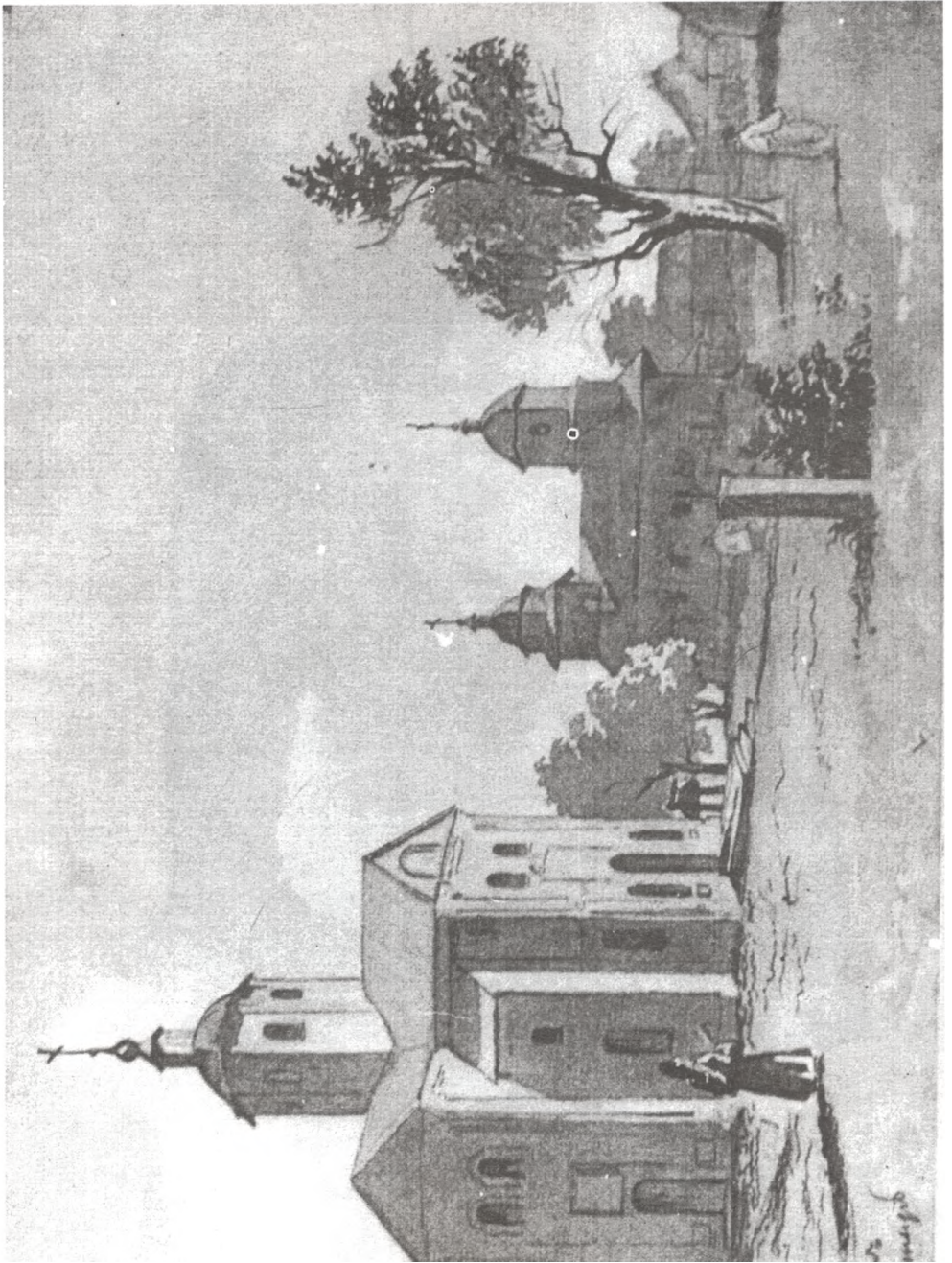
ІЛЮСТРАЦІЇ

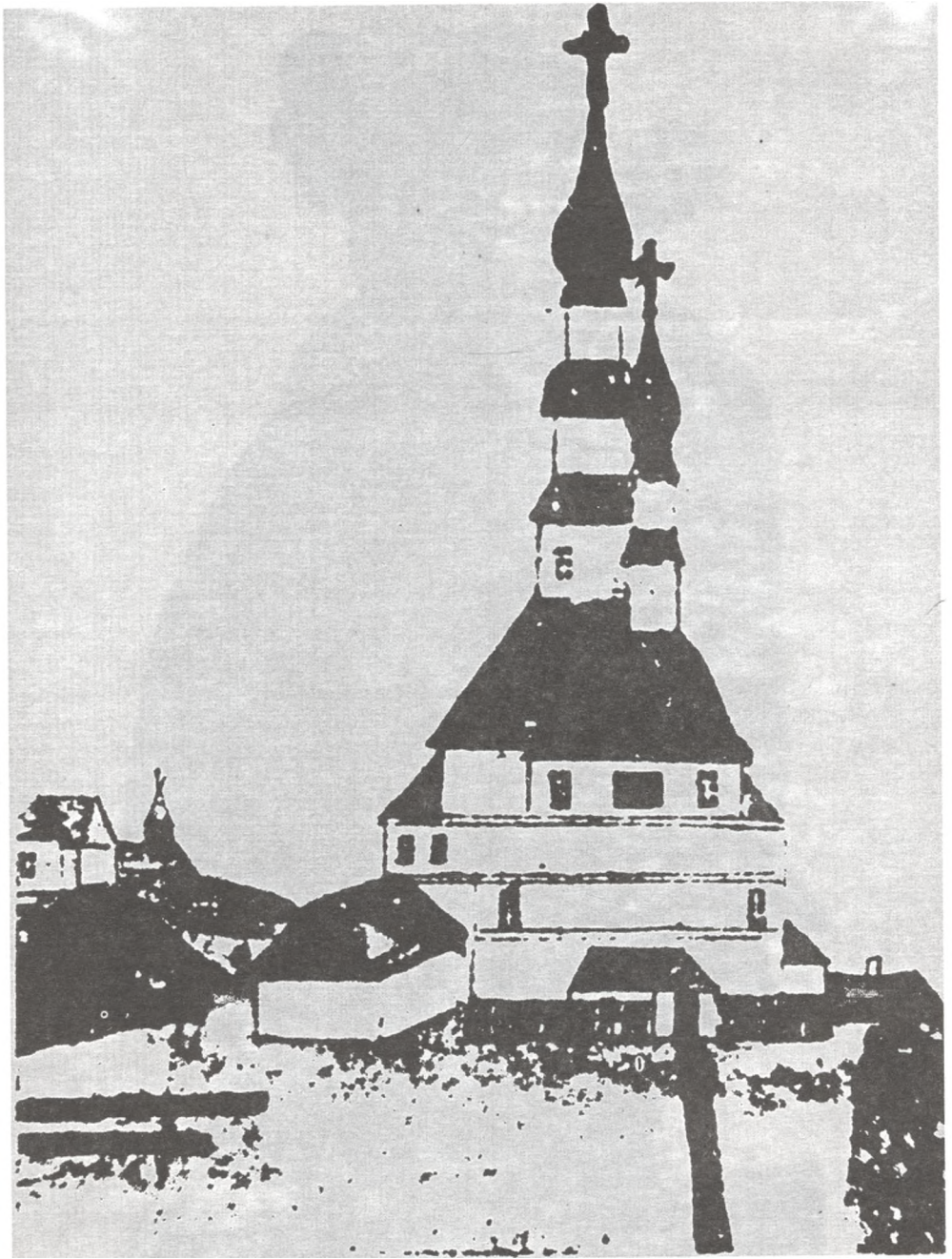

Свѣдѣтельство

Я свѣдѣствую о селѣ Кіевской Губерніи, и Епархіи
 Черкасского повѣтца Мошгородскаго Вознесенскаго
 монастыря монаху Исаакію и пас-рушничкамъ
 Ивану Великомъ, Дмитрію, Ивану Меньшомъ
 и Давиду надинъ Глазъ слѣдствъ; отправаивши
 на шестіи пароловѣ въ водахъ, Екаптринославъ
 вѣдъ и табригидонъ Губерніи въ примадвѣщіе
 Епархіальнаго воеводъ Руболовнѣ Завѣды, За прѣ
 зупрѣ для монастыря Руби; благовѣрно вѣдмо
 отъ Зѣтскаго Магалеттѣва Каръ пудѣ пѣдѣ и
 Раттѣ въ монастыря Гимнітѣ Свободной Губерніи,
 для вѣдѣ и сѣѣ и мѣ Замадвѣщитѣ подп. соствѣ
 и монастыря вѣдѣ, въ сродотѣ отъ макар
 Писанного числа сѣдѣ года и дѣѣ и мѣ по прѣ
 вѣдѣ, въ вѣдѣ и мѣ Мошгородскаго монастыря
 дано Руби = 7 = числа = 1812 = года

Мошгородскаго Вознесенскаго монастыря
 Федѣвѣ Руболовѣ Свѣдѣствую
 и Епархіальнаго Губерніальнаго Секретаря
 Герономаха Евпримѣ

Подписка

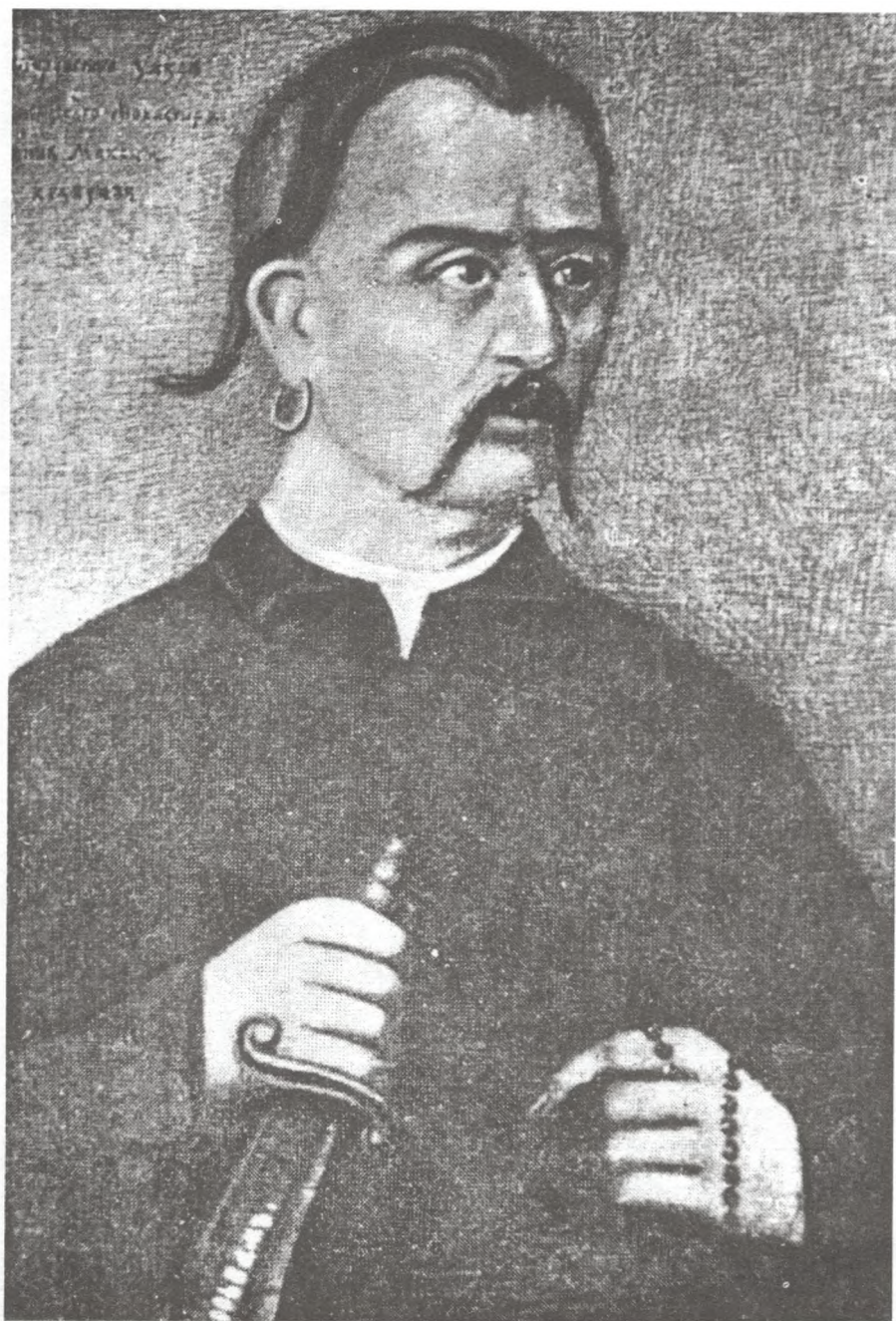
Я нижеподписавшийся, соизволивъ съезду и
 великому числу думныхъ людей поименно на вѣрность
 подданства Его Императорскому Величеству,
 и клятвенное обещаніе, данное мною предъ
 присутствіемъ въ Свѣдѣніи, дѣдушки царя
 государя Великого Государя Императора
 къ высшей степени званій и особому су-
 жденію, обещавъ по истинной совѣсти и думѣ
 Свѣдѣніи правду моею въ дѣлахъ данныхъ
 мною предъ обрѣтомъ, со всѣмиъ тѣмъ
 нѣмъ, въ правдѣ и справедливѣ, со-
 трахавъ по крайнему моему разумѣнію
 способностямъ Духовному Билару и
 временному Билару и прочимъ и прочимъ
 людей, до которыхъ мое дело касался
 моего, и въ помянутыхъ моихъ дѣлахъ
 всеобщно отговаривать, оправдывать и
 жалованью представлять то, что справед-
 ливо, и что къ охраненію обиды и рас-
 торо Билару Харанскому и прочимъ нѣмъ.

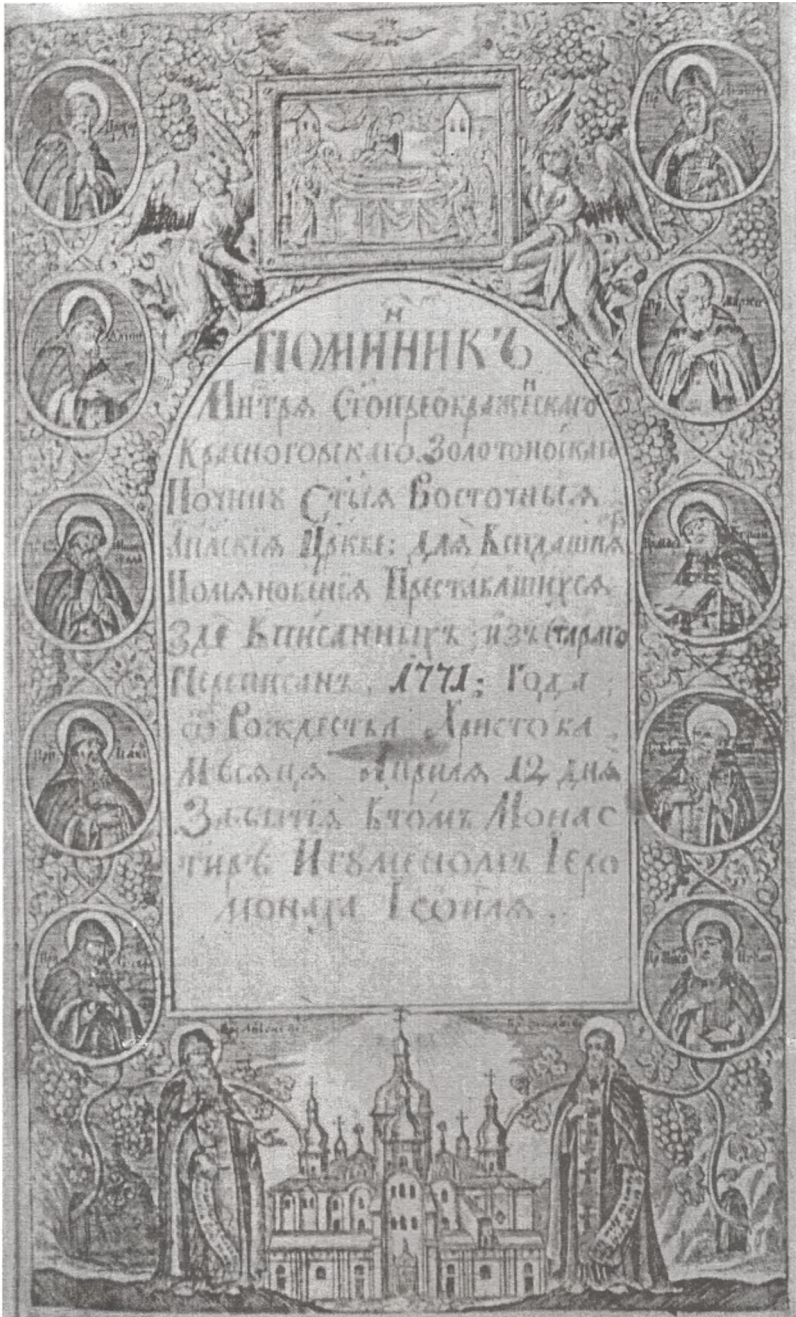
Членъ Императорскаго Духовнаго Правленія Ко-
 ссовскій Николай Ивановичъ Мавринъ -

Мавринъ Николай Ивановичъ

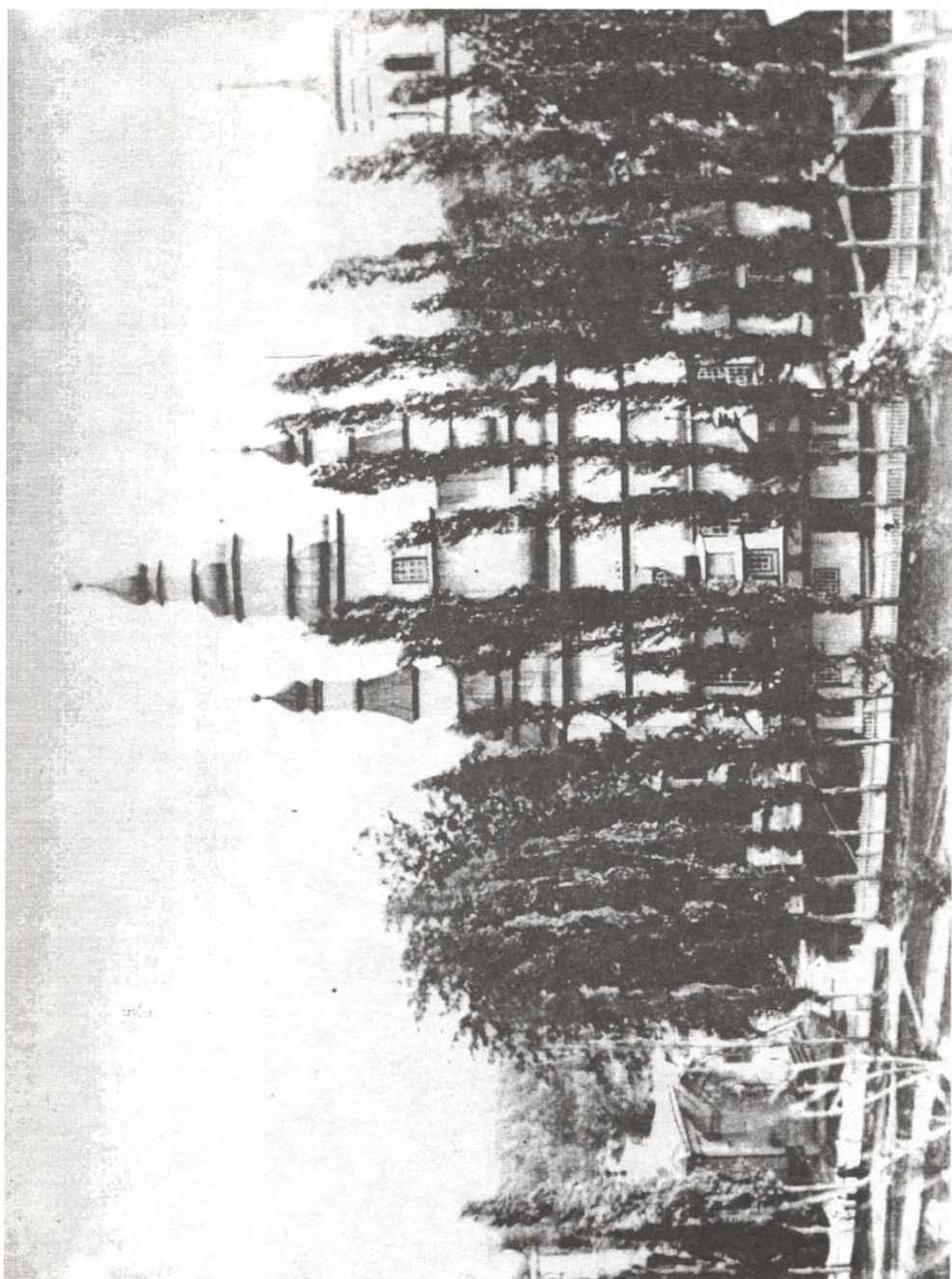
28 Сентября

1865 г.

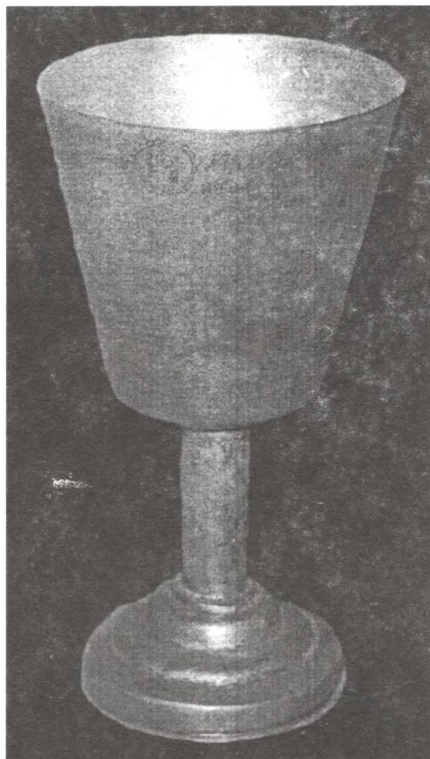

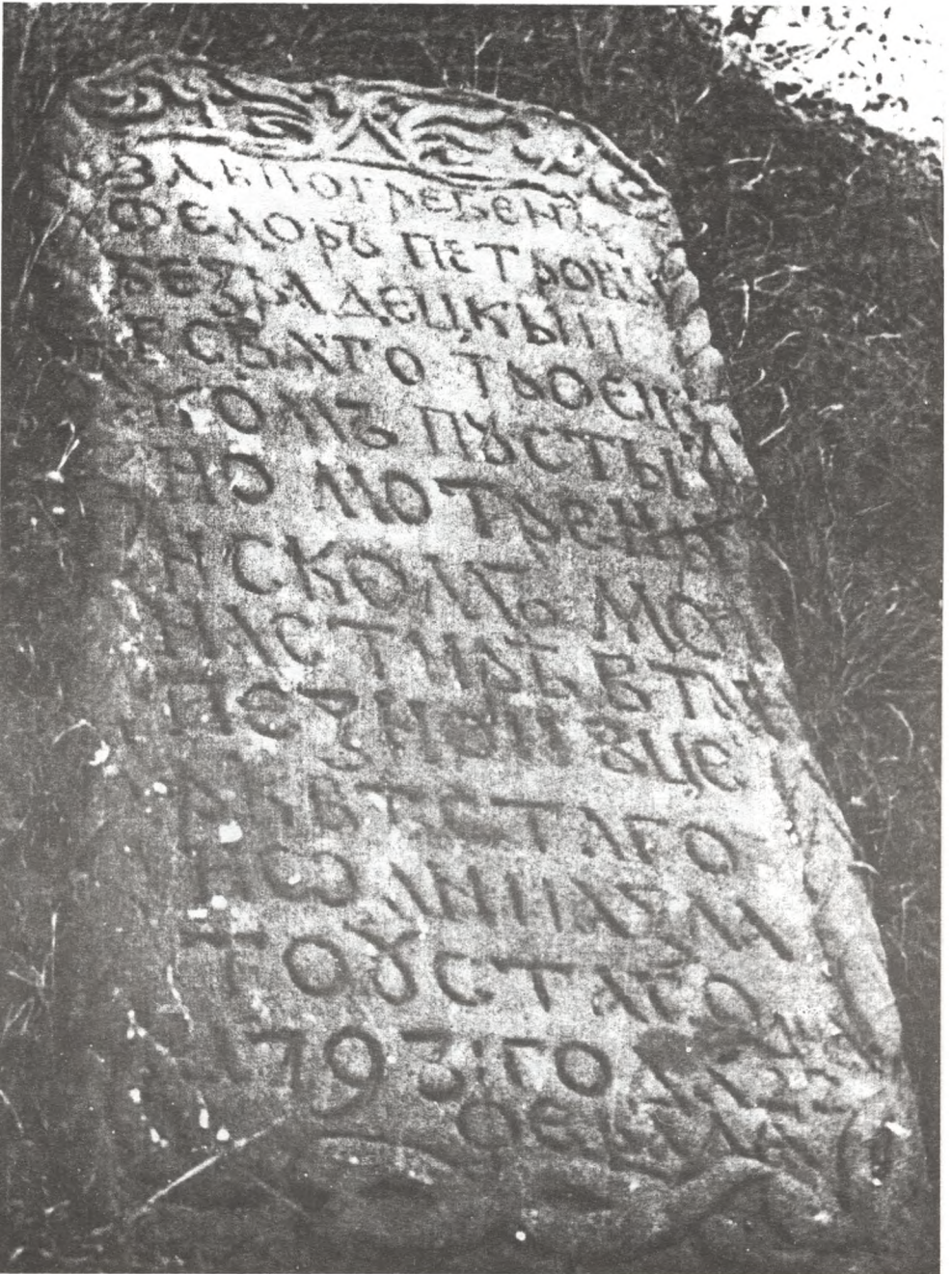
№ 15

№ 16

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

№1	НАСТОЯТЕЛЬ МОТРОНИНСЬКОЇ ОБИТЕЛІ МЕЛХІСЕДЕК ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКИЙ.	190
№2	МОШНОГІРСЬКИЙ ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ МОНАСТІР. ХІХ СТ.	191
№3	СТАРА ІЛЮСТРАЦІЯ ЧИГИРИНСЬКОГО ТРОЇЦЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ.	192
№4	МАЛЮНОК МОТРОНИНСЬКОГО ТРОЇЦЬКОГО МОНАСТІРЯ Т.ШЕВЧЕНКА. 1845 Р.	193
№5	ПОРТРЕТ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО З МЕДВЕДІВСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО МОНАСТІРЯ. ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.	194
№6	ПОРТРЕТ, АТРИБУТОВАНИЙ ЯК І.МАЗЕПА. ЛИСЯНСЬКИЙ МОНАСТІР.	195
№7	СТАРА ЦЕРКВА МОШНОГІРСЬКОГО МОНАСТІРЯ.	196
№8	«СВІДОЦТВО» ЧЕНЦЯМ МОШЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ ДЛЯ ПРОЇЗДУ В ЧОРНОМОРСЬКІ РИБОЛОВНІ ЗАВОДИ ЗА КУПІВЛЕЮ ДЛЯ ОБИТЕЛІ РИБИ. 1812 РІК.	197
№9	«СВІДОЦТВО» КРІПАКУ З СЕЛА ЛУКИ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ ДЕМИДУ БЕРЕСТОВЕНКО, ЯКОГО ВІДПУЩЕНО «НА БОГОМОЛЬЕ» ДО МОШЕНСЬКОЇ ОБИТЕЛІ.	198
№10	ПРИСЯГА МЕДВЕДІВСЬКОГО НАСТОЯТЕЛЯ ІРИНАРХА.	199
№11	ПОРТРЕТ МАКСИМА ЗАЛІЗНЯКА З МОТРОНИНСЬКОЇ ОБИТЕЛІ.	200
№12	ОБКЛАДИНКА ПОМ'ЯННИКА КРАСНОГІРСЬКОГО СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ. 1771 РІК.	201
№13	МИКОЛАЇВСЬКИЙ ХРАМ МЕДВЕДІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ.	202
№14	ВОЗНЕСЕНСЬКА ЦЕРКВА МОШНОГІРСЬКОЇ ОБИТЕЛІ.	203
№15	СТАРА ПЕЧАТКА ВІНОГРАДСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ.	204
№16	ОЛОВ'ЯНИЙ КУБОК СХИМОНАХА ІГНАТІЯ.	204
№17	ЦАРСЬКІ ВРАТА МОТРОНИНСЬКОГО МОНАСТІРЯ.	205
№18	КАМ'ЯНА ПЛИТА НАД МОГИЛОЮ Ф.П.БЕЗРАДЕЦЬКОГО У МОТРОНИНСЬКОМУ МОНАСТІРІ. 1793 Р.	206

«Черкаська минушина» — перша книга відомого черкаського історика Юрія Мариновського. Автор виявив і опрацював архівні документи, проаналізував функціонування і генезу православних монастирів на території сучасної Черкаської області від їх появи і до 1917 року.

Видання стане в пригоді історикам-фахівцям, студентам, краєзнавцям, усім, кому не байдужа історія рідного краю.

ISBN 966-95018-7-3

ЧЕРКАСЬКА ДИМУШИНА

**Православні монастирі
на терені Черкаської області
до 1917 року**

**Науково-популярне видання
Книга перша
В авторському редагуванні**

**Автор
Ю.Ю.Мариновський
Технічний редактор
О.І.Прилуцький**

Здано до набору 08.02.97. Підписано до друку 30.09.97. Формат 70x108/16. Папір офсетний. Гарнітура NewtonС. Умовн. друк. арк. 10,4. Умовн. фарбовідб. 10,9. Обл.-вид. арк. 12,7. Тираж 1000 пр. Вид. № 017. Зам. 3222 Ціна вільна.

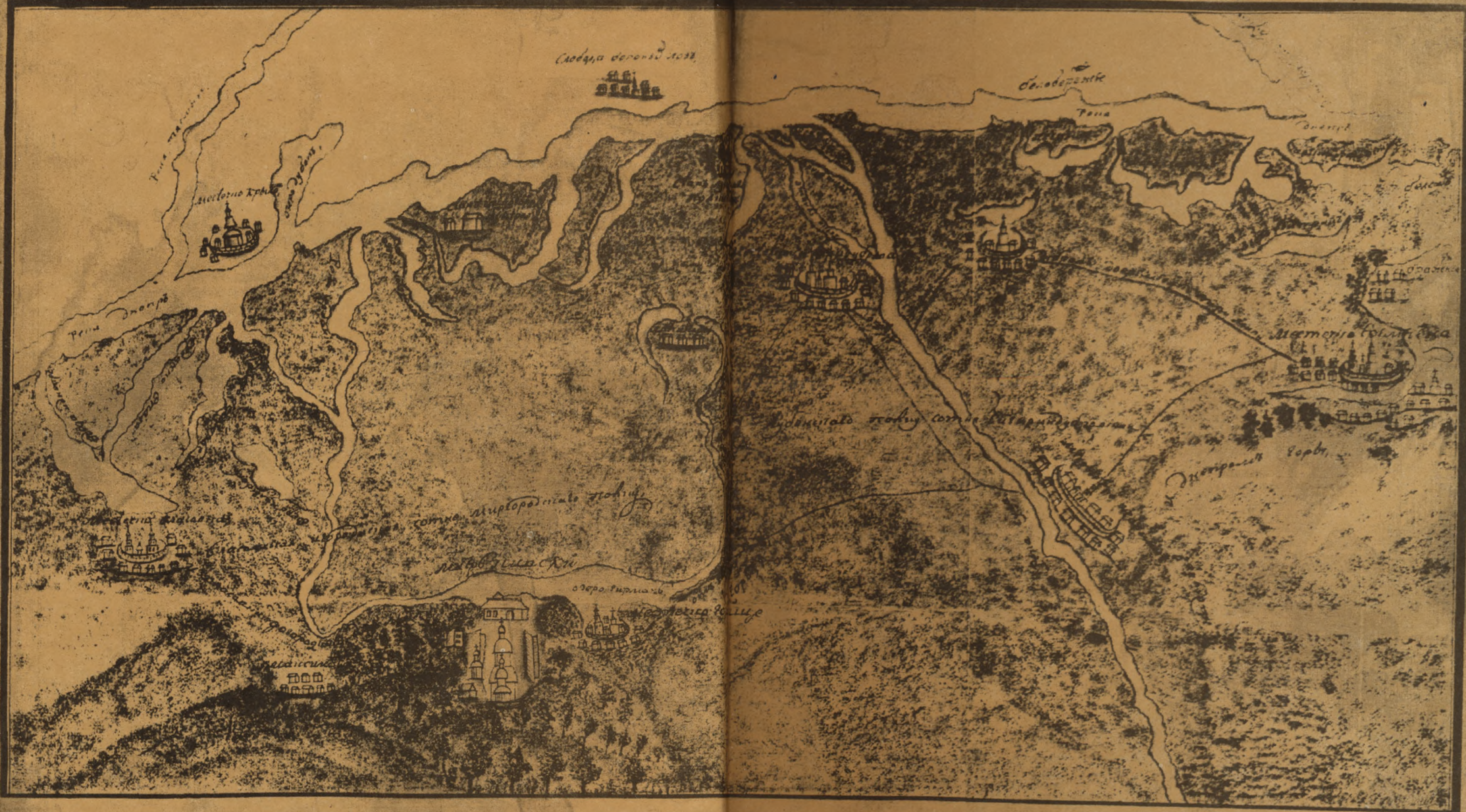
Видавництво «Відлуння». 257031, Черкаси, бул. Шевченка, 132. (0472) 45-74-26. «МЕФІС». Комп'ютерне забезпечення. (0472) 47-15-67.

Друкарня Смілянського видавничо-поліграфічного підприємства «Тясмин». 258410, Сміла, вул. Перемоги, 16. Тел. (04733) 4-40-20.

ЧЕРТЕЖЬ КЛИМТИНСКОЙ ЗЕМЛИ.

Изданъ въ 1795 году.

При описе означенныхъ въ семь чертеже урочищъ былъ и что оной чертежъ сочиненъ въ сущую правду подписанъ монастыря Свято-Николаевскаго Пустынно-Киевскаго наместникъ иеромонахъ Порфентій Березецкій.

При описе означенныхъ въ семь чертеже урочищъ были и что оной чертежъ сочиненъ въ сущую правду повѣренкой Миргородскаго полку Омелниціи сотникъ Григорей Остроградскій за себя и вместо товарища своего доверенного жъ Михаила Майбороди, сотника Власовскаго, то (жъ?) за бывшихъ при отводе старожиловъ руку приложили.

1785 года, августа 8 числа, сию копию плана была мною свидѣтельствована и что она въ всемъ сходна съ подл. планомъ, въ томъ свидѣтельствую уѣздный Пирятинскій землемеръ Алексей Карасевскій. Сия копия чертежа съ подлинныи при деле Клево-Пустынно-Николаевскаго монастыря въ нижнемъ земскомъ Пирятинскомъ суде о Клемтинской записке, вѣточности землемѣромъ уезда Пирятинскаго Карасевскимъ засвидѣтельствована и оному монастырю выдана.

№ 1724.

На копіи печать Пирятинскаго нижнего земскаго суда.

Печатныя помилки взяты.

М. П.

НА КОИ ТАКО:

Капитанъ Иассоротопоповъ.

Вунчуковій товарищъ Иванъ Чарнищъ.

Полковою Пасекій писарь

Андрей Руновскій.

Земскій исправникъ каи. Мойсей Малама.

Дворянскій засѣдатель ои товарищъ Василь Крыницкій

Дворянскій засѣдатель а Вакуловичъ.

Сотникъ Иванъ Кричунъ.

При описе означенныхъ въ семь чертежъ урочищъ былъ и что оной чертежъ сочиненъ въ сущую правду подписанъ монастыре Свято-Николаевскаго Пустынно-Киевскаго наместникъ иеромонахъ Парфентій Березецкій.

При описе означенныхъ въ семь чертеже урочищъ былъ и что оной чертежъ сочиненъ въ сущую правду, за себе и бывшихъ при томъ старожиловъ подписанъ повѣренный полку Лубецкаго атаманъ Хмельовской сотне Семень Головия.

При описе означенныхъ въ семь чертеже людей (sic) былъ и что сей чертежъ въ сущую правду учиненъ за себе и старожиловъ подписанъ повѣренный Придущій Иванъ Подольскій
суда канцеляристъ Яковъ Костровскій.

Съ подлинною копіею свидѣтельствовалъ Киевскій губернскаго землемеръ Иванъ Мироновъ 1795 года, декабря дня.

Съ копіи плана копировалъ прапорщикъ и уезда

Остерскаго землемеръ Еремей...

